

Sovjetski Savez i rat u Zalivu

Mr VLADIMIR VEREŠ

Iračka okupacija Kuvajta i rat multinacionalnih snaga protiv Iraka bili su veoma značajan test za novu spoljnu politiku Sovjetskog Saveza. Naime, događaji su SSSR-u nametnuli mnoge dileme, čije je razrešenje imalo veliki značaj ne samo za sovjetsku poziciju u tom konkretnom slučaju već i za određivanje nekih daljih pravaca sovjetske spoljne politike i mesta i uloge SSSR-a u savremenom svetu. Kao posebno značajna izdvajaju se dva pitanja: *prvo*, potvrda u delikatnoj situaciji validnosti i stabilnosti novih odnosa između SSSR-a i SAD i Zapadne Evrope, što je omogućilo, prvi put, gotovo jednodušan nastup međunarodne zajednice u kriznoj situaciji, i *drugo*, tim zbivanjima i njihovim ishodom ubrzana su neka preispitivanja sovjetske spoljne politike i unosenje novih elemenata. Rat u Zalivu, objektivno, ojačao je početne elemente nove međunarodne konstelacije, ali je i pokazao da će još dugo postojati veoma složen odnos između principa na kojima su međunarodni odnosi godinama građeni i novih, koji se tek formiraju.

Autor smatra da će, pored uticaja međunarodnih činilaca, sovjetska spoljna politika i ubuduće zavisiti od unutrašnje situacije, odnosno da će međunarodni nastup zemlje biti, pre svega, u funkciji obezbeđivanja uslova za unutrašnje procese. Stoga se i reagovanje SSSR-a na krizu u Zalivu, kao i na moguće krizne situacije u budućnosti, mora posmatrati prvenstveno kroz interese unutrašnjeg razvoja.

Iračka okupacija Kuvajta i rat protiv Iraka, koji je usledio početkom 1991. godine, bili su veoma značajan test za novu spoljnu politiku Sovjetskog Saveza. Događajima u Zalivu nametnute su SSSR-u mnoge dileme, čije je razrešenje imalo veliki značaj ne samo za sovjetsku poziciju u tom konkretnom slučaju već i za određivanje nekih daljih pravaca sovjetske spoljne politike i mesta i uloge SSSR-a u savremenom svetu.

Nesumnjivo, Sovjetski Savez je bio glavni činilac i uzročnik promena do kojih je u poslednje vreme došlo u međunarodnim odnosima u celini, a posebno u Evropi. Iako nije bio direktan učesnik događaja u Zalivu, može se smatrati da je upravo on imao ključnu ulogu u kreiranju međunarodnog ambijenta u kojem su se oni mogli desiti. Naime, sve

fundamentalne promene poslednjih godina sprovedene su uz direktno učešće SSSR-a ili su presudno zavisile od njega: Afganistan, zbivanja u Istočnoj Evropi, ujedinjenje Nemačke itd. U razrešenju svih tih pitanja Sovjetski Savez je bio nezaobilazan činilac, odnosno unutrašnje promene u SSSR-u najdirektnije su uticale na navedene međunarodne procese. Kriza u Zalivu, međutim, bila je prvi značajni međunarodni problem u poslednje vreme u kojem SSSR nije bio odlučujući činilac. Odnosno, trebalo je da se SSSR angažuje u razrešenju veoma delikatne situacije u kojoj se nije radilo o njegovom najdirektnijem prisustvu i interesu. Pošto je osnovni cilj Gorbačovljeve spoljne politike od 1985. godine bilo stvaranje što povoljnijeg i mirnijeg međunarodnog okruženja za unutrašnje promene, te oslobađanje SSSR-a od međunarodnih političkih i vojnih obaveza koje su ga opterećivale i otežavale unutrašnje stanje u zemlji, partneri Sovjetskog Saveza su bili veoma zainteresovani da vide kako će on reagovati u situaciji koja direktno ne pogađa njegove interese i ne utiče najneposrednije na situaciju u samom Sovjetskom Savezu.

U svetu, posebno u SAD i Zapadnoj Evropi, reagovanje SSSR-a na krizu u Zalivu shvaćeno je kao test ili „probni kamen“ za novu sovjetsku politiku. Takvo mišljenje zasnivalo se na činjenici da SSSR, s jedne strane, ima veliki značaj u novim međunarodnim strukturama koje su se tek počele formirati, i da je, s druge strane, godinama imao veoma bliske političke, ekonomske i vojne odnose sa Irakom, koji je, u relacijama ranije blokovske podele, smatran najznačajnijim saveznikom SSSR-a na Bliskom i Srednjem Istoku. Dakle, u suštini, situacija je shvaćena kao pitanje definitivnog opredeljivanja između stare i nove politike SSSR-a.

Ranije, u vreme hladnoratovske i blokovske podele, razvoj događaja u Zalivu bio bi mnogo drugačiji. Pre svega, pitanje je kakve bi odluke donosio Sadam Husein, odnosno koliko bi SSSR, kao glavni pokrovitelj, mogao na njega da utiče. U slučaju agresije na Kuvajt došlo bi do političke konfrontacije supersila, uz napore da se izbegne vojni sukob, a sve to bi se neizbežno prenelo na opšte odnose između SSSR-a i SAD, odnosno Istoka i Zapada.

U novim okolnostima, moguće je da je iračko rukovodstvo pokušalo da iskoristi raspad blokovske podele da bi plasiralo

svoje interese, verujući da neće izazvati konflikt između supersila, ali i da se među njima neće postići saglasnost oko intervencije protiv Iraka. Naravno, tu se, pre svega, postavlja pitanje stepena racionalnog političkog i strateškog prosuđivanja iračkog lidera. Međutim, verovatno je iračka strana, kao u početku i Zapad, imala dilema prilikom procenjivanja sovjetskog stava.

Nesigurnost na Zapadu oko pozicije SSSR-a bila je zasnovana na: prvo, različitim procenama dubine i ozbiljnosti promena u SSSR-u, i drugo, na želji da se stalnim naglašavanjem te dileme i čak izražavanjem skepticizma izvrši pritisak na SSSR i njegovo rukovodstvo. U okviru toga često je postavljano i pitanje razlika u Moskvi oko reagovanja na krizu u Zalivu, a posebno na načine njenog rešavanja.

Dileme oko sovjetskog reagovanja, međutim, nije moglo da bude za bolje poznavaoce unutrašnjih političkih i ekonomskih prilika u SSSR-u. Naime, sve promene do kojih je u spoljnoj politici SSSR-a došlo diktirane su krajnjom neophodnošću za radikalnim unutrašnjim reformama. U okviru toga, trebalo je da se SSSR oslobodi svih međunarodnih obaveza koje su ga opterećivale, pritiskale njegovu ekonomiju i dovele do toga da se protiv njega u svetu formira koalicija gotovo svih uticajnijih zemalja. Sovjetski ekspanzionizam i globalne pretenzije delovali su destruktivno i na ekonomsko-socijalne prilike u zemlji i na njen međunarodni kredibilitet. U sferi vojne izgradnje i naoružavanja Sovjetski Savez je bio u situaciji da teži stvaranju vojne sile koja bi bila ravna sili nekoliko potencijalnih protivnika zajedno. Pri tome je ekonomska baza na koju se naslanjalo tako intenzivno naoružavanje bila neuporedivo slabija u odnosu na eventualne protivnike. Stoga je SSSR imao duboke unutrašnje razloge da drastično smanji svoje političko, ekonomsko i vojno angažovanje u svetu, a pre svega u Istočnoj Evropi i Afganistanu.

Sve te promene u sovjetskoj spoljnoj politici i vojnoj doktrini („razumna dovoljnost“) dovele su do veoma dubokih promena u odnosima SSSR-SAD i Istok-Zapad. Postignuto je više sporazuma, kojima je faktički prevaziđen „hladni rat“ i konfrontacija dveju supersila, i fomirani početni elementi sovjetsko-američkog i sovjetsko-zapadnoevropskog partnerstva u rešavanju globalnih međunarodnih problema. Naravno,

taj je proces podložen oscilacijama, a prvenstveno zavisi ne od međunarodnih okolnosti, već od daljeg razvoja unutrašnje situacije u SSSR-u.

U takvim okolnostima došlo je do agresije Iraka na Kuvajt, čime je ceo taj kompleks odnosa, koji se tek počeo formirati, stavljen na probu. Zvanična ocena sovjetske vlade je da je „agresija Iraka udarac procesima perestrojke u međunarodnim poslovima“, te da je „bačen izazov samoj sposobnosti svetske zajednice da održava novi poredak bez primene sile“.¹ Sovjetski Savez je učestvovao u donošenju svih relevantnih rezolucija Saveta bezbednosti, a njegov ministar spoljnih poslova predsedavao je sednicom Saveta bezbednosti na nivou ministara u septembru 1990, kada su određene sankcije protiv Iraka. Sovjetski Savez je podržao i odluke kojima je sankcionisana međunarodna vojna intervencija, odnosno aktivnost međunarodne koalicije.

Široke veze Sovjetskog Saveza sa Irakom određene su, pre svega, *Ugovorom o prijateljstvu i saradnji iz 1972. godine*. Naročito je značajna bila ekonomska i vojna saradnja, kao i angažovanje sovjetskih stručnjaka, posebno vojnih. Stoga SSSR-u, kako se i zvanično kaže, nije bilo lako da zauzme novu poziciju. Iračka akcija je osuđena odmah po izvođenju, posle čega su obustavljene vojne isporuke, a zatim i ekonomske veze na osnovu rezolucije Saveta bezbednosti o sankcijama.

Osnovni akcenat sovjetske politike bio je na kolektivnim naporima, odnosno korišćenju mehanizama Organizacije ujedinijenih nacija. Uopšte, zbivanja u Zalivu upravo je karakterisalo to da je agresija suzbijena ne jednostranim delovanjem već uz potpunu saglasnost Saveta bezbednosti, što znači da su snage koalicije koje su intervenisale protiv Iraka imale političko-pravni mandat svetske organizacije za svoju akciju. U okviru toga aktivno je delovao i Sovjetski Savez.

Od samog početka; međutim, bilo je jasno da ne može doći do direktnog učešća SSSR-a u akciji protiv Iraka. Jedna nedovoljno jasna izjava ministra Ševardnadzea, uz to tendenciozno interpretirana, izazvala je veliko uzbuđenje u sovjetskom parlamentu. Očigledno je da je „afganistanski sindrom“

¹ Prema godišnjem izveštaju Ministarstva inostranih poslova SSSR – *Spoljnopolitička i diplomatska aktivnost SSSR* (novembar 1989 – decembar 1990), „Međunarodna žiznj“, br. 3/1991, str. 64.

veoma jak i da u takvoj situaciji nije realno ni pomišljati o bilo kakvom vojnom angažovanju SSSR-a van granica zemlje. Interesantno je, međutim, da su Ševardnadzea optužile konzervativne snage, koje mu zameraju, između ostalog, „povlačenje“ iz Istočne Evrope itd. Naime, njima nije odgovaralo ne samo učešće SSSR-a u sukobu u Zalivu već ni njegovo učešće u koaliciji koju vode Sjedinjene Američke Države.

Dok je postojala nada da će se kriza rešiti mirnim putem i kada su vršeni politički i ekonomski pritisci na Irak u SSSR-u nije bilo ozbiljnijeg protivljenja zvaničnoj politici zemlje u vezi s krizom u Zalivu. Međutim, pošto je započela oružana intervencija, koju je SSSR odobrio u OUN, situacija se donekle počela menjati. Tome je doprinela i ostavka Eduarda Ševardnadzea, posle čega su neki krugovi u zemlji počeli otvoreno da napadaju spoljnu politiku Sovjetskog Saveza.

U kritičkim istupanjima, međutim, postojala su dva različita pravca. *Prvo*, konzervativni krugovi, tj. delovi partijskog i državnog aparata, kao i deo intelektualaca okupljenih oko nacionalno-fundamentalističkih časopisa „Naš savremenik“ i „Molodaja gvardija“, istupili su protiv suštine zvaničnog sovjetskog prilaza krizi u Zalivu. Pri tome se išlo od ekstremnih ocena da se SSSR pridružio zaveri „jevrejsko-masonskog imperijalizma protiv arapskog naroda“ i pojedinačnih izjava o spremnosti dobrovoljaca da se pridruže režimu Sadama Husaina do mišljenja da SSSR diskredituje svoju poziciju „antiimperialističke sile“ i da postupa po diktatu SAD i Zapada. Posle ostavke Ševardnadzea, te snage su stav u vezi s krizom u Zalivu učinile jednom od glavnih meta kritike bivšeg ministra i njegove politike. Takav pristup uklapa se, očigledno, u okvire u kojima konzervativni krugovi generalno kritikuju spoljnu politiku SSSR-a, i to ne samo Ševardnadzea već i samog Gorbačova. Osnovna teza te kritike jeste to da je SSSR učinio isuviše mnogo koncesija Zapadu, da je oslabio svoju međunarodnu poziciju i uticaj i napustio mnoge strateške tačke, a da za sve to nije dobio dovoljnu kompenzaciju. Politika podrške SAD i Zapadnoj Evropi za njihovo angažovanje u Zalivu shvaćena je kao dokaz za navedene tvrdnje.

Drugi pravac kritike se bitno razlikuje od prvog, pre svega stoga što ne dovodi u pitanje osnovnu ispravnost sovjetske politike u Zalivu. Međutim, ističe se neophodnost da politika

SSSR-a bude više iznijansirana, odnosno da se vodi računa o sovjetskim interesima koji se ne poklapaju sa interesima koalicije. Naime, radi se o naglašavanju veće autonomnosti sovjetske politike i izvesnom distanciranju od akcije SAD u Zalivu. Takav pristup postao je vidljiviji kada je došlo do direktnih vojnih akcija prema Iraku.

Nesumnjivo je da se radi o unutrašnjim političkim razlikama u SSSR-u, koje su se odrazile na stav prema akcijama u Zalivu. Što se tiče ekstremnih konzervativnih stavova, tj. stavova podrške Iraku, oni su deo sada već veoma širokog spektra političkih stavova u demokratizovanom političkom životu u SSSR-u, ali ne odražavaju šira raspoloženja. To se vidi po neuspesima koje je konzervativno krilo sovjetskog parlamenta doživelo u konfrontaciji sa Mihailom Gorbačovom u poslednje vreme. Međutim, drugi kritički pravac je očigledno imao uticaja na sovjetsko ponašanje u završnoj fazi krize u Zalivu. Naime, SSSR preduzeo je sopstvenu mirovnu akciju preko Primakova, specijalnog izaslanika predsednika Gorbačova, jednog od vodećih sovjetskih poznavalaca Bliskog istoka, koji je više puta posećivao Bagdad i razgovarao sa Sadamom Huseinom. Radilo se o sovjetskom mirovnom planu čiji je cilj bio, po svoj prilici, dvostruk: prvo, da se obnovi uloga SSSR-a kao značajnog i uticajnog faktora na Bliskom istoku i ukaže na to da SSSR ima sopstvene interese u regionu koji je veoma blizu njegovih granica, te da se ne može sasvim identifikovati sa načinom na koji su SAD i koalicija rešavale krizu u Zalivu, i drugo, da se bar donekle stvori mogućnost Iraku da se povuče iz Kuvajta bez potpunog poraza i degradacije, što bi omogućilo SSSR-u da zadrži izvesne političke pozicije u toj zemlji. Misija Primakova delimično je doprinela jačanju sovjetske uloge u rešavanju krize, ali nije mogla značajnije uticati na razvoj događaja i konačan ishod, kako zbog nespremnosti Iraka na kompromis, tako i zbog brzog i efikasnog vojnog delovanja snaga koalicije. Rečju, u sovjetskom pristupu završnoj fazi krize u Zalivu pojavile su se neke nove nijanse. Svakako, nije se radilo o promeni suštinskog stava SSSR-a i njegove politike, što bi prevazišlo okvire događaja u Zalivu. Međutim, novi elementi nisu izazvani generalnom korekcijom sovjetske spoljne politike, već su, po svemu sudeći, znak i manifestacija nove faze u sovjetskom međunarodnom nastupu. U najkraćem, radi se o sledećem:

Primenjujući „klasične“ kriterijume za status supersile u bipolarnom svetu, odnosno u periodu „hladnog rata“, može se dokazivati da je došlo do značajnog sužavanja mogućnosti za globalno delovanje Sovjetskog Saveza, posebno u vojnom smislu. Znatno je smanjeno i direktno prisustvo SSSR-a u mnogim regionima. S obzirom na to da su fundamentalne promene u međunarodnim odnosima tek započete, nesumnjivo je da ti „stari“ kriterijumi nisu prevaziđeni, te da će godinama prihvatano shvatanje odnosa snaga i statusa supersila još dugo imati izuzetno veliki značaj. Sovjetski Savez sada u mnogim situacijama i u mnogim regionima ne može da utiče na način na koji je to činio ranije. S druge strane, novi načini sovjetskog uticaja, koji u perspektivi mogu biti veoma značajni, tek su u fazi formiranja. To se posebno uočavalo upravo na primeru rata u Zalivu, gde SSSR nije mogao delovati sredstvima koja bi, verovatno, upotrebio ranije (pre 1985), a novi elementi sovjetske politike objektivno su, u okviru oružane intervencije SAD i koalicije, imali ograničen domet.

Potezi sovjetske politike, koji bi se prema starim merilima blokofske podele mogli nazvati „povlačenjem“, bili su izazvani objektivnim okolnostima, pre svega unutrašnjim potrebama Sovjetskog Saveza. To ne znači da SSSR faktički nije izgubio neke važne pozicije – očigledno je da jeste, ali u postojećoj situaciji praktično nije bilo izbora, odnosno realne alternative međunarodnom dezangažovanju. S druge strane, mnogo je dobio na moralno-političkom planu i opštem kredibilitetu, ali je pitanje koliko to može kompenzirati neke geostrateške ustupke. Gledani dugoročno, ti potezi bi se morali pokazati korisnim za SSSR, ali sada, kada se novi odnosi tek formiraju, a još uvek su veoma prisutni kriterijumi ravnoteže snaga iz ranijeg perioda, sovjetski uticaj u međunarodnim poslovima je objektivno smanjen. Međutim, čini se da je glavna karakteristika sada to da se ne radi o korigovanju nove spoljne politike SSSR-a, već o tome da je, objektivno, završena jedna etapa u njenom razvoju – etapa likvidacije gotovo svih elemenata i problema spoljne politike koji su otežavali međunarodni položaj i unutrašnju situaciju u SSSR-u. Odnosno, uglavnom je ostvaren cilj da se eliminišu najteži problemi (Afganistan, visoka napetost u odnosima sa SAD itd.) i da se, pre svega, stvori povoljno međunarodno okruženje za promene unutar

SSSR-a. Sada sovjetska međunarodna politika postepeno prelazi u fazu mirnijeg i stabilnijeg razvitka, za razliku od dramatično novog, spektakularnog, pa i emocionalnog pristupa koji je bio karakterističan za prve godine „perestrojke“. Ne radi se, dakle, o promeni suštine politike „novog mišljenja“ – jer bez nje ne bi bile moguće dalje unutrašnje promene – već o njenoj konsolidaciji, pragmatizaciji i naglašenijoj racionalizaciji, sa većim akcentom na stabilnost, koja bi bila određena ravnotežom interesa i nacionalno-državnim, tj. ekonomskim, bezbednosnim i drugim interesima SSSR-a. Došao je trenutak da se „inventarišu“ rezultati i procene efekti, da se učine taktička prilagođavanja i odrede pravci realizovanja sovjetskog interesa u nastaloj situaciji. Po svoj prilici, moraće se naći sredina između idealne varijante ravnoteže interesa, o kojoj se mnogo govori u SSSR-u, i klasične ravnoteže snaga, koja se prevazilazi, ali sporo i uz oscilacije.

Takav proces pragmatizacije „novog mišljenja“ i njegove stabilizacije na osnovu nacionalno-državnog interesa SSSR-a odvijaju se uporedo sa jačanjem političkih, ekonomskih i vojnih pozicija SAD i Zapadne Evrope. Takvo jačanje je, istovremeno, i jedan od uzroka delimičnog preispitivanja u spoljnoj politici SSSR-a, jer postaje očigledno da se odnos snaga poremetio na štetu SSSR-a više nego što je to u Moskvi očekivano i uz relativno malu kompenzaciju – barem gledano na kraći rok. Pozicije SAD naročito su ojačale u vezi sa zbivanjima u Zalivu, i posle njih, pa se često govori o tome da sada postoji samo jedna supersila u svetu. Dominacija i pobeda SAD u ratu u Zalivu i komplikovana unutrašnja situacija u SSSR-u, odnosno slabljenje njegove međunarodne pozicije, dovode do mogućnosti da SAD pokušaju da učvrste takvu svoju poziciju, odnosno temeljnije obezbede centralnu ulogu u savremenim međunarodnim odnosima. Nesumnjivo je da je tu i američka politika u dilemi – između mogućnosti da izvuče što više iz trenutne konstelacije, koja je za SAD veoma povoljna, i želje da se pri tome kod SSSR-a ne stvore osnove za reagovanje koje bi moglo ugroziti američke interese. Naime, pritisak u pravcu maksimalnog realizovanja mogućnosti koje su se otvorile pred SAD mogao bi biti za Vašington u krajnjem kontraproduktivan. S druge strane, oseća se trijumf povodom toka i ishoda operacije u Zalivu, što je značajan psihološki momenat.

*

Zbivanja u Zalivu bila su veoma značajan činilac u daljim odnosima SSSR-SAD, i u razvoju međunarodne situacije uopšte. Očigledno je da je u završnoj fazi krize, posebno putem misije Primakova, SSSR uložio napor da, s jedne strane, potvrdi svoju novu ulogu u međunarodnoj zajednici i novi kvalitet odnosa sa SAD i Zapadom, ali da, s druge strane, podvuče i specifičnost svojih interesa i svoj identitet u međunarodnim odnosima. Takav potez je povučen, čini se, ne toliko pod unutrašnjim pritiscima – mada je i njih bilo – koliko zbog toga što se, sa razvojem zbivanja u Zalivu, u Moskvi postepeno iskristalisalo shvatanje da je neophodan prelazak ka pragmatičnijoj fazi nove spoljne politike. Naravno, takvi novi momenti bili bi uneti u sovjetsku politiku i da nije bilo iračke agresije i intervencije koalicije, ali je rat u Zalivu verovatno uticao na brže i jasnije definisanje takvog procesa.

Iako se u američkoj javnosti oseća doza trijumfa, činjenica je da se posle početne euforije izazvane pobedom u ratu u Zalivu SAD sve direktnije suočavaju sa problemom pretvaranja vojnog trijumfa u trajan politički rezultat. Uz to, SAD imaju i druge probleme, tako da je otvoreno pitanje da li će pobeđa u Zalivu zaista značiti početak perioda jednog „totalnog“ američkog angažovanja u svetu sa pozicija „jedine supersile“.

Događaji u Zalivu su, dakle, bili veoma važan činilac u određivanju dalje spoljne politike Sovjetskog Saveza, a posebno su bila značajna sledeća pitanja: *prvo*, potvrda u delikatnoj situaciji validnosti i stabilnosti novih odnosa između SSSR-a i SAD i Zapadne Evrope, što je omogućilo, po prvi put, gotovo jednodušan nastup međunarodne zajednice u kriznoj situaciji, i *drugo*, ta zbivanja i njihov ishod ubrzali su neka preispitivanja sovjetske spoljne politike i unosenje novih elemenata. Rat u Zalivu je, objektivno, ojačao početne elemente nove međunarodne konstelacije, ali je pokazao da će još dugo postojati veoma složen odnos između principa na kojima su međunarodni odnosi građeni godinama i novih, koji se tek formiraju. Složenost tog odnosa odrazila se i na spoljnu politiku SSSR-a za vreme i posle događaja u Zalivu. Međutim, bez obzira na sve međunarodne činioce i uticaje, zaključak se ipak svodi na izuzetnu zavisnost spoljne politike od unutrašnje

situacije u zemlji. Dalji razvoj unutrašnjih promena i ubuduće će presudno uticati, a međunarodni nastup zemlje biće, pre svega, u funkciji obezbeđivanja uslova za takve unutrašnje procese. Stoga se reagovanje SSSR-a na krizu u Zalivu, kao i na moguće krizne situacije u budućnosti, mora posmatrati, pre svega, kroz interese unutrašnjeg razvoja.

S U M M A R Y

SOVIET UNION AND THE GULF WAR

The Iraqi occupation of Kuwait and the war of the multinational forces against Iraq were a major test for the new foreign policy of the Soviet Union. By these events the Soviet Union was, indeed, faced by many dilemmas, whose solution was very significant not only for the Soviet position in this case but also for the determination of certain further directions of the Soviet foreign policy and of the position and role of the USSR in the world. As particularly significant are pointed out two matters: *first*, affirmation, in a delicate situation, of validity and stability of new relations between the USSR and the USA and Western Europe, which made possible, for the first time, an almost unanimous approach of the international community to a crisis situation; and *second*, these events and their outcome precipitated certain reevaluations of the Soviet foreign policy, and the introduction of new elements. The war in the Persian Gulf has strengthened, objectively taken, initial elements of a new international constellation of powers, but has also demonstrated that for a long time to come will exist a very complex relation between the principles upon which the international relations have been built hitherto and the new ones, which are still in the phase of emergence.

The author considers that the Soviet foreign policy will continue to be dependent, beside the international factors, on the internal situation in the USSR, i.e. that the international approach of the Soviet Union will be, above all, in the function of the ensuring the conditions for its internal processes. The reaction of the USSR to the crisis in the region of the Persian Gulf, as well as to the possible crisis situations in the future, must be, therefore, seen primarily in the light of its interests connected with its internal development.

R E S U M E

UNION SOVIETIQUE ET LA GUERRE DU GOLFE

Occupation iraquienne du Kuweit et la guerre des forces multinationales contre l'Iraq sont un test très important pour la nouvelle politique de l'Union Soviétique. URSS a été mis devant beaucoup de dilemmes dont la résolution

a eu une importance très grande pour la position soviétique dans ce cas concret, tenant compte des directions et de la place et du rôle de l'URSS dans le monde contemporain. On souligne des questions suivantes: primo, la confirmation des validités et de la stabilité des nouveaux rapports entre l'URSS et les EUA, ainsi qu'avec CE, ce qui a facilité pour la première fois une approche commune de la communauté internationale à la situation de crise, et secundo, la politique extérieure de l'URSS a été accélérée et corrigée par ses éléments nouveaux. La guerre du Golfe, objectivement, a renforcé les éléments de base de la nouvelle constellation internationale, mais elle a montré aussi que, dans ces rapports, on aura un processus très complexe entre les principes anciens et nouveaux.

L'auteur estime que, hors de l'influence des faits internationaux, la politique soviétique internationale dépendra désormais de la situation interne et sera, avant tout, en fonction de l'assurance des conditions indispensables pour le déroulement des processus internes. Aussi, les réactions de l'URSS sur la crise du Golfe, et les situations de crise dans le futur, doivent être examinées sous l'influence des intérêts du développement intérieur.

РЕЗЮМЕ

СОВЕТСКИЙ СОЮЗ И ВОЙНА В ЗАЛИВЕ

Оккупация Кувейта Ираком и война мультинациональных сил против Ирака были весьма важной проверкой новой внешней политики Советского Союза. На самом деле, эти события поставили СССР перед многочисленными дилеммами, разрешение которых имело большое значение не только для советской позиции в этом конкретном случае, но и для определения некоторых дальнейших направлений советской внешней политики и места и роли СССР в современном мире. Как особенно значительные, выделяются два вопроса: *первый*, подтверждение в деликатной ситуации действительности и устойчивости новых отношений между СССР и США и Западной Европы, что впервые предоставило возможность почти единодушного выступления международного содружества в кризисной ситуации, и *второе*, эти события и их исход ускорили некоторые пересмотры советской внешней политики и внесение новых элементов. Война в заливе объективно укрепила начальные элементы новых международных отношений, но она также показала, что еще долго будет существовать весьма сложное соотношение между принципами, на которых международные отношения строились много лет подряд, и новых, которые только формируются.

Автор считает, что, кроме влияния международных факторов, советская внешняя политика и впредь будет зависеть от внутренней ситуации, т.е. международное выступление страны, прежде всего, будет в функции обеспечения условий для внутренних процессов. Поэтому и на реагирование СССР на кризис в Заливе, а также на возможные кризисные ситуации в будущем надо смотреть прежде всего через интересы внутреннего развития.

Vojnostrategijski aspekt rata u Zalivu

General-majör u penziji *ILIJÄ NIKEZIC*

Rat u Persijskom zalivu može se analizirati sa različitih stanovišta i nivoa uopštavanja: (1) diplomatsko-političke i psihološko-propagandne komponente, (2) ekonomskih interesa zaraćenih strana i (3) primene odgovarajuće doktrine i strategije. Sve navedene komponente u tom ratu bile su međusobno povezane i uslovljene, pa je teško izdvojeno analizirati samo vojnostrategijske činioce koji se razmatraju u ovom članku.

U Zalivu su se „sudarile” dve potpuno različite doktrine: iračka strategija pozicionog rata, sa uređenom teritorijom i fortifikacijski dobro pripremljenim pojasevima odbrane, i američka doktrina maksimalnog korišćenja tehničke superiornosti, kao i strategija vazdušne ofanzive kao primarnog sadržaja vojnih operacija. Uz to, u kopnenoj ofanzivi SAD testirale su i mnoga načela „doktrine vazdušno-kopnene bitke”, ali na osnovu „sumnjivih” kriterijuma. Naime, teško je poverovati da bi se u nekom drugom lokalnom ili regionalnom ratu protivnik ponašao onako kako su to činile oružane snage Iraka tokom celog rata, a naročito u vreme kopnene ofanzive multinacionalnih snaga.

Obeležje rata u Zalivu autor razmatra iz tri ugla: (1) kroz osnovne karakteristike ratišta i njihov uticaj na vođenje vojnih operacija; (2) pripreme za rat, i (3) toka i karakteristika rata. Takav pristup analizi vojnostrategijske komponente rata olakšava definisanje pouka iz najvećeg regionalnog oružanog sukoba posle drugog svetskog rata, u kojem je upotrebljeno najsavremenije konvencionalno naoružanje.

Rat u Persijskom zalivu pripada grupi najvećih regionalnih vojnih sukoba novije epohe kako po angažovanim vojnim efektivima, tako i po mnogim implikacijama političkog, ekonomskog i strategijskog značaja ne samo za područje Bliskog i Srednjeg istoka već i mnogo šire. Ratno poprište je činila najbogatija naftonosna oblast sveta, i već sama ta okolnost bila je dovoljna da višestruko multiplicira svaku značajniju vojnostrategijsku i političku akciju zaraćenih strana, ali i onih koje su u rat bile posredno involvirane. Takođe, to je region u kojem se ukrštaju izuzetno značajne kopnene, pomorske i vazdušne komunikacije, zone i pravci kojima je to područje povezano sa evropskim, azijskim i afričkim kontinentom, i

kojima se u poslednje dve decenije odvijao najintenzivniji saobraćaj gotovo u svim pravcima. Navedeni razlozi, ali i mnogi drugi, glavni su uzrok što su u godinama nakon drugog svetskog rata područja Bliskog i Srednjeg istoka postala najvirulentnija žarišta brojnih oružanih sukoba i vojnih intervencija, i što su se upravo tu prelamali mnogi antagonizmi velikih sila i nekadašnjih kolonijalnih imperija, a u novije vreme i lokalnih pretendencija na regionalnu dominaciju. Stoga i ne iznenađuje što je u tom, relativno kratkotrajnom ratu bilo angažovano (posredno ili neposredno) skoro trideset država, od kojih mnoge sa izuzetno snažnim vojnim efektivima.

OSNOVNE KARAKTERISTIKE RATIŠTA – NJIHOV UTICAJ NA PRIPREMU I VOĐENJE OPERACIJA

U Persijskom zalivu ratom su bile neposredno zahvaćene tri arapske države: Irak, Kuvajt i Saudijska Arabija. Taj prostor, uslovno, može se nazvati ratištem, a teritoriju svake države pojedinačno – vojištem, s tim što se i kod ratišta u celini, kao i kod pojedinih vojišta, jasno razlučuju strategijski, operativni i taktički objekti, pravci, zone i težišta, odnosno svi elementi značajni za vođenje borbi, bojeva i operacija.

Osnovni strategijski front i polazna operativna osnovica koalicioni snaga nalazili su se na teritoriji Saudijske Arabije. Zajedno sa Persijskim zalivom i Crvenim morem, gde je bila stacionirana ratna flota (pored ostalog, i šest nosača aviona), to područje je činilo strategijsku celinu na kojoj su obavljene sve neposredne pripreme za izvođenje operacija. U tom ambijentu moralo se prilagođavati ljudstvo dovedeno iz SAD i Evrope na potpuno drugačije klimatske i geofizičke uslove, a sličan zahtev je postavljen i u vezi s naoružanjem i ratnom opremom. Za koalicione snage, posebno za jedinice oružanih snaga SAD, Velike Britanije i Francuske, koje su se posle drugog svetskog rata pripremale, uglavnom, za sukob sa armijom SSSR-a na evropskom ratištu bio je to najnepovoljniji ambijent. Upravo zato pripreme za rat trajale su neuobičajeno dugo.

Unutrašnjost ogromne površine Saudijske Arabije¹ pretežno je pustinjska visoravan, teško prohodna, bez vode i vegetacije izuzev u oazama. Severozapadni deo čine pustinja Nufud (an – Nufūd), prosečne nadmorske visine 700–1.000 m. Na tom, veoma nepovoljnom prostoru dejstvovao je francuski kontingent kopnenih snaga u drugoj fazi rata (kopnena ofanziva).

Na zapadnom i južnom rubu nalazi se pojas planina, koje su ograničavale kretanje između crvenomorske obale i unutrašnjosti Saudijske Arabije, izuzimajući pustinje i oaze samo između planinskih masiva, u čijim su rejonima koalicione snage organizovale i fortifikacijski uredile svoje vazduhoplovne i kopnene baze, kao i logističku komponentu, koja je u tom ratu bila izuzetno značajna. Geomorfološki uslovi za to bili su izrazito nepovoljni: zemljište nepodesno za fortifikacijske radove (pustinjskog karaktera), bez vode (koja se dobija uglavnom desalinizacijom morske vode), pustinjska klima i temperatura koja u centralnoj visoravni oscilira od 6 do 45 celzijusovih stepeni.² Jaki pustinjski vetrovi bili su dodatni problem u toku priprema i izvođenja operacija, a značajne su bile i još dve okolnosti: *prvo*, skoro isključeno maskiranje u pojedinim borbenim zonama zbog pomanjkanja bilo kakve vegetacije i pustinjskog tla i, *drugo* – ograničenost saobraćaja samo na nekoliko magistralnih pravaca. Vojna infrastruktura Saudijske Arabije (aerodromi, luke, skladišta i dr.) nije mogla da prihvati sav kontingent koalicionih snaga, što je ubrzo nametnulo potrebu za izgradnjom nove infrastrukture. Između ostalog, organizovan je i najveći „vazdušni most” u istoriji ratovanja – između SAD i Evrope, s jedne, i Bliskog istoka, sa druge strane.

Osim za efektivne kopnenih snaga i ratnog vazduhoplovstva, uslovi su bili nepovoljni i za pomorske snage. Naime, na

¹ Saudijska Arabija: površina 2.149.690 km,² sa oko 8.000.000 stanovnika; glavni grad Rijad (oko 400.000 stanovnika); teokratska monarhija sa kraljem, koji ima upravnu i izvršnu vlast (šef države i vlade, verski poglavar, vrhovni sudija i vrhovni komandant oružanih snaga).

² Temperatura se katkada penje i do 60° celzijusa. Oklop tenka zagreje se toliko da ga je nemoguće dodirivati čak ni u rukavici, a instrumenti u helikopterima „polude” na visokim temperaturama pri niskom letu. Benzin ubrzano isparava, ulje se pregrijava, a motori kvare. Po izjavama trupnih komandanata, vojnici su gotovo svakog dana morali da čiste oružje dva puta, jer se jedino tako moglo zaštititi od korodivne prašine i pustinjskog peska. „Prva stvar je da preživimo u ovim nemogućim uslovima, a ako to uspemo – da se borimo”, bio je komentar jednog učesnika rata.

relativno malom prostoru (Crveno more, Persijski zaliv), bila je izuzetno snažna koncentracija pomorskih snaga, veća nego u bilo kojem drugom lokalnom i regionalnom ratu – oko 150 brodova, od kojih šest nosača aviona. Kako je obala duž Persijskog zaliva niska i močvarna, bez prirodnih luka, ratna flota koalicionih snaga bila je prisiljena da djeluje sa velike udaljenosti od kopnenog vojišta, što je osetno smanjivalo njene vatrene mogućnosti (taktički radijus dejstva avijacije, domet brodske artiljerije i raketa). Tri nosača aviona bila su raspoređena u Crvenom moru, a tri u Persijskom zalivu, tako da su avioni koji su poletali sa brodskih paluba za dejstvo po objektima u Iraku morali da se popunjavaju u vazдушnom prostoru zbog ograničenog taktičkog radijusa.³ Zbog složenih problema baziranja avijacije, komanda multinacionalnih snaga se opredelila za efikasnije rešenje – masovnu upotrebu krstarećih raketa po najznačajnijim strategijskim objektima u Iraku. Za to je upotrebljeno oko 150 raketa, lansiranih sa brodova.⁴

Za razliku od teritorije Saudijske Arabije, čije su geografsko-klimatske nepogodnosti bile značajne jedino za snage antiiračke koalicije, teritorije Kuvajta i Iraka uticale su na obe zaraćene strane.⁵ Područje Kuvajta bilo je osnovno vojište na kojem su koalicione snage vodile trodnevnu strategijsku operaciju, a nije se mnogo razlikovalo od teritorije Saudijske Arabije – pretežno polupustinjska i pustinjska primorska nizija, koja ograničava dejstva oklopno-mehanizovanih snaga i pešadije, pogotovu zbog osetnog pomanjkanja vode. Pošto je na teritoriji Kuvajta bilo stacionirano oko pola miliona vojnika (iračkih, i iz sastava multinacionalnih snaga), a dnevna potrošnja vode po vojniku iznosila je oko 35 litara, problem snabdevanja vodom bio je jedan od najdelikatnijih i najsloženijih. Slično je bilo i sa maskiranjem: pustinjsko zemljište, bez

³ Popuna gorivom u vazduhu jedna je od najsloženijih taktičko-tehničkih radnji, koja zahteva izuzetno osposobljenu posadu. U ratu u Zalivu tu funkciju su obavljali tankeri na avionima KC-10, iz sastava ratnog vazduhoplovstva, i KC-135 i KA-6, iz ratne mornarice.

⁴ Krstareće rakete tipa *Tomahawk*, dometa 2.500 km, niskog i reljefu prilagođenog leta (17 m iznad morske površine, a 30–100 m iznad kopna) i programirane putanje vođenja.

⁵ Kuvajt se nalazi na severozapadnoj obali Persijskog zaliva; ima oko milion stanovnika. Do 1961. godine bio je britanska kolonija. Posle sticanja nezavisnosti postao je značajan ekonomsko-finansijski faktor zbog ogromnih izvora nafte. Sporazumom sa šejikom Kuvajta, oktobra 1963, Irak se odrekao pretenzija na Kuvajt, ali je 2. avgusta 1990. izvršio iznenadnu agresiju, anektirao Kuvajt i proglasio ga svojom 19. provincijom.

vegetacije, isključivalo je mogućnost bilo kakvog opsežnijeg maskiranja, što je bio dodatni problem za sve komande iračke armije.

I iračko ratište ima karakteristike slične arabijskom i kuvajtskom.⁶ Granični pojas na severu, severoistoku i istoku pretežno je planinski, na zapadu i jugozapadu prostire se pustinjska oblast, a doline reka Eufrata i Tigra čine kompaktnu, prostorno najveću, najplodniju i najnaseljeniju oblast, u kojoj su bili stacionirani i svi važniji strategijski objekti, uključujući i elitne jedinice Republikanske garde. Na jugoistoku, između reke Šat-al-Arab i Kuvajta, u širini od oko 50 km, Irak izlazi na obalu Persijskog zaliva. Na desnoj obali reke Šat-al-Arab, 120 km od njenog ušća u Persijski zaliv, nalazi se Basra – najveća luka Iraka, jedno od najznačajnijih ratnih poprišta u osmogodišnjem ratu između Iraka i Irana. Obala duž Persijskog zaliva na tom delu ratišta (Kuvajt, Irak) niska je i močvarna, bez prirodnih luka, što je prisililo ratnu flotu koalicioničkih snaga da se usidri na velikoj udaljenosti od obale, čime su osetno smanjene njene borbene mogućnosti, naročito dejstvo artiljerijskog i raketnog naoružanja.

Znatna deo Iraka prekriven je stepama, koje na jugu i jugozapadu prelaze u pustinjsku oblast, pa je tu prirodno maskiranje iračkih jedinica bilo skoro isključeno, za razliku od prostora između reka Tigra i Eufrata (Mesopotamija) gde su šume vrba, urmi i palmi omogućavale znatno bolje maskiranje. Slično je bilo i sa planinskim područjima na istoku, čije su padine obrasle grmljem i hrastom. Takvi prirodni uslovi, uz dobro veštačko maskiranje (lažne makete i položaji, uspele imitacije i simuliranja dejstva i dr.), i neprekidno menjanje vatrenih položaja omogućili su „preživljavanje” većeg broja lansiranih rampi za rakete tipa *Scud*, čak i u uslovima najintenzivnijeg bombardovanja koje poznaje istorija ratnog vazduhoplovstva. Slično je bilo i sa oklopno-mehanizovanim jedinicama Republikanske garde, čije je maskiranje i utvrđivanje bilo takođe veoma uspešno.

⁶ Irak najvećim delom obuhvata prostor drevne Mesopotamije (međurečje Eufrata i Tigra), površine 434.924 km² sa oko 18.000.000 stanovnika (75 odsto su Arapi, 19 odsto Kurdi, a ostalo čine manje etničke grupe – Turci, Iranci, Jermeni i dr.). Nalazi se na najkraćem putu između severoistočnog dela Sredozemnog mora i Persijskog zaliva. Odlučujuću ulogu u političkom, pa i u vojnom životu zemlje ima najveća partija BAAS (Socijalistička partija arapskog porijekla). Ujedinjena demokratska partija Kurdistana traži autonomiju za Kurde, mada nije bilo organizovanog unutrašnjeg otpora u Iraku dok je rat trajao. Pobuna Kurda i opozicije nastala je posle rata.

U celini, može se zaključiti da je prostor na kojem su vođene operacije višestruko uticao na: (1) izbor i adaptaciju pojedinih sistema oružja i ratne opreme; (2) proces adaptacije obuke i borbene pripreme vojnika i jedinica, i (3) izbor vidova borbenih dejstava i primenu odgovarajućih principa ratne veštine. Multinacionalne snage, na primer, bile su snabdevene lakim šlemovima sa ventilacijom, zatim zaštitnim maskama sa specijalnim dodatkom koji omogućava pijenje vode a da se maska ne skida, vojnici i starešine su dobijali zaštitne prsluke, a masovno su korišćene i čizme koje sprečavaju ulazak peska i imaju posebne otvore za vazduh. Mnoge adaptacije su morale biti izvedene i na pojedinim sistemima oružja. Gotovo da nije bilo vatrene sredstva koje nije zahtevalo dodatne prepravke, posebno u jedinicama kopnene vojske, a ukoliko ima izuzetaka, onda je to, pre svega, tenk *T-84A* jugoslovenske proizvodnje (jedino mu je poboljšan blatobran, a boja je prilagođena boji pustinjskog peska). U borbenim dejstvima se pokazao čak superiornijim od najsavremenijih tenkova kojima su raspolagale savezničke snage, što je bilo jedno od ne malih iznenađenja.⁷

PRIPREME ZA RAT

Regionalni rat u Persijskom zalivu, u poređenju sa mnogim drugim ratovima novijeg vremena, specifičan je po relativno dugoj i neometanoj pripremi obe zaraćene strane. To se odnosi, pre svega, na Sjedinjenje Američke Države, čije su oružane snage bile najjače i najudaljenije od ratišta. Njihova priprema trajala je više od pet meseci: od 2. avgusta 1990, kada je iračka armija prodrla u Kuvajt, do 17. januara 1991. kada su otpočele vazduhoplovne operacije koalicionih snaga protiv Iraka. Po dužini priprema, broju diplomatskih nota i intenzitetu javnih istupa najviših državnika rat u Zalivu je više podsećao na ratove 19. veka nego na sukobe savreme-

⁷ Tenk *T-84A* rezultat je višegodišnjeg istraživačkog rada i procesa proizvodnje naše vojne industrije. Prodat je i isporučen Kuvajtu pre iračke agresije na tu zemlju. Do pojave tenka *T-84A* smatralo se da je američki tenk *M-1 Abrams* najsavremeniji na ratištu pustinjskog ambijenta, ali je ratna praksa to demantovala: *T-84A* lakši je i brži, ima top većeg kalibra (125 mm, a američki 105 mm), manje se kvari u pustinjskim uslovima i ima manju siluetu.

ne epohe, što ne dovodi u pitanje zapažanje nekih teoretičara da je u njemu američka armija testirala i svoju doktrinu „kopneno-vazdušne bitke dvehiljadite godine”.

Neposredne političke i vojne pripreme za rat počele su već 2. avgusta, odmah nakon iračke invazije na Kuvajt. Savet bezbednosti je osudio invaziju i zatražio bezuslovno i trenutno povlačenje iračkih snaga, a Predsednik SAD naredio je 5. avgusta da se u Saudijsku Arabiju pošalju jedinice kopnene vojske i vazduhoplovstva „radi odbrane Saudijske Arabije od moguće iračke agresije”. Kao odgovor na te mere, Irak je 8. avgusta proglasio aneksiju Kuvajta, a tri sedmice kasnije uključio ga je u sastav iračke države kao 19. provinciju i pozvao sve Muslimane na „sveti rat protiv Amerike” i rušenje „saudijske vladajuće porodice”.

Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija ispoljio je najveći stepen jedinstva kako u osudi agresije, tako i u donošenju konkretnih mera kojima je trebalo obuzdati agresora: uvođenje ekonomskog embarga, legalizacija pomorske i vazdušne blokade iračke teritorije, postavljanje zahteva za puštanje na slobodu svih stranih državljana zadržanih u svojstvu talaca, i drugo. Svrha tih aktivnosti svodila se na prisiljavanje agresora da se povuče iz Kuvajta i odustane od svojih agresivnih ciljeva. Političke i vojne pripreme osetno su intenzivirane od sredine novembra, nakon što je konačno propala i poslednja prilika za arapski samit i eventualno pronalaženje rešenja u arapskim okvirima. Stavove o bezuslovnom povlačenju iračke armije iz Kuvajta podržala je većina arapskih zemalja, a to je bio značajan preduslov za donošenje tzv. ratne rezolucije br. 678, kojom Savet bezbednosti ultimativno zahteva povlačenje oružanih snaga Iraka iz Kuvajta do 15. januara 1991. i nagoveštava primenu vojne sile ako se taj rok ne ispoštuje.

Na takvim opcijama Saveta bezbednosti građena je politička strategija savezničkih snaga na čelu sa SAD, koje su imale i svoje posebne političke, ekonomske i vojne interese na području Bliskog i Srednjeg istoka. U dilemi „diplomacija ili oružje” sve je više preovladavalo gledište o neizbežnosti rata u Persijskom zalivu, osobito u SAD, koje su se intenzivno i sistematski pripremale za takav rat. Pripremala se i druga strana – Irak, verujući u povoljan ishod rata. „Amerikanci

žele da ovo bude odlučujuća bitka, pa neka bude", govorio je irački predsednik Sadam Husein, odbijajući sve mirovne inicijative za rešenje krize u Zalivu. Kao vrhovni komandant oružanih snaga, on je očigledno verovao u moć vlastite armije, a sve one koji su se kolebali u takvoj oceni smenjivao je po kratkom postupku.

PRIPREME KOALICIONIH SNAGA

Vojno angažovanje Sjedinjenih Američkih Država u krizi u Zalivu otpočelo je prebacivanjem isturenog ešelona „snaga za brze intervencije” u to područje.⁸ Ukupne jačine od oko 220.000 vojnika, kombinovani sastav su činili: 18.VDK, 82.vdd, 101.vpd, 24.md, 197.mbr, 3.oip, 1.br PVO, 2.UGNA i pet taktičkih vingova bombarderske i lovačke avijacije. Njihovo međukontinentalno prebacivanje predstavljalo je naj-složeniju vazdušno-transportnu operaciju u istoriji. Ona je izvedena u tri etape: u prvoj, neposredno posle agresije Iraka na Kuvajt, upućene su pomorske, vazduhoplovne, vazdušno-desantne i specijalne jedinice kopnene vojske; u drugoj – lovačko-bombarderska i bombarderska avijacija i udarne pomorske snage sa nosačima aviona, a u trećoj su prebačene dodatne snage KoV i teža tehnika i oprema za već predislocirane jedinice.⁹ Za prebacivanje tako obimnih snaga, pored formacijskih transportnih sredstava, angažovano je i oko 500 transportnih aviona (koji su sletali gotovo svakih 10 minuta) i više od 50 velikih brodova. Vazdušni i pomorski most SAD – Persijski zaliv bio je dug skoro 12.000 kilometara.

Druga faza prebacivanja koalicioničkih snaga u rejon Persijskog zaliva otpočela je prvih dana decembra. Ocenivši da su postojeće snage nedovoljne za ofanzivna dejstva širih razmera, Predsednik SAD doneo je odluku o prebacivanju novih 200.000 američkih vojnika. Taj kontingent su sačinjavali: 2.okd i 2.okbr iz SR Nemačke, 1.md, 1.okd, 2.mbr i 1.okbr

⁸ Zanimljivo je da je odluka o formiranju „snaga za brze intervencije” doneta još 1979. godine posle „islamske revolucije” u Iranu, gde su, do tada, SAD imale najsnažniji uticaj i uporište.

⁹ Napad Iraka na Kuvajt otpočeo je iznenada, u ranim jutarnjim satima 2. avgusta 1990. godine. Izvele su ga jedinice Gardijskog i 7. korpusa u sadejstvu sa prethodno ubačenim delovima, brzim upadom sa tri pravca i tempom napada od oko 40 kilometara na sat. Operacija je završena za oko četiri časa, bez značajnijih gubitaka.

iz SAD, 1. divizija MDP, 1. amfibijska brigada, 3. UGNA i oko devet taktičkih vingova borbene avijacije sa oko 700 aviona. Naknadne snage iz SAD formirane su selektivnom mobilizacijom (pretežno kopnene vojske). Mobilisani rezervisti, pre upućivanja u područje Persijskog zaliva, imali su jednomesečnu intenzivnu obuku u nastavnom centru Fort Irvin (Kalifornija).¹⁰ Uporedo sa prebacivanjem jedinica KoV i mornaričke pešadije, prebazirano je i oko 650 aviona iz 20 različitih vingova taktičke i strategijske avijacije, uključujući i bombardere B-52 i najnovije lovce-bombardere F-117A („nevidljivi”).

Plovidba pomorskog transporta iz luka SAD u područje sukoba (dužina puta oko 12.000 milja) trajala je 21–27 dana. Pomorskim prevoženjem su dopremani teški sistemi oružja i ratne tehnike: tenkovi, borbena vozila pešadije, oklopni transporteri, helikopteri i artiljerija. Najbrže su prebazirane (za 8–14 dana) tri eskadre, sastavljene od 13 brodova skladišta na kojima su čuvane rezerve oružja i druge ratne tehnike za tri brigade mornaričke pešadije i druge vrste jedinica (ukupno do 50.000 ljudi), s proračunom da mogu izvoditi borbena dejstva tokom trideset dana. Tako je u toku kontinuirane pomorsko-transportne operacije dopremljeno oko dva miliona tona raznih tereta.

Na taj način je formirana glavna grupacija američkih oružanih snaga u širem području Persijskog zaliva. Do sredine januara 1991. njeni efektivni su iznosili više od 400.000 ljudi, koji su bili svrstani u deset divizija, tri brigade i druge formacijske sastave, a od težeg naoružanja je imala: oko 2.500 tenkova, oko 2.000 artiljerijskih oruđa i minobacača, oko 1.500 aviona i 80 ratnih i drugih brodova, uključujući i šest nosača aviona. Bila je to najveća koncentracija armije SAD u jednom ratnom sukobu posle drugog svetskog rata, zbog čega će i iskustva stečena u tom ratu biti za nju najdragocenija.

U međuvremenu, u ratne pripreme su se uključile mnoge zapadne zemlje, kao i veći broj arapskih i islamskih država. U sastavu *britanskih snaga* nalazilo se oko 30.000 vojnika, 240 tenkova, 72 borbena aviona različitog tipa (*herier, tornado*,

¹⁰ Američka štampa je beležila i slučajeve ispoljavanja nezadovoljstva zbog pozivanja u vojsku. Bilo je dezerterstava iz straha, a pojavljivale su se i tvrdnje kako, navodno, nijedno lice iz Predsednikovog kabineta nema sina u sastavu američkih trupa u Zalivu. Od 535 kongresmena, samo su dvojica imala sinove u sastavu tih snaga.

jaguar), 30 helikoptera i 10 brodova.¹¹ Glavnu udarnu snagu jedinica KoV Velike Britanije činila je 1. oklopna divizija sa tenkovima *Chalanger*, koja je, zajedno sa američkim oklopno-mehanizovanim snagama, dejstvovala na centralnom operacijskom pravcu. *Francuski* kontingent je sačinjavalo oko 16.000 ljudi, 100 tenkova, 45 aviona (*Mirage 2000*), 95 helikoptera i 45 brodova. Veći broj helikoptera angažovan je radi uloge koja je dodeljena francuskom kontingentu u ostvarivanju dubokog obuhvata koji je izveden zajedno sa delovima 101. vazdušno-prenosne divizije iz sastava snaga za brze intervencije SAD.

U sastavu multinacionalnih snaga nalazili su se manji ili veći kontingenti iz još 25 zemalja.¹² Najčešće su to bile simbolične snage kojima se izražavala solidarnost sa akcijom vodećih snaga antiiračke koalicije, ali se ne mogu isključiti ni drugi motivi: sticanje ratnog iskustva u pripremi i vođenju operacija, provera efekata dejstava pojedinih vrsta i sistema oružja, i drugo.

Od arapskih zemalja aktivnije su se angažovale Saudijska Arabija (na čijoj su teritoriji izvođene i najopsežnije pripreme za ratna dejstva, naročito za kopnenu ofanzivu), Egipat, Ujedinjeni Arapski Emirati i Sirija. Saudijska Arabija je, posredno ili neposredno, angažovala najveći deo svojih oružanih snaga: oko 65.000 vojnika, 550 tenkova, 450 artiljerijskih oruđa, 127 aviona i osam ratnih brodova. Egipat je angažovao oko 40.000 vojnika i oko 500 tenkova, Ujedinjeni Arapski Emirati – oko 43.000 vojnika, 131 tenk, 232 artiljerijska oruđa i 61 avion, u sastavu sirijskog kontingenta bilo je oko 18.000 vojnika i 300 tenkova. Koncentracija i priprema oružanih snaga arapskih zemalja izvedena je u skladu sa ratnim planom „Pustinski štiti“, ali ostali vojni kontingenti, izuzev armije Saudijske Arabije, nisu imali zapaženiju ulogu u toku vođenja rata. Njihovo prisustvo više je simbolizovalo spremnost arapskih zemalja da osude agresiju Iraka na Kuvajt i pokažu

¹¹ Najveći broj srušenih aviona u ratu u Zalivu je tipa *Tornado*, i to od lake protivavionske artiljerije koja je branila iračke aerodrome, zbog toga što su u obavljanju borbenih zadataka morali da lete nisko.

¹² Tako je, na primer, Kanada angažovala 900 vojnika, 18 aviona i dva broda, a u pomorskoj blokadi Iraka učestvovala su i Nemačka sa četiri broda, Belgija, Španija i Australija sa po tri, Holandija i Argentina sa po dva, Grčka i Danska sa po jednim brodom. Manje jedinice specijalista (ekipa) poslale su Češkoslovačka, Bugarska i Poljska.

privrženost savezništvu sa nekim zapadnim zemljama, naročito Sjedinjenim Američkim Državama.

Do 16. januara 1991. godine (početak ratnih dejstava) na prostoru Bliskog istoka bila je završena koncentracija i stratejski raspored najbrojnijih vojnih efektiva posle drugog svet-skog rata. U sastavu koalicionih snaga nalazilo se ukupno oko 670.000 vojnika, 3.900 tenkova, 3.000 aviona i helikoptera i 140 brodova, naspram kojih se nalazila iračka armija od oko 1.000.000 vojnika, organizovanih u 66 divizija (osam korpusa), 5.500 tenkova, oko 800 aviona, oko 1.000 helikoptera i 35 brodova. Zanimljivo je da je kvantitativni odnos kopnenih snaga (broj vojnika i tenkova) bio u korist Iraka, ali su upravo te jedinice pružile najslabiji otpor u toku kopnene ofanzive koalicionih snaga. Ponovo se potvrdilo staro ratno pravilo da kvalitativni činioci (moral, stepen obučenosti i dr.) imaju uvek prevagu nad kvantitetom. Prema oceni mnogih analitičara, ta činjenica je bila evidentna i odlučujuće je uticala na ishod kopnene ofanzive multinacionalnih snaga.

Priprema i obuka koalicionih snaga za izvođenje ratnih dejstava započete su odmah po pristizanju na teritoriju Saudijske Arabije. Uporedo je trebalo rešavati tri grupe zadataka i problema: (1) prilagoditi obuku pustinjskim uslovima ratovanja; (2) izgraditi poligone i makete objekata koji što vernije simuliraju prave objekte (ciljevi za napad) i fortifikaciju Iraka, i na takvim fizičkim i matematičkim modelima uvežbavati pojedince, posade i jedinice i (3) iznaći što efikasniji i racionalniji način za zajedničku obuku (vežbe) multinacionalnih snaga, naročito u procesu rukovođenja i komandovanja, uz „poštovanje nacionalnih obeležja i zahteva”. Ishod rata u celini, a naročito njegova kopnena faza, znatno su zavisili od uspešne realizacije navedenih komponenata priprema.¹³

Zagovornici „vazdušnog rata” procenjivali su da će pod snažnim udarom iz vazdušnog prostora Irak popustiti i povući se iz Kuvajta. Međutim, takvo gledište nije do kraja prihvaćeno u združenom generalštabu, pa su neposredne pripreme za kopnenu fazu rata bile čak intenzivnije od priprema za vazdušnu ofanzivu. Jedan od značajnijih razloga za to bilo je opredeljenje svih komandi koalicionih snaga da se izbegnu

¹³ Na čelu zajedničke komande nalazio se američki general Norman Švarekopf, koji je kao mlađi oficir učestvovao i u vijetnamskom ratu.

veliki gubici u ljudstvu, jer bi to deprimirajuće uticalo na borbeni moral jedinica i vojnika, a veoma negativno bi se odrazilo i na javno mnjenje, naročito u SAD, Francuskoj i Velikoj Britaniji. Zato je u pripremnoj fazi trebalo preduzeti sve kako bi se gubici u ljudstvu sveli na najmanju meru.

Za identifikaciju ciljeva upotrebljena su, pored ostalog, i dva savremena tehnička sredstva – sateliti u kosmosu i „leteći radari” AWACS. U početku je bilo angažovano sedam satelita, ali je njihov broj neprekidno povećavan (prema nekim podacima i do 15). Svi značajniji stratezijski objekti na teritoriji Iraka, kao i sve odbrambene aktivnosti na teritoriji Kuvajta, identifikovani su i praćeni iz kosmosa satelitskim izviđanjem, što je bilo značajna dopuna informacijama koje su prikupljali „leteći radari” i izviđački avioni. Avioni tipa AWACS i izviđački avioni su u pripremnom periodu (sa polukružne osnove) neprekidno osmatrali celokupnu teritoriju Kuvajta i najveći deo teritorije Iraka, i upravo zahvaljujući toj vrsti osmatranja i prikupljanja podataka mogle su se izvesti sve kasnije vazdušne operacije. Zato je odmah nakon izbijanja krize (14. avgusta) na aerodrome Saudijske Arabije prebazirano pet „letećih radara” (E-3 AWACS) i veći broj izviđačkih aviona EC 135, kao i odeljenje i oprema za uspostavljanje pokretnih satelitskih veza. Tako je osmatranje i izviđenje iz vazdušnog prostora korenspondiralo satelitskom izviđanju, što je novi kvalitet u pripremama vojnih operacija uopšte, a posebno vazduhoplovnih.

Višemesečna izviđanja teritorija Iraka i Kuvajta geostacionarnim satelitima, bespilotnim letelicama, izviđačkim avionima i „letećim radarima” bila su sinhronizovana i sa raznovrsnim elektronskim i protiv elektronskim dejstvima, usmerenim ka potpunom neutralisanju sistema protivvazdušne odbrane Iraka. U tu svrhu angažovani su najsavremeniji avioni za elektronsko izviđanje (E-3A, E-2C, EC-135, EA-6B i drugi) i elektronsko ometanje (EA-6B, EF-111 i EC-130), koji su bazirali na aerodromima i nosačima aviona.¹⁴ Angažovani su

¹⁴ Gotovo svi borbeni avioni koalicioni snaga imali su sredstva za pasivnu, a veći deo i za aktivnu elektronsku zaštitu. Avionima tipa AVACS praćena je situacija u vazdušnom prostoru, usmeravana lovačka avijacija na tražene objekte, pružana navigacijska pomoć posadama u vazdušnom prostoru, a po potrebi je pomagano pojedinim letelicama sletanje na alternativne aerodrome. Sve je to u pripremnom periodu trebalo dobro uvežbavati u uslovima masovnih naleta različitih vrsta aviona.

i avioni za strategijsko izviđanje *TR-1A* i *U-2R*. Svim tim sredstvima, dopunjenim obaveštajnom aktivnošću, identifikovana su hemijska, biološka i nuklearna postrojenja; aerodromi; važniji objekti saobraćaja; značajna postrojenja vojne industrije; velika skladišta ubojnih sredstava i pogonskog goriva; komandna mesta, operativni centri i centri veze; svi važniji elementi sistema vazdušnog osmatranja, javljanja i navođenja, kao i sistema protivvazdušne odbrane; vatreni položaji raketa zemlja-zemlja *Scud*, i jedinice kopnene vojske u Kuvajtu i na jugu Iraka gde su bile koncentrisane glavne iračke snage. Za uspešno dejstvo krstarećih raketa *Tomahawk* po izabranim objektima (čijim masovnim lansiranjem je i počeo zalivski rat) u pripremnom periodu je snimljena putanja i digitalizovana slika izabranog objekta.

Kako je jedno od najznačajnijih obeležja vazdušnih operacija u tom ratu bila masovna upotreba vođenih sistema oružja (rakete i bombe), kao i dejstva noću – bila je nužna izuzetna uvežbanost pojedinaca i posada. Posade aviona *F-117A* pripremane su, pretežno, za dejstvo noću po dobro utvrđenim i branjenim ciljevima, a posade aviona *B-52*, pored klasičnog dejstva, uvežbavale su i upotrebu specijalnih vrsta aerosolnih bombi za čišćenje minskih polja.¹⁵

Može se zaključiti da je osnovno obeležje *pripremnog perioda* koalicioni snaga u ratu u Zalivu bilo: (1) celovito i pouzdano identifikovanje ciljeva koje je trebalo napasti i razoriti; (2) izvođenje velikog broja simulacija i vežbi na maketama tih ciljeva, i (3) organizovanje intenzivnih i brojnih zajedničkih vežbi na terenu gotovo svih jedinica i komandi. Na taj način su ostvarene dve značajne pretpostavke za uspeh vojnih operacija: (a) obezbeđeno je realno donošenje odluka na strategijskom i operativnom nivou i realno planiranje upotrebe jedinica, i (b) obezbeđen je visok stepen efikasnosti savremenih sredstava ratne tehnike, uz minimalne vlastite gubitke. I tu se, naime, pokazalo „da je vojna strategija više u pripremi nego u izvršenju”.

¹⁵ Pored ostalih vođenih oružja, u tom ratu su prvi put upotrebljene i vodene rakete *AGM-84 Slam*. Lansiraju se sa udaljenosti od 80 km (izvan zone dejstva raketnih jedinica PVO) i imaju veliku preciznost. Tom raketom je 21. januara 1991. uništena jedna od značajnijih iračkih hidrocentrala tako što je prva lansirana raketa napravila otvor, a druga (nakon dve minute) uletele kroz taj otvor i uništila agregate. Sve su to izvele posade četiri aviona.

Posle aneksije Kuvajta i poziva muslimanima na „sveti rat protiv Amerike” i rušenje „saudijske vladajuće porodice”, Sadam Husein i vojni vrh Iraka očigledno nisu predviđali da će agresija iračke armije izazvati tako odlučnu i jedinstvenu reakciju međunarodne zajednice, a pre svega Sjedinjenih Američkih Država i Zapada u celini. Verovatno nisu očekivali ni tako odlučnu osudu svoje politike od mnogih arapskih zemalja, koje su po svaku cenu želeli involvirati u ratni sukob na svojoj strani, a „protiv američkog imperijalizma i izraelskog cionizma”. Ambicije Iraka da postane dominantna sila na Bliskom istoku i u arapskom svetu zasnivale su se na nerealnim procenama vlastite snage, a još više na pogrešnoj proceni da može ostvarivati odlučujući uticaj na značajne komponente ekonomske i vojno-političke situacije na tom području (proizvodnja i cena nafte, jačanje i pretnja vojnom silom i dr.).

Kada je vojna opcija rešenja krize u Zalivu postala realnost, Irak je mobilisao sve ljudske, materijalne i druge potencijale, i stavio ih u službu priprema za rat. Kao i druga strana, za pripremu je imao dovoljno vremena, ali za razliku od koalicionihi snaga, njegove pripreme su izvođene u veoma nepovoljnom okruženju – u uslovima ekonomske blokade i snažnog političkog i vojnog pritiska.

Sa stanovišta ratne veštine, sve pripreme Iraka bile su usklađene sa doktrinarnim opredeljenjem o vođenju pozicionog rata sa defanzivnom strategijom, kako bi se očuvale zauzete pozicije u Kuvajtu i zaštitili objekti na vlastitoj teritoriji. U skladu s tim, obrazovani su i dobro pripremljeni fortifikacijski pojasevi odbrane. *Prvi pojas* odbrane organizovan je duž 250 km duge kuvajtsko-saudijske granice. Na dubini do 100 km posednut je snagama dva korpusa (3. i 7), koji su uglavnom bili sastavljeni od jedinica teritorijalne odbrane (slabije snage). *Drugi pojas* odbrane organizovan je na liniji grad Kuvajt – Džahara, a po dubini do iračko-kuvajtske granice. Posednut je kombinovanim snagama teritorijalne odbrane i Republikanske garde. *Treći pojas* odbrane organizovan je na južnom delu iračkog ratišta (na liniji Basra – Nasivija), a branjen je najelitnijim snagama oklopnih i mehanizovanih divizija Republikanske garde. Po jedan korpus (1, 2. i 5) bio je orijentisan prema Iranu, Turskoj i Siriji. U širem

rejonu Bagdada postojala je strategijska rezerva (gardijski korpus). Tako je izveden skoro klasičan kordonski strategijski razvoj oružanih snaga, što je sa stanovišta savremene ratne veštine bila najnepovoljnija opcija, sa izrazitim opredeljenjem za strategijsku defanzivu.

Ispred svakog, a naročito prvog pojasa odbrane razvijen je originalni i kombinovani sistem prepreka. Ispred prvog pojasa, na primer, na dubini od 80 do 200 m, urađene su sledeće prepreke: (1) peščani nasip širine 8–12 m i visine 3–5 m; (2) kanal širine 7–20 m i dubine 3–7 m, koji je imao dvostruku namenu – osim što je služio kao protivtenkovski rov, bio je napunjen buradima nafte koja se pali u trenutku nailaska tenkova i pešadije; (3) kombinovano minsko polje (protivtenkovske i protivpešadijske mine); i (4) žičane prepreke. Iza tako poredanih prepreka (pojasevi zaprečavanja do 200 m), fortifikacijski su uređeni odbrambeni položaji pešadijskih i oklopnih jedinica, vatreni položaji protivtenkovske i artiljerije za podršku, i položaji rezervi.

U zaprečavanju i uređenju odbrambenih položaja po dubini težište je bilo na postavljanju brojnih kombinovanih minskih polja na mogućim pravcima napada (kretanja) koalicioni snaga.¹⁶ Položaji jedinica urađeni su sa brojnim objektima, pretežno poljskog tipa, i skloništima za ljudstvo. Uporedo su preduzete opsežne i raznovrsne mere maskiranja i obmanjivanja na taktičkom i operativnom nivou. Između ostalog, izgrađeno je i mnogo lažnih položaja, objekata i maketa.

Za potrebe ratnog vazduhoplovstva izgrađen je savremeni sistem armiranobetonskih skloništa i objekata za avione, kao i položaja za rakete *Scud*. Do početka rata u Zalivu, na većini od 66 aerodroma, izgrađeno je oko 300 armiranobetonskih skloništa.¹⁷ Skoro svako sklonište bilo je zaštićeno armiranim betonom debljine 120 cm i pokriveno peskom, a imalo je železna vrata debljine 60 cm, ispred kojih je, na udaljenju od 40 m, podignut visoki zaštitni betonski zid koji štiti ulaz

¹⁶ Prema nekim podacima, na odbrambenim pojasevima ugrađeno je oko 500.000 raznovrsnih mina.

¹⁷ Iračani su još za vreme rata sa Iranom obišli belgijske i NATO baze radi iznalaženja savremenih rešenja za zaštitu aerodroma. Izgradnja tih skloništa kasnije je poverena firmama zapadnih zemalja, uglavnom Belgiji, a učestvovala su i preduzeća iz naše zemlje.

skloništa od direktnog pogotka raketa. Na aerodromima, kao i na položajima jedinica KoV, napravljen je veliki broj lažnih ciljeva i objekata, što je otežavalo uspešna dejstva avijacije koalicionihi snaga. To je bio jedan od osnovnih razloga što i pored neprekidnog i snažnog bombardovanja i detekcije tokom 38 dana nisu uništene sve rakete *Scud* i što je sačuvano oko 50 odsto iračke avijacije (na taj način i preletanjem na teritoriju Irana).

Najveći uspeh u pripremnom periodu Irak je postigao na planu uređenja teritorije za rat, kao i uređenja objekata i položaja za komande i jedinice. To je, verovatno, i najznačajnije pozitivno iskustvo iračke armije, koje može koristiti i našoj ratnoj veštini. Međutim, svim tim merama nije se mogao postići odgovarajući efekat iz jednostavnog razloga što značajniji činioei nacionalne politike i ratne veštine nisu bili usklađeni sa savremenim principima vođenja operacija. Pre svega, celokupni strategijski raspored oružanih snaga, kao i planovi upotrebe pojedinih vidova, rodova i jedinica, zasnivali su se na defanzivnoj doktrini i na iskustvima iz osmogodišnjeg pozicionog rata sa Iranom. Takva doktrina mogla je biti relativno uspešna u iračko-iranskom ratu, kada druga strana (Iran) praktično nije ni imala ratno vazduhoplovstvo, ali je u sukobu sa koalicionim snagama Zapada bila osuđena na poraz, jer je ratno vazduhoplovstvo koalicionihi armija bilo odlučujući činilac sa stanovišta vođenja operacija i ishoda rata. Ratno vazduhoplovstvo Iraka, međutim, nije izvelo nijednu značajniju borbu u vazdušnom prostoru niti je pružilo bilo kakvu opsežniju podršku kopnenim i pomorskim snagama; to je jedan od retkih primera u istoriji ratovanja da jedan vid oružanih snaga u celini zakaže.

Tako je višemesečni, neuobičajeno dug pripremni period za rat svaka strana, prema svojim vojnopolitičkim ciljevima i vladajućoj vojnoj doktrini, maksimalno iskoristila na političkom i vojnom planu. Koalicione snage, a naročito SAD, razradile su i uvežbale sve moguće opcije, uzimajući u obzir ne samo neposredne vojno-političke (odbrana Saudijske Arabije i isterivanje iračkih trupa iz Kuvajta) već i dalekosežne strategijske ciljeve: uspostavljanje ravnoteže konfrontiranihi snaga na Bliskom istoku i očuvanje američke kontrole nad važnim naftonosnim područjem, i proširenje vojnog prisustva

u tom regionu na dugotrajnoj osnovi. Osnovni vojno-politički cilj Iraka bio je da po svaku cenu sačuva stečene političke, ekonomske i vojne pozicije na Bliskom istoku, tj. poziciju najveće regionalne sile.

TOK RATA I NJEGOVE OSNOVNE KARAKTERISTIKE

Sa stanovišta ratne veštine, rat u Zalivu je imao dve faze: (1) vazduhoplovnu ofanzivu, i (2) kopnenu ofanzivu.

Vazduhoplovna ofanziva

Ratna dejstva su otpočela 17. januara 1991, u 2.50 sati, masovnim raketnim i vazдушnim napadom koalicionih snaga po unapred odabranim objektima na celoj dubini teritorije Iraka i Kuvajta. Prvi masovni i najjači udar izveden je prema planu operacije „Pustinjska oluja”, uz prethodno sveobuhvatno elektronsko ometanje celokupnog iračkog sistema protivvazdušne odbrane.

Napad iz vazdušnog prostora izveden prvog dana (17. januara) vremenski i po cilju može se podeliti u dva dela: prvi je trajao od 2.50 do 11.00, a drugi od 11.00 do 20.00 sati. U prvom udaru napadi su izvedeni u tri talasa, u trajanju 2–3 sata. U prvom talasu lansirano je oko 50 krstarećih raketa *Tomahawk*, od kojih je navodno samo jedna promašila cilj.¹⁸ To je prva vazduhoplovna operacija (kao i rat u celini) koja je otpočela masovnom upotrebom krstarećih raketa – sa brodova ratne mornarice i sa konvencionalnim punjenjem – po najvažnijim stratezijskim ciljevima protivnika.

Napad je višestruko operativno iznenadio Iračane. Radi identifikacije (otkrivanje) ciljeva koji lete morali su da uključe svoje radare i tako ih učine ranjivim prema avionima koji nose protivradske rakete, a koji su poletali u određenom vremenskom intervalu posle lansiranja raketa. U tom talasu učes-

¹⁸ Krstareće rakete *BGM-109C* imaju bojnu glavu mase 455 kg. Domet im je 1.300 km kada se lansiraju sa broda. Mogu se lansirati i sa podmornice, ali im se onda domet smanjuje na 900 km. Visoku tačnost pogađanja obezbeđuje inercijalni sistem vođenja sa povremenim korekcijama (*TERCON*) na unapred izabranim tačkama marš-rute, i digitalizovana slika cilja u glavi rakete (unapred snimljena-satelitski snimak). Udar u cilj može se izvesti na tri načina: direktno iz horizontalnog leta, iz odgovarajućeg ugla poniranja i eksplozijom iznad cilja.

tvovali su i avioni za neutralisanje radarskih sistema *F-4G*, koji su lansirali savremene vođene protivradarske rakete *Alarm* i *Harm*. Drugi i treći talas sačinjavali su pretežno borbene avioni SAD, Velike Britanije, Saudijske Arabije i Kuvajta. Prvo su poleteli najsavremeniji američki avioni *F-117A stelt* („nevidljivi avioni”), a zatim su dejstvovalе mnogo-brojne grupe lovačko-bombarderske avijacije, u čijem su sastavu bili: *F/A-18*, *F-111*, *A-6* i *A-10*, naoružani uglavnom vođenim bombama i raketama.

U toku prvog dana rata ostvareno je oko 2.000 avio-poletanja borbene avijacije i lansirano oko 100 krstarećih raketa.

Za sve vreme trajanja operacije izvođeno je elektronsko ometanje na dva načina: (a) iz najpovoljnijih mogućih zona u vazдушnom prostoru avionima *EF-111*, *EA-6B* i *EC-130*, i (b) iz pokreta u okviru većih borbenih grupa, pošto su gotovo svi avioni imali sredstva za pasivnu, a veći deo i za aktivnu elektronsku zaštitu. Avioni tipa *E-3 AWACS* (pet američkih i pet saudijskih) i *E-20* (sa nosača aviona) neprekidno su leteli na polukružnoj osnovici, navodili borbene grupe aviona, usmeravali lovačku avijaciju i pružali navigacijsku pomoć posadama u vazдушnom prostoru. Te leteće stanice vazдушnog osmatranja, javljanja i navođenja, pored ostalog, usmeravale su i pojedine posade na alternativne aerodrome, kao i na avione tankere kada je trebalo izvoditi punjenje gorivom u vazдушnom prostoru.

Cilj prvog i drugog masovnog udara bio je ostvarivanje apsolutne prevlasti u vazдушnom prostoru i paralisanje osnovnog sistema rukovođenja i komandovanja oružanim snagama, ali je bilo značajno i uništenje avijacije i raketnih jedinica, kao i hemijsko-bioloških i nuklearnih postrojenja. Stoga su napadnuti sledeći objekti: komandna mesta strategijskog i operativnog nivoa, operativni centri i centri veze, radarska mreža sistema VOJIN i radari artiljerijsko-raketnih jedinica PVO, vatreni položaji raketnih jedinica PVO, aerodromi i avijacija na njima, lanseri raketa *Scud*, hemijsko-biološka ratna postrojenja i nuklearni reaktori.¹⁹

¹⁹ Radarska mreža (sistem VOJIN) Iraka bila je podeljena na četiri sektora (centra): Bagdad, Kirkuk, Nasirija i Routba, sa 42 radarska položaja. Većina radarskih stanica bila je sovjetske proizvodnje mada su u svom sastavu imali i francuski radar *Tisar*. Na dva aviona *IL-76* montirali su radare, što je bila njihova varijanta *AWACS*-a.

Prema procenama koalicione komande, ciljevi su pogodoeni u oko 80 odsto slučajeve, a gubici su bili neočekivano mali: tri američka aviona (*F/A-18*), jedan britanski (*Tornado GR1*) i jedan kuvajtski (*A-4KU*). Bio je to pouzdan znak da je potpuno neutralisan irački sistem protivvazdušne odbrane. Takva katastrofa protivvazdušne odbrane Iraka može se objasniti dobrim prethodnim pripremama operacije i snažnim elektronskim ometanjem neposredno pre početka i u toku operacije.²⁰

Masovnim avio-raketnim udarima u prvih nekoliko dana rata komanda koalicioni snaga je jasno stavila do znanja da želi što pre završiti rat, odnosno prisiliti dezorganizovanog i zastrašenog protivnika na безусловnu kapitulaciju. Stoga su kontinuirani napadi avijacije nastavljani i narednih dana, a otpočela su i dejstva američke avijacije sa aerodroma u Turskoj.²¹ Do 19. januara izvedeno je više od 4.700 letova borbene avijacije a da Irak (ni posle tri dana rata) nije preduzeo nijednu značajniju akciju na kopnu, moru ili u vazдушnom prostoru (izuzev što je 18. januara u 2.30 sati po lokalnom vremenu sa dve rakete *Scud* napadnut Tel Aviv, a sa jednom Haifa).

Posle evidentne pasivnosti iračkih oružanih snaga u početnim dejstvima i izjave najviših političkih i vojnih ličnosti SAD o postignutim rezultatima iznad očekivanja, poverovalo se da će rat veoma kratko trajati, a bilo je i napisano u kojima se prognoziralo da će rat biti rešen isključivo vazduhoplovnom ofanzivom. Takve procene, međutim, ubrzo su se pokazale kao nerealne, pa je i vojna strategija koalicioni snaga osetno korigovana. To više nije bila strategija uništenja, već iznurivanja i delimičnog uništavanja, pri čemu se uvećavala i mogućnost protivnika da uzvрати udarac na kopnu i upotrebi hemijsko i biološko oružje.

²⁰ U sastavu PVO Iraka nalazilo se oko 630 lansirnih oruđa za različite vrste raketa, većinom starije sovjetske proizvodnje: *SA-2*, *SA-3*, *SA-4*, *SA-7*, *SA-8*, *SA-9*, *SA-11*, *SA-13*. Od zapadnih sistema raspolagali su raketama tipa *Rooland-2*. Za sve te sisteme oružanih snaga SAD imale su pouzdane podatke o taktičko-tehničkim karakteristikama, pa je u uslovima elektronskog ometanja njihova verovatnoća uništenja aviona smanjena 30–80 odsto. Osim toga, u prvom udaru pogodena su sva četiri operativna centra i brojni nišanski i osmatrački radari raketnih jedinica PVO. Artiljerijsko-raketne jedinice PVO praktično su ostale bez mogućnosti za dejstva u centralizovanom upravljanju. To se može reći i za lovačku avijaciju, koja je trebalo da dejstvuje u sistemu PVO, a nije izvela nijednu uspešnu vazдушnu borbu.

²¹ U bazi Indžirlik nalazili su se avioni *F-111*, *F-15* i *F-16*. U toku noći 19/20. januara 1991. dejstvovalo je više od 40 aviona po objektima u Iraku.

Irak je u početnim dejstvima, prepuštajući inicijativu napadaču, preduzeo sve mere kako bi očuvao glavninu svojih snaga i upotrebio je po preotimanju inicijative na ratištu, ako ne na stratezijskom a ono barem na taktičkom i operativnom nivou. Raketni udari po Izraelu i najava terorističkih akcija upozoravali su na mogućnost proširenja ratnih dejstava na čitav region. Iračka politička i vojna strategija imala je očigledno u vidu takvu opciju daljnjeg toka rata, i procenjivala je da bi takav tok događaja znatno poremetio američke planove.²² Računalo se i na veću arapsku i muslimansku solidarnost zbog zajedničkog cilja – borbe protiv Izraela i „nevernika”.

Dalji tok rata pokazao je da su takve vojnopolitičke procene iračkog rukovodstva i Vrhovne komande oružanih snaga bile veoma pogrešne. Sačuvane oružane snage Iraka – deo elitnih jedinica Republikanske garde, 50 odsto avijacije i brojne snage teritorijalne odbrane – čak ni u završnoj (najkritičnija) fazi rata nisu izvele nijednu ofanzivnu ili uspešniju odbrambenu akciju kojom bi bar opravdale stratezijski koncept za koji su se opredelile – iščekivanje pogodnog trenutka radi uzvraćanja udara i postepenog preuzimanja inicijative na ratištu. Iz toga se može izvući jedna od najznačajnijih pouka iz rata u Zalivu: mada vreme početka rata nije bilo nikakvo iznenađenje, procene trajanja i ishoda rata iznenadile su obe zaraćene strane. Prvo su postojala kolebanja u procenama udružene komande koalicionih snaga o odbrambenim mogućnostima Iraka i ponašanju dela arapskih zemalja prema ratu, a zatim – u drastičnoj formi – totalno nerealna vojnopolitička procena Iraka o vlastitim mogućnostima i pogrešno odlučivanje na osnovu takvih procena. U tome treba videti i jedan od glavnih razloga za brzi poraz iračke armije, naročito u sudaru kopnenih snaga.

Pošto avio-raketnim udarom iz vazdušnog prostora koalicione snage nisu uspele da za kratko vreme razbiju oružane snage Iraka i njegovu ukupnu odbrambenu moć, u narednom

²² U poruci Sadama Huseina građanima Iraka, pored ostalog, naglašavano je: „Pošto je počeo sukob i otpor vernika, približava se dan spasenja nacije, dan kada će biti zbačene krune korumpiranih izdajnika, dan kada će biti savladana sotona iz Bele kuće i uništeno osinje gnezdo zločinaca iz Tel Aviva. Biće oslobođena Palestina. Biće oslobođen Golan i Liban, a Arapi će biti slobodni na svojoj zemlji. Svi narodi koji su bili ugnjetavani biće oslobođeni”.

periodu (do 24. februara) nastavljena su intenzivna dejstva vazduhoplovnih i raketnih snaga, sa težištem na pronalaženju i uništavanju lansera raketa *Scud*, jedinica Republikanske garde, objekata za proizvodnju NHB oružja i infrastrukture na komunikacijama. Na taj način je ostvarivana izolacija bojišta (snabdevanje trupa u Kuvajtu), sprečavan manevar iračkih snaga i uništavani izvori njihovog snabdevanja, slamana volja stanovništva i vojske za otporom, ukratko – „omekšavan” teren za kopnenu ofanzivu.

Nasuprot tome, Irak se opredelio za strategiju preživljavanja i pripremanja za odlučujuću bitku – „majku svih bitaka”, pa je preduzeo sve mere kako bi se sačuvala glavovina oružanih snaga. Veći deo avijacije se sakrio u dobro uređena armirano-betonska skloništa i podzemne objekte, oko 150 aviona je preletelo na aerodrome u susedni Iran, a slično se dogodilo i sa kopnenim snagama.²³ One su duboko ukopane i zaštićene, uz obimne mere maskiranja i obmanjivanja, „mirovale” da ne bi bile uništene dejstvima iz vazdušnog prostora. Posebno je dobro čuvana Republikanska garda na većoj dubini ratišta. Takva strategija bi se još i mogla opravdati da su te snage pružile barem jedan snažniji otpor protivniku u kopnenoj ofanzivi koalicioničkih snaga, koja je počela 24. februara. Međutim, otpor je bio toliko slab i beznačajan da se s pravom smatra da je strategija preživljavanja i pripremanja za „bitku nad svim bitkama” bila najgora opcija ratnog plana koju je iračka vrhovna komanda mogla izabrati. Da je to tačno, postoji još jedan dokaz: do početka kopnene ofanzive koalicioničkih snaga iračka armija je izvela samo jedan napad taktičkih razmera. Primenjujući klasično ratno lukavstvo (bela zastavica za predaju i okrenute topovske cevi na tenkovima unazad), jedna ojačana oklopna brigada je prodrla 20 km na teritoriju Saudijske Arabije i 30. januara zauzela grad Kavdži, ali je već nakon dva dana bila prisiljena da se povuče.

Do početka kopnene ofanzive, uz kontinuirana (svakodnevna) dejstva manjeg intenziteta, koalicione snage su izvele i tri posebno snažna udara iz vazduha: 29. januara – po najvećoj iračkoj luci Basra, u čijem se širem rejonu nalazio i deo elitnih snaga Republikanske garde; 13. februara bombardovani su položaji iračke armije u Kuvajtu, naročito minska

²³ Nema pouzdanih dokaza koji bi potvrdili da je između Iraka i Irana sklopljen prethodni sporazum o prebacivanju dela iračkog ratnog vazduhoplovstva na teritoriju Irana.

polja i fortifikacijski objekti, a 19. februara je nastavljeno najveće bombardovanje Bagdada i okoline. U toku dana izvedeno je više od 2.000 avio-poletanja, a osnovni ciljevi su bili položaji elitnih jedinica Republikanske garde i objekti saobraćaja. Tom operacijom je uspešno završena neposredna vazduhoplovna priprema napadne operacije kopnene vojske i uspešno okončana prva faza rata, u kojoj je avijacija koalicionih snaga samostalno dejstvovala punih 38 dana, što je jedinstven primer u savremenoj istoriji ratovanja.

Uporedo, američka ratna mornarica se postepeno pomerila ka severu, a njeni topovi su sve efikasnije gađali ciljeve duž kuvajtske obale, uprkos pokušajima Iraka da ispuštanjem nafte u Persijski zaliv stvori naftnu mrlju i time spreči aktivnost protivnika.

Irak je na sve to reagovao povremenim, ali upornim lansiranjem raketa *Scud* na Izrael. Do 24. februara (početak kopnene ofanzive) lansirao je 40 raketa *Scud* na izraelsku teritoriju, što je očigledno imalo veoma nepovoljno psihološko dejstvo na stanovništvo, koje je prilikom svake uzbune moralo da beži u skloništa sa zaštitnim maskama. Rakete su stalno lansirane pod pretnjom upotrebe bojnih glava sa hemijskim punjenjem.

Kopnena ofanziva

Drugi period rata počeo je 24. februara, a trajao samo četiri dana – do 28. februara. U tom razdoblju je izvedena intervidovska operacija strategijskog nivoa na savremen način – primenom načela američke „doktrine vazdušno-kopnene bitke”.²⁴ U operaciji su učestvovala sva tri vida oružanih snaga

²⁴ „Doktrina vazdušno-kopnene bitke” primenjena je samo u drugom periodu rata (kopnena ofanziva), a ne u ratu u celini, kako se to najčešće tvrdi. Koncept vazdušno-kopnene bitke je doktrina kopnene vojske SAD, formulisana u Borbenom pravilu *FM 100-5* iz 1982. godine. Predviđa izvođenje ofanzivnih dejstava iz vazdušnog prostora i sa kopna duboko u pozadini neprijateljevih formacija da bi se onemogućio njihov napad. Kao protivnika imala je u vidu, prvenstveno, snage sovjetske armije i zemlje Varšavskog ugovora, odnosno njihovo ešeloniranje u Evropi. Otuda se može govoriti samo uslovno o testiranju načela te doktrine u novom ambijentu i drugačijim uslovima odnosa snaga. Ambijent je bio suroviji nego u Evropi, ali je zato odnos snaga bio neuporedivo povoljniji za koalicione snage, naročito u vazdušnoj i pomorskoj komponenti. Za prvi, najduži i najvažniji period rata pre se može govoriti o renesansi Duetove vazduhoplovne doktrine nego o „doktrini vazdušno-kopnene bitke”. Osim u tom ratu, vazduhoplovstvo je imalo odlučujuću ulogu u još tri regionalna rata: korejskom (1951), vijetnamskom (1964–1972) i trećem arapsko-izraelskom (1967). Sa 14 nosača aviona SAD praktično su integrisale veliki deo vazduhoplovstva i pomorskih snaga. U ratu u Zalivu te snage su tako i dejstvovala.

– kopnena vojska, ratno vazduhoplovstvo i ratna mornarica, ali je nosilac udara bila kopnena vojska, čiji su efektiivi u prvom ešelonu bili ekvivalenta oko šest divizija.

Ofanzivna operacija velikog intenziteta otpočela je snažnom vazduhoplovnom i artiljerijskom pripremom, i napadom oklopno-mehanizovanih snaga na položaje iračke armije na celom frontu duž saudijsko-kuvajtske i saudijsko-iračke granice – prema planu „Pustinjska oluja”. Glavne komponente plana operacije bile su: (1) kombinovana borbena dejstva i precizno razrađen plan sadejstva snaga na kopnu, moru i u vazдушnom prostoru; (2) energičan proboj dobro organizovane i fortifikacijski uređene iračke odbrane oklopno-mehanizovanih jedinica; (3) ostvarivanje dubokih prodora upotrebom helikopterskih i padobranskih desanata i oklopno-mehanizovanih jedinica radi dostizanja ciljeva u dubini iračke odbrane i izbijanja na severnu granicu Kuvajta, presecanje komunikacijskih pravaca koji iz Iraka vode ka Kuvajtu i prisiljavanje iračkih snaga na predaju; (4) sprečavanje i odbijanje protivnapada iračkih rezervi i Republikanske garde sa trećeg pojasa odbrane (iz šireg rejona Basre i Alnosisie); (5) uništavanje opkoljenih iračkih snaga u Kuvajtu ukoliko ne prihvate poziv na predaju i bezuslovnu kapitulaciju i potpuno oslobađanje Kuvajta.

Prema navedenim ciljevima, a na osnovu rasporeda iračkih snaga u Kuvajtu i na jugu Iraka, kao i izrazite prevlasti u vazдушnom prostoru, izvršeno je grupisanje multinacionalnih snaga i izabrana najpovoljnija ideja manevra. Glavne snage antiiračke koalicije grupisane su na dva centralna i dva krilna pravca, s tim što su najvažniji zadaci dodeljeni snagama na levom krilu – koje su izvele duboki prodor (obuhvat, obilazak i desantiranje) u naredna dva dana i izbile u južni Irak, i snagama na centralnom (glavni) pravcu – koje su rasekle glavni odbrambeni irački sistem u Kuvajtu („zid smrti”), dejstvujući prema Basri. Na dva pomoćna pravca: desnokrillnom, koji je obuhvatao dejstva sa mora i u zahvatu obalnog ruba, i centralnom – usmerenom ka Aldama, vezivane su iračke snage i obezbeđivan je desni bok snaga na glavnom pravcu udara.

Već posle prvog dana borbenih dejstava na kopnu multinacionalne snage su postigle rezultate iznad očekivanja. Fran-

cuske snage, podržane delom engleskog kontingenta, prodrle su duboko na levom krilu fronta i već sledećeg dana stvorile značajne preduslove za desantiranje 101. američke vazdušno-prenosne divizije. Time su presečeni komunikacijski pravci koji iz severnog Iraka vode u južni, a istovremeno je sprečena intervencija rezervi i Republikanske garde prema glavnom (centralni) pravcu.

Iračani nisu pružili ozbiljniji otpor ni na glavnom pravcu napada ni na prvom pojasu odbrane, koji je fortifikacijski bio najbolje uređen. Već trećeg dana operacije (27. februar) bilo je jasno da je otpor iračke armije manje-više slomljen, predalo se oko 60.000 iračkih vojnika, što je bilo ogromno iznenađenje za sve koji su očekivali duži otpor i drugačiji tok borbenih dejstava. Bila je to vremenski najkraća operacija strategijskog nivoa, planirana i izvedena uz upotrebu savremenih sistema oružja, čiji su ciljevi ostvareni uz minimalne ljudske i materijalne gubitke.

Brzi slom iračke armije bio je očigledno posledica mnogih okolnosti: (1) neadekvatne političke i vojne strategije koje je iračko državno, političko i vojno rukovodstvo usvojilo i na osnovu kojih je nameravalo da vodi rat, pri čemu je potpuno zanemarena činjenica da je većina država osudila iračku agresiju na Kuvajt, da je Irak ostao bez saveznika i da je odnos snaga apsolutno na strani protivnika; (2) odluke iračke vrhovne komande da povlačenjem Republikanske garde sa drugog pojasa odbrane (već od 15. februara, kada je procenjeno da rat može biti izgubljen u Kuvajtu) sačuva svoje elitne jedinice za održavanje postojećeg sistema vladavine, i (3) oslabljenog morala iračkih jedinica (naročito na prvom pojasu odbrane). Ostalo je nerazjašnjeno zašto iračka armija nije u najkritičnijoj fazi (kopnena ofanziva) upotrebila hemijsko oružje, mada je stalno njime pretila, pogotovu ako je tačno da su neke raketne i artiljerijske jedinice posedovale municiju (rakete) punjene bojnim otrovima.

Samo četiri dana nakon početka kopnene ofanzive – 28. februara, Irak je prihvatio sve uslove multinacionalnih snaga i prestao sa oružanim otporom. Time je rat u Zalivu bio završen; nastupila je faza unutrašnjeg previranja u Iraku i borbe SAD da učvrste svoju vodeću poziciju na Srednjem i Bliskom istoku.

Zaključci i pouke iz rata u Zalivu

1. Rat u Persijskom zalivu između koalicionih snaga (28 država), sa jedne, i Iraka – sa druge strane, izazvan iračkom agresijom na Kuvajt i pretnjama Saudijskoj Arabiji, prvi je regionalni sukob u kojem nije došlo do direktne ili indirektne konfrontacije dve supersile – Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza. Upotrebu vojne sile protiv Iraka odobrio je Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija, a iračku agresiju i aneksiju Kuvajta osudile su gotovo sve države sveta. To je jedan od pokazatelja novih političkih, vojnih i ekonomskih odnosa i procesa, koji se više ne zasnivaju, prevashodno, na podeli sveta na interesne sfere i blokove, i na svrstane, nesvrstane i neutralne zemlje. U takvim uslovima agresor ostaje bez saveznika i osuđen je na neuspeh, a to je upravo, na najdrastičniji način doživeo Irak, uprkos nastojanjima da uvuče u konflikt što veći broj zemalja iz regiona. Izgleda da se u tom ratu najpotpunije potvrdio poznati princip o savezništvu: „nema večnih prijatelja ili stalnih neprijatelja, samo su interesi večni”. To je pouka o savezništvu za svaku zemlju, pa i našu.

2. Sa vojne tačke gledišta, rat u Zalivu se može analizirati sa dva aspekta: (a) priprema za rat i (b) izvođenja borbenih dejstava.

Ima mnogo razloga za zaključak da je rat praktično „dobijen” u pripremnom periodu, koji je po mnogim obeležjima bio specifičan. Prvo, to je bio vremenski najduži i, ujedno, najsloženiji proces strategijskog razvoja oružanih snaga SAD. U međukontinentalnom prebacivanju ljudstva i tereta bilo je angažovano više od 250 transportnih aviona C-5 i C-144, koji su u 3.500 letova dopremili više od 150.000 ljudi i 80.000 tona tereta na teritoriju Saudijske Arabije.²⁵ Osim toga, za prebacivanje američkih vojnika i materijalnih sredstava iz Zapadne Evrope u područje Persijskog zaliva angažovano je i 50 vojnotransportnih aviona C-130. Osim transportnih aviona Ratnog vazduhoplovstva, angažovana su i 124 putnička i transportna aviona civilnih vazduhoplovnih kompa-

²⁵ Za prebacivanje ljudstva i materijalnih resursa sa teritorije SAD na teritoriju Saudijske Arabije angažovano je oko 80 odsto vojnotransportnih aviona SAD. Intenzitet korišćenja tih aviona dostizao je 11–15 časova naleta na avion dnevno, a u svakodnevnoj nastavnoj i borbenoj delatnosti taj intenzitet iznosi najviše pet časova.

nija i 38 transportnih aviona iz rezerve, koji su obavili više od 3.000 letova i prebacili 100.000 ljudi i 140.000 tona tereta. Bila je to najsloženija uspešno izvedena operacija vazdušnog transporta međukontinentalnih razmera, čije iskustvo će biti dragoceno za vojnu nauku uopšte, naročito za oružane snage SAD. Tome treba dodati i stečena iskustva u prebaziranju oko 600 aviona iz 20 različitih vazduhoplovnih vingova taktičke i stratejske avijacije, čiji je let iz SAD trajao prosečno 15 časova sa 10–12 uzimanja goriva u vazдушnom prostoru.

Pomorskim prevoženjem su dopremljeni teški sistemi oružja i ratne tehnike, ukupno oko dva miliona tona raznih tereta. Plovidba je, u proseku, trajala 21–27 dana, a put je bio dug oko 12.000 milja. Osim toga, u roku od 14 dana prebazirane su u region Persijskog zaliva i tri eskadre ratne mornarice Sjedinjenih Američkih Država.

U celini, problem vazdušnog i pomorskog transporta snaga za brze intervencije (njihovo prebaziranje i koncentracija) bio je veoma složen. Pošto relativno dugo traje i ne može ostati neotkriven, branilac ima mogućnost da pravovremeno izvrši mobilizaciju i koncentraciju svojih snaga za odbranu. U ratu u Zalivu, međutim, sve pripreme koalicionih snaga izvedene su neometano i pravovremeno, što je bio važan uslov za njihovu pobedu.

Druga bitna specifičnost pripremnog perioda odnosi se na sadržaj aktivnosti prebačenih snaga do početka ratnih dejstava. Ozbiljan problem američkih, engleskih i francuskih snaga bila je njihova adaptacija i obuka u složenim fizičko-geografskim uslovima Persijskog zaliva. Pustinjski karakter ratišta opredeljivao je sve borbene radnje i postupke – za takav način dejstva nisu bili dovoljno pripremljeni ni ljudi ni borbena tehnika. Stoga su sve vežbe na terenu, maketama i poligonima bile izuzetno složene i naporne.

Takođe bilo je neophodno potpuno identifikovati ciljeve i objekte koji će se napadati. To je bio jedan od najznačajnijih elemenata celokupnog pripremnog perioda, po mnogima – njegov glavni sadržaj. U rekordno kratkom roku izrađeno je na stotine maketa i fizičko-matematičkih modela na kojima su izvedene brojne vežbe, simulacije i eksperimenti, što potvrđuje konstataciju da je rat „dobijen” već u pripremnom periodu. To iskustvo je dragoceno za ratnu veštinu kao nauku i praksu, i to za sve tri njene discipline (strategija, operatika i taktika).

I Irak je maksimalno iskoristio vreme za ratne pripreme, ali na stereotipnoj doktrini pozicionog rata sa fortifikacijski veoma dobro pripremljenim pojasevima odbrane. Takva doktrina i strategija mogle su samo delimično da ublaže posledice dejstava iz vazdušnog prostora, ali ne i da obezbede pobedu u ratu.

3. Za razliku od većine lokalnih i regionalnih ratova novijeg doba, početak rata u Zalivu nije bio iznenađan. Datum njegovog početka bio je praktično određen rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. Međutim, postojala su dva druga iznenađenja: silina početnog udara iz vazdušnog prostora po unapred odabranim objektima na čitavoj dubini teritorije Iraka i Kuvajta, i vremenski izrazito odvojena dva perioda rata i oružane borbe: (1) vazduhoplovna i (2) kopnena ofanziva, što je novina u praksi ratne veštine.

4. Rat u Zalivu je ponovno aktuelizovao davno zaboravljene ideje Duetove vazduhoplovne doktrine, prema kojima ratno vazduhoplovstvo (ovoga puta integrisano sa mornaricom – nosači aviona) može samostalno odlučiti o ishodu rata i oružane borbe.²⁶ U prvim danima rata skoro da je preovladalo gledište da se rat može dobiti izvođenjem vazduhoplovnih operacija, tj. masovnim raketno-vazdušnim napadom i pretinjom upotrebe kopnene vojske. Takvo gledište podsticano je pasivnim otporom protivnika i euforičnim glorifikovanjem preciznosti i efikasnosti vođenih sistema oružja (bombe i rakete). Punih trideset osam dana trajala je vazдушna ofanziva, iznurivanje iračke vojske i stanovništva, i razaranje materijalne osnove iračke armije, i to skoro isključivo vazduhoplovnim operacijama, uz učešće ratne mornarice (nosači aviona i lansirane krstareće rakete). Za to vreme jedinice kopnene vojske koalicioni snaga izvodile su obuku i pripremale se za borbu na kopnu gotovo bez ikakvog uznemiravanja od strane protivnika.

Operacija žestokog bombardovanja Iraka ipak nije rešila osnovni cilj rata – razbijanje iračkih oružanih snaga i njihovo povlačenje iz Kuvajta. To je najsnažniji adut protiv sve

²⁶ Đulio Duet (Giulio Douhet), 1869–1930, italijanski general i vojni pisac. Osnovne ideje o upotrebi vazduhoplovstva izložio je u svom delu *Il Dominio dell' Aria* 1926. godine, a zamisao o primeni svoje doktrine u studiji *La Guerra dell' 19...*, četiri godine kasnije na primeru hipotetičnog rata između Nemačke i Francuske (Videti: Z. Rendulić, *Vazduhoplovne doktrine*, VIZ, Beograd, 1974).

glasnijih i agresivnijih teorija o tzv. dejstvima sa distance, o „tehnološkom ratu“, o „vazdušno-kosmičkom ratu“ i slično, u kojima se apsolutni primat daje savremenim sistemima oružja, koja su najizraženija u ratnom vazduhoplovstvu i ratnoj mornarici.

5. U drugom periodu rata – kopnenoj ofanzivi, testirani su neki elementi američke „doktrine vazdušno-kopnene bitke“, koju su Amerikanci uvežbavali od početka osamdesetih godina kao ratni scenarij za sukob u Evropi. Mada je kopnena operacija multinacionalnih snaga efektno izvedena, pouke iz te operacije manjkave su utoliko što jedna strana (multinacionalne snage) nije imala dostojnog protivnika u drugoj strani (iračke snage). Oružane snage Iraka pružile su neočekivano slab otpor. Duboki obuhvat na levom krilu fronta i brzi prodor na centralnom pravcu izvedeni su bez ijednog značajnijeg protivnapada ili protivudara iračkih snaga. Iračka strategija pozicionog rata i čuvanja snaga za „odlučujuću bitku“ doživela je krah, što je još jedna značajna pouka iz tog rata.

S U M M A R Y

MILITARY-STRATEGIC ASPECT OF THE GULF WAR

The war in the Persian Gulf can be analysed from different standpoints and levels of generalization: (1) diplomatic-political and psychological-propagandistic components; (2) economic interests of the belligerent sides; and (3) application of corresponding doctrine and strategy. All these components were in this war interconnected and mutually conditioned. It is, therefore, difficult to separately analyse only the military-strategic factors and element that are the topic of this article.

In the Gulf war we saw the „clash“ between two entirely different doctrines: the Iraqi doctrine of static, or positional, war waged on prepared territory and well fortified defence belts, and the American doctrine of maximal use of technical superiority, together with the strategy of the air offensive as the basic contents of military operations. Beside this, in the land offensive the US forces were testing also many principles of the „Airland Battle“ doctrine, although with „questionable“ criteria. Namely, it is difficult to believe that in another local or regional war the adversary would behave in a manner the Iraqi armed forces did during the entire war, particularly after the multinational forces launched their land offensive.

The author considers the characteristic features of the Gulf war from three aspects: (1) basic characteristics of the theatre of war and their impact on the conducting of military operations; (2) preparations for the war; and (3) the

course and characteristics of the war. Such approach to the analysis of the military-strategic component of the war facilitates the drawing of lessons from the largest regional armed conflict after the World War II, in which the most modern conventional armament was used.

R E S U M E

LES ASPECTS MILITAIRE-STRATEGIQUES DE LA GUERRE DANS LE GOLFE

La guerre dans le Golfe peut être analysée de différents points de vue et des niveaux de généralisation: (1) composants diplomatico-politiques et psychologiques, (2) intérêts économiques des parties en guerre, et (3) application correspondante de la doctrine et de la stratégie. Tous les composants mentionnés dans cette guerre sont liés mutuellement et conditionnés par des autres faits, d'où on voit très difficilement la possibilité de l'analyse militaire-stratégique ce que représente le sujet de cet article.

Dans le Golfe on a vu se heurtées deux parties et deux doctrines totalement différentes: la stratégie de la guerre de positions de l'Iraq, avec le territoire aménagé et fortifié, et la doctrine américaine de l'utilisation maximale de la supériorité technique, ainsi que la stratégie de l'offensive aérienne. En plus, pendant l'offensive terrestre des EUA on a testé de nombreux principes de la doctrine de la „bataille aérienne et terrestre“ mais avec les critères „douteux“. Il est difficile, d'ailleurs, de croire que dans autres guerres locales et régionales, l'ennemi agira de façon iraquienne durant toute la guerre, et surtout pendant l'offensive finale terrestre des forces multinationales.

Les marques de la guerre dans le Golfe sont vues par l'auteur de façon suivante: (1) à travers les caractéristiques de base du champs de bataille et leur influence sur la conduite de l'opération; (2) les préparatifs pour la guerre; et (3) le cours et les caractéristiques de la guerre. Cette approche de l'analyse facilite les conclusions de l'expérience de cette guerre la plus grande après la deuxième guerre mondiale.

Р Е З Ю М Е

ВОЕННО-СТРАТЕГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВОЙНЫ В ЗАЛИВЕ

Война в Персидском заливе может анализироваться, исходя из различных точек зрения и уровней обобщения: (1) дипломатическо-политические и психологическо-пропагандистские компоненты, (2) экономические интересы воюющих сторон, и (3) применение соответствующих доктрин и стратегий. Все указанные компоненты в этой войне были взаимосвязанными и обусловленными и поэтому трудно отдельно анализировать только военно-стратегические факторы, являющиеся предметом настоящей статьи.

В Заливе „стролкнулись“ две совсем противоположные доктрины: иракская доктрина позиционной войны, с оборудованной территорией и в фортификационном отношении хорошо подготовленными зонами обороны, и американская доктрина максимального использования технического превосходства, а также стратегия воздушного наступления, как основного содержания военных операций. Вместе с тем, в наступлении сухопутных войск США проверяли и многие начала „доктрины воздушно-наземной операции“, причем они использовали „сомнительные“ критерии. А именно, трудно поверить, чтобы в некоторой другой локальной или региональной войне противник вел себя таким образом, как это делали вооруженные силы Ирака в ходе всей войны, в частности во время наступления мультинациональных сухопутных войск.

Война в Заливе автором рассматривается из трех углов: (1) исходя из основных характеристик театра войны и их влияния на ход военных операций; (2) подготовок к войне, и (3) хода и характеристик войны. Такой подход к анализу военно-стратегического компонента войны облегчает сделать выводы, связанные с настоящим самым большим региональным столкновением после второй мировой войны, в котором использовалось самое современной обычное оружие.

Neka obeležja rata u Zalivu

Pukovnik u penziji dr *TODOR MIRKOVIĆ*

Sjedinjene Američke Države, kao globalna sila, usvojile su nekoliko stratezijskih i doktrinarnih koncepata za razne vrste ratova i vojnog angažovanja. Autor pokušava da utvrdi sličnosti i razlike između koncepta „vazdušno-kopnene bitke“ i operacije „Pustinjska oluja“ i zaključuje da je rat u Zalivu, po načinu izvođenja, do sada neprimenjivan, u vojnim udžbenicima nerazrađen, pa otuda i veoma specifičan i možda neponovljiv.

Autor se zadržava na nekim karakteristikama priprema za rat i karakteristikama vazduhoplovnih operacija. Daje osvrt na uzroke nedovoljne aktivnosti iračkog ratnog vazduhoplovstva i neefikasnosti protivvazdušne odbrane. Posebno ističe značaj elektronskih dejstava multinacionalnih snaga.

Rat u Zalivu su multinacionalne snage pripremale i vodile pod psihološkim pritiskom od mogućnosti da iračka armija upotrebi hemijsko oružje. To je, možda, bio razlog da se vazduhoplovne operacije vode neobičajeno dugo.

Multinacionalne snage su preduzele operacije na kopnu protiv potpuno iscrpljene i desetkovane iračke armije. Veoma su brzo i lako odnele pobedu, mada plan manevra zaslužuje pažnju. Uspešno su savladale sisteme prepreka, što je takođe rezultat dugotrajnih i temeljitih priprema. Ostaje nerazjašnjeno pitanje zašto iračke snage nisu upotrebile hemijsko oružje.

U vojnoj strategiji i ratnoj doktrini Sjedinjenih Američkih Država, kao globalne vojne sile, formulisano je i usvojeno više načela i koncepata za razne uslove i vrste rata. Pored ranije proklamovanih i stalno važećih strategija odvrćanja i elastičnog odgovora, tokom osamdesetih godina usvojene su i dve nove koncepcije – „vazdušno-kopnene bitke“ i „vazdušno-kopnene bitke 2000“ – namenjene, prvenstveno, za evropsko ratište, odnosno za dejstvo protiv oružanih snaga Sovjetskog Saveza i članica Varšavskog ugovora. U literaturi u kojoj su analizirana obeležja tih novih koncepata vođenja oružane borbe nisu isključivana ni područja „trećeg sveta“, ali se o tome nešto šire počelo govoriti tek nakon završetka rata u

Persijskom zalivu. Taj ratni sukob izazvao je veliko interesovanje vojnih teoretičara i komandanata kako zbog izuzetnih priprema, tako i zbog brojnih specifičnosti u upotrebi pojedinih vidova i rodova, odnosno vatrenih i tehničkih sistema. Pri tome se najčešće postavljalo pitanje da li se operacija koalicionih snaga „Pustinjska oluja” može uklopiti u postojeće doktrinarnе i strategijske koncepte SAD ili izlazi iz tih okvira.

SLIČNOSTI I RAZLIKE IZMEĐU „VAZDUŠNO-KOPNE NE BITKE” I OPERACIJE „PUSTINJSKA OLUJA”

Doktrinarni koncept „vazdušno-kopnene bitke” zvanično je usvojen početkom 1982. godine i kao uputstvo za borbu uklopljen u osnovno borbeno pravilo KoV *FM 100-5*, u odeljak *Operacije*. Najznačajnije novine u poređenju sa dotadašnjim tretmanom ratne veštine odnosile su se na: operativni nivo ratovanja, usvajanje novih gledišta o dejstvima u dubini neprijateljevog rasporeda i proklamovanje novih elemenata i sadržaja o sadejstvu komandi kopnene vojske i ratnog vazduhoplovstva na svim nivoima, naročito operativnom. Komentarišući te novine, neki pisci su zaključili da je u borbeno pravilo *FM 100-5* prvi put unet „ofanzivni osećaj” rata.

Izdanje borbenog pravila *FM 100-5* iz 1982. godine, koje su načelno prihvatili svi vidovi oružanih snaga SAD, ipak nije otklonilo neke velike razlike u gledištima između kopnene vojske i ratnog vazduhoplovstva. Kopnena vojska je, na primer, smatrala primarnim usmeravanje dejstava u dubinu, prvenstveno, na izolovanje bojišta, dok je ratno vazduhoplovstvo zastupalo gledište o tome da je za uspeh u ratu veoma značajno ostvarivanje prevlasti u vazдушnom prostoru. Te i druge razlike trebalo je da budu otklonjene nakon obimnih diskusija i objavljivanja novog izdanja borbenog pravila *FM 100-5* iz 1986. godine. Za razliku od pravila iz 1982. godine, uspostavljena je neposrednija veza između taktičkog, operativnog i strategijskog nivoa komandovanja, i još više je naglašena uska povezanost i maksimalna uslovljenost između dejstava snaga ratnog vazduhoplovstva u dubinu i snaga KoV na frontu,

odnosno „integrisanog vazdušno-kopnenog bojišta”, na kojem se pobjeda najsigurnije postiže „efikasnim udarima vatrom u dubinu i odlučnim napadnim manevrom na frontu”.

Međutim, time nisu otklonjene razlike u gledištima dva vida oružanih snaga, a u nekim aspektima su vremenom i produbljene. Ratno vazduhoplovstvo je ostalo pri stavu koji je i do tada zastupalo – da je primarno obezbeđenje prevlasti u vazdušnom prostoru, jer je to *conditio sine qua non* postizanja pobjede. U skladu s tim, definisalo je i sledeće osnovne zadatke: (1) odbrana od napada iz vazdušnog prostora; (2) borba za prevlast u vazdušnom prostoru; (3) neutralisanje ciljeva od strategijskog značaja; (4) izolovanje bojišta, i (5) neposredna podrška snaga KoV na frontu.

Iz navedenih gledišta, prenetih na situaciju u zoni Persijskog zaliva, proizašli su i stavovi o dominantnoj ulozi ratnog vazduhoplovstva u ratu protiv Iraka. Glavni pobornik tih stavova bio je donedavni komandant ratnog vazduhoplovstva SAD, general Majk Dugan, koji je zbog svojih javno izrečenih gledišta morao da napusti svoj položaj oktobra 1990. godine. Međutim, mnoge od njegovih ideja, ocenjene prvo kao neprihvatljive, kasnije su uzete kao osnova za izradu plana „Pustinjska oluja”, a većina je potvrđena tokom njegove realizacije.

Mada pojedini autori smatraju da je operacija „Pustinjska oluja” izdanak koncepta „vazdušno-kopnene bitke”, postoje, ipak, mnoge razlike. Najvažnije su: *prvo*, doktrina „vazdušno-kopnene bitke” podrazumeva gotovo istovremeno angažovanje snaga RV i KoV u ofanzivnim ili odbrambeno-ofanzivnim operacijama, kao i uzajamna dejstva ta dva vida do konačne pobjede. U operaciji „Pustinjska oluja”, međutim, snage RV dejstvovala su 38 dana pre aktivnog angažovanja snaga KoV. Zajedničke operacije dva vida trajale su svega 100 časova, ili nešto više od četiri dana; *drugo*, doktrina „vazdušno-kopnene bitke” podrazumeva zajedničko angažovanje i neposredno sadejstvo snaga KoV i RV u svim fazama operacije. U ratu u Zalivu, međutim, snage KoV bile su punih 38 dana na vatrenim i očekujućim položajima, a neposredno sadejstvo sa RV ostvareno je samo u poslednja četiri dana rata, *treće*, doktrina „vazdušno-kopnene bitke” podrazumeva sadejstvo, pre svega, između snaga RV i KoV, ali se pri tome ne zapostavlja ni sadejstvo sa snagama ratne mornarice.

U ratu u Zalivu, međutim, sve do otpočinjanja operacija na kopnu, koordinirana dejstva su izvodile snage ratnog vazduhoplovstva i ratne mornarice. Tokom izvođenja vazdušne ofanzive, uporedo sa avionima RV (sa kopna) dejstvovali su i avioni koji poleću sa brodova (nosača aviona) i krstareće rakete – lansirane takođe sa brodova.

Konstatacija da rat u Zalivu, po načinu izvođenja, ima sličnosti sa konceptom „vazdušno-kopnene bitke” sama po sebi mnogo ne znači. Mnogo je važnije da je taj rat bio specifičan, jedinstven, a možda i neponovljiv.¹ Njegove specifičnosti su: a) u načinu priprema i vođenju rata; b) u uslovima (međunarodni, geostrategijski) u kojima je rat vođen; c) u angažovanim snagama i sredstvima i d) u rezultatima i posledicama.

SPECIFIČNOSTI PRIPREMA ZA RAT

Ratu u Zalivu prethodila je kriza koja je otvorena iračkom okupacijom Kuvajta. Na tu okupaciju SAD reagovala su upućivanjem vojnog kontingenta u zonu Persijskog zaliva i angažovanjem svetske javnosti u suprotstavljanju agresiji i kažnjavanju agresora.

U okviru priprema za rat, vojno rukovodstvo SAD izuzetnu pažnju je posvetilo proceni neprijatelja, a posebno proceni jačine i sposobnosti iračke armije. Polazeći od stečenih iskustava iz ranijeg angažovanja u lokalnim i regionalnim ratovima, naročito korejskom i vijetnamskom, želelo se po svaku cenu izbeći svako iznenađenje zbog eventualnog potcenjivanja neprijatelja, pogotovu što se znalo da iračka armija ima sveža ratna iskustva iz sukoba sa Iranom, naročito u pogledu upotrebe tzv. nekovencionalnih vrsta oružja (biološka i hemijska). Ta okolnost, kao i sve učestalije pretnje Sadama Huseina da će odgovoriti svim raspoloživim sredstvima po napadaču i ciljevima na teritoriji Izraela, uticali su na koncentrisanje veoma jakih snaga prema neadekvatno snažnom i borbeno sposobnom protivniku.

¹ Ecio Bonsignore piše: „... najekstraordinarniji aspekt ovog rata, posmatrano iz vojne perspektive, jeste da je to bio jedinstven, *sui generis*, sukob, za koji ima veoma malo, ako uopšte i ima, ranijih primera”. Ezio Bonsignore, *The War That Wasn't*, „Military Technology”, 3/91, str. 59–62.

Prilikom izbora strategije za rat u Zalivu prevladala je koncepcija onih koji su smatrali da rešenje treba tražiti u dejstvima iz vazdušnog prostora. Na opredeljenje za takvu varijantu (dominantno vazdušni rat) uticalo je nekoliko činilaca, od kojih je najvažniji bio strah od velikih gubitaka u borbenim dejstvima na kopnu, posebno od moguće upotrebe hemijskog oružja.² Tome je doprinosila i procena da je lakše uspostaviti nadmoćnost vazduhoplovnih nego kopnenih snaga.

Pre rata u Zalivu obaveštajne agencije SAD procenjivale su da Irak ima oružane snage od oko milion ljudi. Oko 95 odsto bilo je u KoV, a tek nešto više od pet odsto u RV i RM. Kopnena vojska je bila dobro opremljena. Imala je oko 5.000 tenkova i isto toliko oklopnih transportera i drugih borbenih vozila. Glavnu udarnu snagu iračke armije, prema procenama vojnih stručnjaka, činila su artiljerijsko-raketna sredstva, od kojih je većina bila osposobljena za izbacivanje projektila sa hemijskim punjenjem. Ratno vazduhoplovstvo Iraka raspolagalo je sa nešto više od 500 borbenih aviona različitog porekla (sovjetsko, kinesko, francusko). Samo oko 10 odsto svih aviona moglo je da se ubroji među letelice poslednje generacije (48 aviona tipa *MiG-29*), za čiju borbenu upotrebu piloti iračkog RV nisu bili osposobljeni. Irak je imao i razvijeni sistem PVO, kao i veliku količinu sredstava u tom sistemu, ali su ona bila pretežno zastarela i osetljiva na elektronska dejstva. Ratna mornarica Iraka, po snazi i borbenim sposobnostima, bila je gotovo zanemarljiva.

Za planere Pentagona, prema tome, mnogo veći problem bilo je obezbeđenje superiornosti u kopnenim, nego u vazduhoplovnim snagama. Zbog toga su se i opredelili za snažnu vazduhoplovnju komponentu, odnosno obezbeđenje apsolutne nadmoćnosti u njoj. To je ubrzo i postignuto: za samo dva meseca ukupni efektivni ratnog vazduhoplovstva koalicionih snaga bili su gotovo tri i po puta veći od RV iračke armije, a u kvalitetu je taj odnos bio još izraženiji.

Pripremama za rat rukovodio je Združeni generalštab oružanih snaga SAD preko Američke centralne komande (US CENTCOM), sa sedištem u vazduhoplovnoj bazi McDill

² Vojno rukovodstvo SAD često je naglašavalo da se u pogledu gubitaka ne sme ponoviti Vijetnam, pa je težilo da temeljitim pripremama obezbedi uslove za maksimalan uspeh uz minimalne gubitke.

(Florida). Ubrzo je glavnina te komande, sa komandantom generalom Normanom Švarckopfom, prebačena u zonu Persijskog zaliva, što je takođe jedna od specifičnosti.

Na relaciji Pentagon – CENTCOM rađen je i plan operacija. Na zahtev Bele kuće, general Švarckopf je prvu verziju plana podneo još oktobra 1990. godine. Međutim, plan je kasnije menjan i dopunjavan, tako da je njegovo definitivno oblikovanje završeno u Savetu za nacionalnu bezbednost SAD početkom januara 1991. godine. Pored načelnika Združenog generalštaba, generala Kolina Pauela, i komandanta snaga SAD u zoni Persijskog zaliva, generala Švarckopfa (oba su generali KoV), značajnu ulogu u tome imao je i glavni savetnik predsednika Buša za nacionalnu bezbednost, penzionisani vazduhoplovni general-potpukovnik Brent Skoukroft.

Definitivnu odluku o ulasku SAD u rat Predsednik Buš u svojstvu vrhovnog komandanta oružanih snaga SAD, doneo je 13. januara 1991, ali je vreme otpočinjanja operacija ostavio otvorenim u očekivanju da će se Irak povući iz okupiranog Kuvajta pre ultimativnog roka (15. januara 1991). Naređenje za otpočinjanje operacije izdao je na sastanku sa članovima Saveta za nacionalnu bezbednost, koji je održan u Beloj kući 15. januara 1991. godine.

NEKE KARAKTERISTIKE VAZDUHOPLOVNE OPERACIJE

Vazduhoplovna operacija po planu „Pustinjska oluja” preduzeta je s namerom da se dejstvima iz vazdušnog prostora i bez upotrebe snaga na kopnu postigne konačni cilj rata – rušenje režima u Bagdadu i oslobađanje Kuvajta. Taj krajnji cilj nije postignut, ali su zato stvoreni uslovi za izuzetno laku i brzu pobedu na kopnu. Do otpočinjanja operacija na kopnu, dejstva iz vazdušnog prostora mogu se podeliti u tri faze (etape). U *prvoj* fazi su izvedeni žestoki udari bombardovanjem iz vazdušnog prostora i raketama sa brodova i podmornica po ciljevima od primarnog strategijskog značaja: političko-komandnim strukturama Iraka, uključujući Ministarstvo odbrane, predsedničkoj palati i sedištu vladajuće partije BAAS;

vojnim aerodromima i položajima sredstava PVO, i vatrenim položajima operativno-strategijskih raketa tipa *Scud*. Osnovni cilj svih tih udara bio je paralisanje sistema vrhovnog rukovođenja i komandovanja, neutralisanje sposobnosti RV i PVO, ostvarenje prevlasti u vazдушnom prostoru, i onesposobljavanje balističkih raketa *Scud* za dejstvo po ciljevima na velikim daljinama. U *drugoj* fazi težište dejstava iz vazdušnog prostora preneto je na industrijsku i komunikacijsku infrastrukturu, posebno na postrojenja za proizvodnju hemijskog i nuklearnog oružja, pogone vazduhoplovne i druge vojne industrije i komunikacije koje povezuju centralni deo zemlje sa njenim jugom i Kuvajtom. *Treću* fazu karakteriše prenošenje težišta dejstava protiv koncentracije trupa iračke armije na jugu zemlje i u Kuvajtu, da bi se te snage onesposobile za pružanje snažnijeg i organizovanijeg otpora.

Vremensko razgraničavanje između pojedinih faza nije tačno omeđeno – prelazak iz jedne u drugu bio je postepen, s tim što su u svakoj etapi jasno označeni glavni zadaci. U prvoj etapi, na primer, nisu ostali pošteđeni objekti industrijske infrastrukture, ali je težište bilo na objektima koji su imali strategijski značaj. Tokom druge faze „tepisima” bombi su zasipane koncentracije trupa iračke armije na jugu Iraka i Kuvajta. Međutim, oklopno-mehanizovane jedinice i artiljerijsko-raketna sredstva postali su glavni objekti napada tek u trećoj etapi, otprilike sedam dana pre početka operacije na kopnu. Položaji raketa *Scud* bili su neprekidno u središtu pažnje multinacionalnih snaga i glavni objekat njihovih dejstava, kao što je bila i Vrhovna komanda iračke armije.

Vazduhoplovna operacija multinacionalnih snaga imala je nekoliko specifičnosti: (1) karakterisala je masovnost i žestina vazdušnih udara; (2) primenjena su sredstva vrhunske tehnologije i velike preciznosti dejstva; (3) bila je nešto više izražena sloboda akcije u vazdušnom prostoru, i (4) zabeleženi su izuzetno mali gubici. Na početku operacije multinacionalne snage su ostvarivale oko 1.000, a u drugoj etapi taj broj se povećao na oko 3.000 avio-poletanja dnevno. Za sve vreme rata, avioni koalicioni snaga izveli su oko 100.000 avio-poletanja ili, prosečno, 2.150 poletanja dnevno.

Glavninu koalicioni vazduhoplovnih snaga činile su vazduhoplovne snage SAD, koje su upotrebile najsavremenije

avione kojima raspolažu, kao i avione najveće vatrene moći: „nevidljivi” avion *F-117A* i strategijski bombarder *B-52*. Zahvaljujući tome, kao i izuzetno efikasnom elektronskom i protivelektronskom ometanju, iračko ratno vazduhoplovstvo i protivvazдушna odbrana neutralisani su u izuzetno kratkom vremenu, i što je još važnije – efikasno. Dejstva veoma visokog intenziteta i sa više pravaca (poletanje aviona sa Arabijskog poluostrva, iz Persijskog zaliva, Crvenog i Sredozemnog mora) izbacila su iz ravnoteže iračko RV, a elektronskim dejstvima praktično je paralisan sistem PVO. U ratu u Zalivu, u stvari, poseban značaj imala su sredstva za elektronska dejstva.³ Njihov doprinos izvođenju vazduhoplovne operacije najslikovitije je opisao komentator lista „US News and World Report”: „Prilikom približavanja branjenom cilju, ometači velike snage na avionima *EF-111* i *EC-130* sa udaljenja od oko 100 milja (160 km) zaslepljuju radare za rano upozorenje ... posle čega se avioni *F-4G* probijaju u društvu bombardera i sa udaljenja od oko 50 milja (80 km) od položaja protivavionskih raketa lansiraju protivradarske rakete *Harm* protiv radarskih predajnika”.

Nekoliko dana nakon otpočinjanja operacija, avioni multinacionalnih snaga leteli su gotovo neometano iznad teritorije Iraka i slobodno dejstvovali protiv odabranih ciljeva. Međutim, efikasnost avijacije multinacionalnih snaga nije bila srazmerna intenzitetu njenih dejstava i količini bačenih ubojnih sredstava. U tim dejstvima jasno se naziru tri glavna objekta: (1) vrhovna komanda iračke armije, odnosno njen vrhovni komandant; (2) aerodromi i položaji sredstava PVO, i (3) položaji raketa *Scud*. Potpuna efikasnost je postignuta samo u dejstvima protiv sistema PVO. Vrhovna komanda ostala je nepovređena, a rakete *Scud* sve vreme rata zadavale su glavobolju komandi multinacionalnih snaga. Nepotpun uspeh bio je uslovljen sledećim razlozima; (1) pomanjkanjem preciznih podataka o lokaciji ciljeva, naročito komandnih mesta Vrhovne komande i položaja raketa *Scud*; (2) izuzetno obimnim i kvalitetnim fortifikacijskim uređenjem teritorije Iraka (podzemna komandna mesta i centri veze, skloništa za avione

³ „Ometači za konfuziju radara i avioni lovci na radare u prvim naletima neutralisali su govoto sve iračke radare za rano upozorenje”, piše „US News and World Report” od 21. januara 1991. i navodi izjavu jednog stručnjaka za elektronska dejstva, koji je rekao: „Potpuno smo ih prekrili, zaslepili smo ih”.

i rakete); i (3) opsežnim merama maskiranja i obmane, koje su Iraci primenjivali i koristili, uključujući i postavljanje lažnih ciljeva (makete).

Najveće efekte ratno vazduhoplovstvo multinacionalnih snaga postiglo je u dejstvima protiv kopnenih snaga iračke armije u Kuvajtu i na jugu Iraka. Dejstvima po komunikacijama, te snage su bile odsečene od izvora snabdevanja, a naneti su im ogromni gubici i neposrednim bombardovanjem. U tim dejstvima (za izolovanje bojišta i neutralisanje snaga na frontu) sadržani su i neki elementi koncepta „vazdušno-kopnene bitke”.

KARAKTERISTIKE OPERACIJE NA KOPNU

a) Grupisanje snaga

Glavninu snaga svoje kopnene vojske Irak je koncentrisao na teritoriji Kuvajta i u južnom delu zemlje, a deo je zadržao u rejonu Bagdada i u dubini državne teritorije. Prema procenama Komande multinacionalnih snaga, u Kuvajtu i na jugu zemlje imao je oko 545.000 ljudi, 4.200 tenkova, 2.000 oklopnih transportera, 3.200 artiljerijskih oruđa i oko 160 borbenih helikoptera.⁴ Sve su te snage bile raspoređene u tri pojasa odbrane. *Prvi* pojas, sa veoma jakim sistemom zaprečavanja, bio je organizovan duž kuvajtsko-saudijske granice i uz obalu Persijskog zaliva do grada Kuvajta. Sačinjavale su ga pešadijske, oklopno-mehanizovane i artiljerijsko-raketne jedinice, koje su imale zadatak da zaustave napad multinacionalnih snaga i kanališu njihov manevar u „vatrene džakove”, gde bi bile zasute masovnom artiljerijsko-raketnom vatrom i hemijskim oružjem. *Drugi* pojas odbrane obuhvatao je glavni grad Kuvajta (Kuvajt siti), a protezao se prema zapadu i centralnim delom Kuvajta, i prelazio u jugozapadni Irak. Činile su ga oklopno-mehanizovane snage, a zadatak im je bio da zaustave snage koalicione armije koje probiju položaje prvog pojasa na kuvajtsko-saudijskoj granici. *Treću* grupaciju su sačinjavale jedinice Republikanske garde, raspoređene u obliku mesečevog srpa u južnom delu Iraka, između Basre i

⁴ „US News and World Report“, 28. januar 1991, str. 24.

iračko-kuvajtske granice. Njihov zadatak je bio izvođenje protivudara ukoliko multinacionalne snage savladaju jedinice regularne armije u Kuvajtu.

Multinacionalne snage KoV u celini su bile grupisane na Arabijskom poluostrvu, sa jedinicama mornaričko-desantne pešadije SAD, koje su bile ukrcane na brodovima u Persijskom zalivu. Komanda multinacionalnih snaga smatrala je neophodnim da obezbedi superiornost i u kopnenoj komponenti, i da te snage dobro pripremi ne samo u smislu materijalnog obezbeđenja nego i osposobljenosti (obučenost i fizička spremnost) za dejstva u pustinjским uslovima. Koncentrisala je veoma jake snage KoV u Saudijskoj Arabiji i obezbedila snažnu podršku iz vazdušnog prostora i sa mora. Ukupni efektivni u Saudijskoj Arabiji iznosili su oko 585.000 ljudi, 2.950 tenkova, 3.650 oklopnih transportera, 1.079 artiljerijskih oruđa i 1.925 borbenih helikoptera. Više od polovine tih snaga činile su jedinice KoV i mornaričke pešadije SAD. Osim njih, bilo je i oko 30.000 vojnika iz Velike Britanije, 20.000 iz Francuske, oko 50.000 iz Saudijske Arabije, 30.000 iz Egipta, 15.000 iz Sirije, oko 20.000 iz Kuvajta i oko 25.000 iz ostalih država iz Zaliva.

Za rat u Zalivu, kopnena vojska SAD angažovala je, približno, polovinu svog operativnog dela. Grupaciju u Saudijskoj Arabiji sačinjavali su: 18. vazdušnodesantni korpus iz Fort Braga (Severna Karolina), sa 82. vdd, 101. vpokd i snagama za specijalno ratovanje; 3. oklopni korpus iz Fort Huda (Teksas), sa 1. i 2. okd, 24. pd (md), 101. brig. avijacije KoV i velikim brojem jedinica za borbenu podršku i opsluživanje; 7. armijski korpus iz Štutgarta (Nemačka), sa 2. i 3. okd, 2. oip i jedinicama za opsluživanje i podršku. Od ukupno 18 aktivnih divizija, u zoni Persijskog zaliva KoV SAD imala je sedam, ali borbeno najspremnijih i na najvišem stepenu lične i materijalne popunjenosti. Za upućivanje u to područje bile su pripremljene još 4. i 5. okd, kao i veći broj samostalnih jedinica za borbenu i logističku podršku.⁵

Mornarička pešadija SAD takođe je angažovala u Zalivu približno polovinu svojih operativnih snaga. Glavninu tih snaga sačinjavale su tri ekspedicione brigade marinaca (1, 4.

⁵ World defence almanac 1990-1991, London, 1991. (specijalni dodatak: Action taken by the International Community following the Iraqi invasion of Kuwait).

i 7. MEB), odnosno 1. i 4. divizija mornaričke pešadije, od čijih su jedinica formirane te ekspedicione brigade.⁶

Glavninu britanskih snaga KoV činila je 1. okd. (povučena iz Nemačke), a francuskih – 6. md, sa elementima snaga za brzo reagovanje.

U celini, multinacionalne snage su imale izrazitu prednost u prostoru, mogućnostima izbora manevra i, naročito, u snabdevanju. One su u rat protiv iračke armije ušle potpuno odmorne, dobro obučene i nahranjene, za razliku od snaga iračke KoV, kojima je zbog porušenih komunikacija – bilo obezbeđeno svega 10 odsto životnih potreba.

b) Operacije na kopnu

Ratna doktrina iračke armije zasnivala se, uglavnom, na iskustvima iz rata sa Iranom. Najviše vojno rukovodstvo Iraka činili su veterani iz toga rata. Ministar odbrane, general-major S.T. Abas Jubur, na primer, komandovao je sa tri različite grupacije snaga KoV u iračko-iranskom ratu, a načelnik Generalštaba, general Husein Rašid, komandovao je jedinicama Republikanske garde u većini bitaka na jugu Iraka tokom 1986. i 1987. godine i značajno je uticao na to da Republikanska garda postane elitna komponenta oružanih snaga.

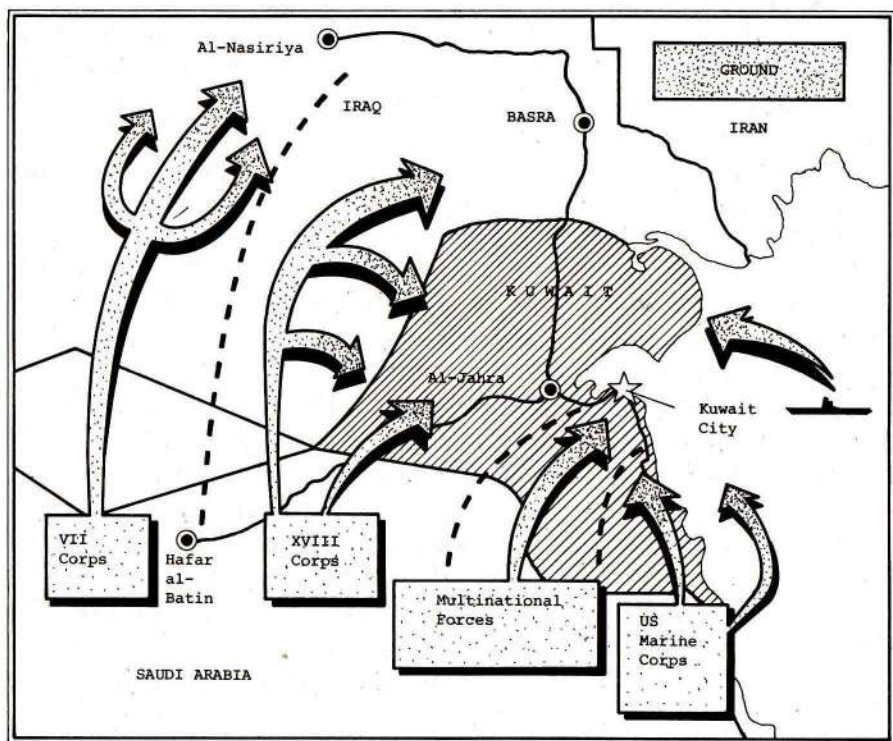
U pripremama za odbranu Iraci su veliku pažnju posvetili zaprečavanju. U okviru prvog pojasa odbrane, ali i po dubini teritorije Kuvajta, postavili su mnoštvo minskih polja i prepreke od bodljikave žice, iskopali rovove i podigli nasipe, izgradili skloništa za ljudstvo i bunkere za borbena sredstva. Očekivali su da će te prepreke zaustaviti napadača, a kada se to dogodi – trebalo ga je zasuti baražnom vatrom i hemijskim oružjem. Opredivši se za maksimalnu statičnost, kopnene jedinice nisu smele da napuštaju utvrđene položaje iako su trpele teške gubitke od bombardovanja. Jedinu pokušaj preduzimanja ofanzivne akcije bio je napad na grad Kafdzi u Saudijskoj Arabiji 30. januara, kada se jedna oklopno-meha-

⁶ Ekspediciona brigada mornaričke pešadije SAD predstavlja združenu operativno-taktičku grupu, sastavljenu od kopnenih, vazduhoplovnih i logističkih elemenata, ukupne jačine oko 17.000 ljudi. Kopneni (mornaričkodesantni) element raspolaže sa 140 srednjih tenkova, 170 amfibijskih oklopnih vozila i sredstvima za vatrenu podršku, kao i protivoklopnu i protivvazдушnu odbranu.

nizovana grupacija brigadnog sastava uputila u pravcu juga, izloživši se dejstvu avijacije multinacionalnih snaga, i zauzela grad bez borbe jer je u njemu ostalo samo jedno odeljenje mornaričke pešadije Sjedinjenih Američkih Država.

Kao što je sa mnogo ozbiljnosti prišla grupisanju snaga i njihovoj pripremi za borbu, Komanda multinacionalnih snaga se na isti način angažovala i prilikom planiranja operacija na kopnu. Osnovna ideja manevra „stavljena je na papir” nekoliko sedmica ranije i o njoj je pisano u sredstvima javnog informisanja, (šema 1), ali je definitivni plan operacija na kopnu odobren tek u vreme posete američkog sekretara za odbranu R. Čejna i načelnika Združenog generalštaba generala Pauela Komandi multinacionalnih snaga u Saudijskoj Arabiji, 9. i 10. februara 1991. godine.

Šema 1

Šemu su izradili stručnjaci časopisa NEWSWEEK uoči otpočinjanja rata u Zalivu, na osnovu razgovora sa oficirima Pentagona. U osnovi prema ovoj šemi je operacija na kopnu i izvedena.

Osnovna zamisao plana svodila se na *istovremeno* angažovanje iračke armije na sva tri pojasa odbrane – na isturenom delu fronta prema kuvajtsko-saudijskoj granici, u centralnom delu Kuvajta i na jugu Iraka, s tim što bi se primenila sva tri vida manevra: frontalni napad sa juga, obuhvatni manevar sa zapada i vertikalni manevar u dubini iračke teritorije. Prema tome su grupisane angažovane snage. Iračani su očekivali da će multinacionalne snage težišno dejstvovati na centralnom delu fronta, tj. na kuvajtsko-saudijskoj granici, pa su taj deo fronta najjače i utvrdili. Međutim, Komanda multinacionalnih snaga je glavni udar nanela snagama na svom levom krilu.

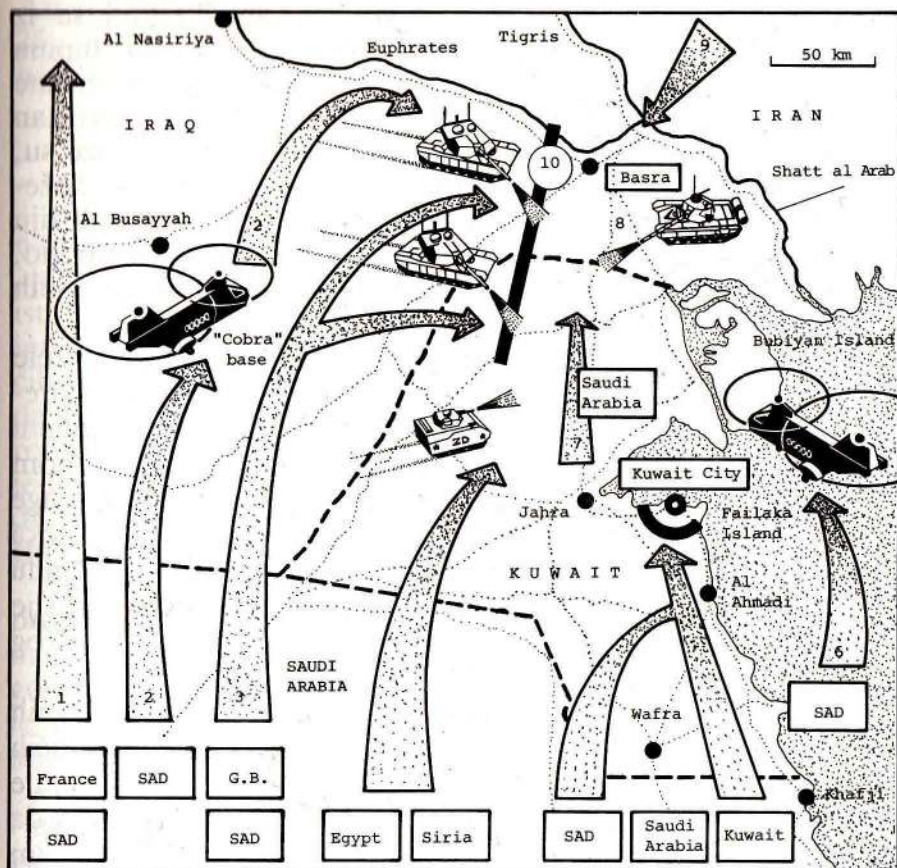
Operacija na kopnu otpočeta je u nedelju, 24. februara 1991. u 4.00 sata po lokalnom vremenu, koordiniranim udarima vatrom sa zemlje, iz vazdušnog prostora i sa mora, za kojima je sledio manevar snaga KoV i mornaričke pešadije. Na *desnom krilu* (duž obale Persijskog zaliva, u pravcu glavnog grada Kuvajta) angažovane su snage mornaričke pešadije SAD (dve ekspedicione brigade), te snage Saudijske Arabije i Kuvajta. Mornarička pešadija je dejstvovala na „klasičan način”, tj. slično dejstvu većine jedinica KoV. Sa brodova u vodama Persijskog zaliva izveden je manji desant u rejon Kuvajt sitija, uz kombinovano iskrcavanje sa mora i desantiranje iz vazdušnog prostora (helikopterski desant). Snage SAD „osvajanje” Kuvajt sitija i ulazak u grad prepustile su kuvajtskim i saudijskim jedinicama, što je trebalo da ima i određen politički efekat. Na *centralnom delu fronta* angažovane su uglavnom egipatske (4. okd) i sirijske (9. md) snage, uz podršku inženjerskih, artiljerijskih i helikopterskih jedinica SAD. Njihov zadatak je bio da vežu branioca na frontu i postepeno osvajaju teritoriju Kuvajta pravicima i tempom zavisno od mogućnosti savladavanja prepreka. *Glavni udar* multinacionalne snage nanele su na svom levom krilu (na delu fronta iračko-saudijske granice), i to na dva odvojena pravca, na kojima su angažovane snage KoV SAD, Velike Britanije i Francuske – sa oko 1.300 tenkova i približno toliko oklopnih transportera, uz snažnu podršku aviona i helikoptera. Sa tromede Iraka, Kuvajta i Saudijske Arabije dejstvovala je grupacija američko-britanskih snaga, pod komandom komandanta američkog 7. korpusa, general-potpukovnika Frederika

Franka. Njen zadatak je bio da angažuje snage iračke armije u centralnom delu Kuvajta i spreči njihovo povlačenje daljim prodorom i obuhvatnim manevrom u pravcu Basre. Druga grupacija američko-francuskih snaga, pod komandom komandanta američkog 18. vazdušnodesantnog korpusa, general-potpukovnika Geri Laka, dejstvovala je sa krajnjeg levog krila u pravcu Bagdada. Njen zadatak je bio da prodorom u dubinu iračke teritorije obezbedi levi bok multinacionalnih snaga u napredovanju ka severoistoku. Između ta dva pravca izveden je vazdušni desant na oko 100 km u dubini iračke teritorije (na polovini puta između saudijsko-iračke granice i Basre). Desantiran je deo 101. vazdušno-pokretne divizije KoV SAD, sa zadatkom da obezbedi operacijsku osnovicu, nazvanu „Cobra”, za dejstva 24. pd (md) KoV SAD protiv snaga Republikanske garde u rejonu jugozapadno od Basre. Jedinice 24. md. imale su zadatak da sadejstvuju snagama američkog 7. korpusa i britanske 1. oklopne divizije u razbijanju Republikanske garde i iračkih jedinica koje pokušavaju da se izvuku iz Kuvajta (šema 2).

U rejonu Al-Nasirija ubačene su jedinice specijalnih snaga, koje su 27. februara zauzele istoimenu vazduhoplovnu bazu i uspostavile kontrolu u tom rejonu, važnoj raskrsnici puteva. Tako je jedini put za povlačenje iračkih trupa bio uz reku Tigris, a i on je ubrzo bio pod kontrolom multinacionalnih snaga.

Multinacionalne snage u svom napredovanju nisu naišle na organizovaniji otpor iračke armije. Na centralnom delu fronta napredovale su tempom od oko 30 km na dan, a na zapadnom – i do 100 km. Nešto sporije napredovanje na centralnom delu fronta bilo je uslovljeno savladavanjem brojnih prepreka koje su Iračani postavili, a taj pravac je i inače bio nešto manje važan. Sporadični okršaji sa jedinicama Republikanske garde (južno od Basre) nisu značajnije uticali na uspeh operacije.

Minska polja, prepreke od bodljikave žice i fortifikacijski uređene položaje protivnika multinacionalne snage su relativno lako savladale. Za to su koristile više metoda i tehničkih sredstava, uključujući i upotrebu specijalnih „bombi”, koje se izbacuju iz artiljerijskog oruđa u kasetnim granatama i eksplozijama iznad površine zemlje stvaraju pritisak koji aktivira

Šema 2: OFANZIVNA OPERACIJA MULTINACIONALNIH SNAGA – četvrti dan operacije („International Herald Tribune”, 28. februar 1991)

LEGENDA:

1. 6. md francuske KoV i delovi američke 82. vdd
2. 101. vpd. i 24. md KoV SAD
3. Američki 7. korpus i britanska 1. okd („teške” oklopno-mehanizovane jedinice)
4. Koalicione (egipatsko-sirijsko-američke) snage
5. Snage 1. i 2. divizije mornaričke pešadije SAD sa snagama saudijske i kuvajtske KoV
6. Mornaričko-desantne jedinice SAD
7. Iračke snage u povlačenju iz severnog Kuvajta
8. Republikanska garda blokirana između reka Eufkrat – Tigris i multinacionalnih snaga
9. Razrušeni mostovi severno od Basre, otežavali su izvlačenje iračkih snaga
10. Okršaji između oklopnih snaga iračke armije i snaga koalicije

mine. Upotrebljeni su i eksplozivni „konopci”, koji se iz oklopnih vozila izbacuju pomoću raketa, pale u vidu štapina i svojim eksplozijama prave prolaze kroz minska polja i žičane prepreke.⁷ Kako je iza takvih eksplozija ostajao izvestan procenat neeksploziviranih mina, kroz napravljene prolaze su, prvo, upućivana teška oklopna vozila sa buldožderskim noževima ili maljevima ispred, koja su udarima izazivala eksploziju preostalih mina. U rušenju prepreka korišćene su, navodno, i napalm-bombe, kao i razne vrste specijalnih inženjerskih mašina.

Pre početka operacije multinacionalne snage su preduzele intenzivnu izviđačku aktivnost radi otkrivanja rasporeda prepreka, uključujući i minska polja, a iz helikoptera su snimljeni pravci kojima se kreću jedinice iračke armije u međusobnom saobraćaju. Te pravce su kasnije koristile multinacionalne snage u napredovanju. Ono od čega se najviše strahovalo – da će iračka armija upotrebiti hemijsko oružje, nije se dogodilo. Za Komandu multinacionalnih snaga i sve jedinice koalicione armije bilo je to najveće iznenađenje, s obzirom na javne izjave iračkog vojnog rukovodstva, a posebno Sadama Huseina.

Iračka armija je poražena veoma brzo. Jedan od osnovnih uzroka bili su i teški gubici usled dugotrajnih, iznuravajućih dejstava multinacionalnih snaga iz vazdušnog prostora. Krajnje iscrpljena i desetkovana, kopnena vojska Iraka nije mogla da pruži jači i organizovaniji otpor. Njeni gubici u završnim operacijama, ali i pre toga (od bombardovanja), bili su ogromni. Tačan broj nije nigde objavljen, i verovatno će proći mnogo vremena dok se takvi podaci ne objave. „International Herald Tribune” prenosi izjavu generala Švarckopfa da su multinacionalne snage naišle na „veoma mnogo mrtvih u iračkim rovovima na jugu Kuvajta”. Tako je, verovatno, bilo i u centralnom delu Kuvajta i na jugu Iraka. Prema prvim procenama, bilo je od 60.000 do 100.000 poginulih i ranjenih Iračana, koji su najviše stradali od bombardovanja, ali i od gladi i teških uslova za život u ratnim okolnostima. S druge strane, multinacionalne snage su imale neznante gubitke.

⁷ Prema podacima objavljenim u američkoj štampi, postojale su dve vrste takvih naprava: 1. cevasto punjenje za čišćenje mina (Mine – cleaning Lina Charge) i 2. tzv. džinovski bušač (Giant Viper). Pomoću prvog se pravi prolaz dužine do 110 m i širine 8 m, a pomoću drugog – do 180 m dužine i 8 m širine.

Amerikanci su, na primer, prema istom izvoru zaključno sa 26. februarom, imali svega 79 poginulih, 213 ranjenih i 44 nestalih vojnika.

Zaključna razmatranja

1. Rat u Persijskom zalivu vođen je u specifičnim međunarodnim uslovima. To je prvi regionalni rat nakon završetka „hladnog rata”. U osudi Iraka, kao agresora, našle su se na istoj strani obe supersile, mada svaka od njih ima posebne interese prema zoni Persijskog zaliva. Međutim, to je omogućilo SAD da se maksimalno koncentrišu na pripreme za rat i da formiraju snažnu antiiračku koaliciju. U takvim međunarodnim okolnostima SAD mogle su, pored ostalog, da podignu jednu polovinu svojih snaga sa centralnog evropskog vojišta i da ih prabace u zonu Persijskog zaliva, gde je angažovana i glavnina američke šeste flote.

S druge strane, Irak je bio iscrpljen osmogodišnjim ratom protiv Irana, materijalno istrošen skupim naoružavanjem i međunarodno gotovo potpuno izolovan. Uprkos tome, njegovo rukovodstvo nije bilo u stanju da sagleda situaciju u koju je sebe dovelo okupacijom i aneksijom Kuvajta, a pogotovu nije bilo svesno posledica rata koji mu se približava.

2. Sjedinjenje Američke Države, kao glavni organizator i nosilac borbe protiv Iraka, bezrezervno su se opredelile za vojnu opciju ukoliko se Irak drugim sredstvima ne prisili na napuštanje Kuvajta. Obavile su temeljite pripreme za rat, s proračunom da će iz njega sigurno izaći kao pobednik. Preduzele su sve da se ne ponovi Vijetnam, ali i da sa trijumfalnom pobedom izađu kao neprikosnoveni lider posle „hladnoratovske ere” i kao „graditelj novog međunarodnog poretka”.

3. U okviru priprema za rat u Zalivu, vojno-političko rukovodstvo SAD pridalo je veliki značaj proceni neprijatelja, ali su obaveštajne službe SAD (centralna i vojna) imale određene podbačaje. U slučaju Iraka i njegove vojne moći, očigledno, nisu potcenile protivnika, ali su ga (možda i namerno) – precenile. Obaveštajne službe SAD nisu uspele da lociraju ratna komandna mesta Vrhovne komande iračkih oružanih snaga, sve položaje strategijsko-operativnih raketa

Scud i da procene stvarne mogućnosti Iraka u pogledu nekonvencionalnih oružja (hemijska, biološka). Rat u Zalivu je pripreman pod neprekidnom psihozom od moguće upotrebe hemijskih oružja, a ta oružja nisu upotrebljana ni na strategijskom (u raketiranju Izraela), ni na taktičkom nivou (u odbrani vlastite teritorije), mada je još nepoznato zašto.

Plan operacije „Pustinjska oluja” očigledno je veoma dobro i precizno razrađen. Ono što je posebno privuklo pažnju vojnih posmatrača jeste uspešnost rukovođenja operacijama tokom ostvarenja tog plana. Za rat u Zalivu dalo je svoje vojne kontingente 28 zemalja, mnoge samo simbolično, ali su neposredno u vazdušnoj ofanzivi i operacijama na kopnu učestvovalе snage najmanje deset različitih zemalja. Koordiniranje njihovih dejstava i obezbeđenje veza bilo je izuzetno složeno, ali je to prema oceni mnogih vojnih analitičara, „dobro obavljen posao”. Zasluga za uspeh u koordiniranju dejstava iz vazdušnog prostora pripisuje se, pre svega, sistemu za kontrolu vazdušnog prostora AWACS. Prema informacijama objavljenim u američkoj štampi, samo jedan avion E-3 sistema AWACS može da prati čak do 2.000 aviona istovremeno i da na 20 računarskih ekrana prikaže njihove lokacije, visine, brzine i pravce leta, identifikujući vlastite i neprijateljeve, i uspostavljajući vezu sa vlastitim avionima. Pre početka vazdušne i kopnene ofanzive, SAD dopremile su u zonu Persijskog zaliva čak pet aviona AWACS, a u sistemu rukovođenja i komandovanja multinacionalnim snagama korišćeno je još pet takvih aviona, koje je Saudijska Arabija ranije kupila od Sjedinjenih Američkih Država.

4. Rat u Zalivu karakteriše masovna upotreba najsavremenijih sredstava ratne tehnike od strane multinacionalnih snaga. Osim aviona tipa AWACS i drugih sredstava u sistemu rukovođenja i komandovanja, koalicione snage su u širokom opsegu upotrebljavale još tri vrste tehničkih sredstava: (1) za elektronska i protivelektronska dejstva; (2) precizno vođenje oružja, i (3) sredstva za protivraketnu odbranu (raketni sistem *Patriot*). Međutim, pri proceni njihove efikasnosti treba uzimati u obzir sredstva u sistemu PVO koja je posedovala suprotna strana. Dok su multinacionalne snage imale sredstva za elektronska dejstva iz aresenala najnovijih generacija, iračka sredstva u sistemu PVO bila su proizvod tehnologije iz

šezdesetih godina. Isto se može reći za raketni sistem *Patriot* i raketu *Scud*. Osim toga, postojala je i razlika u stepenu obučenosti ljudstva i njegove osposobljenosti da rukuju sredstvima savremene vojne tehnologije. Konačno, i geografsko-topografski uslovi (pustinjski i ravničarski predeli u Kuvajtu, na jugu i u centralnom delu Iraka, gde je bila koncentracija snaga i vojnih objekata Iraka) pogodovali su upotrebi navedenih sredstava.

5. Jedna od specifičnosti rata u Zalivu jeste i vremenski odnos vazduhoplovne operacije i operacije na kopnu, u srazmeri 9:1, što je nezabeleženo u istoriji ratova. U takvom odnosu je očigledno najpotpunije izražena i razlika između koncepta „vazdušno-kopnene bitke” i operacije „Pustinjska oluja”.

6. Posle rata u Zalivu, kao i posle svakog većeg regionalnog rata, mnogi vojni eksperti, generalštabovi pojedinih zemalja, nacionalni i međunarodni instituti za strategijske i druge vojne studije pristupili su izučavanju stečenih iskustava. Zaključci se često uzimaju kao povod za izmene u doktrini, strategiji, taktici i primenjenoj tehnici, i uvek se nameće pitanje da li će se slična strategija, taktika i tehnika primeniti i u nekom budućem ratu. Međutim, izučavanje iskustava iz rata u Zalivu bilo bi nepotpuno i moglo bi navesti na pogrešne zaključke ukoliko se ne bi uzeli u obzir uslovi u kojima je taj rat vođen. Nijedan rat u prošlosti nije bio isti, pa će se, stoga, i svi budući ratovi razlikovati od rata u Zalivu.

S U M M A R Y

SOME BASIC CHARACTERISTICS OF THE GULF WAR

The United States of America, as a global power, have adopted several strategic and doctrinal concepts for different types of war and military engagement. The author of the article attempts to establish similarities and differences between the „Airland Battle” concept and the operation „Desert Storm”, and concludes that by the manner in which it has been conducted the war in the Persian Gulf has not been applied to date, has not been elaborated in military text-books, and is, therefore, very specific and perhaps unrepeatable.

The author dwells on some characteristics of preparations for the war and on the characteristic features of air operations. He also makes note of causes of the insufficient activities of the Iraqi air forces, and of the inefficiency of

the Iraqi air defence. He particularly stresses the significance of the electronic warfare operations carried out by the multinational forces.

The multinational forces prepared themselves for the Gulf war and conducted that war under a psychological pressure, i.e. fearing the use of chemical weapons on the part of the Iraqi Army. This was, perhaps, the reason of an extraordinary long duration of air operations.

The multinational forces did not undertake and conduct the land operations until the Iraqi Army became exhausted and decimated by the air raids. Then they won victory quickly and efficiently, although also their plan of manoeuvre merits considerable attention. They quickly overran the system of obstacles, also owing to their lengthy and thorough preparations. The question of why the Iraqi forces did not use their chemical weapons remains unanswered.

R E S U M E

QUELLEQUES CARACTERISTIQUES ESSENTIELES DE LA GUERRE DANS LE GOLFE

Les EUA, comme la puissance globale, ont adopté plusieurs stratégies, concepts stratégiques et doctrinaux pour les guerres différentes selon l'engagement militaire. Auteur veut déterminer les similarités et les différences des concepts de la „bataille aérienne et terrestre“ et la „tempête du désert“ et constate que la guerre dans le Golfe, d'après sa réalisation, n'est pas mentionnée dans les manuels des académies et, peut-être on ne peut pas la répéter.

L'auteur s'arrête sur les préparatifs caractéristiques pour la guerre surtout les opérations aériennes. Il donne un point de vue sur les causes de non activité de l'aviation iraquienne et faible efficacité de la défense antiaérienne. Il souligne l'importance des actions électroniques appliquées par les forces multinationales.

La guerre dans le Golfe a été préparée par les forces multinationales sous pression psychique de l'emploi des armes chimiques. Cela peut être la cause de la durée longue de l'opération aérienne.

Les forces multinationales ont entrepris l'opération terrestre contre un ennemi complètement usé et décimé. La victoire a été facile malgré le fait que le plan de l'opération mérite d'être mentionné. Il reste la question pourquoi les forces iraquennes n'ont pas utilisé les armes chimiques.

Р Е З Ю М Е

НЕКОТОРЫЕ СУЩЕСТВЕННЫЕ ПРИЗНАКИ ВОЙНЫ В ЗАЛИВЕ

Соединенные Штаты Америки в качестве глобальной державы приняли некоторые стратегические и доктринальные концепции, касающиеся различных видов войны и военного привлечения. Автор

пытается обнаружить схожества и различия между концепцией „воздушно-наземной операции“ и операции „Гроза пустыни“, делая при этом вывод, что способ ведения войны в Заливе до сих пор не применялся, в военных учебниках не разрабатывался и является весьма специфичным, возможно неповторимым.

Автор задерживается на некоторых характеристиках подготовок к войне и характеристиках операций ВВС. Рассматривает причины недостаточной активности иракских ВВС и неэффективности ПВО. Особенно подчеркивает значение электронных действий, проводимых мультинациональными силами.

К войне в Заливе мультинациональные силы подготавливались и вели ее под психологическим нажимом возможного употребления химического оружия иракской армией. Может быть в этом же и заключается причина необыкновенно продолжительного проведения операций ВВС. Мультинациональными силами предприняты операции на суше против совсем изнуренных и сильно потрепанных сил иракской армии. Ими весьма быстро и легко достигнута победа, хотя план маневра заслуживает внимание. Ими успешно преодолена система заграждений, что также является результатом продолжительных и основательных подготовок. Остается необъяснимым вопрос, почему иракскими силами не использовалось химическое оружие.

Vazduhoplovna komponenta rata u Zalivu

General-major *ANGEL ONČEVSKI*

Rat u Zalivu potvrdio je veliki značaj vazduhoplovne komponente, prevlasti u vazдушnom prostoru i ulogu vazduhoplovnih snaga i njihovih dejstava u savremenoj vazdušno-kopnenoj operaciji.

Dejstva vazduhoplovnih snaga antiiračke koalicije izvođena su u obliku vazduhoplovne napadne operacije u toku koje je izborna i održana prevlast u vazдушnom prostoru, dezorganizovan sistem rukovođenja i komandovanja oružanim snagama Iraka, bitno umanjen njihov borbeni potencijal i time stvoreni povoljni uslovi za uspešno izvođenje kopnene ofanzive.

U kopnenoj operaciji vazduhoplovne snage su sadejstvovala kopnenim snagama i mornaričkoj pešadiji u razbijanju snaga prvog ešelona 3. i 7. iračkog korpusa. Takođe, jednovremenim dejstvom taktičke, strateške i palubne avijacije po drugim ešelonima, dejstvima vazdušnih, vazdušnopokretnih i pomorskih desanata, prepadima helikopterskih odreda i snaga specijalne namene u pozadinu protivnika razbijane su, opkoljavane i uništavane iračke snage u Kuvajtu i izolovana njihova stratezijska rezerva.

Autor smatra da je nerealna tvrdnja da su dejstva i učinak vazduhoplovnih snaga jedini i odlučujući preduslov brze pobede savezničkih kopnenih i pomorskih snaga, ali je nesporno da su one znatno doprinele da se, uz minimalne gubitke, kopnena operacija završi za svega 100 sati.

Rat u Persijskom zalivu, prema karakteristikama i opštoj američkoj klasifikaciji, može se svrstati u oružane sukobe srednjeg intenziteta. Taj sukob je potvrdio veliki značaj vazduhoplovne komponente rata, izuzetnu važnost prevlasti u vazдушnom prostoru, ulogu vazduhoplovnih snaga u koncepciji izvođenja vazdušno-kopneno-pomorskih operacija u savremenim uslovima i uticaj njihovih dejstava na tok i ishod rata u celini. Od samog početka rata, rata tehnike i visoke tehnologije, kako su ga nazvali pojedini vojni stručnjaci, pa sve do početka savezničke kopnene ofanzive (24. februara), snage i sredstva za napad iz vazdušnog prostora, prvenstveno avijacija, činile su udarnu pesnicu multinacionalnih snaga. Sve četiri opcije razmatrane pre otpočinjanja ratnih dejstava – od fron-

talnog napada uz korišćenje svih sredstava za dejstvo s kopna, mora i iz vazdušnog prostora do trostrukog obuhvata iračkih snaga u Kuvajtu i južnom Iraku (sa zapada – prodor oklopnim jedinicama, sa istoka – udar mornaričko-desantne pešadije, a iz vazdušnog prostora obuhvat borbenim helikopterima, vazdušnodesantnim i vazdušnopokretnim jedinicama i udarnom avijacijom), bile su zasnovane upravo na masovnoj upotrebi navedenih snaga i sredstava za napad iz vazdušnog prostora, posebno u pripremi kopnene ofanzive.

Vojni stručnjaci, osobito iz zemalja čiji su vojni efektivni činili osnovu multinacionalnih snaga (SAD, Velika Britanija, Francuska), još dugo će temeljno analizirati rat u Zalivu. On, po oceni pojedinih vojnih stručnjaka, nije doneo mnogo novog u vezi s ratnom tehnikom i ratnom veštinom, ali je prostor na kojem je vođen bio svojevrsan poligon na kojem su se pokazale mogućnosti različitih savremenih sistema, ali i njihove slabosti.

Taj rat je bio specifičan po mnogo čemu, između ostalog i po doprinosu vazduhoplovnih snaga pobjedi na kopnu. Iako to nije prvi rat u istoriji ratovanja u kojem su vazduhoplovne snage znatno doprinele pobjedi (poznata je odlučujuća uloga i doprinos ratnog vazduhoplovstva fašističke Nemačke brzoj pobjedi u ratu protiv Poljske, Holandije, Belgije, Francuske i pojedinih drugih zemalja u drugom svetskom ratu), ipak to je prvi slučaj da je pobjeda u tolikoj meri izvojevana dejstvima iz vazdušnog prostora.¹

Budući da je prošlo relativno malo vremena od završetka rata, konačnih i pouzdanih podataka o rezultatima dejstava snaga, posebno vazduhoplovnih, za sada još uvek nema, a neće ih biti još dugo, što je i razumljivo. Ipak, sudeći po podacima iz štampe i drugih sredstava informisanja, mogu se izvući određeni zaključci (mada sa izvesnom rezervom i rizikom da se u mnogo čemu pogreši), i oceniti efikasnost dejstva avijacije, koja je, tokom šest nedelja rata, više od pet nedelja bila glavni nosilac borbenih dejstava na ratištu.

¹ Pojedini vojni stručnjaci na Zapadu rat u Zalivu, sa stanovišta doprinosa vazduhoplovnih snaga konačnoj pobjedi, porede sa trećim izraelsko-arapskim ratom (1967), u kojem je izraelska avijacija imala odlučujuću ulogu.

ULOGA VAZDUHOPLOVNIH SNAGA U OPERACIJI „PUSTINJSKA OLUJA“

Rat u Zalivu je bio zamišljen kao rat u kojem je vazduhoplovna komponenta trebalo da reši njegov tok i ishod, tako da do bitke na kopnu ili moru, praktično, i ne dođe.

Prema nekim podacima, bilo je planirano da se operacija „Pustinjska oluja“ izvede u dve etape: prva je bila vazduhoplovna, a druga – kopneno-vazdušno-pomorska. Nosioци dejstva u prvoj etapi bili su avijacija i raketne snage iz sastava ratne mornarice, a u drugoj – kopnene, vazduhoplovne i pomorske snage. Prva etapa je trebalo da se izvede u dve faze. U prvoj fazi, koja je trebalo da traje do D+3, avijaciji je namenjeno da neutrališe (uništi) snage i objekte infrastrukture iračkog RV i PVO, raketne sisteme, *skad*, elemente sistema rukovođenja i komandovanja i veza, vojnoprivredne kapacitete, energetske centre, komunikacije i grupacije iračkih oružanih snaga u Kuvajtu i na jugu Iraka. U drugoj fazi težište dejstva trebalo je preneti na izolaciju rejona borbenih dejstava i dejstvo po grupacijama oružanih snaga Iraka, pre svega po jedinicama Republikanske garde, komunikacijama prema Bagdadu, objektima u Bagdadu i na drugim delovima teritorije Iraka. U drugoj etapi operacije bilo je predviđeno da težište dejstva avijacije bude na podršci kopnenih i pomorskih (mornaričcodesantne) snaga.

Drugi izvori smatraju da je opštom zamisli operacije bilo predviđeno da se borbena dejstva multinacionalnih snaga izvode u više etapa.

U *prvoj* etapi trebalo je da se avijacijom, pomorskim snagama i mornaričkom pešadijom, kao i krstarećim raketama *tomahavk*, sa brodova nanesu snažni udari po ključnim objektima i snagama na teritoriji Kuvajta i Iraka. Pri tome, kao prioritetni objekti dejstva bili su elementi sistema PVO, borbena avijacija na aerodromima, vatreni položaji raketa zemlja–zemlja, najvažnija komandna mesta vojnog i državnog rukovodstva, rejoni prikupljanja jedinica (sastava) oružanih snaga.

Druga etapa je obuhvatala seriju sistematskih udara avijacije i krstarećih raketa *tomahavk* radi neutralisanja najvažnijih elemenata infrastrukture i vojne industrije Iraka, kao i

uništenja (nanošenje teških gubitaka) oklopnih i mehanizovanih sastava.

U *trećoj* etapi je trebalo izvoditi napadna dejstva sa kopnenim snagama i mornaričkom pešadijom, uz podršku strategijske, taktičke i palubne avijacije u sadejstvu sa vazдушnim i vazdušnopokretnim desantima i snagama za specijalna dejstva.

Razvoj uspeha napada radi konačnog razbijanja iračkih snaga u Kuvajtu bio je sadržaj završne, *četvrte* etape operacije.

U toku planirane operacije „Pustinjska oluja“, čije se trajanje procenjivalo na dve-tri sedmice, trebalo je naneti iračkim snagama takve gubitke u živoj sili i tehnici kojima će se onemogućiti njihov značajniji otpor i brzo oporavljanje, a vojnoekonomski potencijal bitno smanjiti, što je trebalo da dovede do potpunog sloma Sadamovog režima.

Očito, u svim varijantama vazduhoplovnim snagama data je značajna uloga. One su, posebno u prve dve etape (do početka kopnene ofanzive), kao glavni nosioci dejstava, trebalo da stvore povoljne uslove za početak, tok i ishod borbenih dejstava na kopnu. Prevlast u vazдушnom prostoru, neutralisanje iračke borbene avijacije namenjene za ofanzivna dejstva, onemogućavanje snabdevanja i ojačavanja iračkih snaga u Kuvajtu i na jugu Iraka i značajno smanjenje borbenog potencijala iračkih snaga, pre svega Republikanske garde – bili su osnovni preduslovi za uspeh kopnene ofanzive savezničkih snaga, koje će, kako su kasniji događaji pokazali, vazduhoplovne snage obezbediti.

DEJSTVA AVIJACIJE U VAZDUHOPLOVNOJ OPERACIJI

Borbena dejstva avijacije multinacionalnih snaga odvijala su se, gotovo u svemu, po poznatim načelima vazduhoplovno-kosmičke doktrine američkog ratnog vazduhoplovstva, odnosno NATO. Masovnim napadima udarne avijacije i krstarećih raketa tipa *tomahavk*, uz snažna elektronska dejstva, koalicione snage su pokušale da ostvare što veći stepen operative prevlasti u vazдушnom prostoru, dezorganizuju rukovođenje i komandovanje oružanim snagama Iraka, neutrališu njegov

sistem PVO, unište avijacijske i raketne potencijale namenjene za eventualni uzvratni udar, parališu proizvodne kapacitete naoružanja (pre svega nuklearnog, hemijskog i biološkog) i vojne opreme, slome moral vojske i stanovništva i time stvore povoljne uslove za uspešan napad vlastitim kopnenim i pomorskim snagama.

Prema obimu, sadržaju, trajanju, načinu planiranja, organizovanja i izvođenja, dejstva avijacije imala su karakter tzv. vazduhoplovne napadne operacije.² U njenom početnom periodu objekti protivelektronskih dejstava, avijacijskih i raketnih udara bili su elementi iračkog sistema PVO, aerodromi borbene avijacije, vatreni položaji operativno-taktičkih raketa zemlja-zemlja, najvažnija komandna mesta komandi strategijsko-operativnog nivoa, čvorišta veze i nuklearna i hemijska postrojenja. U daljim dejstvima prioritetni objekti udara bili su elementi infrastrukture, kapaciteti za proizvodnju naoružanja i vojne opreme i glavne grupacije oružanih snaga, pre svega oklopne i mehanizovane jedinice raspoređene duž saudijsko-kuvajtske granice i u širem rejonu Basre. Posebna pažnja je posvećena pronalaženju i uništenju mobilnih lansirnih uređaja operativno-taktičkih raketa *skad* i elitnih jedinica Republikanske garde.

Procenjeno je da su koalicione snage imale oko 1.800–2.100 borbenih aviona, većinom najsavremenijih. Dnevno naprezanje borbene avijacije kretalo se, u proseku, oko 2.000–2.500, a u pojedinim periodima, mada kratkovremeno, i do 3.000 avio-poletanja. U poređenju sa lokalnim ratovima na Bliskom istoku, posebno sa trećim izraelsko-arapskim ratom 1967. godine, kada je ostvarivano po pet–šest letova po avionu, to naprezanje je relativno nisko. Za to ima više razloga, među kojima su najvažniji: velika udaljenost objekata dejstva od aerodroma baziranja, posebno od aerodroma u zapadnom delu Saudijske Arabije, i nosača aviona u Crvenom moru, što je uslovljavalo relativno dugo trajanje letova; složenost organizovanja i rukovođenja borbenim dejstvima avijacije tako heterogenog sastava i različitog stepena osposobljenosti letачkog osoblja, kao i grupisanja avijacije u više zona

² Prema pojedinim autorima u okviru operacije „Pustinjska oluja“ bile su planirane tri samostalne, ali uzajamno usklađene operacije – vazduhoplovna, pomorska i kopnena. Prva i treća su izvedene, a pomorska je izostala iz do sada zvanično neutvrđenih razloga.

na znatnoj međusobnoj udaljenosti;³ upotreba uglavnom vođenih ubojnih sredstava kojima se mogu ostvariti velika verovatnoća uništenja objekata i željeni efekat uz angažovanje manjeg broja aviona;⁴ nedovoljno ratno iskustvo⁵ i psihološka pripremljenost letачkog osoblja za intenzivna dejstva u tim uslovima, i drugo.

Za dejstva po objektima na zemlji upotrebljeni su najnoviji taktički avioni *F-117A*, poznati kao „nevidljivi“ (izgrađeni po tzv. *stelt* tehnologiji), zatim *F-15*, *F-16*, *F-111*, *tornado*, *jaguar*, *F/A-18*, jurišnici *A-6*, kao i strategijski bombarderi *B-52*. Rukovođenje borbenim dejstvima avijacije i njeno navođenje na objekte dejstva obezbeđivano je angažovanjem aviona za rano radarsko otkrivanje, javljanje i komandovanje tipa *E-3A*.

Dejstva udarne avijacije multinacionalnih snaga od samog početka ocenjivana su kao veoma, gotovo „hirurški“, precizna, odnosno tvrdilo se da ona „pogađa 80 odsto planiranih ciljeva“. To je bila posledica izvesnog veličanja mogućnosti savremenih avionskih elektronskih sistema za otkrivanje, raspoznavanje i označavanje ciljeva i vođenje ubojnih sredstava, kao i sistema na samim vođenim raketama i bombama. Pokazalo se, međutim, da su očekivanja od tih sistema, čiju osnovu čini elektronika, bila donekle preterana.⁶ Savremena vođena ubojna sredstva i elektronski sistemi uopšte potvrdili su svoju efikasnost u tom ratu, i to nije sporno. Postignuta je visoka verovatnoća pogađanja i uništenja različitih objekata, uključujući i pokretne i malih razmera, u uslovima ograničene vidljivosti (noću). Međutim, značajno je da su takvi rezultati dejstva avijacije vođenim ubojnim sredstvima postignuti u povoljnim uslovima: povoljni meteorološki uslovi, dobra optička vidljivost ciljeva, odsustvo elektronskog ometanja i jačeg

³ Udaljenost nosača aviona u Crvenom moru i aerodroma na teritoriji Turske, gde je bila bazirana američka borbena avijacija, iznosila je 1.400–1.500, a između baza u Turskoj i baza na jugozapadnom delu Saudijske Arabije 1.900–2.100 kilometara.

⁴ Početkom februara komanda koalicioni snaga razmatrala je racionalnost upotrebe vođenih ubojnih sredstava u tako visokom procentu s obzirom na njihovu cenu. Eventualno smanjenje njihovog učešća u ukupnoj masi ubojnih sredstava verovatno bi uslovlilo veće naprezanje avijacije.

⁵ Za razliku od rata u Koreji, kada se među pilotima nalazilo mnogo onih sa iskustvom iz dejstava u drugom svetskom ratu, u ratu u Zalivu pilota sa ratnim iskustvom nije uopšte bilo, ili ih je bilo zanemarljivo malo (možda iz rata protiv Grenade, Paname i sl.).

⁶ Nakon jedanaest dana ratovanja i izvedenih gotovo 20.000 letova borbene avijacije i više stotina lansiranih krstarećih raketa *tomahawk*, od 30.000 odabranih ciljeva na teritoriji Iraka bilo je pogodeno tek 6.500 (što znači i uništeno).

protivdejstva sredstava PVO (artiljerijsko-raketnih jedinica PVO i lovačke avijacije), i drugo. I u tom ratu su potvrđena iskustva iz ranijih lokalnih ratova da dejstva vođenim ubojnim sredstvima mogu biti efikasna samo ako se ispune svi neophodni uslovi: precizno određene koordinate objekata dejstva; visoka stručna osposobljenost i psihološka stabilnost posada; visoka tehnička pouzdanost uređaja za vođenje na vazduhoplovima i samim ubojnim sredstvima; potreban stepen neutralisanosti sredstava PVO čiji efikasan domet premašuje daljinu lansiranja ubojnih sredstava, i drugo.

Od početka ratnih dejstava savezničke snage su nastojale da što pre izbore prevlast u vazдушnom prostoru kako nad teritorijom (akvatorija) koju kontrolišu, tako i nad teritorijom Kuvajta i Iraka. Već u prvim masovnim udarima irački aerodromi, avijacija i objekti na njima, skladišta pogonskog i ubojnog materijala, elementi sistema vazdušnog osmatranja, javljanja i navođenja (VOJIN), položaji artiljerijsko-raketnih jedinica PVO, komandna mesta, centri veze i punktovi za navođenje lovačke avijacije bili su prioritetni objekti dejstva savezničke avijacije i krstarećih raketa sa američkih brodova. Za dejstvo po tim objektima, pored taktičkih lovaca, lovaca bombardera i jurišnika, angažovani su avioni naoružani protivradarskim raketama (*F-4G*, *F/A-18*, *A-6* i dr.) i avioni za protivelektronska dejstva (*EF-111A*, *EA-6B*, *F-4G* i sl.). Očekivalo se da će se tim dejstvima irački sistem PVO dezorganizovati i ofanzivna moć avijacije slomiti, odnosno obezbediti potreban stepen prevlasti u vazдушnom prostoru.

Prema prvim napisima u štampi, savezničke snage su uspele da iračku PVO „elektronski zaslepe“ i totalno dezorganizuju. Kao potvrda, navođen je podatak o gotovo simboličnim gubicima njihove avijacije prvih dana rata, u čemu ima istine. Naime, u uslovima visoke kvantitativne i kvalitativne nadmoćnosti u avijaciji i operativno-taktičkog iznenađenja, savezničke snage su uspele da znatno neutrališu sredstva PVO Iraka, da mu dezorganizuju sistem rukovođenja i komandovanja oružanim snagama i izbore visok stepen prevlasti u vazдушnom prostoru. Međutim, o totalnom dezorganizovanju (neutralisanju) iračkog sistema PVO teško je govoriti. Ako bi se i prihvatili kao tačni podaci o tome da su osmatračka radarska sredstva i raketni sistemi PVO neutralisani elektronskim

vatrenim dejstvima, činjenica je da se u sastavu tog sistema nalazilo prema nekim podacima, oko 8.000–9.000 artiljerijskih oruđa PVO, od kojih je većina „preživela“ prve vatrene udare iz vazdušnog prostora. Iračka strana je žilavost sistema PVO, prvenstveno trupnog, i smanjenje gubitaka od dejstva avijacije obezbeđivala inženjerskim uređenjem vatrenih i radarskih položaja, uključujući i podzemna skloništa, maskiranjem, čestim i prikrivenim manevrom, i preduzimanjem drugih mera.

Efikasnost artiljerijskih sistema PVO u borbi protiv ciljeva u vazdušnom prostoru ne može se porediti sa efikasnošću raketnih sistema PVO, ali njen udeo u uništenju tih ciljeva nije za potcenjivanje (u ratu u Vijetnamu čak 83 odsto od ukupnog broja oborenih američkih aviona uništeno je vatrom artiljerije PVO). Prema podacima iz sovjetske štampe, većina aviona antiiračke koalicije oborena je artiljerijskim sistemom *šiljka*.

Karakteristično je da su gubici iračke avijacije na zemlji, suprotno očekivanjima, bili relativno mali. Iako još nema tačnih podataka o tome, može se zaključiti da efikasnost dejstava savezničke avijacije po iračkim aerodromima i objektima nije bila na željenom nivou. Ono što je izraelska avijacija postigla u ratu 1967. godine, kada je samo prvog dana uništila 374 arapska aviona, saveznička avijacija nije mogla da ostvari jer su se i uslovi znatno razlikovali: operativno-taktičko iznenađenje koje su postigle multinacionalne snage nije ni izbliza bilo na stepenu koji je ostvario Izrael; avijacija Iraka bazirala je rastresito, a avioni su uglavnom bili u armiranobetonskim i podzemnim skloništima i maskirani; sistem PVO aerodroma bio je organizovaniji od sistema PVO egipatskih i sirijskih aerodroma, i slično. Od ukupno 110 iračkih aerodroma, 35 ima specijalna armiranobetonska skloništa, a osam aerodroma je inženjerski izvanredno uređeno.

I pored brojnih i snažnih napada iz vazdušnog prostora, Irak je uspeo da sačuva od uništenja svoje glavne avijacijske snage. Tome su znatno doprinele i sledeće okolnosti: većina aviona bila je u skloništima; izvestan broj je prebaziran (planski ili prinudno) na aerodrome u Iranu, a po nekim podacima i u Sudanu; većina aerodroma je brzo osposoblja-

⁷ Prema iračkim podacima, u toku šestonedelnog rata u Iran je preletelo 148 vojnih i civilnih aviona (od toga 115 vojnih, među kojima 40 *Su-22*, 24 *Su-24*, 24 *miraž F-1*, 4 *MiG-29* itd.), dok Iran priznaje prelet svega 22 iračka aviona.

vana za poletanje i sletanje, što je omogućavalo manevar avijacije (izbegavanje udara savezničke avijacije); sistem veza je omogućavao komandovanje, i drugo.

O gubicima avijacije u vazдушnom prostoru od dejstva zemaljskih sredstava PVO i u borbama u vazдушnom prostoru nema pouzdanih podataka – svaka zaraćena strana daje različite podatke o vlastitim i gubicima protivnika. Za taj rat je karakterističan relativno mali broj pravih okršaja u vazдушnom prostoru. Nije zabeležen gotovo nijedan slučaj klasičnih borbi u vazдушnom prostoru vođenih prema određenoj zamisli, uz učešće većeg broja aviona grupisanih u grupe različite taktičke namene (udarna, zaštitna, demonstrativna, rezerva i sl.). Prema zapadnoj štampi, većina oborenih iračkih aviona u vazдушnom prostoru uništena je u gonjenju, odnosno prilikom pokušaja da se izvuku ispod udara preletom na aerodrome u Iranu.

Za gubitke avijacije na zemlji i u vazдушnom prostoru nema ustanovljenih normi koje važe za sve ratne slučajeve. Na osnovu iskustava iz drugog svetskog rata i lokalnih ratova vođenih posle njega, gubici (tj. odnos oborenih aviona i izvedenih borbenih letova) veoma se razlikuju od slučaja do slučaja. Što se tiče gubitaka avijacije multinacionalnih snaga, zapadna štampa tvrdi da su oni bili manji od 0,1 odsto. Prema njihovim podacima, saveznička avijacija obavila je u toku rata oko 110.000 letova, iz čega proizilazi da je izgubljeno oko 110 vazduhoplova. To je znatno više od onoga što je objavila saveznička komanda (šezdesetak oborenih vazduhoplova, pri čemu nijedan u borbi u vazдушnom prostoru).

U toku vazduhoplovne operacije (od početka rata do početka kopnene ofanzive) saveznička avijacija je izvela više od 90.000 letova, od čega preko 30 odsto sa vatrenim dejstvom po objektima na zemlji, a lansirano je oko 300 krstarećih raketa tipa *tomahavk* sa brodova. Tim dejstvima je značajno umanjen borbeni potencijal iračkih kopnenih snaga u Kuvajtu i južnom Iraku,⁸ gotovo potpuno su paralisana dejstva iračke borbene avijacije, dezorganizovano je komandovanje, narušen je u celini sistem VOJIN i PVO, prekinute su linije snabdevanja i time stvoreni povoljni uslovi kopnenim i pomorskim snagama za izvođenje napadnih dejstava u visokom tempu.

⁸ Računa se da je do početka kopnene ofanzive savezničkih snaga na tom prostoru neutralisano oko 60 odsto iračkih snaga.

Malo ko je mogao predvideti da će dejstva vazduhoplovnih snaga tako dugo trajati (nešto više od 38 dana, ne računajući dejstva u toku kopnene ofanzive), a kopnena ofanziva tako kratko – svega 100 sati.

Komanda savezničkih snaga je znatno pre završetka vazduhoplovne operacije razmatrala dve varijante daljih dejstava: (1) nastaviti dejstva iz vazdušnog prostora radi daljeg slamanja vojne i ekonomske moći Iraka i, (2) otpočeti dejstva na kopnu uvođenjem u borbu kopnenih snaga i mornaričke pešadije, uz snažnu podršku avijacije i pomorskih snaga. Da bi izbegli očekivane veće gubitke u ljudstvu i tehnici i nepovoljan razvoj događaja, saveznici su se opredelili za prvu varijantu, te se nastavilo sa sistematskim udarima iz vazdušnog prostora radi nanošenja što većih gubitaka živoj sili i tehnici iračkih oružanih snaga, slamanja njihovog morala i volje za otporom i onesposobljavanja većine odbrambenih postrojenja i otpornih tačaka, čime su poboljšani uslovi za pobedu na kopnu uz što manje vlastitih gubitaka.

Angažovanje i rezultati dejstva iračke avijacije bili su ispod svakog očekivanja. Njena pasivnost tokom rata različito je tumačena: od toga da je to deo taktičkog plana iračkog komandovanja, pa sve do njene nemoći da bilo šta preduzme u uslovima izrazite kvantitativne, a posebno kvalitativne nadmoćnosti protivnika. Nema tačnih podataka o naprezanju (broj izvedenih letova) iračke avijacije, ali se pouzdano zna da je ono bilo gotovo simbolično, posebno u domenu njenih ofanzivnih dejstava – udara po snagama i objektima multinacionalnih snaga na teritoriji Saudijske Arabije, u Persijskom zalivu i na Crvenom moru. Među brojnim i često najavljivanim iznenađenjima Sadama Huseina pojedini vojni stručnjaci bili su skloni da vide i iznenadno masovnije angažovanje iračke avijacije u vatrenoj podršci kopnenih snaga, što je izostalo. Umesto toga, usledile su vesti o brojnim preletima aviona na aerodrome u Iranu.

Među razlozima zbog kojih Irak nije upotrebio svoju avijaciju na način i u obimu kako se očekivalo najznačajniji su:

(1) preterano respektovanje nadmoćnosti avijacije multinacionalnih snaga (brojni odnos 1:2,6 u borbenim avionima u korist antiiračke koalicije);

(2) greške komandovanja operativno-strategijskog i taktičkog nivoa oružanih snaga Iraka u vezi s upotrebom avijacije;

(3) dezorganizovan sistem rukovođenja i komandovanja iračkim oružanim snagama u celini, a u okviru njih i avijacijom;

(4) nedovoljna obučenost iračkih pilota za vođenje organizovanih borbi u vazдушnom prostoru i izvođenje borbenih dejstava u vazduhoplovnoj podršci u uslovima protivnikove prevlasti u vazдушnom prostoru, i

(5) neutralisani sistem VOJIN – nemogućnost pravovremenog otkrivanja ciljeva u vazдушnom prostoru i navođenja vlastitih lovaca na njih.

Osmogodišnji rat protiv Irana iračkoj lovačkoj avijaciji, po svemu sudeći, nije doneo neka značajnija iskustva iz vođenja borbi u vazдушnom prostoru u savremenim uslovima. Pri tome treba imati u vidu da uslovi ratovanja protiv iranske i avijacije multinacionalnih snaga nišu ni približno isti. Pored nepovoljnog kvantitativnog, a posebno kvalitativnog odnosa snaga, iračka lovačka avijacija je bila hendikepirana neutralisanjem sistema VOJIN elektronskim i vatrenim dejstvima savezničke avijacije, zbog čega je gotovo potpuno izostala radarska podrška sa zemlje i iz vazdušnog prostora – otkrivanje ciljeva i navođenje lovaca na njih. Većina lovačkih aviona Iraka (osim aviona *MiG-29*) nije opremljena za autonomna dejstva (mali domet avionskih radara, nemogućnost osmatranja donje polusfere, nedovoljna otpornost na elektronsko ometanje i sl.), što ih, bez radarske podrške sa strane, čini malo efikasnim u borbi za prevlast u vazдушnom prostoru. S druge strane, dobro organizovan sistem osmatranja, javljanja i komandovanja avijacijom multinacionalnih snaga sa zemlje i iz vazdušnog prostora (avioni sistema *AWACS*), jake lovačke snage i visokoefikasna borbena sredstva PVO pretili su uništenjem gotovo svakog aviona iračke udarne avijacije koji bi pokušao da napadne snage i objekte na kopnu i moru.

DEJSTVA AVIJACIJE U PODRŠCI KOPNENE OFANZIVE

Pripreme jedinica kopnenih snaga i mornaričke pešadije antiiračke koalicije za napad odvijale su se u toku izvođenja vazduhoplovne operacije. U uslovima vlastite prevlasti u

vazdušnom prostoru i odsustva gotovo svake opasnosti od izviđanja i vatrenog dejstva iračke avijacije, izveden je razvoj udarnih grupacija na pravcima upotrebe, stvorene su i raspoređene rezerve materijalno-tehničkih sredstava, pre svega municije, goriva, maziva i rezervnih delova, i razrađen plan operacije i sadejstva u toku borbenih dejstava.

Kopnena ofanziva je bila završna etapa operacije „Pustinjska oluja“, u kojoj su jedinice kopnene vojske i mornaričke pešadije, u sadejstvu sa vazduhoplovnim i pomorskim snagama, trebalo da okončaju razbijanje iračkih oružanih snaga, pre svega elitnih jedinica Republikanske garde, u Kuvajtu i na jugu Iraka, i oslobode Kuvajt. Ta napadna dejstva, po mišljenju pojedinih vojnih stručnjaka, prava su praktična provera američke doktrine vazdušno-kopnene bitke u uslovima bliskoistočnog ratišta.

Prema zamisli kopnene operacije, bilo je predviđeno da se snažnim napadom kopnenih snaga i mornaričke pešadije, namenjenih za razbijanje snaga prvog ešelona 3. i 7. iračkog korpusa, i jednovremenim dejstvom taktičke, strategijske i palubne avijacije po njihovim drugim ešelonima (rezerve), dejstvima vazdušnih, vazdušnopokretnih i pomorskih desanata, prepadima helikopterskih odreda i snaga specijalne namene u pozadinu protivnika razbiju, okruže i unište iračke snage u Kuvajtu, kao i da se izoluje njihova strategijska rezerva, uz nanošenje znatnih gubitaka.

Prelasku kopnenih snaga i mornaričke pešadije u opšti napad trebalo je da prethodi sigurno neutralisanje glavnih vatrenih sredstava iračkih snaga, posebno onih duž saudijsko-kuvajtske granice, i stvaranje povoljnih uslova za siguran uspeh planirane operacije. U obavljanju tih zadataka i stvaranju zahtevanih uslova avijacija multinacionalnih snaga je imala posebnu ulogu.

Dejstva su otpočela 24. februara, u ranim jutarnjim satima (4.00 sata po lokalnom vremenu), snažnom vatrenom pripremom, intenzivnim protivelektronskim dejstvima i prelaskom kopnenih snaga u napad sa saudijsko-kuvajtsko-iračke granice u pravcu gradova El Kuvajt, Basra i Nasirija. Na dubini oko 80 km desantiran je helikopterski desant jačine oko 2.000 ljudi, za čije je prevoženje i zaštitu angažovano oko 300 helikoptera tipa *CH-47 Chinook*, *UH-60 Black Hawk* i *AH-64A Apache*.

Odmah na početku borbenih dejstava, koja su obuhvatila vojišnu prostoriju veličine po frontu preko 400 km i po dubini 250 km, pokušaji iračkih snaga da protivnapadima zadrže prodor i uklinjavanje protivnika osujećeni su time što je avijacija sprečavala pokret drugih ešelona ka frontu i nanosila im osetne gubitke.

Napadna dejstva multinacionalnih snaga su neprekidno podržavana avijacijom, koja je, za razliku od prethodnih dana, pojačala svoje naprezanje. Tako je, na primer, u noći 23/24. februara, izvela oko 3.000 avio-poletanja, od čega čak 1.200 za dejstvo po objektima i snagama na teritoriji Kuvajta. Borbeni avioni i helikopteri dejstvovali su po objektima u zahvatu fronta i u dubini rasporeda iračkih snaga, i to pre svega po četnim i bataljonskim otpornim tačkama, rejonima prikupljanja oklopne i druge tehnike, komandnim mestima i centrima veze, radarskim stanicama i različitim utvrđenjima.

Prolaze u minskim poljima avijacija je obezbeđivala dejstvom aerosolnim bombama. Strategijski bombarderi B-52, na primer, upotrebljavali su aerosolne bombe velikog kalibra (5-7 t), koje su eksplodirale na visini oko 30 m i na velikom prostoru visokim natpritiskom aktivirale mine koje reaguju na pritisak.

Specijalni prepadni helikopterski odredi, u ulozi vazdušno-kopnenih taktičkih grupa jačine četa-bataljon, blokirali su pokret drugih ešelona (rezerva), nanosili iznenadne udare po oklopnim i mehanizovanim jedinicama na maršu, blokirali puteve povlačenja iračkih jedinica, uništavali elemente komandnih mesta, i drugo.

Multinacionalne snage su primenile veći broj vazdušnih, vazdušnopokretnih i pomorskih desanata radi sadejstva glavnim snagama na frontu, kao i ugrožavanja grupacija iračkih oružanih snaga iz različitih pravaca. Vazdušni desant jačine dva padobranskodesantna bataljona iz 82. vazdušnodesantne divizije⁹ desantiran je u jutarnjim časovima 24. februara na južnoj periferiji grada El Kuvajta, sa zadatkom da zauzme i zadrži aerodrom do spajanja sa prednjim delovima 1. i 2. ekspedicione divizije mornaričke pešadije, koje su nastupale

⁹ Ojačani 18. vazdušnodesantni korpus, čiju su osnovu činile 82. vazdušnodesantna divizija i 101. vazdušnopokretna divizija, bio je u rezervi komande multinacionalnih snaga u opštem operativnom rasporedu na početku kopnene ofanzive.

s juga. Pomorskim desantima, kojima je prethodila snažna vatrena priprema sa brodova i iz vazdušnog prostora, zauzeta su ostrva Fajlaka i Bubijan i ovladano važnim tačkama na istočnoj obali Kuvajta. Desantiranje mornaričke pešadije izvedeno je u više uzastopnih talasa pomoću desantno-iskrcnih sredstava i helikoptera. Avijacija je, pored brodske artiljerije (ona je neutralisala objekte na dubini do 20 km od obalnog ruba) aktivno učestvovala u neutralisanju snaga i sredstava u rejonu iskrcavanja desanta, zaštiti desanta u prevoženju od udara iz vazdušnog prostora i vatrenoj podršci u njegovim dejstvima posle iskrcavanja.

Zahvaljujući snažnim dejstvima avijacije, artiljerije, helikopterskih prepadnih odreda i desanata, kopnene snage su prvog dana operacije (24. februar) ostvarile visok tempo napada: na primorskom pravcu 30–50 km, centralnom 20–30 i zapadnom 15–25 km.

Narednog dana (25. februar) avijacija je nastavila snažnu vatrenu podršku kopnenih snaga, vazdušnih i pomorskih desanata i štitila (zatvarala) međuprostore u operativnom (borbeni) rasporedu kopnenih jedinica (sastavi). Istovremeno, radi ojačanja tempa napada američkog 7. armijskog korpusa, čije su jedinice napadale na centralnom pravcu duž kuvajtsko-iračke granice radi obuhvatanja sa zapada grupacije iračkih snaga u Kuvajtu i sprečavanja intervencije rezervi Republikanske garde iz južnih rejona Iraka, iskrcan je helikopterski desant jačine brigadne taktičke grupe iz sastava 101. vazdušno-pokretne divizije. Desant, za čije je prevoženje i obezbeđenje angažovan veliki broj helikoptera različite namene, imao je zadatak da ovlada, u operativnom smislu, važnim rejonom i spreči povlačenje iračkih snaga prema gradu Basri.

Iz sastava 101. vazdušnopokretne divizije, već narednog dana (26. februar), iskrcan je desant jačine do dva bataljona u rejonu grada Nasirija radi ugrožavanja pozadine iračkih snaga i sadejstva vlastitim snagama koje napadaju s fronta. Uporedo s tim, u okviru izolacije rejona borbenih dejstava, taktička i strategijska avijacija je dejstvovala po objektima i snabdevačkim kolonama u zahvatu komunikacije El Kuvajt–Basra–Bagdad, a u okviru neposredne vatrene podrške taktička i armijska avijacija su svojim dejstvima sprečavale retke prepade i protivnapade iračkih nižih taktičkih jedinica.

Nakon proboja odbrane 3. i 7. iračkog armijskog korpusa (25. februar) i prodora kroz njihov raspored, četvrtog dana operacije (27. februar) multinacionalne snage na centralnom pravcu, zajedno sa snagama na primorskom pravcu, pristupile su uništenju iračkih snaga u rejonu Basre, a na zapadnom – prodrle su do grada Nasirija, spojile se sa desantom iz 101. vazdušnopokretne divizije i okružile i razbile iračke snage na tom prostoru. Taktička avijacija i borbeni helikopteri su, zajedno sa ostalim borbenim sredstvima (artiljerija, tenkovi, borbena vozila pešadije), uništavali otporne tačke i druga žarišta poslednjeg otpora iračkih snaga. U 8.00 sati po lokalnom vremenu, 28. februara 1991, borbena dejstva su prekinuta.

Stočasovna kopnena ofanziva savezničkih snaga završena je pobedonosno i neočekivano brzo. Među mnogobrojnim činionicima poraza iračkih snaga, odnosno pobede snaga koalicije, posebno se ističu rezultati dugotrajne (38 dana) i intenzivne (više od 90.000 avio-poletanja) vazduhoplovne operacije, u toku koje je izborna i održana prevlast u vazdušnom prostoru, dezorganizovan sistem rukovođenja i komandovanja iračkim oružanim snagama, izbačeno iz upotrebe više od 70 odsto objekata vojne industrije, naneti teški gubici u živoj sili i tehnici, narušen sistem snabdevanja i moral ljudstva.

Bilo bi nerealno tvrditi da su dejstva i učinak¹⁰ avijacije jedini i odlučujući preduslov brze pobede savezničkih kopnenih i pomorskih snaga (mornarička pešadija), uz minimalne gubitke. Međutim, nesporno je da je avijacija, iako nije mogla sama da izbori pobedu, znatno doprinela da kopnene i pomorske snage brzo i uspešno završe rat.

Nameće se, ipak, pitanje koliko bi dejstva savezničke avijacije bila uspešna da su se odvijala u uslovima znatno organizovanijeg i aktivnijeg sistema PVO i da je iračka borbena avijacija, posebno lovačka, bila agilnija i angažovanija. Pitanje je suštinskog karaktera, pre svega sa stanovišta ocene efikasnosti savremene vazduhoplovne tehnike u uslovima različitim od onih koji su bili u vazdušnom prostoru Iraka i Kuvajta, odnosno u uslovima evropskog ratišta.

¹⁰ Prema podacima iz strane štampe, za 36 dana dejstva avijacija je uništila 1680 tenkova, 925 oklopnih transportera i borbenih vozila pešadije i 1.485 iračkih artiljerijskih oruđa, odnosno do početka kopnene ofanzive na prostoru Kuvajta i južnog Iraka neutralisala je oko 60 odsto iračkih snaga.

Zaključak

Ima mnogo primera iz prošlosti da su ishitreni zaključci i odluke, na osnovu nenaučnih analiza ratnih iskustava, doveli do neželjenih posledica.¹¹ Zbog toga, mehaničko prenošenje iskustava iz rata u Zalivu na uslove drugog ratišta krajnje je opasno, kao uostalom iz bilo kojeg rata, svetskog, regionalnog ili lokalnog. To pogotovu važi ako se imaju u vidu uslovi u kojima je vođen rat, ponašanje jedne i druge zaraćene strane, odnos snaga i drugo. Zaključci koji se mogu doneti na osnovu raspoloživih podataka iz sekundarnih izvora (štampa, televizija i druga sredstva javnog informisanja) i dosadašnjih saznanja ne mogu biti pouzdana osnova za donošenje odluka o promenama u organizaciji, opremanju, razvoju i upotrebi avijacije u taktičkom i operativno-strategijskom domenu, već samo izazov za temeljnu analizu. Naravno, to se ne odnosi na zemlje učesnice u ratu i na zemlje koje, sticajem okolnosti, imaju tačne, verodostojne, izvorne podatke o toku i rezultatima borbenih dejstava vidova i rodova oružanih snaga, odnosno o efikasnosti angažovanih borbenih sredstava.

Vojni stručnjaci zapadnih zemalja naglašavaju da je rat u Zalivu pokazao da su za pobjedu u ratu posebno značajna dva preduslova: prvo, neutralisanje sistema rukovođenja zemljom i komandovanja oružanim snagama i, drugo, postizanje i održavanje prevlasti u vazдушnom prostoru. Najavljene su, takođe, izvesne promene u budućoj strategiji NATO. Njeni osnovni principi biće: visoka mobilnost, velika fleksibilnost, višenacionalni karakter, sposobnost brzog izvršenja mobilizacije i posedovanje dovoljnih transportnih kapaciteta za prevoženje snaga i sredstava na velike udaljenosti.

O karakteristikama dejstava avijacije i upotrebi vazduhoplovnih snaga uopšte u ratu u Zalivu može se zaključiti:

1. Vazduhoplovna komponenta rata, odnosno vazduhoplovne snage i njihova dejstva imaju izuzetan značaj i uticaj na

¹¹ Pojava vođenih raketa vazduh-vazduh svojevremeno je dovela do skidanja topova sa gotovo svih tipova lovačkih aviona, a pojava raketa zemlja-vazduh sasvim je potisnula artiljeriju PVO; uvođenje u naoružanje interkontinentalnih balističkih raketa sa nuklearnim bojnim glavama zasenilo je strategijske bombardere, a potapanje britanskog razarača *šefilda* protivbrodskom raketom *Exocet* (1982) dovelo je u sumnju opravdanost postojanja i gradnje velikih brodova, uključujući i nosače aviona.

uspeh borbenih dejstava na kopnu i moru u taktičkom, operativnom i stratezijskom domenu. Avijacija, koja se potvrdila kao najefikasnije sredstvo za uništenje objekata u dubini, znatno doprinosi pobjedi u ratu, ali sama još ne može da je izbori;

2. Prevlast u vazдушnom prostoru je veoma značajna za uspešno izvođenje borbenih dejstava na kopnu, moru i u vazдушnom prostoru. Za nju se, međutim, još ne može reći da je odlučujuća za uspeh dejstava kopnenih i pomorskih snaga,¹² odnosno još nije uslov bez kojeg se ne može;

3. Maskiranje, rastresito baziranje, čest manevar i inženjerska uređenost aerodroma znatno doprinose uspešnom očuvanju avijacije od uništenja na zemlji, čak i u uslovima velike nadmoćnosti i snažnih udara protivnikove avijacije;

4. Visok tehničko-tehnološki nivo elektronskih sistema na vazduhoplovima i ubojnim sredstvima značajno menjaju procentualni odnos dejstava danju i noću, u korist noćnih (noć nije više tako pouzdan saveznik tehnički inferiornih), a sve veća količina proizvedenih vođenih ubojnih sredstava znatno povećava njihov udeo¹³ u dejstvima, odnosno verovatnoću uništenja ciljeva, i istovremeno smanjuje broj aviona (napreznje) neophodnih za uništenje određenog broja objekata;

5. Ne umanjujući značaj nadmoćnosti koalicionih snaga u savremenim sredstvima za vođenje rata, osobito u sredstvima za napad iz vazdušnog prostora, i njihov doprinos konačnoj pobjedi, činjenica je da veliki značaj za uspeh borbenih dejstava imaju visoka obučenost i uvežbanost, umešna upotreba snaga i sredstava na taktičkom i operativno-stratezijskom nivou i moral ljudstva. Značaj ljudskog faktora za uspeh borbenih dejstava naglašavali su i vojni stručnjaci koalicionih snaga. Dakle, oni koji su bili tehnički superiorni. I ovaj rat, kao i svi dosadašnji, pokazao je da ishod rata, u krajnjem, ne zavisi samo od tehnike već i od ljudi koji njome rukuju i upravljaju;

6. Savremeni borbeni avion je kompleksan vazduhoplovni sistem oružja koji može efikasno da dejstvuje samo u sprezi

¹² Bez obzira na sve okolnosti pod kojima je izveden napad i prodor iračkih snaga u grad Kafdzi (krajem januara i početkom februara), više uspešnih prepada iračkih sastava jačine četa – ojačani bataljon i činjenica da je to ostvareno u uslovima gotovo apsolutne prevlasti koalicionih snaga u vazдушnom prostoru govori o tome da se i u takvim uslovima mogu uspešno izvoditi dejstva na kopnu, makar i manjeg obima.

¹³ Početkom osamdesetih godina udeo vođenih ubojnih sredstava u dejstvima avijacije nije prelazio 10 odsto, a u ratu u Zalivu taj procenat je bio višestruko veći.

sa ostalim sistemima koji ga obezbeđuju (podržavaju).¹⁴ Lovачki avioni, uključujući i savremene (*MiG-29, F-15, F-16, Mirage-2000* i sl.), kako se pokazalo u ratu u Zalivu i ranijim lokalnim ratovima, posebno u izraelsko-sirijskom sukobu u dolini Beka (1982), malo su efikasni u slučaju da je neutralisan sistem VOJIN, odnosno sistem komandovanja. To je posebno izraženo kod lovaca, koji nemaju autonomne sisteme za pouzdano otkrivanje ciljeva u donjoj i gornjoj polusferi i navođenje na njih;

7. Obezbeđenje borbenih dejstava avijacije (kao uostalom i drugih rodova vojske i sistema oružja) izviđačkim podacima presudno je za njenu efikasnost, osobito u uslovima visoke dinamičnosti, intenziteta, neprekidnosti i zamaha borbenih dejstava na kopnu i moru.

S U M M A R Y

THE AIR COMPONENT OF THE GULF WAR

The Gulf war has affirmed the great significance of the air component, of the dominance in the air space, and of the role of the air forces and operations in the modern air-land operation.

Combat operations of the air forces of the anti-Iraqi coalition were conducted within the frames of an air offensive operation, in the course of which they won and maintained the dominance in the theatre air space, disorganized the system of command and control of the Iraqi armed forces, substantially degraded their combat potential, and thus created favourable conditions for a successful conducting the land offensive.

In the course of the land offensive the air forces supported the land forces and marines in their crushing the forces of the first echelon of the 3rd and 7th Iraqi corps. At the same time, by simultaneously conducted combat operations on the part of airborne, airmobile and amphibious forces, by air raids conducted by helicopter detachments and special forces in the enemy rear, were split, encircled and destroyed the Iraqi forces in Kuwait, and their strategic reserves cut off.

The author considers unfounded the argument that the air forces' operations and their effects were the sole and decisive factor that brought about the quick victory of the allied land and naval forces, but points out that it is indisputable that they considerably contributed to the fact that the land operation was terminated by the multinational forces, with minimal losses, in only 100 hours.

¹⁴ Zbog izgubljene prevlasti u vazдушnom prostoru, dezorganizovanog sistema rukovode-nja i komandovanja i neutralisane (blokirana) avijacije, irački tenkovi su ostali bez zaštite i podrške iz vazдушnog prostora, te su postali veoma ranjiv i lak plen za savezničke avione i protivoklopne helikoptere.

R E S U M E

COMPOSANTE AERIENNE DE LA GUERRE DANS LE GOLFE

La guerre dans le Golfe a confirmé la grande importance de la composante aérienne, du contrôle de l'espace aérien, le rôle des forces aériennes et de leurs actions dans l'opération aérienne et terrestre moderne.

Les opérations de la coalition antiiraquienne sont menées en forme des opérations aériennes d'attaque, durant lesquelles on a pris le contrôle aérien de l'espace, on a désorganisé et on a continué l'offensive terrestre.

Dans l'opération terrestre, des forces aériennes ont coopéré avec les forces terrestres et avec les Marines dans les opérations de destruction des forces ennemies du 3. et du 7. corps irakiens. En même temps, aussi, on a attaqué par l'aviation tactique et stratégique et par les descentes aériennes et maritimes, ainsi que des hélicoptères et des forces spéciales les arrières ennemis en vue d'isoler les réserves stratégiques.

L'auteur estime que confirmation des effets des forces aériennes est un peu exagérée mais aussi que c'était la cause préalable pour le succès final de l'opération. C'était la cause principale pour obtenir la courte durée de l'opération terrestre, de 100 heures au total.

Р Е З Ю М Е

ВОЕННО-ВОЗДУШНЫЙ КОМПОНЕНТ ВОЙНЫ В ЗАЛИВЕ

Война в Заливе подтвердила большое значение авиационного компонента, превосходства в воздушном пространстве и роль сил ВВС и их действий в современной воздушно-наземной операции.

Действия военно-воздушных сил антииракской коалиции проводились в форме наступательной операции, в ходе которой удалось завоевать и отстоять превосходство в воздушном пространстве, дезорганизовать систему управления вооруженными силами Ирака, существенно сократить их боевой потенциал и этим создать благоприятные условия для проведения наступления на суше.

В сухопутной операции ВВС взаимодействовали с сухопутными войсками и морской пехотой при разгроме сил первого эшелона 3 и 7 иракских корпусов. Также, одновременными действиями тактической, стратегической и палубной авиации по вторым эшелонам, действиями воздушных, воздушноподвижных и морских десантов, внезапными атаками вертолетных отрядов и сил специального назначения в тылу противника были разгромлены, окружены и уничтожены иракские силы в Кувейте и изолирован их стратегический резерв.

Автор считает нереальным утверждение, что результаты действий военно-воздушных сил являются единственным и решительным предварительным условием быстрой победы союзных сухопутных и военно-морских сил, но бесспорно, что они в значительной мере способствовали окончанию сухопутной операции с минимальными потерями, за всего 100 часов.

Američka vojna doktrina i pomorska komponenta rata u Zalivu

Kapetan bojnog broda prof. dr ANTON ŽABKAR

Rad je komparativna analiza izvedena na „uzorku“ mirnodopskih scenarija na kojima je bila utemeljena američka doktrina sukoba niskog intenziteta, koncipirana za upotrebu u „trećem svetu“, i ratne prakse oružanih snaga SAD i multinacionalne koalicije u ratu u Zalivu. U skladu s tim, postavljena je i hipoteza kojom se dokazuje da pri postojećem odnosu snaga i političkih ograničenja ni oružane snage SAD, ni multinacionalne koalicije nisu mogle da „upotrebe“ mirnodopske scenarije u njihovom „čistom“ obliku, već su se opredelili za brojne improvizacije. Umesto operacija karakterističnih za doktrinu sukoba niskog intenziteta i tzv. vazdušno-kopnene bitke, u ratu u Zalivu primenjena je kampanja strukturirana od dve operacije: (1) vazdušno-pomorske napadne operacije, koja je trajala 37 dana, i (2) vazdušno-kopneno-pomorske bitke, koja je trajala samo 100 sati.

Analizirane su specifičnosti ratne kampanje u celini, sa težištem na obezbeđenju luka, pomorskih komunikacija i trgovačke flote, koja je u tom ratu figurirala kao četvrti vid oružanih snaga. Takođe, analizirane su specifičnosti obe operacije: savezničkog prvog udara, zatim protivvelektroonske borbe, primene novih *softvera* (posebno tzv. veštačke inteligencije), utroška različitih vrsta municije, gubitaka pojedinih vrsta avijacije i slično. Detaljnije je opisana uloga ratne mornarice i mornaričke pešadije SAD, pri čemu su objašnjeni uzroci relativno visokih gubitaka avijacije mornaričke pešadije i palubne avijacije (u odnosu na gubitke avijacije ratnog vazduhoplovstva SAD).

U zaključku se naglašava da je u tom ratu planirana velika provera efikasnosti američke vojne doktrine, ali kako je protivnik bio pasivan duže od pet meseci – provera je dala skromnije rezultate od očekivanih. Stoga se mnoge pouke iz rata u Zalivu, koje su u početku mnogi euforično proglašavali univerzalnim, ne bi mogle mehanički preneti na bilo koju drugu regiju i područje, pogotovu u sukobu sa protivnikom koji bi bio motivisan za borbu i spreman da iskoristi vlastite potencijale i greške suprotne strane.

Iako su još početkom osme decenije u najvišim vojnim institucijama i među vojnim ekspertima SAD usvojeni doktrinarni stavovi o načinu vođenja rata u zemljama „trećeg sveta“ (*Low Intensity Conflict*) i utvrđeni efektivni za realizovanje takvog koncepta – rat u Zalivu je pokazao značajna odstupanja

od te doktrine. Njena primena u ranijim slučajevima – 1982. godine protiv Salvadora, 1983. godine u Libanu, 1984. godine protiv Grenade i 1987. godine protiv Paname – očigledno nije bila dovoljno pouzdan indikator da će se uspešno realizovati i u ratu sa Irakom. Istina, snage za brze intervencije (*Rapid Deployment Force*) pokrenute su i prebačene u Zaliv, ali ne za akcije predviđene doktrinom „sukoba niskog intenziteta“. Njihova namena je bila bitno drugačija: u ulozi prvog strateškog ešelona demonstrirati čvrstu američku rešenost da se potpuno vojno angažuju u regionu Zaliva u slučaju da Irak ne popusti pred ultimatumom Saveta bezbednosti i ne povuče svoje trupe iz Kuvajta, odnosno ukoliko pokuša da proširi početni uspeh ekspanzijom u dubinu Arabijskog poluostrva.¹

U početnoj fazi avgustovske krize u Persijskom zalivu Bela kuća i Pentagon jasno su stavili do znanja da respektuju lekcije stečene u prethodnim vojnim intervencijama SAD. Da bi se izbeglo ponavljanje grešaka koje su bile učinjene ranije, ministar odbrane Caspar Weinberger je još 1984. godine upozoravao da „američki narod sam ne može biti zaštitnik celog sveta“, a ako već dođe do vojnog angažovanja Sjedinjenih Američkih Država da „treba pokazati spremnost da se odlučno ide do kraja – do pobeđe“.² U skladu s tim, američka diplomatija je poduzela brojne aktivnosti kod saveznika i u svetu da bi intervenciju u Zalivu predstavila kao legitimnu i legalnu akciju koja se vodi isključivo radi oslobođenja Kuvajta,

¹ Doktrina „sukoba niskog intenziteta“ (*Low Intensity Conflict*) predviđa angažovanje američkih oružanih snaga za oslobađanje talaca, za evakuaciju građana SAD iz stranih zemalja i u vanrednim prilikama, za preventivne udare po teroristima u stranim zemljama, za eskortiranje brodova i aviona SAD u zonama ugroženim sukobima između trećih zemalja, za podršku stranim vladama u borbi protiv ustanika, za angažovanje američkih oružanih snaga u mirovnim operacijama OUN i ograničene udare opštevojnih snaga (ili snaga za specijalni rat). Po veličini angažovanih snaga i metodama njihove upotrebe, ta se doktrina radikalno razlikuje od doktrine „sukoba visokog intenziteta“, koja je oblikovana za vođenje međublokovskog sukoba u Evropi.

² Ministar odbrane SAD Caspar Weinberger, u govoru 24. novembra 1984, naveo je osnovne doktrinarne stavove o upotrebi oružanih snaga SAD: da njihovo angažovanje mora biti od vitalnog značaja za nacionalne interese SAD i njihovih saveznika; da se SAD moraju angažovati radi postizanja konačne pobeđe; da prilikom upotrebe snaga moraju biti jasno definisani politički i nacionalni ciljevi, kao i sredstva i snage za postizanje tih ciljeva; da se tokom upotrebe oružanih snaga mora stalno procenjivati odnos između snaga i ciljeva, i njihove implikacije na nacionalne interese SAD; da se pre i tokom upotrebe snaga mora osigurati podrška najšire javnosti, kao i podrška Kongresa, i konačno – da upotrebu oružanih snaga treba posmatrati kao „poslednje sredstvo“ politike, koje treba koristiti samo onda kada zataje sve ostale strategije (ekonomska, propagandna, diplomatska i dr.).

odnosno da bi kod saveznika osigurala finansijsku podršku i izolovala Irak od ostalih država. Za početak, smatralo se da se Irak može prisiliti na povlačenje primenom embarga.³

Na vojnom planu, veoma brzo je donesena odluka da se u Zaliv upute dopunske snage, dovoljno jake da vojnom akcijom osiguraju ne samo oslobađanje Kuvajta i uspostavljanje predašnjeg stanja već i dugotrajno eliminišu iračke vojne pretnje bezbednosti u tom regionu. U skladu s tim, rat protiv Iraka nije ni pripreman po načelima doktrine „sukoba niskog intenziteta“, već prema koncepciji „sukoba srednjeg intenziteta“.⁴ Pri tome, za slobodu vojne akcije SAD u Zalivu bili su od prvorazrednog značaja prethodno ostvareni pozitivni rezultati u pregovorima sa Sovjetskim Savezom o smanjenju strateškog i konvencionalnog naoružanja u Evropi, rasformiranje Varšavskog ugovora i ujedinjenje Nemačke. Značajne su bile i sledeće činjenice: (1) jedinice iračke armije odmah nakon okupacije Kuvajta prešle su u odbranu, stavljajući time do znanja članicama multinacionalne koalicije da nemaju ofanzivne aspiracije (za dalji prodor ka jugu); (2) iračka armija je u svom naoružanju imala samo 10 odsto od ukupnog broja aviona i tenkova novije proizvodnje (iz osamdesetih godina); (3) u ukupnoj masi artiljerijskih oruđa većeg kalibra bilo je samo 10 odsto samohodnih; (4) balističke rakete kojima je Irak raspolagao bile su stariji sovjetski modeli, projektovani još u šezdesetim godinama; i (5) do invazije na Kuvajt Irak nije

³ Pod *embargo* se podrazumeva prekid svih kopnenih, pomorskih i vazdušnih komunikacija sa nekom zemljom kako bi njena vlada bila izolovana od međunarodne zajednice i tako prisiljena na poštivanje normi međunarodnog prava. Tom prilikom se brodovi, avioni i druga prevozna sredstva i tereti ne zaplenjuju, već zadržavaju u lukama i na aerodromima dok vlada te zemlje ne otkloni uzroke zbog kojih je embargo poduzet. Do *zaplene* dolazi tek u trenutku proglašavanja *blokade*, koja je pravi ratni akt. U slučaju Iraka, susedne zemlje (Turska, Saudijska Arabija) prvo su zatvorile naftovode preko kojih je Irak izvozio naftu, a zatim su saveznici formirali mediteransku, crvenomorsku i zalivsku blokadnu grupu flotnih snaga. One su pažljivo pratile i kontrolisale pomorski saobraćaj kako Irak ne bi preko Jordana, Irana ili neke druge zemlje probio zonu embarga. Tokom rata je presretnuto, pregledano i sprovedeno u luke oko 9.000 brodova. Taj ekonomski pritisak Irak je mogao izdržati samo zato što je još u ratu sa Iranom počeo da gomila rezerve hrane, rezervnih delova, kritičnih sirovina i slično.

⁴ Da rat u Zalivu nije bio „sukob niskog intenziteta“ pokazuje i procenat ukupnog broja snaga SAD koje su angažovane u njemu: oko 280.000 pripadnika kopnene vojske SAD (od ukupno 761.000), 90.000 pripadnika mornaričke pešadije (od ukupno 195.000), 2.500 modernih tenkova (od ukupno 6.000), 1.950 aviona taktičke avijacije (od ukupno 2.600) i šest nosača aviona (od ukupno 13). Drugim rečima, SAD angažovale su u regionu Zaliva 37 odsto pripadnika kopnene vojske, 46 odsto marinaca, 42 odsto tenkova, 75 odsto taktičkih aviona i 46 odsto nosača aviona.

uspeo da dobije novu flotu od Italije koja je u italijanskim brodogradilištima bila poručena još u vreme rata sa Iranom, zbog čega je bio prisiljen da pasivno posmatra strategijski razvoj oružanih snaga SAD i multinacionalne koalicije, od avgusta 1990, kada je ušao u Kuvajt, do 15. januara 1991, kada je istekao ultimatum Saveta bezbednosti.⁵

Američke oružane snage i snage multinacionalne koalicije imale su potpuno slobodne pomorske i vazdušne komunikacije i, što je još važnije, inicijativu u pogledu vremena i načina realizacije početnih ratnih operacija. Za nešto više od pet meseci, tokom kojih Irak nije preduzimao nikakve akcije (izuzev retoričkih pretnji o „svetom ratu“), na operacijsku osnovicu Saudijske Arabije neometano je prevezeno oko 600.000 pripadnika multinacionalne koalicije i oko 6.000.000 tona naoružanja, vojne opreme, rezervnih delova i raznih vrsta potrošnog materijala.⁶

NEKE SPECIFIČNOSTI PRIPREME OFANZIVE

Vremenski interval od oko pet i po meseci bio je sasvim dovoljan da se pripadnici oružanih snaga SAD i multinacionalne koalicije manje-više potpuno aklimatizuju na nove geografsko-vremenske uslove, razviju kompletan sistem komandnih mesta i centara veze, formiraju pozadinske baze, obave temeljitu obaveštajnu pripremu i dopunsku obuku za rat u pustinji.⁷ Vremena je bilo dovoljno da se sve komande,

⁵ Iračka armija je munjevitom operacijom, izvedenom u toku noći 2. avgusta 1990, za svega desetak sati ovladala čitavim Kuvajtom. U to vreme SAD nisu imale na Arapskom poluostrvu nijednu taktičku, a pogotovu operativnu jedinicu. Za razliku od Evrope, u kojoj su američke snage stalno prisutne i imaju velika skladišta sa opremom i naoružanjem za živu silu, u Zalivu su se najbliža američka skladišta nalazila na ostrvu Diego Garcia, u centru Indijskog okeana. Rezerve u Turskoj bile su premalene da bi mogle obezbediti snabdevanje jačih snaga.

⁶ U pomorskom mostu je bilo angažovano oko 250 trgovačkih brodova raznovrsne namene, koji su prevozili trupe i materijal uglavnom iz SAD na ruti od oko 9.000 milja; to je dvostruko više od dužine pomorskog mosta SAD – Zapadna Evropa. Iako su transportni avioni izveli oko 15.000 poletanja, više od 90 odsto ukupne količine tereta prevezeno je morem.

⁷ Pri tome su bila dragocena iskustva koje su američke trupe stekle na američkom poligonu za pustinjski rat, u pustinji Mojawa (SAD). Velika pažnja je posvećena noćnim dejstvima, identifikaciji ciljeva (mnoge jedinice u sastavu koalicije imale su isto naoružanje i opremu kao Iranci) i dejstvu u uslovima upotrebe hemijskog oružja. Gotovo sve jedinice su vakcinisane protiv kuge, tifusa i drugih bolesti tipičnih za region Zalisa.

štabovi i jedinice pripreme za borbena dejstva i organizuju sadejstvo unutar koalicije.

Prilikom planiranja operacije, Komanda vojišta je u procenu uključila i sledeće činioce: (1) pretnju Iraka da će upotrebiti hemijsko oružje protiv izraelskih gradova, što bi, najverovatnije, imalo za posledicu odmazdu Izraela, a upravo s tim je Irak i računao, jer bi takva protivakcija Izraela nužno dovela do raspada koalicije, odnosno do prelaska većine njenih arapskih članica na iračku stranu; (2) zbog osetljivosti javnog mnjenja (naročito u SAD i Evropi) na gubitke u živoj sili, ratne operacije je trebalo voditi tako da oni budu što manji; u suprotnom, usledilo bi jačanje antiratnog raspoloženja među stanovništvom SAD i Zapadne Evrope, a uz to bi i opozicione grupe iskoristile taj trend protiv vlada, što bi, u krajnjem, negativno uticalo na vođenje ratnih operacija;⁸ (3) prilikom vođenja ratnih operacija protiv Iraka trebalo je voditi računa i o tome da se prouzrokuju što manji gubici civilnog stanovništva kako Irak to ne bi koristio u propagandi kao „dokaz“ svoje teze da se radi o „cionističkoj američko-evropskoj zaveri organizovanoj protiv arapske nacije“; (4) kako se zimski period u rejonu Zaliva završava polovinom februara, a najkasnije početkom marta, vremenski interval između 15. januara, kada je ultimatumom Saveta bezbednosti određen krajnji rok za povlačenje iračke armije iz Kuvajta, i početka operacije morao je biti veoma kratak, jer bi u protivnom ofanziva morala da se izvodi u sušnom periodu, s veoma visokim temperaturama, nepovoljnim i za ljudstvo i za ratnu tehniku; (5) savezničke snage svih vidova raspolagale su superiornijom opremom za noćna dejstva, pa je tu komparativnu prednost trebalo u potpunosti iskoristiti, utoliko pre što su noću temperature bile osetno niže, tako da su vojnici i starešine mogli lakše da dejstvuju u zaštitnoj odeći i opremi. S druge strane, toplotni kontrasti između pustinjskog tla i borbene tehnike kojom je raspolagala iračka armija noću su bili osetno izraženiji, a to je avijaciji koalicionih snaga omogu-

⁸ Komandant savezničkih snaga na vojištu smatrao je, na primer, da će to najbezbolnije ostvariti kompromisom; bojao se da će suviše dugo bombardovanje okrenuti javno mnjenje u svetu protiv SAD i da će se Iraci usled gubitaka povući bez borbe. Smatrao je da će „prava mera“ biti postignuta ako RV pre ofanzive KoV uništi u Kuvajtu i južnom Iraku oko 40 odsto ukupnog broja tenkova, 30 odsto oklopnih transportera, 50 odsto topova većeg kalibra i onemogući iračko ratno vazduhoplovstvo.

čavalo da lakše otkrije i identifikuje tenkove i druge važnije ciljeve.

Navedeni ograničavajući činioci doprineli su da se Komanda vojišta opredeli za drugačiji redosled i kontinuitet operacija nego što je to bilo predviđeno doktrinom „vazdušno-kopnene bitke“. Odluka je glasila, prvo izvesti *samostalnu vazdušnu operaciju* i tek kada iračka armija i vojni strateški potencijal (raketne jedinice, ratno vazduhoplovstvo i sredstva za nuklearno-hemijsko-biološka dejstva) budu oslabljeni do nivoa koji neće biti pretnja regionalnoj bezbednosti – pripremiti i izvesti *kombinovanu vazdušno-kopnenu operaciju* radi oslobođenja Kuvajta.⁹ Geografski položaj Saudijske Arabije i Turske omogućavao je saveznicima da nanose udare iz dva suprotna pravca, s tim što su geografske i klimatsko-meteorološke prilike u Zalivu omogućavale svim vrstama avijacije i svim jedinicama kopnene vojske i ratne mornarice da dođu do potpunog izražaja.

Prema početnoj osnovnoj zamisli, kampanja je trebalo da bude izvedena sa oko 900 aviona, i to u četiri faze: u *prvoj* fazi (za 7–10 dana) trebalo je neutralisati ofanzivne i defanzivne kapacitete iračkog ratnog vazduhoplovstva, raketne jedinice zemlja–zemlja operativne namene, teritorijalnu protivvazdušnu odbranu na tlu Iraka i kapacitete za proizvodnju i uskladištenje hemijskog, biološkog i nuklearnog oružja; u *drugoj* fazi, koja je prema planu trebalo da traje samo jedan dan, zamišljeno je da se neutrališe iračka PVO na tlu Kuvajta; u *trećoj*, najdužoj fazi (22 dana), težište je trebalo preneti na izolaciju snaga KoV u Kuvajtu i južnom Iraku i oslabiti ih do mere (nivoa) koja omogućava izvođenje kopnene ofanzive. Tek nakon toga trebalo je da usledi *četvrta* faza, kojom se završavala ofanzivna bitka u celini.¹⁰ Budući da je predsednik Bush

⁹ Na takav redosled uticali su i javno proklamovani ciljevi rata. Kao glavne političke ciljeve SAD definisale su: oslobođenje Kuvajta, uspostavljanje stabilnosti u regionu Zaliva i učvršćenje poretka u Zalivu na principima „novog svetskog reda“. Iz tako formulisanih političkih ciljeva proizašli su i vojni: uništavanje iračkog ofanzivnog potencijala (rakete, avioni, tenkovi), koji je pretnja Izraelu i svim zemljama Zaliva, sprečavanje Iraka da razvija i proizvodi nuklearno, hemijsko i biološko oružje i promena iračkog političkog kursa.

¹⁰ Pošto se nije smela isključiti mogućnost da Irak, čim bude napadnut, lansirala balističke rakete na okolne zemlje, na vojište su prebačene i jedinice raketa PVO tipa *Patriot*. Takođe, lansirani su sistemi obaveštajnih satelita *DSP* (namenjene za rano otkrivanje lansiranja raketa). Baterije PVO tipa *Patriot* dobijale su obrađene podatke iz glavnog centra antibalističke odbrane u Colorado Springsu (SAD), što je reduciralo vreme

na sugestiju načelnika intervidovskog Generalštaba generala Collina Powella, doneo još u novembru odluku da postojeće efektivne KoV i RV na tlu Saudijske Arabije dvostruko ojača, u početnom planu kampanje izvedene su korekture, tako da su prve tri faze skraćene na ukupno devet dana, a već prvog dana započeto je s napadima na iračku kopnenu vojsku.

SPECIFIČNOSTI IZVOĐENJA OFANZIVE

1. Vazduhoplovnim snagama koalicione armije – s obzirom da su imale potpunu inicijativu – od prvog trenutka se nametnuo problem maksimalnog planiranja i obezbeđenja dejstava. Pri tome se pošlo od zahteva da već na samom početku treba ostvariti psihološki šok u redovima protivnika, i to paralisanjem sistema strategijskog komandovanja (čiji su elementi izabrani kao mete prvog udara) noćnim udarom po vitalnim ciljevima u Bagdadu. Pošto su se glavni elementi tog sistema nalazili u jezgru Iraka i sa svih strana bili okruženi pojasevima radarskog osmatranja i PVO, odlučeno je da se, umesto masovnog udara konvencionalnih aviona i tzv. klasičnog udara po sistemu PVO, primeni sasvim drugačiji, originalan postupak – koordinirani noćni udar, u kojem su angažovana dva puka aviona *F-117* (smanjene radarske vidljivosti – *Stealth*) i 51 krstareća raketa *Tomahawk*. Te snage su podržane avionima za protivielektronsku borbu (koji su ometali radarsko osmatranje protivnika, grupama za obmanjivanje (koje su letom duž granica odvlačile pažnju Iračana ka drugim pravcima) i avionima tankerima (bez kojih avioni tipa *F-117* ne bi mogli dopreti do Bagdada i vratiti se na polazne aerodrome u Saudijskoj Arabiji). Prvim udarom su avioni *F-117* laserski vođenim bombama većeg kalibra izbacili iz upotrebe oko 80, a rakete *Tomahawk* – 50 ciljeva. Novina u odnosu na postojeće doktrinarne stavove o upotrebi RV SAD bila je odluka Komande vojišta da avioni taktičke avijacije (a ne strategijski bombarderi *B-52* ili *FB-111*), zahvaljujući podršci aviona tankera, nanesu udar po strateškim ciljevima protivnika –

njihove reakcije, kao i vreme uzbunjivanja civilnog stanovništva u gradovima. Verovatno su politički razlozi uticali na to da već tokom priprema za rat nisu razmeštene i na tlu Izraela (Izrael je bio neutralan). U Izrael su prebačene tek pošto su nebranjeni gradovi Tel Aviv i Jaffa postali njihove mete.

komandnim mestima vidova, generalštabu, ministarstvu odbrane, komandnim mestima zona PVO, centrima veze, i slično. To je obezglavilo iračku PVO i gotovo u jednom naletu stvorilo povoljne uslove za upotrebu ostalih vrsta savezničke avijacije. Sa kolikim stepenom efikasnosti su dejstvovali avioni tipa *F-117* pokazao je i napad na nuklearni kompleks u blizini Bagdada (četiri reaktora). U prvom, dnevnom napadu (po klasičnom obrascu) učestvovala su 32 lovca bombardera *F-16* (naoružana klasičnim bombama), u pratnji 16 lovaca *F-15* i uz podršku 12 aviona za protivelektronsku borbu (osam *EF-111* i četiri *F-4G*) i 15 aviona tankera, a u drugom, noćnom napadu učestvovalo je samo osam aviona tipa *F-117*, naoružanih laserski vođenim bombama, i dva aviona tankera. U prvom napadu nije uništen nijedan reaktor, a u drugom su izbačena iz upotrebe tri. Ili, avioni *F-117*, bez lovačke pratnje i podrške aviona za protivelektronsku borbu, uspešno su obavili zadatak koji nisu mogle sedam i po puta jače klasične snage.

2. Novina u vazduhoplovnoj operaciji bile su razmere protivelektronske borbe i primena novih oružja i opreme. Pošto su se Iraci oslanjali gotovo isključivo na kablovske i mikrotalasne veze, njihovim izbacivanjem iz upotrebe bili su prisiljeni na primenu rezervnih radio-veza. Budući da za to nisu bili dovoljno uvežbani postali su lak plen elektronskog izviđanja i ometanja iz vazdušnog prostora. Komanda multinaционаlnih snaga objavila je, između ostalog, i podatak da je, osim 1.000 protivradarskih raketa tipa *Harm*, lansirano i više od 100 novih protivradarskih raketa *Alarm*, kao i oko pola miliona paketa smese radarskih dipola (*chaff*) i oko 130.000 toplotnih i svetlosnih baklji.

Suštinska razlika između protivelektronskih dejstava u ratu u Zalivu i ratnih sukoba prethodnog perioda bila je u tome što su sada sve snage koalicione armije specijalizovane za protivelektronsku borbu (PEB) od prvog dana sinhronizovano dejstvovala po svim ciljevima – radarima, komandnim mestima i centrima veze, dok se ranije to činilo parcijalno, što je protivniku omogućavalo da stekne iskustva i da se prilagodi. U ratu u Zalivu, međutim, od samog početka dejstvovalo se punim intenzitetom; ako je radar Iracana radio duže od 20 sekundi – već je postajao meta udara.

Naročita pažnja posvećena je obmanjivanju poslužilaca radara iz sistema PVO. Da bi se to postiglo što efikasnije, palubni avioni mornaričke avijacije su već u prvim udarima izbacivali (sa srednjih visina) jedreće mamce s programiranim trajektorijama tipa *TALD*, čija je pojava iznad najvažnijih objekata prisilila Iráčane da aktiviraju rezervne radare i radare iz sistema PVO za upravljanje vatrom, a to je i bio cilj saveznika: demaskirati vatreni i osmatrački sistem protivnika i izložiti njegovu radarsku mrežu plotunima antiradarskih raketa *Harm* i *Alarm*, koji su ih zatim izbacivali iz upotrebe.¹¹ Već nakon prvog udara obim rada iračke radarske mreže PVO redukovan je na svega pet odsto.

Pošto irački lovci nisu stupali u borbu, a zemaljska PVO, zbog paralize radara, dejstvovala je na ekstenzivan način, gubici savezničkih aviona bili su višestruko manji nego u prethodnim ratovima. Nakon završetka kampanje objavljeno je da su koalicione snage u ratu izvele ukupno 109.876 poletanja, a da su izgubile samo 75 aviona: 38 oborila je protivavionska artiljerija, a 37 nastradalo je usled udesa i kvarova.

3. Značajnih promena u odnosu na dotadašnje doktrinarne stavove o upotrebi pojedinih kategorija avijacije bilo je i pri izvođenju napada na ciljeve na zemlji. Budući da je već prvog dana rata ostvarena prevlast u vazдушnom prostoru i u elektromagnetskom spektru, do tada uvežbavani *niski letovi* pokazali su se kontraproduktivni zbog brojnih vatrenih položaja iračke protivavionske artiljerije, koja je vizuelno upravljana i nezavisna od elektronskog ometanja. Zato su borbeni letovi počeli sve više da se izvode iznad plafona protivavionske artiljerije, tj. na srednjim i velikim visinama. Pilotima je to omogućilo bolje osmatranje i izviđanje, a avionima je povećan radijus dejstva.¹²

¹¹ Protiv dva najvažnija iračka osmatračka radara iz mreže ranog upozorenja (koji su prekrivali prostor između Kuvajta i Jordana i zatvarali prilaze Bagdadu) bila je angažovana diverzantska grupa. Diverzanti su „osvetlili“ radare laserskim snopovima, a zatim su na njih napale dve grupe od po četiri helikoptera *Apache*, koristeći rakete *Hellfire* (koje su se samonavodile na odbijene laserske zrake). Izbacivanjem iz upotrebe ta dva radara sprečeno je poletanje grupe iračkih najkvalitetnijih presretača *MiG-29*, koji su bili razmešteni u zoni njihovog navođenja.

¹² Tokom rata je, pored primene leta iznad plafona baražne vatre (PAA i PAR), došlo i do drugih odstupanja od doktrinarnih stavova i pravila. Tako su, na primer, strategijski bombarderi *B-52* upotrebljavani za napade na ukopane trupe i razminiranje minskih polja na kopnu, bombarderi *F-111* za napade na oklopna vozila, palubni lovci

4. Sva dejstva avijacije bila su usmeravana iz jedne komande – *Tactical Air Command Center*, planirana su centralizovano i izvođena prema jedinstvenom operativnom scenariju. Avioni su združivani u borbene grupe (*Strike package*), čija je struktura podešavana prema jačini PVO, udaljenosti objekta, karakteristikama cilja i stepenu razaranja koji je trebalo postići.¹³ Strateški bombarderi *B-52* upotrebljavani su, na primer, za obavljanje nenamenskih, tj. taktičkih zadataka, prvenstveno za bombardovanje ukopanih iračkih trupa čiji su položaji saveznicima bili poznati.¹⁴ Znatno veći problemi su iskrslili u dejstvima avijacije protiv balističkih raketa i aerodromske mreže iračkog ratnog vazduhoplovstva. Prvi udari po pozicijama balističkih raketa nisu dali očekivane rezultate jer su Iraci imali mnoštvo lažnih ciljeva i mobilnih rampi (koje su na vatrene položaje postavljane samo noću), pa je ubrzo zaključeno da za borbu protiv njih moraju biti angažovane krupnije snage od predviđenih.¹⁵

5. Prilikom planiranja završne vazdušno-kopnene bitke, u Komandi vojišta su postojale mnoge dileme: oko vremena kada bi je bilo najcelishodnije započeti, oko pravca kojim bi trebalo naneti glavni udar, a pogotovo u vezi s metodom koji treba primeniti. Komandant savezničkih snaga na vojištu, general Schwartzkopf, smatrao je, na primer, da bi bilo najcelishodnije krenuti u napad u trenutku kada jačina teške borbene tehnike iračkih trupa u Kuvajtu i južnom Iraku

bombarderi *F/A-18D* izvodili su korekturu artiljerije (jer su namenski klipni avioni mornaričke pešadije *OV-10* imali prevelike gubitke), jurišnici *A-10* korišćeni su noću duboko iza linije fronta za napade na rampe balističkih raketa, a lovci bombarderi *F-117* napadali su stratejske ciljeve (uništili su 40 mostova od 52). Upravo to elastično odstupanje od mirnodopskih normi američki eksperti smatraju jednim od glavnih čimlacā uspeha i ekonomične upotrebe avijacije.

¹³ Struktura združenih borbenih grupa međusobno se znatno razlikovala. Gotovo uvek su ih sačinjavale različite vrste aviona kojima se komandovalo iz „letećih stanica“ – aviona *AWACS* i *Hawkeye* (četiri *AWACS* su prekrivala celu zonu operacije). U dejstvu iznad centralnog Iraka tipična združena grupa imala je u početnom periodu rata: glavnu udarnu grupu (12 *F-16*), lovačku pratnju (četiri *F-15C*), grupu za elektronsku podršku i „gušenje PVO“ (četiri aviona za elektronsko ometanje *EF-111* i četiri aviona za napad protivradarskim raketama) i osam aviona tankera (tokom leta grupe avioni su se popunjavali, u proseku, do tri puta).

¹⁴ Novina u taktici *B-52* bila je u tome što nisu napadali u velikim formacijama danju, već pojedinačno noću, često menjajući kurs; tako Iraci nisu nikada znali koju će jedinicu bombardovati. Time je postizana najveća psihološka neizvesnost koju su još više pojačavali veliki borbeni kompleti (*B-52* bacao je 51 bombu od 225 kg ili 18 od 900 kg).

¹⁵ Prema prvobitnim procenama Irak je imao samo 35 pokretnih lansera balističkih raketa operativne namene *Scud*. Kasnije se utvrdilo da ih ima oko 200. Iraci su uspjeli da lansiraju 81 raketu.

(nakon izvedene vazduhoplovne operacije) padne najmanje za 30–50 odsto. Međutim, o tome kada će se to postići – procene obaveštajnih službi su se veoma razlikovale. Tako je Komanda vojišta uoči vazdušno-kopnene bitke procenila da ukupni gubici Iračana iznose oko 1.680 tenkova (od ukupno 4.280 tenkova u Kuvajtu i južnom Iraku), 925 oklopnih transportera (od 2.800), 1.450 topova (od 3.110) i 375 aviona (od 800), te da više nema opravdanih razloga za odgađanje vremena prelaska u ofanzivu. Procena obaveštajne službe ratnog vazduhoplovstva bila je nešto drugačija; prema njenim podacima Komanda vojišta je podcenila stvarne gubitke protivnika za 15–50 odsto, dok je obaveštajna služba ministarstva odbrane (Pentagon) došla do drugačijeg zaključka – u njenim analizama se tvrdilo da je Komanda vojišta precenila te gubitke za 15–20 odsto.¹⁶

U pogledu najcelishodnijeg načina izvođenja vazdušno-kopnene bitke i glavnog udara u početnim procenama postojala su, takođe, mnoga razilaženja. Komandant mornaričke pešadije, koji je raspolagao sa dva korpusa mornaričke pešadije na kopnu i ukrcanom amfibijskom grupom (ekvivalenta ojačane divizije KoV) insistirao je na tome da se izvede krupna amfibijska operacija, kojom bi se odsekla iračka grupacija u Kuvajtu od pozadine i tako olakšalo glavnini (koja bi nanosila bočni udar) njeno uništenje. Komandant vojišta, međutim, smatrao je takav oblik manevra suviše rizičnim, jer je strahovao da bi Iračani mogli – zahvaljujući zaprečavanju na moru i obalnom rubu (položili su oko 1.000 mina) – naneti teške gubitke desantu. Sem toga, postojao je rizik da u slučaju savezničkog uspeha Iračani povuku elitne jedinice Republikanske garde ka Šat el Arabu i Eufratu, i tako izbegnu uništenje. Kako se to ni po koju cenu nije smelo dozvoliti, komandant vojišta se odlučio za ambiciozniju varijantu: zapretivši desantom velikih razmera prisilio je Iračane da privuku svoje snage

¹⁶ Grešaka obaveštajne službe nije bilo samo u proceni gubitaka već i u domenu procene jačine snaga. Jačina iračkih trupa u južnom Iraku i Kuvajtu u početku je procenjena na 540.000 vojnika, a posle rata je ustanovljeno da ih je bilo samo 250.000. Za razliku od toga, početni broj lansera raketa je procenjen na 35, a bilo ih je više od 200. Obaveštajna služba je takođe tvrdila da je hemijsko oružje već u Kuvajtu i da će biti „sigurno upotrebljeno“ u trenutku početka ofanzive na kopnu, jer će se tada „promeniti karakter rata“. Posle se pokazalo da hemijskog oružja u Kuvajtu uopšte nije bilo, a jedine četiri hemijske uzbune koje su date – bile su lažne. Do sada još nema objašnjenja za navedene greške obaveštajne službe, odnosno nije jasno da li su iračke snage u Kuvajtu svesno preuveličane, „zbog sigurnosti“ – da ne bi došlo do iznenađenja, ili je Irak uspešno izveo obmanjivanje.

ka obali, odnosno skretanjem njihove pažnje na istok i jug mogao je neometano dejstvovati na zapadu.¹⁷

Budući da se između kuvajtsko-saudijske i jordansko-saudijske granice nalazio nenaseljeni bezvodni pustinjski međuprostor (koji su Iračani procenili kao neprelaznu barijeru za prodor većih snaga), Komanda vojišta je pažnju i napore usmerila na iznalaženje najpogodnijeg manevra i određivanje dovoljno jakih snaga kojima bi tu „šupljinu“ u borbenom rasporedu protivnika, u kojem su inače bile razmeštene po kvalitetu trećerazredne snage simbolične jačine, eksploatisala na najefikasniji način za duboki prodor u njegovu stratešku pozadinu. U skladu s tim, u taj međuprostor su prvo ubačene brojne izviđačke jedinice i obaveštajci, koji su imali zadatak da prikupe uzorke tla za geološke analize kojima bi se ustanovilo da li ono može da izdrži guseničare i točkaše (kamioni za snabdevanje) i, na osnovu njih, tačno odredile rute.¹⁸ Kada su analize pokazale da u pustinji postoje takvi prolazi, oformljene su logističke baze duboko u pustinji (na udaljenju 300–500 km od obale Zaliva), a za tu akciju je upotrebljeno oko 5.000 kamiona, kojima su prevezene ogromne količine goriva, maziva, vode i municije. Tek kada je to završeno stvorena je pustinjska „odskočna daska“ za angažovanje savezničkih glavnih snaga u pravcu reke Eufrat i dalje, ka Bagdadu, odnosno Basri. Da bi se u vreme kada je započeo razvoj savezničkih glavnih snaga u pustinji Iračani i dalje zadržali u uverenju da će glavni udar doći sa juga i istoka nastavljen je radio-saobraćaj u radio-mrežama tih snaga (koje su premestile lažne centre veze iza multinacionalnog islamskog korpusa), što je Iračane još više učvrstilo u uverenju da će udari uslediti sa juga.

Pošto su se iračke snage ukopale na položajima, saveznička komanda vojišta je morala da reši dva osnovna problema: prvo, kako da savlada te prepreke, i drugo – kako da neutrališe artiljeriju i rakete protivnika. Saveznicima je bilo

¹⁷ Pretnjom amfibijske operacije naveo je Iračane da duž obale razmeste oko 10 divizija i da korpus Republikanske garde zadrže u južnom Iraku, da bi odatle mogao da izvede bočni udar na desant (iskrcan na prostor između Kuvajtskog zaliva i ušća reke Šat el Arab). Iračani nisu isključivali mogućnost savezničkog bočnog udara, ali su ga procenjivali preplitko.

¹⁸ Prema američkim izvorima, na teritoriji Iraka i u Kuvajtu bilo je infiltrirano oko 8.000 pripadnika specijalnih snaga sva tri vida oružanih snaga SAD. Njihov je zadatak bio da osmatraju iračke trupe i njihove aktivnosti, izviđaju rute kroz pustinju kojima bi mogla proći vozila, i laserima „osvetljavaju“ važne ciljeve na koje su avioni bacali samonavedene bombe.

poznato da su iračke snage, sem klasičnih protivpešadijskih i protivoklopnih minskih prepreka i rovova, primenile i dve novine: (1) visoke strme peščane nasipe kojima je trebalo prisiliti tenkove da pri penjanju izlože osetljivi donji, a pri spuštanju sa nasipa – osetljivi gornji deo, i (2) tzv. plamene prepreke – duboke protivtenkovske rovove u koje je specijalnim pumpama puštana nafta sa okolnih naftnih polja, a koje je trebalo aktivirati zapaljivim mecima u trenutku nailaska protivnika. Za probijanje nasipa bile su određene inženjerske mašine, a da bi se sprečilo korišćenje „plamenih barijera“ – avijacija je uoči napada nanela udare po pumpnim stanicama, pri čemu su zapaljene i prepreke (vreme paljenja bilo je podešeno tako da nafta izgori do početka napada).

6. Kopnena ofanziva je izvedena jednovremenim napadom svih snaga po čitavom borbenom rasporedu iračke armije, tako da iračka vrhovna komanda nije znala odakle dolazi glavni udar. Izvedena je na frontu širine oko 700 km, tako da je prosečna širina sektora napada jednog korpusa bila oko 100 km, a ta norma je za evropsko ratište gotovo nezamisliva. Razlog za to su veliki međuprostori između napadnih zona korpusa, što je omogućavalo pustinjsko zemljište.

Postignuti stepen iznenađenja pokazuje da su Iračani očekivali glavni udar sa juga i istoka, a ne sa zapada. Njegovu silinu najbolje ilustruje podatak da je 24. laka mehanizovana divizija SAD – koja je dejstvovala na desnom krilu 18. vazdušnodesantnog korpusa – samo za jedan i po dan prevalila 320 km, probijajući se do reke Eufrat, gde je preseкла glavnu iračku vezu između Bagdada i Basre. Uspešno su se odvijala borbena dejstva i na napadnim sektorima drugih korpusa. Kompletan vazdušno-kopnena ofanziva završena je za samo 100 časova. Iako su postojale povoljne mogućnosti da se iračke snage povuku ka gradovima duž obale do toga nije došlo, pa su borbena dejstva ubrzo obustavljena.

NEKI ASPEKTI MESTA I ULOGE RATNE MORNARICE SAD U RATU U ZALIVU

Na samom početku krize u Zalivu SAD i ostale članice multinacionalne koalicije nisu imale u širem regionu Zaliva vojnih baza, skladišta i trupa, izuzev združenog plovnog

sastava i divizionu brodova skladišta sa ukrعانom teškom borbenom tehnikom za potrebe mornaričke pešadije, usidrenih uz obalu ostrva Diego Garcia. Arapske članice multinacionalne koalicije bile su preslabe da bi se mogle efikasno odupreti Iraku.

Pošto su glavna pretnja arapskim zalivskim zemljama bile snažne grupacije KoV Iraka, odmah po izbijanju krize ratna mornarica SAD dobila je zadatak da predislodira dve grupe udarnih nosača aviona u region Zaliva radi odvrćanja Iraka od eventualne ekspanzije ka jugu, a uporedo je prevezla i tešku borbenu tehniku mornaričke pešadije u saudijske luke. Takvom sintezom pomorskog i vazdušnog transporta višestruko je reducirano vreme razvoja čelnih ešelona snaga za brze intervencije. Prvi kontingenti vazdušnodesantnih jedinica počeli su 7. avgusta 1990, da se iskrcavaju iz transportnih aviona na aerodrome u Zalivu (pet dana nakon iznenadnog iračkog prodora u Kuvajt), a samo devet dana posle toga brodovi skladišta mornaričke pešadije počeli su da iskrcavaju tenkove, oklopne transportere, topove, helikoptere i drugu tešku borbenu tehniku. Uz to, na brodovima skladištima bile su utovarene i zalihe goriva, vode, municije, rezervnih delova, lekova, hrane, odeće i ostalih artikala, dovoljne da grupacija od oko 33.000 marinaca vodi borbeno dejstvo u trajanju od 60 do 90 dana. Za razliku od Evrope, gde američke trupe već u doba mira imaju skladišta sa naoružanjem i vojnom opremom, na tlu Saudijske Arabije takve infrastrukture nije bilo (postojale su luke i aerodromi, ali bez skladišta, radionica, bolnica itd.), pa je tim poduhvatom ratne mornarice, ostvarenim u izuzetno kratkom vremenu, obezbeđena osnovica za prihvatanje kontingenta vidova koji nisu imali logističke sisteme kapacitirane za 60-90 dana.

Uporedo sa kombinovanim prevoženjem čelnih ešelona snaga za brze intervencije izvodile su se još dve operacije: (1) razvoj flotnih snaga (koje su obezbeđivale prevoženja), i (2) mobilizacija efektivnog „pomorskog mosta“, čiji su se delovi, različitog stepena borbene spremnosti, nalazili na mirnodopskim lokacijama. Komanda za pomorska prevoženja (*Military Sealift Command*) prvo je aktivirala grupu od oko 70 brodova koji su se već nalazili u operativnoj upotrebi, a potom i grupu konzervisanih brodova, koji su se nalazili u gotovosti za

isplovljenje u dijapazonu od pet do 20 dana. Uporedo su, po hitnom postupku, unajmljeni i mnogi strani brodovi (charter), čime je izbegnut ozbiljniji zastoј u prevoženjima. Prilikom uzbuđivanja grupacije konzervisanih brodova (od kojih su mnogi građeni još u drugom svetskom ratu) bilo je veoma teško pronaći obučene posade pošto su imali parni pogon, za razliku od savremenih trgovačkih brodova s dizel-motorima.

Od izbijanja krize (2. avgusta 1990) do isteka ultimatumā Saveta bezbednosti OUN (15. januara 1991) grupacija transportnih brodova je, uz ojačavanje dodatnim linijskim brodovima, prevezla u region Zaliva oko 600.000 vojnika i oko 6.000.000 tona raznih vojnih tereta, što odgovara prosečnom mesečnom tempu dotura od 100.000 vojnika i 1.000.000 tona. To pokazuje i izuzetno opterećenje saudijske lučke infrastrukture, jer su u doba mira saudijske luke bile projektovane za brzu manipulaciju tekućim teretima i za izvoz nafte, pa nisu imale dovoljno mehanizacije za brzo iskrcavanje teške tehnike, a ni specijalizovanih skladišta za municiju, elektronska sredstva, lekove, sredstva za dekontaminaciju i drugo, pa je sve to moralo biti nagomilano u lukama i izloženo suncu, pesku i drugim prirodnim nepogodama. Stoga se sa pravom tvrdi da su saudijske i ostale luke u Zalivu bile „Ahilova peta“ logističkog sistema koalicione armije, tim više što u početku nisu mogle biti dovoljno efikasno branjene.

Komanda vojišta (CENTCOM) međutim, prihvatila je rizik i nastavila sa iskrcavanjem tereta. Pri tome je uzela u obzir da je Irak, pored četrdesetak raketonosaca *Mirage F-1*, naoružanih poznatim protivbrodskim raketama *Exocet*, nabavio uoči rata u SSSR-u i 24 bombardera *SU-24*, koji su mogli i bez podrške aviona tankera dejstvovati do svih saudijskih luka i aerodroma u Crvenom moru i Zalivu. Pošto je iračko RV u ranijim operacijama protiv Kurda i Iranaca primenjivalo i hemijsko oružje iz aviona, postojao je rizik da (u okviru udara po saudijskim rafinerijama) kontaminira prilaze lukama i same luke, i tako parališe vatrogasnu službu i izazove paniku kod neuvežbanih i neopremljenih saudijskih službi. Uz sve to, postojao je i strah od iračkog bombardovanja saudijskih destilerija morske vode, od kojih je zavisio život u celoj zemlji.

1. Pošto je Irak posedovao balističke rakete velikog dometa (kojima je mogao da napada luke i aerodrome

arapskih članica koalicije), a imao je i dovoljno aviona da preduzme napade na osetljive luke, rafinerije, destilerije i tankere, flotne snage koalicije su, uporedo sa embargom, morale da izvode i strategijsku odbranu sistema pomorskih komunikacija, a u sadejstvu sa RV i PVO – i odbranu saudijskih gradova i saudijske operacijske osnovice na kopnu. Budući da je Irak, zahvaljujući centralnom položaju, mogao da nanosi ekscentrične udare u svim pravcima (u pravcu Turske, Izraela, saudijskih luka u Crvenom moru i pomorskih komunikacija u Zalivu), flotne snage multinacionalne koalicije morale su biti dispergovane i angažovane u istočnom Mediteranu, Crvenom moru i u samom Zalivu. U svakoj od tih zona postojao je združeni operativni plovni sastav (*Task Force*), čije su jezgro činili nosači aviona sa odgovarajućim brojem palubnih lovaca (*F-14A*) i aviona za rano otkrivanje vazдушnih ciljeva (*Hawkeye*).

Na osnovu takvog grupisanja flotnih snaga, koje su imale ulogu „pomorsko-vazdušnog štita“, evidentno je da su flotne snage SAD – kao vodeća snaga koalicije – prvi put posle drugog svetskog rata bile u situaciji da gotovo šest meseci izvode kontinuirana strateška odbrambena dejstva. Ako se pri tome ima u vidu da se u sastavu multinacionalne flote nalazilo oko 200 ratnih brodova iz 16 različitih država, te da su se, uz šest nosača aviona, dva bojna broda, 12 krstarica, 15 razarača, 38 fregata, šest korveta, dva broda obalske straže, 41 brod za snabdevanje flote, tri bolnička broda, 14 protivminskih brodova, devet raketnih topovnjača i 23 desantna broda, nalazile i podmornice na nuklearni pogon naoružane krstarećim raketama tipa *Tomahawk* – američki i saveznički naponi i naprezanja na moru postaju još očigledniji. Sve do novembra 1990, tj. do trenutka kada je predsednik Bush doneo odluku o udvostručavanju snaga u regionu Zaliva, palubna avijacija RM i mornaričke pešadije SAD sačinjavale su oko 50 odsto ukupnog broja američkih aviona u regionu Zaliva, a tek nakon toga njihova participacija postepeno je opala na oko 25 odsto.

2. Tek u drugoj fazi krize u Zalivu, koja je nastupila nakon isteka ultimatumu Saveta bezbednosti, RM SAD preuzela je ofanzivnu ulogu. Glavna dejstva u ofanzivi flote sa mora izvodili su palubni avioni (sa nosača aviona), avioni mornaričke pešadije i brodovi i podmornice koji su bili

naoružani krstarećim raketama tipa *Tomahawk* (dometa 1.200 km). Udarne snagu su činila dva združena operativna plovna sastava: prvi, u severnom delu Crvenog mora, imao je u sastavu udarne nosače aviona *T. Rosevelt*, *Ranger* i *Midway*, a drugi, u Persijskom zalivu, udarne nosače aviona *Saratoga*, *D.F. Kennedy* i *America*. Uz nosače aviona nalazilo se i dvadesetak krstarica i razarača raketonosaca i nekoliko podmornica raketonosaca. Raketama *Tomahawk*, koje su prvi put upotrebljene u tom ratu, dodeljena je izuzetno važna uloga u postizanju iznenađenja prvih 14 časova rata; sa površinskih ratnih brodova lansirano je 114 tih raketa, odnosno osam raketa na sat.

Upotreba raketa i aviona planirana je centralizovano do najsitnijih detalja, kako bi se izbeglo da prerani pogoci izazovu u rejonu cilja stubove dima i druge fenomene koji bi ostalim snagama otežali upotrebu avionskih senzora, a pilotima – selekciju ciljeva i nišanje, odnosno samonavođenja bombi i raketa. Prema iračkim izvorima, oborene su četiri rakete, ali čak i da je taj podatak tačan (Amerikanci priznaju obaranje dve rakete), može se zaključiti da je prodornost raketa kroz protivvazдушnu odbranu bila izuzetno visoka – iznosila je oko 96 odsto. Američki izvori tvrde da je sa 114 raketa lansiranih u prvom udaru uništeno 50 ciljeva (od ukupno 51 na koje su rakete bile lansirane). Kako su na svaki cilj obično bile lansirane po dve rakete, ukupna verovatnoća uništenja prosečnog cilja plotunom od dve rakete iznosila je oko 98 odsto. Ukupno, tokom celog rata, za napade na centre veze, komandna mesta i druge stacionarne inženjerski uređene objekte upotrebljene su 264 rakete sa bojevom glavom tipa *B6M-109G*, a za napade na grupe aviona na stajankama, radarske instalacije, položaje PVO i druge grupne raštrkane ciljeve – 27 raketa sa glavom tipa *2B6M-109D* (kasetna bojeva glava ima 166 manjih bombi pojedinačne mase 1,5 kg).

Drugog dana rata površinski brodovi su lansirali još 28 raketa, nakon čega su upućeni na popunu jer su utrošeni početni borbeni kompleti. Raketne udare su nastavile podmornice, stacionirane u Mediteranu i Crvenom moru (ostvarile su 40 lansiranja). Do završetka operacija lansirano je još samo osam raketa zbog potpune prevlasti koju su koalicione snage ostvarile u vazдушnom prostoru neutrališući PVO iračke armije, pa su po ciljevima u jako branjenoj zoni Bagdada – protiv

kojih su do tada bile upotrebljavane samo rakete *Tamahawk* i avioni *F-117* – mogli bez većeg rizika da djeluju i konvencionalni avioni, čija je municija višestruko jeftinija (cena jedne rakete *Tomahawk* iznosila je oko milion dolara).¹⁹

3. Za razliku od mornaričkih raketa tipa *Tomahawk*, čija je upotreba bila planirana u okviru simultanog strateškog udara avionima *F-117*, upotreba mornaričkih aviona planirana je u okviru operacije kojom je trebalo eksploatirati rezultate prvog udara. Prema američkim izvorima, palubni avioni su činili samo 16 odsto ukupnog broja upotrebljenih aviona, a avioni mornaričke pešadije oko sedam odsto, što znači da je samo četvrtina svih aviona koalicije bila iz sastava RM SAD. U tom ratu su prvi put ispitani i dva nova tipa: palubni lovac bombarder *F/A-18* i jurišni avion mornaričke pešadije sa vertikalnim poletanjem *AV-8B*. Ostalo su bili stariji tipovi aviona, korišćeni već u vijetnamskom ratu, i gotovo svi manjeg radijusa. Pošto nosači aviona u Crvenom moru nisu mogli da se približe Iraku, a nosači aviona u Zalivu nisu smeli da plove kroz severnu miniranu zonu – obe grupacije su bile prisiljene da manevrišu na velikim daljinama, što je za palubne avione bio veliki hendikep. Palubni avioni tipa *A-4 (Corsair)* imali su, na primer, manji dolet od aviona ratnog vazduhoplovstva *F-15J* za oko 1.100, a palubni avioni tipa *F/A-18 (Hornet)* čak za oko 2.000 kilometara.

Od novih tipova i vrsta aviona isprobane su bespilotne letelice *Pioneer*; tri eskadrile su ispitivane u mornaričkoj pešadiji, a jedna u sastavu 7. korpusa kopnene vojske. U informacijama koje su objavljene u stručnoj literaturi navodi se da su bespilotne letelice korišćene za protivminski pretraživanje, za korekturu artiljerijske vatre bojnih brodova (pri gađanju ciljeva na velikoj daljini), za otkrivanje položaja obalskih raketnih baterija, za izviđanje pomorskih snaga u lukama i na otvorenom moru, za izviđanje obalskih platformi (na kojima su Iranci razmeštali stanice OSOJ i VOJIN), kao i za obaveštajnu podršku pomorskih diverzanata. Navodno,

¹⁹ Ako se zna da je tipična borbena grupa u napadu na jako branjene ciljeve imala u sastavu oko 20 aviona (četiri lovca bombardera koji su napadali cilj, šest lovaca u pratnji, četiri aviona za neutralisanje zemaljske PVO, dva aviona za elektronsko ometanje i četiri aviona tankera i za vazdušno osmatranje), može se zaključiti da je upotrebom 145 plotuna raketa *Tomahawk* flota SAD ostvarila približno isti efekat kao što bi ga ostvarilo 2.900 poletanja aviona. To najbolje pokazuje kako se upotreba raketa *Tomahawk* odrazila na ekonomičniju upotrebu aviona.

ostvarile su oko 1.011 časova leta u 307 poletanja, a izgubljeno je samo sedam letelica. Sudeći po tome, moglo bi se zaključiti da je i to mornaričko oružje položilo prvi ispit.

Piloti mornaričke pešadije dejstvovali su uglavnom po jedinicama KoV, a piloti palubnih aviona po ostalim ciljevima. U izveštajima avijacije mornaričke pešadije tvrdi se da su glavnu metu napada činile iračke baterije na planiranim sektorima proboja, pri čemu je, navodno, onesposobljeno 720 baterija i oko 1.000 tenkova. Rezultati bi, smatra se, bili još veći da je ratna mornarica imala više specijalizovanih aviona za noćna dejstva (u sastavu mornaričke pešadije bila su samo 32 takva aviona), aviona za protivelektronsku borbu (samo 12 *EA-6B*), a naročito aviona-cisterni.

Težište upotrebe palubne avijacije tokom januara bilo je na uništenju iračke flote u njenim bazama. Američki izvori tvrde da su do kraja januara uništili 41, a onesposobili 42 broda i čamca, što je činilo oko 50 odsto iračkih flotnih efektivna. Da bi sačuvali preostale plovne objekte, Iračani su odlučili da ih sklone u luke susednog Irana (kao što su to učinili i sa avionima), ali je Komanda vojišta koalicioni snaga procenila taj manevar kao pokušaj iračke vrhovne komande da sa nove operacijske osnovice izvede iznenadne udare – što se nije obistinilo.

4. Među novinama koje su ispitivane u tom ratu izdvajaju se dve: (1) upotreba raketa vazduh-zemlja tipa *Slam* i (2) originalan metod proboja pomorske, protivvazdušne i protiv-desantne odbrane protivnika. Avionske rakete tipa *Slam* primenjene su, prvenstveno, u napadima na jako utvrđene objekte, a njihova specifičnost je bila kombinovani sistem vođenja. Američki izvori su preko TV-mreže prikazali upotrebu serije od dve rakete tog tipa u napadu na hidrocentralu; prva raketa je probila otvor u zaštitnom zidu ispred generatora kroz koju je zatim – kada su se slegli dim i prašina – „ubačena“ druga raketa (koja je razorila generator).

Prilikom proboja iračke obalske odbrane primenjivana je kružna višeslojna pomorska i protivvazdušna odbrana, kombinovana sa protivartiljerijsko-raketnim dejstvima. Glavnu snagu odbrane činili su u prvom pojasu palubni avioni, palubni helikopteri i bespilotne letelice, a zadatak im je bio da na vreme otkriju avione, helikoptere i brodove – raketonosce

protivnika, kao i obalske baterije, i da ih onemoguće u lansiranju raketa. Na drugom pojasu su se nalazili ratni brodovi, sa zadatkom da dejstvuju protiv eventualno lansiranih raketa, a na trećem – nosači aviona, bojni i desantni brodovi i drugi važniji ciljevi. Osnovna karakteristika tako „postrojene“ odbrane bila je velika dubina. Pošto su dometi iračkih protivbrodskih raketa iznosili do 100 km, a za otkrivanje i uništavanje raketonosaca trebalo je 5–10 min, glavni pojas odbrane imao je oblik prstena čiji je spoljni radijus iznosio oko 200, a unutrašnji oko 100 km. Kako RM SAD u Zalivu nije koristila raketne čamce i topovnjače, osnovna snaga protivčamčane odbrane bili su palubni helikopteri (naoružani protivčamčanim raketama) i lovci (koji su imali zadatak da presreću iračke isturene osmatračke avione i helikoptere). Zahvaljujući optoelektronskim senzorima, posade savezničkih helikoptera su mogle i noću da razlikuju raketne topovnjače i čamce od minopolagača, patrolnih čamaca i drugih manje važnih ciljeva, i nanose selektivne udare. Zato iračkim raketnim čamcima i topovnjačama nije uspeo nijedan pokušaj da se noću maskiraju među mnoštvom manje važnih ciljeva i da odatle nanose iznenadne udare po savezničkim blokadnim grupama.

Budući da su saveznički lovci pravovremeno uništili grupu iračkih aviona – raketonosaca, te da u pokušajima lansiranja raketa nikakav uspeh nisu postigli ni irački raketni čamci, može se zaključiti da je taj sistem odbrane uspešno testiran. Takav zaključak, međutim, važi samo za situacije i metode borbe kakve su primenjivali Iračani. Pošto oni nisu štitili svoje avione raketonosce, raketne čamce i obalske raketne baterije u kritičnoj fazi lovačkom zaštitom, niti su sve te snage objedinili radi nanošenja zajedničkog udara, objektivno su dozvolili saveznicima da ih unište prvim udarom. Uz to je postojala još jedna otežavajuća okolnost – odsustvo elektronskog ometanja i nesposobnost posada iračke armije da pronađu efikasna rešenja za upotrebu vlastitih radara u uslovima kada protivnik koristi protivraderske rakete. Stoga su njihovi izolovani pokušaji samostalnih akcija pojedinačnim avionima, brodovima i obalskim raketnim baterijama mogli da daju samo slučajne rezultate. Pogotovu zato što su iračke pomorske baze, vatreni položaji obalskih raketnih baterija i aerodromi sve

vreme intenzivno osmatrani pomoću američkih aviona za rano radarsko otkrivanje (AWACS i *Hawkeye*), protiv kojih Iračani – koliko je do sada poznato – nisu ni pokušali da upotrebe lovačku avijaciju. Odnosno, flotne snage antiiračke koalicije izlagale su se jedino riziku od nailaska na mine; njihova masovna upotreba uticala je na Komandu vojišta da odbije predlog komandanta mornaričke pešadije za iskrcavanje operativnog desanta u rejonu Kuvajtski zaliv – ušće reke Šat el Arab.

U takvim uslovima i pri takvom odnosu snaga bila je isključena mogućnost za celovitu proveru nove doktrine izvođenja amfibijskih operacija. Provereni su samo pojedinačni elementi: (1) otvaranje prolaza u minskim preprekama radi omogućavanja manevra bojnim brodovima; (2) bombardovanje ciljeva na obali najvećim kalibrima artiljerijskih oruđa (granate kalibra 406 mm imaju masu oko tone), pri čemu su brodovi izvodili korekturu na osnovu izviđanja brodskih bespilotnih letelica; (3) otvaranje prolaza u preprekama bombardovanjem tzv. aerosolnim bombama, i (4) napadi na pumpne stanice i rezervoare sa naftom, koje su Iračani nameravali da isprazne u kritičnom trenutku da bi stvorili ispred obale „plamene zavese“, i slično. Pošto se u fazi procene protivdesantne odbrane ustanovilo da većina iračkih topova obalske artiljerije i raketa za protivoklopnu borbu ima vizuelno nišanje i optičke daljinomere i druge instrumente, razmatrana je mogućnost da se u kritičnoj fazi desanta nišandžije tih oružja zaslepe snažnim laserima poput onih koje je RM Velike Britanije uspešno primenila u foklandskom ratu (1982) za zaslepljivanje argentinskih pilota. Do sada, međutim, nisu objavljeni podaci o tome šta je u Zalivu učinjeno u domenu borbe protiv optoelektronskih senzora.

5. Gubici ratne mornarice SAD bili su gotovo simbolični: dva broda su naišla na mine istog dana (ali na međusobnom rastojanju od oko 100 km), jedan desantni brod je naleteo na kontaktnu sidrenu ili plutajuću minu (nakon lokalizacije prodora vode nastavio je sa obavljanjem zadatka), a na nekontaktnu ležeću minu naišla je i jedna krstarica (koja je radi kontuzije broskog trupa i pukotina na komandnom mostu morala da se vrati u bazu). Gubici mornaričke avijacije i avijacije mornaričke pešadije bili su nešto veći. Prema američ-

kim izvorima, koalicione snage su u 109.876 letova izgubile ukupno 38 aviona (usled dejstva iračke PVO), što odgovara proseku od 0,35 oborenih aviona na 1.000 poletanja. Ako se taj broj uporedi sa gubicima u Vijetnamu (u proseku su gubljena 3,4 aviona na 1.000 poletanja) i uzme u obzir činjenica da su Iračani u PVO raspolagali sa oko 300 lovaca presretača, 600 vatrenih jedinica protivavionskih raketa i 9.000–10.000 protivavionskih topova, nameće se zaključak da su gubici koalicije u tom ratu bili čak deset puta manji od onih u Vijetnamu. Nešto veća stopa gubitaka registrovana je u mornaričkoj avijaciji, jer je ona imala manji broj aviona opremljenih za noćna dejstva, tako da su napadi izvođeni najčešće danju – za razliku od aviona RV i RM, koji su dejstvovali pretežno noću, i to iznad plafona od 6.000 metara, do kojeg nije mogla dopreti vatra iračke protivavionske artiljerije, čak ni većeg broja raketa PVO (poput SA-8, Roland, Strela i sl.).

6. Najmanje podataka objavljeno je o ulozi mornaričkih komandno-informacionih sistema i njihovom uticaju na borbena dejstva. Prvih dana krize u Zalivu pojavilo se nekoliko tekstova o tzv. ekspertnom sistemu *IMOM* (Improved Many On Many), koji je bio ugrađen u avione da bi omogućio pilotima da dobiju „savete“ od računara, što je kod starih sistema bilo nezamislivo. Za vojne analitičare i stručnjake ostala je nepoznanica kako se sistem *IMOM* pokazao u praksi, mada je prihvatljivo objašnjenje koje se moglo pročitati da je jedan od činilaca koji je doprineo izuzetno malim gubicima avijacije i besprekorno funkcionisanje tog sistema. Utoliko pre što je on i koncipiran kao neka vrsta „andela čuvara“ koji pilotu signalizira (u obliku projicirane slike na poklopcu kabine) gde su „rupe“ u sistemu PVO protivnika, gde su mrtvi uglovi raketa, gde su pozicije lake protivavionske artiljerije, gde je cilj i koji je najpovoljniji kurs napada i izvlačenja.

Verovatno je flota u tom ratu testirala i složeniji ekspertni sistem *CASES* (Capabilities Assessment, Simulation and Evaluation System), koji se koristi u štabnom procesu na komandnim mestima združenih operativnih jedinica. Sasvim je sigurno da je primenjivan i sistem *TMS* (Track Management System), jer je korišćen i za upravljanje vatrom rakete

Tomahawk. Kako je mnogo pisano i o upotrebi satelita, raznih senzora i drugih elemenata čiji su se podaci slivali u komandno-informacione sisteme, može se zaključiti da te analize još nisu okončane ili – što je verovatno tačnije – da su još uvek strogo čuvane tajne za koje važi embargo. Kada budu počele da se objavljuju analize i iz tog domena postaće jasnije da taj rat nije bio samo sukob oružja i ljudi na bojištu već i onih koji su izveli „programersko“ i „matematičko obezbeđenje“, i da je obezbeđenje borbenih dejstava postalo ravnopravno s drugim elementima celokupnom sistemu, što do sada nije bio slučaj.

Zaključna razmatranja

Budući da se pre rata u Zalivu u SAD predviđalo da se protiv zemalja „trećeg sveta“ koriste snage za brze intervencije i primenjuje doktrina sukoba niskog intenziteta, a ni jedno ni drugo se u ratu protiv Iraka nije ostvarilo – može se zaključiti da je u tom segmentu američka vojna doktrina bila dezavuisana. Stoga je protiv Iraka *ad hoc* oblikovana sasvim nova doktrina, koja, istina, ima neke elemente vazdušno-kopnene bitke, ali još više novih elemenata kakvi se sigurno ne bi mogli manifestovati protiv glavnog strategijskog rivala.

1. Ofanziva koalicionih snaga – strukturirana od dve relativno samostalne operacije: vazduhoplovno-pomorske i vazduhoplovno-pomorsko-kopnene – završena je potpunim uspehom saveznika, što znači da su postavljeni ciljevi u celini ostvareni. Irak je sprečen u pokušajima da lokalni rat pretvori u iznuravajući regionalni rat između američko-evropsko-izraelske koalicije i svih Arapa. Za samo 100 časova prisiljen je na povlačenje iz Kuvajta, plaćanje ratne odštete i međunarodnu kontrolu nad razvojem dela vojnog potencijala koji bi mogao da bude upotrebljen za eventualne naredne pokušaje strategijske revizije postojeće regionalne ravnoteže. Takvom ishodu kampanje umnogome je doprineo i sam Irak, čije je rukovodstvo vodilo rat na sasvim suprotan način od onoga koji su najavljivali. Iako je zapretio da će povesti totalni rat – u kojem će bez ograničenja primenjivati oružja za masovno uništavanje žive sile, koristiti napade samoubilačkih pilota na američke i savezničke brodove, luke, rafinerije i druge ciljeve, organizo-

vati diverzantske akcije širokih razmera širom sveta, u rat uključiti sve Arape i muslimane itd. – od toga se veoma malo ostvarilo. Osamdeset jedna lansirana raketa zemlja–zemlja (sa klasičnim bojnim glavama), noćni prepad na saudijski gradić Kafdzi, nekoliko pokušaja vazdušnog napada na ratne brodove, zajedno sa paljenjem izvora nafte i njenim ispuštanjem u more – bilo je nedovoljno za preokretanje odnosa snaga i toka rata. „Doktrina čekanja i odbrane rovovskih položaja“, čiji je osnovni sadržaj bila protivpešadijska borba, dala je zadovoljavajuće rezultate u ratu protiv Irana (koji je deštovao masovnim jurišima pešadije), ali nije mogla da ponovi uspeh protiv saveznika, čija je snaga bila, pre svega, u ogromnoj koncentraciji vrhunske tehnike. Da su Iračani odmah nakon okupacije Kuvajta krenuli dalje ka jugu radi ovladavanja naftnim poljima na arabijskom poluostrvu i pomorsko-vazdušnom baznom infrastrukturom Saudijske Arabije – možda bi i mogli da ostvare svoj ratni cilj, jer vojni kontingenti SAD i ostalih članica koalicije nisu bili još stigli u region Zaliva, a uz to bi se postiglo i iznenađenje.

Verovatno je kolebljivost unutar iračkog ratovodstva, koje je javno davalo krajnje radikalne izjave o eskalaciji započete agresije u regionalni rat, a intimno se nadalo da će čitava kriza na kraju, ipak, završiti nekom vrstom „trampe“ (u kojoj će uspeli da „zamene“ Kuvajt za „dobitke“ u drugim domenima i povećanje svog prestiža u arapskom svetu), uticala na to da iračke oružane snage veći deo rata pasivno čekaju na rasplet događaja. U tom čekanju njihova motivacija za borbu je drastično opala, a faktor vreme nije radio za njih. Mada je bilo jasno da će saveznici krenuti u ofanzivu čim se dopreme velike zalihe goriva, municije i opreme, a to se moglo postići jedino morskim i vazdušnim putem – oružane snage Iraka nisu ni pokušale da napadnu barem neku saudijsku luku, iako je u svakoj od njih bilo veoma mnogo osetljivih ciljeva. Ništa manje zagonetna nije bila ni odluka Vrhovne komande iračke armije da prebazi najkvalitetniju grupaciju aviona i brodova u iranske baze, odakle više nisu mogli da učestvuju u borbama. Ako se svemu tome doda i početna greška u grupisanju glavnih snaga iračke KoV u blizini obale, kojom je saveznicima ponuđen južni bok za glavni udar, može se zaključiti da su savezničkoj pobedi, koja je ostvarena kroz

direktne bitke, doprinele brojne iračke greške, čiji će uzroci verovatno biti detaljnije analizirani u stručnoj vojnoj literaturi i posebnim studijama. Jedna od njih je nesumnjivo i izuzetno niska motivacija iračkih trupa za borbu, koju su manifestovali svi vidovi i svi nivoi komandovanja tokom celog rata.

2. S obzirom na to da većina analitičara tvrdi kako je glavni uzrok brzog raspada iračkih oružanih snaga efikasno dejstvo savezničke avijacije, treba imati u vidu da u vazdušnoj ofanzivi nije bilo uništeno više od 50 odsto iračkih borbenih aviona i 40 odsto teške borbene tehnike iako je ofanziva trajala 38 dana i bačeno oko 80.000 tona bombi i raketa. Motivisani protivnik iskoristio bi tu okolnost da što pre stupi u borbu. Iračka armija to očigledno nije bila, pa će i taj pokazatelj verovatno doprineti smanjenju euforičnosti prvih utisaka o uspešno položenom ispitu nove doktrine. Zato se za taj rat s pravom može reći da je bio velika škola za proveru američke vojne doktrine, ali da su pouke iz njega ipak mnogo skromnije.

S U M M A R Y

AMERICAN MILITARY DOCTRINE AND THE NAVAL COMPONENT OF THE GULF WAR

The article is a comparative analysis derived from the „sample” of the peacetime scenarios upon which was based the American doctrine of low intensity conflict conceived for use in the „Third World”, and from the war practice of the armed forces of the USA and multinational coalition in the Gulf war. In accordance with this has been put forth a hypothesis which argues that in the present balance of power and with the existing political restraints neither the US forces nor the forces of the multinational coalition could „use” the peacetime scenarios in their „pure” form, and therefore had to adopt numerous improvisations. Instead of operations characteristic for the application of the doctrine of low intensity conflict, and of the so called airland battle, in the Gulf war was conducted a campaign consisting of two major operations: (1) air-naval offensive operation, lasting 37 days, and (2) air-land-naval battle, lasting only 100 hours.

Specificities of the entire war campaign have been analysed, with the accent placed on the security of harbours, maritime lines of communication and the merchant fleet, which in this war played actually the role of the fourth service of the engaged armed forces. Also analysed have been specific features of both operations: the allied first strike, counter-electronic warfare, application of a new software (particularly of the so called artificial intelligence), consumption of different kinds of ammunition, losses of various types of aircraft, and the

like. In some more detail has been described the role of the US Navy and Marines, whereat have been explained the causes of relatively high losses suffered by the Marine aviation and the ship based aviation (in comparison to the losses suffered by the US Air Force units).

In the conclusion of the article the author points out that in this war was planned a comprehensive testing of the effectiveness of the US military doctrine, and that because the adversary was passive for more than five months this testing yielded results considerably smaller than expected. Therefore many of lessons drawn from the Gulf war, which were at first euphorically proclaimed by many as universal could not be mechanically applied to any other region, especially in a conflict with an adversary motivated to fight and ready to use his own potentials and errors of the opposite side.

R E S U M E

LA DOCTRINE AMERICAINE MILITAIRE ET LA COMPOSANTE MARITIME DE LA GUERRE DANS LE GOLFE

Ce travail est une analyse comparative faite sur la „cause” du scénario pacifique, servant de la base pour la doctrine américaine du conflit de l'intensité basse, préparé pour l'emploi dans le „tiers monde” et de la pratique des forces armées américaines et des forces multinationales dans la guerre du Golfe. En accord avec cela, on a fait une hypothèse par laquelle on veut prouver que, dans un contexte différent du rapport des forces et des limites politiques, toutes les forces mêlées dans le conflit ne pourraient faire les choses parailles mais différentes. En guise des opérations caractéristiques pour la doctrine américaine dans cette guerre on a appliqué deux autres types des opérations: (1) opérations aériennes et maritimes d'attaque, d'une durée de 37 jours, et (2) la bataille combinée aérienne, terrestre et maritime, d'une durée de 100 heures seulement.

Les faits spécifiques de cette guerre en général, avec l'accent sur la sécurité des ports, l'assurance des communications maritimes et de la flotte de commerce peuvent être estimés comme la quatrième forme des opérations menées. On a analysé aussi la première frappe alliée, l'application du softvère (l'intelligence artificielle), la consommation de différents type de munitions, les pertes de l'aviation etc. Plus en détail, on a décrit le rôle de la marine de marines et on a expliqué les causes des pertes relativement élevées de l'aviation de la Marine et l'aviation des Marines (par rapport des pertes dans l'Armée de l'Air).

En conclusion on souligne que dans cette guerre la planification de la vérification de l'efficacité de la doctrine a été bonne, mais l'ennemi a été passif pendant plus de cinq mois, le fait qui a provoqué le résultat plus faible que prévu de l'efficacité. C'est pourquoi les expériences de la guerre qui ont été proclamées universelles ne peuvent pas être prises sans réserve surtout quand il s'agit de l'adversaire motivé pour le combat et prêt d'utiliser les potentiels propres et les erreurs de l'ennemi.

РЕЗЮМЕ

АМЕРИКАНСКАЯ ВОЕННАЯ ДОКТРИНА И ВОЕННО-МОРСКОЙ КОМПОНЕНТ ВОЙНЫ В ЗАЛИВЕ

Настоящий труд является сравнительным анализом, сделанным на „образце“ сценариев мирного времени, на которых основывалась американская доктрина столкновений низкой интенсивности, созданная для использования в „третьем мире“, и военной практики вооруженных сил США и мультинациональной коалиции в войне в Заливе. В согласии с этим выдвигается гипотез, которым доказывается, что при существующем соотношении сил и политических ограничений ни вооруженные силы США ни мультинациональной коалиции не могли „использовать“ сценарии мирного времени в их „чистой“ форме, и поэтому они пошли на многочисленные импровизации. Вместо операций, характерных для доктрины низкой интенсивности и т. н. воздушно-наземной операции, в войне в Заливе применялась кампания, в структуру которой входили две операции: (1) воздушно-военно-морская наступательная операция, продолжавшаяся 37 дней, и (2) воздушно-наземно-морская операция, продолжавшаяся 100 часов.

Анализировалась специфика военной кампании в целом, со ставкой на обеспечение портов, морских коммуникаций и торгового флота, который в этой войне фигурировал как четвертый вид вооруженных сил. Также анализировались специфика обеих операций, союзного первого удара, потом противэлектронная борьба, применение новых *софтверов* (в частности т. н. искусственной интеллигенции), расход различных видов боеприпасов, потери отдельных видов авиации и под. Подробно описывается роль воено-морского флота и морской пехоты США, причем объясняются причины относительно высоких потерь авиации морской пехоты и палубной авиации (по сравнению с потерями авиации ВВС США).

В выводе подчеркивается, что планировалось в этой войне провести большую проверку зффективности американской военной доктрины, но так как противник был пассивным более пяти месяцев, эта проверка дала результаты скромнее ожидаемых. Поэтому, определенную долю опыта, приобретенного в войне в Заливе и восторженно провозглашаемого многими универсальным, нельзя было бы механически использовать в другом регионе, в частности в столкновении с противником, который бы обладал мотивировкой для борьбы и был готов использовать собственные потенциалы и ошибки противоположной стороны.

Karakteristike inženjerskog obezbeđenja u ratu u Zalivu i savlađivanje prepreka oklopno-mehanizovanim sastavima

General-potpukovnik ŽIVOTA PANIĆ

Kratkotrajni rat u Persijskom zalivu dao je mnoge značajne pouke i saznanja u svim domenima oružane borbe jedinica kopnene vojske, pa i u inženjerskom obezbeđenju. U vezi s tim, izdvajaju se tri aspekta, u okviru kojih su stečena najznačajnija iskustva: a) maskiranje, b) utvrđivanje, i c) savlađivanje prepreka. Navedeni segmenti se analiziraju i to prvenstveno u kontekstu taktičko-tehničkih mera i postupaka zaraćenih strana.

U članku se posebno razmatra i uloga oklopno-mehanizovanih sastava multinacionalnih snaga u savlađivanju prepreka. Istaknute su taktičko-tehničke mere i postupci, kao i odgovarajuća sredstva koja su omogućila veće osamostaljivanje oklopno-mehanizovanih sastava pri savlađivanju različitih vrsta inženjerskih prepreka.

Analizirajući ratnu praksu, autor upozorava na složenost i polivalenost borbenih dejstava u savremenim uslovima, posebno u slučajevima „prezasićenosti“ ratišta svim vrstama i kategorijama ratne tehnike. Rat u Zalivu u tom pogledu može da bude i svojevrsna paradigma za sve slične ratne sukobe koji će se pojavljivati na svetskoj sceni.

Gotovo da nema informacije o kratkotrajnom ratu u Zalivu u kojoj nije bilo reči i o kompleksu inženjerskog obezbeđenja borbenih dejstava zaraćenih strana. Prema oceni mnogih analitičara i komentatora, upotrebi roda inženjerije u celini posvećena je čak neuporedivo veća pažnja nego što se to u početku moglo i očekivati. Takav odnos i tretman bio je izražen naročito u jedinicama antiiračke koalicije, posebno kod Amerikanaca, čiji je Združeni generalštab još u periodu prikupljanja početnih podataka o iračkoj armiji temeljito sagledao i procenio sve aspekte te dimenzije borbenih dejstava, pa je, na osnovu toga preduzeo i opsežne pripreme. Između ostalog, neposredno pred početak kopnene ofanzive, hitno je prebačeno iz Evrope i sa teritorije SAD – osim postojećih formacijskih sredstava – još i oko 100 tenkova čistača mina, koji su, uglavnom, upotrebljeni već u prvim časovima rata.

U poređenju sa većinom lokalnih i regionalnih ratova novijeg vremena, rat u Zalivu karakterisala je i enormna

upotreba inženjerske mehanizacije kod obe zaraćene strane, odnosno primena gotovo svih poznatih naučnotehnoloških dostignuća u tom domenu. Uporedo s tim, prioritet u obuci vojnika i jedinica dat je korišćenju minskoeksplozivnih sredstava, izradi objekata lične zaštite i maskiranju, što se moglo očekivati s obzirom na pustinjski karakter zemljišta i upotrebu ogromnih resursa tehničkih i materijalnih sredstava svih vrsta. Međutim, težišni zadaci u domenu celokupnog kompleksa inženjerskog obezbeđenja, bitno su se razlikovali: u oružanim snagama Iraka težište je prvo bilo na utvrđivanju, potom na zaprečavanju (naročito na teritoriji Kuvajta neposredno pre početka ratnih operacija) i, uporedo s tim, na maskiranju, dok je u oružanim snagama *antiiračke koalicije* orijentacija bila dijametralno suprotna: u početnim dejstvima težište je bilo na inženjerskom obezbeđenju kretanja i savlađivanju veštačkih prepreka, a zatim – u toku borbenih dejstava – na utvrđivanju dostignutih linija i položaja, maskiranju i izradi prepreka za neposrednu zaštitu borbenog rasporeda jedinica.

KARAKTERISTIKE INŽINJERIJSKOG OBEZBEĐENJA ORUŽANIH SNAGA IRAKA

Utvrdjivanje

Sistem utvrđivanja iračke armije zasnivao se na kombinaciji objekata poljskog i stalnog tipa, sa razvijenim sistemom položaja i pojaseva. Izgrađena su dva (tzv. Sadamova linija), a na nekoliko pravaca i tri pojasa odbrane. U obimu izvedenih radova nema dovoljno preciznih pokazatelja, ali su to bili, prema oceni mnogih analitičara, najobimniji inženjerski radovi posle drugog svetskog rata.

Utvrdjivanje jedinica, koliko je bilo moguće, usklađivano je sa vatretnim sistemom i sistemom prepreka, s tim što su za grupe borbenih sredstava najčešće izrađivani objekti nasutog tipa. Iza sistema prepreka i prednjeg kraja odbrane primenjivano je i tzv. trouglasto uređenje odbrambenih rejonu za kružnu odbranu u obliku otpornih tačaka – integrisanih tenkovskih i pešadijskih četa (šema br. 1). Dva ugla trougla postavljana su prema prednjem kraju odbrane, a treći prema dubini. U

uglovima su uređivani položaji pešadije (najverovatnije vodnootporne tačke), što je trebalo da obezbedi integraciju tenkovskih i pešadijskih jedinica, uz mogućnost kružnog dejstva. Tenkovi su raspoređivani u sredini trougla po tenkovskim vodovima. Celokupni rejon je zasipan peskom i štićen pešča-

ELEMENTI ODBRANE

SREDSTVA NEUTRALISANJA OD STRANE KOALICIJE

*Istureni položaji
i osmatračnice*

Mešovita MP
– dubina 400 m
– širina 2 km

Prepreke od bri-
novih elemenata

Žičana prepreka
na niskom
kolju

Protivoklopni rov
– širina 5–10 m
– dubina 2,5 m
– napunjen naftom

Mitraljeski i
topovski bunker

*Glavni odbrambeni
položaj*

– peš. jedinice
– oklopne jedinice
– artiljerija

Pokretna rezerva
– oklopne jedinice
– mehanizovane
jedinice

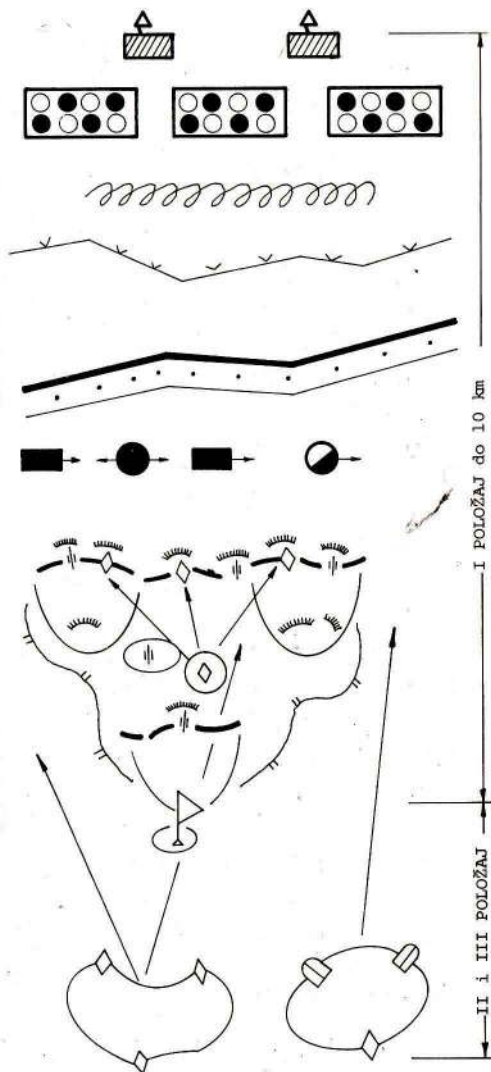
– artiljerija
i avijacija
– artiljerija
– avijacija
– tenk. minočis.
– eksploziv

– artiljerija
– avijacija
– inž. jedinice
– teške avio-bombe
(600–900 kg)
– inž. mašine
– lansirni most

– avio-bombe
– artiljerija
– helikopteri

– avijacija
– artiljerija
– helikopteri
– jed. KoV i MDP
– brodska art.

– avijacija

Šema 1: Struktura odbrane kopnene vojske Iraka

nim nasipima, što i nije bio veći problem jer se objekti tog tipa na peščanom tlu pustinje lako grade mehanizacijom (dozeri, grejderi) i dozerskim uređajima na tenkovima. U poređenju sa drugim vrstama fortifikacijskih objekata njihovo preimućstvo je bilo u tome što su izrađeni iznad nivoa okoline (nadvišavaju je), zbog čega su veoma pogodni za upotrebu oruđa za neposredno gađanje, ali je to moglo da bude i veoma rizično ako branilac nema prevlast u vazдушnom prostoru i odgovarajuću protivvazдушnu odbranu.

Mestimično su građeni i posebni zakloni sa pokrivkom za tenkove i borbena vozila: tenk je pre dejstva bio sakriven, a nakon izlaska na platformu i otvaranja vatre mogao je brzo da se vrati u zaklon. Platforma sa koje se otvara vatra obezbeđuje preglednost i tačnost gađanja, a dubina zaklona i pokrivka – zaštitu od neposrednih pogodaka sa zemlje i iz vazdušnog prostora. Da bi sprečili zasipanje objekata i streljačkih zaklona peskom Iračani su, pored klasičnih vrećica punjenih zemljom, masovno upotrebljavali i valoviti lim i gotove armiranobeton-ske elemente, a za pokrivku streljačkih zaklona koristili su i daske od hrastovog drveta. Za zaštitu žive sile, komandnih mesta i avijacije imali su i više objekata stalnog tipa.

Za izradu svih utvrđenja i fortifikacijskih objekata iračka armija očigledno nije žalila sredstva, i sve je dugoročno planirala. Osim domaćih preduzeća, angažovane su radne organizacije iz mnogih zemalja, najviše iz Nemačke, ali i neke radne organizacije iz naše zemlje. Prema procenama nekih vojnih komentatora i analitičara, uređivanje teritorije Iraka za rat traje već godinama, najverovatnije još od dolaska Sadama Huseina na čelo države i usvajanja novih konceptijskih opredeljenja o upotrebi oružanih snaga.

Međutim, rat je pokazao i drugu stranu medalje upravo u toj oblasti. Na primer: (1) improvizovani objekti za masovnu zaštitu žive sile u gradovima nisu bili od veće koristi, jer se pri direktnim pogocima projektila velike razorne moći nisu mogli izbeći masovni gubici civilnog stanovništva; (2) objekti za komandovanje i vezu, građeni prema projektima inostranih stručnjaka, bili su neosporno pouzdani kao fizička zaštita ljudstva, ali je njihova funkcija i „upotrebnost“ bila pod stalnom sumnjom zbog kontinuiranih razarajućih raketnih i avijacijskih udara oružanih snaga koalicije, i gotovo isto toliko

efikasnih elektronskih dejstava, i (3) slična situacija bila je i sa objektima za zaštitu avijacije, čiji je najveći deo sačuvan, ali su njena dejstva praktično onemogućena udarima avijacije protivnika po poletno-sletnim stazama.

Zaprečavanje

Težište sveukupnog sistema zaprečavanja bilo je usredsređeno na miniranje, bez obzira na obim izvedenih radova na „Sadamovoj liniji“. Mnogi izvori navode, na primer, da je u relativno kratkom vremenu iračka armija uspela da postavi oko 550.000 protivtenkovskih mina unutar uređenih pojaseva odbrane, što bi bilo sasvim dovoljno za front širine oko 900 km.¹ Većina postavljenih minskih polja bila je mešovitog tipa, a korišćene su uglavnom klasične i najsavremenije mine. Osim postavljanja minskih polja i grupa mina u okviru odbrambenih rejonā, masovno je primenjivan i sistem kombinovanih prepreka. Činile su ga: fortifikacijske zemljane prepreke, žičane prepreke (i protiv tenkova), tzv. tetraedri, čelični ježeви i protivtenkovski stubovi, a sve je to kombinovano s eksplozivnim i vatrenim preprekama.

Kombinovane prepreke su činile osnovu „Sadamove linije“. Svaka od njih bila je širine od 80 do 200 m, s tim što je prepreku prema protivniku činio nasip visine od dva do četiri metra i nagibom strana od 32 do 45 stepeni (te vrste prepreka do sada nisu rađene tih dimenzija). Pomoću tih prepreka borbeno vozilo koje napada i pokušava da je savlada trebalo je da bude dovedeno u nepovoljan položaj, s otežanim osmatranjem i preglednošću, a braniocu je trebalo da omogući neposredno gađanje donjeg dela (dno) vozila. Da bi se to što efikasnije ostvarilo, na dno protivtenkovskih rovova postavljana su i zapaljiva fugasna minska polja, a prema nekim informacijama puštana je i nafta radi stvaranja „vatrene zavese“ koja bi zaustavila oklopna vozila protivnika.

Na sporednim pravcima, međutim, prepreke nisu imale sve potrebne elemente. Najčešće su ih činila dva paralelna nasipa sa protivtenkovskim rovom između njih. Širina između grebena nasipa bila je različita, i iznosila je od 15 do

¹ Prema kazivanju nekih stranih novinara koji su bili u prilici da vide najnovije mine – radi se o „čudu tehnike“, tj. o minama sa senzorskim upaljačima usmerenog dejstva.

150 metara. Na pogodnim mestima u okviru tih prepreka organizovan je ne samo sistem pešadijske i artiljerijske vatre iz svih raspoloživih sredstava već su, uporedo, utvrđeni i vatreni položaji protivoklopnih borbenih sredstava, zajedno sa sistemom streljačkih zaklona i grupama bunkera.

Maskiranje

Karakteristike pustinje (ravničasto, otkriveno i bezvodno zemljište, sa veoma visokim temperaturama i velikim temperaturnim amplitudama) nametale su obema zaraćenim stranama uglavnom noćna dejstva, bez obzira na ogromnu prevlast multinacionalnih snaga u vazдушnom prostoru. Iračani su maskirne radove izvodili, prvenstveno, radi što obimnijeg prikrivanja svojih jedinica, objekata i vatrenih položaja, ali je isti značaj imala i široko zamišljena akcija operativnog maskiranja i obmanjivanja protivnika, u čemu su, prema opštoj oceni, imali zapaženog uspeha, naročito u prvoj fazi rata (vazдушna ofanziva multinacionalnih snaga). Između ostalih, to su priznali i mnogi komandanti antiiračke koalicije: „Povremeno je dolazilo do gađanja lažnih objekata, pa i sopstvenih gubitaka u vezi s tim dejstvima“.

Iz šireg kompleksa maskirne tehnologije naročito uspešno su primenjivana dva metoda – dekorativno i tzv. scenografsko maskiranje. Taj drugi metod sastojao se u tome da se manje oštećeni objekti oboje tako da iz vazdušnog prostora izgledaju kao potpuno uništeni, što je protivnika navodilo na pogrešne zaključke. To je bilo naročito izraženo pri „retuširanju“ poletno-sletnih staza i drugih važnijih aerodromskih objekata, na kojima su nakon izvršenih opravki i osposobljavanja za dejstvo, crtani „krateri“ kako bi sve to ličilo na potpuno „uništeno“ i „neupotrebljivo“. Osim toga, primenjivani su i lažni požari. Posle napada savezničke avijacije po iračkim oklopno-mehanizovanim sastavima, veliki deo borbenih vozila izgledao je kao da su u plamenu i da gore. Efekat je postizan istovremenim paljenjem nafte sa krpama u konzervama i kanisterima na tenkovima ili pored njih, što je savezničkoj avijaciji stvaralo mnogo problema, navodeći je i na pogrešne ocene efekata sopstvene vatre i izbora novih ciljeva.

Međutim, najveći efekat Iračani su postigli masovnom upotrebom maketa svih vrsta, uključujući i navodnu izradu lažnih lansirnih rampi za rakete *Scud*. Sva ta lažna sredstva bila su uglavnom male mase, brzo su transportovana i postavljana (jer su pneumatske konstrukcije), a „oživljavana“ su vizuelno – „pokretanjem“ kupole i cevi, i zvučno – imitacijom „buke“ motora. Tako „oživljene“ makete ostavljale su trag i na ekranima radara, pa se sticao utisak o stvarnom borbenom sredstvu spremnom za dejstvo.² Za tzv. Sadamovu liniju može se reći da je mestimično bila „površno uređena“ na pojedinim deonicama, što je takođe elemenat operativnog maskiranja.

KARAKTERISTIKE INŽINJERIJSKOG OBEZBEĐENJA MULTINACIONALNIH SNAGA

Težište inženjerskog obezbeđenja i celovita upotreba inženjerskih jedinica koalicione armije ispoljeni su već prvih dana rata, u vreme pripreme vazdušno-kopnene bitke „Pustinja-ska oluja“. Na takav zaključak upućuju brojne informacije i napisi i štampi, koja je intenzivno pratila obuku savezničkih vojnika u savlađivanju raznih vrsta prepreka.

Mere za obezbeđenje kretanja

Za gotovo sve komande multinacionalnih snaga, a pogotovu za vodeće inženjerske oficire armije SAD, nije bilo nikakve dileme o tome da su Iračani potpuno fortifikacijski uredili ratište, i da su postavili toliko prepreka svih vrsta, naročito na težišnim pravcima, da se bez temeljitih priprema i najopsežnijih mera ne sme krenuti u ofanzivu. Da bi se izbegla moguća iznenađenja, od obaveštajnih organa svih rodova i svih nivoa zahtevano je da kontinuirano snabdevaju jedinice što potpunijim i što tačnijim informacijama o sistemu iračkih prepreka, naročito na pravcima planiranih dejstava glavnih snaga.

Jedinice multinacionalne armije obučavane su, u prvom redu, da savlađuju minska polja protivnika upotrebom raketnih uređaja, a znatno manje da proširuju prolaze upotrebom

² Kao proizvođač tih sredstava najčešće je pominjana italijanska vojna industrija.

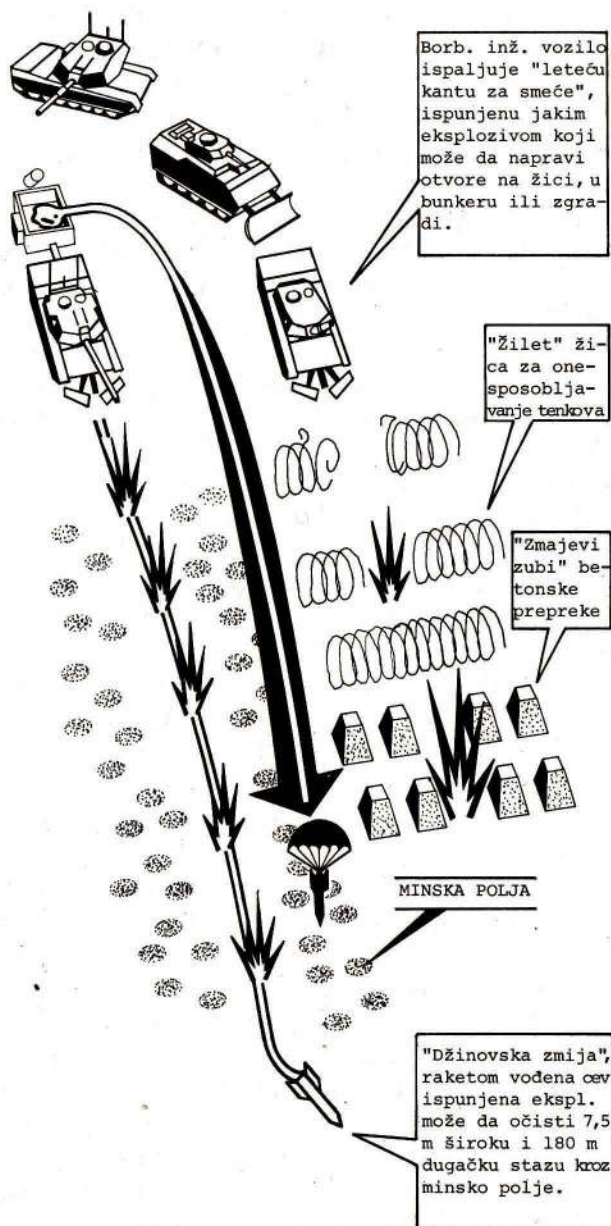
mehaničkih sredstava i eksploziva. Obuka u rukovanju eksplozivom i minama izvođena je u svim jedinicama kopnene vojske, s tim što su vojnici obučavani na minama koje su prethodno izvađene iz minskih polja. Tokom kopnene ofanzive saveznici su masovno koristili klasična mehanička sredstva za otvaranje prolaza („diskovi“, „mlatilice“, „grablje“ i „drljače“), što upućuje na zaključak da su u iračkom arsenalu klasične mine imale prevagu nad minama vrhunske tehnologije.

Kako su se savezničke jedinice pripremale i čime su bile opremljene za savlađivanje minskih polja i sistema prepreka popularno je prikazano na šemi br. 2. Analizirajući elemente koji su ucertani na šemi može se zaključiti sledeće: (1) da su jedinice multinacionalne armije najčešće otvarale prolaze u minskim poljima raketnim uređajem koji razvlači pružnu minu tzv. velika zmija, i (2) da su pri savlađivanju prepreka sličnih onima na „Sadamovoj liniji“ primenjivane uzastopne eksplozije koncentričnim punjenjima. Prolazi u minskim poljima otvarani su, po pravilu, noću ili pri smanjenoj vidljivosti s tim što je inženjersko borbena vozila (tenk) prilazilo na 40 do 50 m od prednje granice minskog polja, a potom lansiralo raketu koja povlači pružnu minu (elastično crevo ispunjeno eksplozivom). Eksplozija je otvarala prolaz dugačak oko 180 m i širok oko 7,5 m, a postotak uništenih mina iznosio je i do 90 odsto.

Za razminiranje i rušenje sistema prepreka na „Sadamovoj liniji“ saveznici su, prema nekim neproverenim podacima, koristili i aerosolni eksploziv, a ima indicija da su upotrebljavali i tzv. veliku plavu bombu *BLU-82/B*, koja se padobranom baca sa visine od 1830 m.³ Nakon eksplozije bombe nad miniranom prostorijom mine detoniraju u radijusu od 183 m, i to samo one koje su osetljive na visok vazdušni pritisak (natpritisak koji bomba stvara 70 puta je veći od atmosferskog).

Protivnici su obostrano nastojali da se o lokacijama prepreka, posebno minskoeksplozivnih, što više sazna odnosno skrrije. Procene saveznika bile su zasnovane na „načelnim šemama rasporeda“, pa stoga o načinu savlađivanja kombinovanih prepreka na „Sadamovoj liniji“ i nema tačnih podataka. Stiče se utisak da tzv. Sadamova linija na deonicama gde je probijana i savlađivana, u suštini, nije ni branjena potrebnom vatrom, onako kako je to bilo predviđeno. Neki analitičari

³ Masa bombe iznosi 6.795, a eksplozivne mase oko 5.670 kg.

čak tvrde da je – zbog snažnih vatrenih udara u toku pripreme kopnene ofanzive – izostala odbrana prepreka i intervencija predviđenih snaga iz taktičke i operativno-strategijske dubine.

Nema podataka ni o primeni sredstava za miniranje sa distance, iako se moglo očekivati da će ona biti primenjena. Iračani su imali uslova za to, posebno posle mestimičnih prodora multinacionalnih snaga kroz „Sadamovu liniju“ i kanalisanog kretanja kroz sistem prepreka po dubini. Na drugoj strani, snagama koalicije se ukazala takva mogućnost u toku retkih iračkih protivnapada na frontu.

Organizacija kontrolno-zaštitne službe

U svim informacijama koje su objavljivane o pripremi jedinica i komandi multinacionalnih trupa za izvođenje kopnene ofanzive protiv iračke armije naglašavana je izuzetna briga za obuku pojedinaca i taktičkih sastava u rukovanju minskoeksplozivnim sredstvima. Ništa manja, ako ne i veća pažnja bila je posvećena obučavanju pojedinaca i jedinica za kretanja pod borbom kroz sisteme prepreka na celoj dubini iračke odbrane. Takvo opredeljenje je proizašlo iz osnovne zamisli glavnokomandujućeg generala Normana Švarckopfa da se kopnenom ofanzivom sruši Sadamov režim, a to je podrazumevalo brzi prodor napadnih klinova oklopno-mehaniзовanih sastava u dubinu iračke teritorije, ovladavanje vitalnim objektima i upad u centar Bagdada.

Jedinicama je, u vezi s tim, predloženo da će u napadu nailaziti na brojne prepreke koje moraju brzo savladati, a da bi se to postiglo bila je neophodna izuzetno dobro organizovana kontrolno-zaštitna služba. Za obeležavanje prolaza korišćene su formacijske oznake, a pravci između oznaka obeležavani su priručnim sredstvima (crvene tkanine i dr.). Ako se zna da je na pojedinim pravcima postizan veoma visok tempo napada, moglo bi se zaključiti da su jedinice multinacionalnih snaga na „leđima“ iračkih trupa koje su se povlačile – savladavale minska polja koristeći iste prolaze koje je koristio i branilac. Visok tempo u toku gonjenja bio je omogućen, pre svega, visokim stepenom osposobljenosti jedinica koalicione armije da savladavaju izrazito peščane delove pustinje masovnom primenom mehaničkih sredstava za otvaranje prolaza u

pesku („grablje“ i „drljače“). Ta sredstva su omogućavala čelnom borbenom vozilu veliku brzinu kretanja, a trag guse-nica je obeležavao i pravac kretanja ostalih vozila.

SAVLADIVANJE PREPREKA OKLOPNO-MEHANIZOVANIM SASTAVIMA

Operativno-taktička zamisao komandi iračkih jedinica o zaustavljanju kopnene ofanzive protivnika zasnivala se, između ostalog, i na ideji da tenkovske jedinice napadača treba prisiliti da dejstvuju u grupama, kako bi ih uništili vatrom iz protivoklopnog naoružanja. Da bi se ostvario tako zamišljeni cilj, pravovremeno je utvrđen prednji kraj odbrane i taktička dubina. Od protivoklopnih prepreka primenjene su eskarpe, kontraeskarpe, peščani nasipi, protivtenkovski rovovi, tetraedri, čelični ježevi, protivtenkovski stubovi, a sve to je kombinovano s minskoeksplozivnim preprekama i predviđeno da se brani vatrom. Dakle, Iračani su u tom ratu uglavnom koristili klasična sredstva za zaprečavanje narasle potrebe za usporavanjem pokreta oklopnih i mehanizovanih sastava multinacionalnih snaga. Sredstva za zaprečavanje sa distance nisu primenjivana, jer nije bilo uslova zbog intenzivnog i dugotrajnog dejstva avijacije. Pored toga, zemljište je omogućavalo veću slobodu manevra jedinica i brži i slobodniji pokret sredstava za otvaranje prolaza u preprekama, tako da su do potpunog izražaja došle pozitivne strane doktrine vazdušno-kopnene bitke.

Multinacionalne snage su koristile borbena sredstva (avijacija, naoružani helikopteri, sredstva vatrene podrške velikog dometa, višicevni bacači raketa i dr.) koja mogu dejstvovati po dubini borbenog rasporeda protivnika, a oklopno-mehanizovani sastavi uglavnom su masovno upućivani u obuhvat utvrđenih rejona i pojaseva odbrane. Preventivna dejstva avijacijom izvođena su dugotrajno, uz stalno odlaganje uvođenja u napad snaga kopnene vojske, sve dok nije skoro u potpunosti prekinuta veza između fronta i pozadine, odnosno dok dotur tehničkih materijalnih sredstava i ostalih potreba nije bio sveden ispod minimuma životnih i borbenih potreba. Na taj način je ne samo dovedena u pitanje borbena upotreba drugog ešelona već, verovatno, i njegovo objektivno postoja-

nje, a time je izgubilo značaj i samo zaprečavanje i utvrđivanje, na kojima se temeljila iračka odbrambena moć.

U tom ratu kod Iračana izostali su i osnovni elementi doktrine koja se zasnivala na – jednovremenom vođenju dva tipa borbenih dejstava: 1) bliska borbeni dejstva, protiv snaga u dodiru, i 2) borbeni dejstva protiv snaga po dubini (drugi borbeni ešelon). Naime, ta dva tipa dejstava su vođena odvojeno, tako da bliska borbeni dejstva protiv snaga u dodiru nisu došla do izražaja.

Višednevna borbeni dejstva avijacije po snagama na prednjem kraju i po dubini bila su takvog intenziteta da protivnik nakon završene avijacijske pripreme (koja je trajala više dana) nije bio u stanju da pruži značajniji otpor snagama kopnene vojske. Dejstvom avijacije obezbeđen je i veći manevarski prostor u dubini odbrane protivnika, tako da su oklopno-mehanizovani sastavi napadača samo u početku imali određenih poteškoća u savlađivanju inženjerskih prepreka, i to uglavnom na prednjem kraju odbrane. U borbama po dubini prepreke su slabo ili nikako branjene, tako da su lako savlađivane.

Za taj zadatak multinacionalne snage su imale odgovarajuća sredstva: različite uređaje za razminiranje koji se montiraju na tenkove; pružne mine i savitljive eksplozive koji se lansiraju uz pomoć raketnih motora; bombe i artiljerijske projektele za pravljenje prolaza u minskoeksplozivnim preprekama; razne vrste buldožera i kopača za otvaranje prolaza u peščanim nasipima; tenkove nosače mostova i teške lansirne mostove za savlađivanje eskarpi, kontraeskarpi, rovova i nasipa; dizalice i tenkove za izvlačenje, namenjene za uklanjanje betonskih i železnih tetraedara; eksploziv za razbijanje betonskih stubova i drugo. Zahvaljujući tim sredstvima bilo je moguće veće osamostaljivanje oklopno-mehanizovanih sastava pri savlađivanju najrazličitijih vrsta inženjerskih prepreka.

Kakva je bila praktična zamisao savlađivanja prepreka oklopno-mehanizovanim jedinicama vidi se i iz razmatranja generala O'Nila: „*Prvo, avijacija i artiljerija bi tukle iračke linije. Pravile bi se dimne zavesе, kako bi se kamuflirao napad. Mi ćemo najverovatnije praviti više dima, i to na mnogo više mesta nego što nam je potrebno, kako bismo odvratili pažnju neprijatelja i zavarali ga o tome gde planiramo izvršiti proboj. Na tačku prodora američka tenkovska kolona približavala se*

iračkim preprekama na uskom frontu. *Tenkovi opremljeni produženim valjcima* krčili bi put kroz iračka minska polja, ali napadač može da upotrebi i raketno ispaljene štapine od klasičnog eksploziva, koji aktiviraju mine na pravcu napada. Konačno, oružane snage SAD mogle bi da angažuju i vojnike da očiste preostale mine, onako kako se to nekad radilo. Kada minska polja budu očišćena, inženjerci iz teških oklopnih i mehanizovanih diviziona, koristeći *oklopna vozila opremljena mostovima*, krenuće napred da premoste rovove, koji onemogućavaju kretanje tenkova. Glavna sredstva kopnene vojske za prodor kroz rovove i zemljišne nasipe čine inženjerijska borbena vozila *M-728* (to je tenk *M-60* modifikovan dodavanjem buldožerske lopatice i topa za rušenje, kalibra 165 mm) i kategorije mostova, posebno tenk *M-60* sa mostom na sebi (dužine 18 m, koji se nalazi na vrhu šasije tenka).

Preko ovih mostova ne bi prelazili tenkovi, već oklopna vozila *Bredley* sa pešadijom, koja ima zadatak da istera neprijatelja iz streljačkih zaklona i rovova, kako ne bi mogao dejstvovati na bokove napadne kolone američkih snaga, što bi, verovatno, bio najkrvaviji deo operacije“.

Zaključna razmatranja

Kratkotrajni rat između multinacionalnih snaga i iračke armije u Persijskom zalivu značajan je za sve rodove kopnene vojske, ali verovatno najviše za oklopno-mehanizovane sastave, inženjeriju i jedinice veze, jer su upravo ta tri roda bila suočena sa mnoštvom problema koje je trebalo rešavati u izuzetnim i specifičnim uslovima.

1. Da bi se pripremile za uspešno izvođenje kopnene ofanzive jedinice multinacionalnih snaga bile su prisiljene, pre svega, da preduzmu kompleks mera i postupaka kojima je trebalo da se omogući savlađivanje prepreka na tzv. Sadamovoj liniji i u dubini ratišta. Taj zadatak – savlađivanje prepreka, značajno je uticao na sveukupno planiranje borbenih dejstava *na svim nivoima* rukovođenja i komandovanja.

2. Sistem prepreka nametnuo je saveznicima masovnu primenu najsavremenije inženjerijske tehnike, koja je po prvi put praktično proverena u borbenim dejstvima u ratu u Zalivu.

3. Sve komande multinacionalnih jedinica bile su obavezane da organizuju kontinuiranu i intenzivnu obuku vojnika i

starešina – počev od pojedinačne, pa do složenih radnji i postupaka jedinica u toku kretanja na bojištu, podilaženja prednjem kraju odbrane i otvaranja prolaza u preprekama pod borbom.

4. U ratu su obostrano utrošena ogromna sredstva, a pričinjene štete od razaranja samo u Kuvajtu procenjene su na oko 200 milijardi dolara. Iračani su u toku izgradnje sistema prepreka na „Sadamovoj liniji“ obilato snabdevali svoje jedinice, posebno potrebnom tehnikom, ali su savezničke snage čestim artiljerijsko-raketnim i avijacijskim udarima skoro potpuno paralisale i onemogućile dalje snabdevanje iračkih jedinica na frontu, što se značajno odrazilo na moral i spremnost iračkih vojnika da brane sistem sopstvenih prepreka u pustinji, po nesnošljivoj vrućini.

5. Saveznici su očigledno mnogo vremena utrošili na izviđanje sistema prepreka i odbrane branioca, obuku inženjerskih sastava i organizaciju sadejstva sa ostalim jedinicama kopnene vojske određene za proboj „Sadamove linije“, kao i za naknadno dovlačenje potrebne inženjerske tehnike.

Korisna pouka iz tog rata jeste i primena maskiranja od strane iračkih oružanih snaga. Za naše oružane snage to je posebno značajno, ali su gotovo isto toliko od interesa i sve ostale kategorije iz domena inženjerskog obezbeđenja, koje su u ratu u Zalivu praktično proverene. Posebno izdvajamo kompleks taktičko-tehničkih mera i postupaka u savlađivanju prepreka, odnosno kretanju oklopno-mehanizovanih sastava kroz sistem prepreka protivnika, što je veoma aktuelno i sa aspekta obuke inženjerskih i oklopno-mehanizovanih sastava.

S U M M A R Y

CHARACTERISTICS OF THE COMBAT ENGINEER SUPPORT IN THE GULF WAR AND OVERCOMING OF OBSTACLES BY ARMoured-MECHANIZED FORMATIONS

The short war in the Persian Gulf yielded many significant lessons and cognitions in all domains of warfare on the land, and thus also in combat engineer support of land units. The domains in which the most significant lessons were drawn are: (a) camouflage, (b) fortification, and (c) overcoming of obstacles. In the article these lessons are analysed, particularly within the context of tactical-technical measures and procedures of the belligerent sides.

In his analysing the war practice, the author draws attention to the complexity and polyvalence of combat operations in modern conditions, particularly in cases of „oversaturation” of the battlefield with all kinds and categories of war equipment. The Gulf war can be in this respect also a sui generis paradigm for all similar war conflicts which could appear in the world scene.

R E S U M E

LES NOUVELLES LES PLUS IMPORTANTES CONCERNANT LE SYSTEME DE FORTIFICATION ET LE FRANCHISSEMENT DES OBSTACLES DURANT LA GUERRE DU GOLFE

La guerre courte dans le Golfe Persique a donné une contribution significative et connaissances dans tous les domaines du combat armé de l'Armée de Terre, ainsi que dans le domaine du génie. En liaison avec cela, nous soulignons trois aspects de l'expérience: a) comouflage, b) fortification, et c) franchissement des obstacles. Dans l'article, on fait analyse de ces segments, premièrement dans le contexte des mesures technico-tactiques et des actions des parties en conflit.

Faisant l'analyse de la pratique de guerre, l'auteur souligne la complexité et polyvalence des actions de combat dans les conditions modernes, en particulier le „sursatiété” du champ de bataille de la technique de guerre de toute sorte et de toutes catégories. La guerre dans le Golfe, à ce point de vue, peut être une paradigme à part pour toutes les guerres pareilles qui apparaîtront sur la scène mondiale.

P E З Ю М Е

ХАРАКТЕРИСТИКИ ИНЖЕНЕРНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В ЗАЛИВЕ И ПРЕОДОЛЕНИЕ ПРЕГРАД БРОНЕ-МЕХАНИЗИРОВАННЫМИ ВОЙСКАМИ

Непродолжительная война в Персидском заливе дала многочисленные важные поучения и сознания во всех областях вооруженной борьбы сухопутных войск, в частности в области инженерного обеспечения. В связи с этим особо выделяются три аспекта, в рамках которых приобретен самый значительный опыт: а) маскировка, б) укрепление и в) преодоление преград. В статье анализируются указанные сегменты, причем в первую очередь в контексте тактическо-технических мероприятий и преимов воюющих сторон.

Анализируя военную практику, автор обращает внимание на сложность и многогранность боевых действий в современных условиях, в частности в случаях „перенасыщенности” театра всеми видами и категориями военной техники. Войну в Заливе можно в этом отношении считать и своеобразной парадигмой для всех подобных столкновений, которые возникнут на мировой арене.

Uloga raketa *Scud* u ratu u Zalivu

General-pukovnik u penziji prof. dr *ZLATKO RENDULIĆ*

Rakete *Scud* su sovjetskog porekla, a projektovane su za određenu operativno-taktičku namenu. Na Srednjem istoku imaju strategijsku namenu i, premda je njihova vojna vrednost problematična, služe za postizanje nekih političkih ciljeva. U ratu u Zalivu to je bilo jedino oružje kojim je Irak jedno vreme održavao inicijativu u borbenim dejstvima s namerom da postigne politički cilj – razbijanje antiiračke koalicije i uvlačenje Izraela u rat.

Gotovo sve zemlje Srednjeg istoka poseduju slične balističke rakete i njihova upotreba se može očekivati i u eventualnim budućim ratnim sukobima.

U ratu u Zalivu balističke rakete su prvi put obarane jednim improvizovanim antibalističkim raketnim sistemom, što je novina u toj oblasti.

Uvod

U završnom delu drugog svetskog rata Nemačka nije bila u mogućnosti da odgovori na udare savezničke bombarderske avijacije. Projektovana su nova oružja „osvete” *V-1* i *V-2*, kojima je trebalo stvoriti barem psihološki efekat da je Nemačka još sposobna da uzvraća takve udarce. Aerodinamička bezpilotna letelica, *V-1* sa pulsirajućim motorom, letela je na relativno malim visinama i njome se mogao gađati London. Ipak, masovno je obarala britanska protivavionska artiljerija i lovačka avijacija, tako da njome nije postignut skoro nikakav efekat. Ubrzo je uvedena u upotrebu i balistička raketa *V-2*, protiv koje nije postojalo nikakvo sredstvo odbrane. Nemci su verovali da poseduju pravo strategijsko oružje kojim će moći da izvedu terorističke napade na London.

Kada se efekti razaranja od raketa *V-2* razmatraju kroz brojčane vrednosti pokazuje se da je na London lansirano ukupno 1.120 raketa *V-2*. Pošto je masa bojne glave te rakete iznosila 950 kg, znači da je na London bačeno ukupno 1.060 tona čelika i eksploziva u periodu od nekoliko meseci. U

stvari, to odgovara opterećenju bombi koje je moglo poneti 300 američkih bombardera B-17, koji su obično u tom broju izvodili dnevne napade. Drugim rečima, toliko čelika i eksploziva je bačeno na Nemačku u jednom dnevnom napadu američkih bombardera, a britanski *Lancasteri* su u noćnim napadima bacali približnu količinu bombi. Prema tome, Nemcima je oružje „osvete“ bilo slaba uteha ako se računaju stvarni efekti razaranja. Međutim, to je bilo jedino raspoloživo sredstvo kojim su mogli izvoditi uzvratne udare i kod svog ljudstva stvoriti psihološki efekat da se još uvek sprovodi strategijsko bombardovanje savezničkih ciljeva.

Sa vojnog stanovišta, napadi sa V-1 i V-2 nisu bili ni od kakve vrednosti, i Nemci nisu ozbiljno ni pokušali da napadnu mesta za prikupljanje trupa i ogromne stokove ratnog materijala spremnog za invaziju.

RAKETE SCUD I NJIHOVA OSNOVNA NAMENA

Balistička raketa *Scud* je sovjetskog porekla, poznata kao SS-1 ili R-300. Uvedena je u upotrebu ranih šezdesetih godina. Njen domet iznosi 300 km, i odatle oznaka R-300. Bojna glava ima masu od 980 kg, što je veoma blisko V-2, a verovatno kružno skretanje je oko 900 m. Sa taktičkom nuklearnom bojnog glavom ta raketa je imala tačno određenu namenu u borbenom poretku snaga Varšavskog ugovora. Raketa je bila namenjena za uništenje komandnih centara, lansirnih mesta taktičkih nuklearnih raketa snaga NATO, isturenih aerodroma i sličnih ciljeva.

Kod NATO snaga postojali su u to vreme raketni sistemi slične namene: *Corporal*, *Honest John* i kasnije *Lance*. Domet rakete *Corporal* iznosio je 180 km, a *Honest Johna* u početku svega 48 km. U SSSR-u je SS-1 kasnije zamenjen mnogo modernijim raketnim sistemom SS-23, a umesto *Honest Johna* uvedena je raketa *Lance*.

Rakete *Scud* imale su i konvencionalnu bojnog glavu, a bile su kao takve u jedinicama snaga Varšavskog ugovora. Sa takvim raketama, pošto se njima ne bi mogli uništavati navedeni ciljevi zbog verovatnog kružnog skretanja bojne glave od 960 m, izvođena je obuka u borbenim jedinicama, a

te jedinice se nisu ubrajale u nuklearne snage. Međutim, u ratu, prema potrebi, one bi bile snabdevene nuklearnim bojnim glavama.

Slično je bilo i sa američkim raketama slične namene, s tim što je raketa *Lance* u novije vreme dobila i kasetnu bojnu glavu *BLU-74*, koja sadrži 830 bombica. Ta bojna glava je veoma efikasna protiv slabo otpornih ciljeva, kao što su raketni sistemi na položaju ili maršu, radari, kamioni i vučna artiljerija. Ipak, takvom bojnom glavom ne mogu se uništavati oklopna vozila, naročito tenkovi. Time je raketa *Lance* delimično uklopljena u novu američku vojnu doktrinu „vazdušno-kopnene bitke“ i sa nenuklearnom bojnom glavom.

ULOGA RAKETA SCUD U ZEMLJAMA SREDNJEG ISTOKA

Većina zemalja Srednjeg istoka poseduje balističke rakete sa konvencionalnim bojnim glavama koje imaju slabu preciznost (veliku vrednost verovatnog kružnog skretanja). One ih takođe pretvaraju u strategijsko oružje kojim se ne mogu gađati pojedinačni vojni ciljevi, ali se zato mogu gađati gradovi.

Kada je raketni sistem *SS-1* prodat zemljama Srednjeg istoka (Sirija, Egipat, Irak, Iran i Libija) postao je neka vrsta kvazistrategijskog oružja. Kina i Severna Koreja kopirale su te i neke druge sovjetske balističke rakete i prodaju ih zemljama „trećeg sveta“. Naime, Kinezi su se pokazali kao majstori u kopiranju sovjetske borbene tehnike. Od njih je Iran kupio *Scud B*, a Saudijska Arabija raketu srednjeg dometa *CSS-2*. Maksimalni domet raketa *CSS-2* iznosi 2.700 km i one su mogle gađati svako mesto u Iranu, pa bi se čak iz Saudijske Arabije mogao gađati grad Buhara u Sovjetskom Savezu. Saudijska Arabija je javno objavila kupovinu tih raketa marta 1988. radi upozorenja Iranu, jer je on za vreme iračko-iranskog rata pokazivao pretenzije i prema Saudijskoj Arabiji.

Rakete *CSS-2* spadaju u stariju generaciju raketa srednjeg dometa i u Kini su se pojavile 1971. godine. Njima se uopšte ne mogu gađati vojni ciljevi, kao što su aerodromi, luke itd., nego samo veći gradovi. Gotovo sve zemlje na Srednjem

istoku i neke druge arapske zemlje imaju balističke rakete sa pseudostrategijskom namenom. Nijedan od takvih raketnih sistema nije osposobljen za gađanje važnih vojnih ciljeva u pozadini protivnika, nego samo za terorističke napade po gradovima. Prema tome, one čine neku vrstu oružja sa političkim značenjem. Zemlja koja ih poseduje daje sebi značaj „projektilske nacije“, sposobne da izazove strah kod protivnika pretnjom uništenja njenih gradova i civilnog stanovništva. Takav značaj na početku nuklearne ere dale su sebi obe supersile, kada su pretile drugoj strani uništenjem njenih gradova.

Punjenje bojnih glava tih raketa hemijskim i biološkim sredstvima teorijski je moguće, ali uspešno raspršavanje tih sredstava nad teritorijom protivnika čini mnogo veći problem nego što to na prvi pogled izgleda. Naime, radi se o balističkoj raketi čija bojna glava ponovo ulazi u gušće slojeve atmosfere brzinom koja je oko pet-šest puta veća od lokalne brzine zvuka, a pri tome se naglo menjaju pritisak i temperatura. Ipak, takva potencijalna pretnja postoji i na taj način mali narodi, sa zaostalom vojnom tehnikom, mogu nuklearnu pretnju zameniti biološko-hemijskim sredstvima.

RAKETE SCUD U IRAČKO-IRANSKOM RATU

Irak je iskoristio sovjetske i severnokorejske, a Iran kineske rakete *Scud* za međusobni napad na gradove u završnoj fazi iračko-iranskog rata. Pri tome je Iran imao početnu prednost, pošto je Bagdad mnogo bliži iračko-iranskoj granici nego veliki gradovi Irana, posebno Teheran, te je započeo napade na taj grad relativno malim brojem raketa. To se pokazalo kao pogrešno jer je Irak odgovorio napadom s mnogo većim brojem istih takvih balističkih raketa. Pri tome je Irak imao mnogo bolju tehničku bazu i kadar, pa je mogao i usavršavati te rakete povećavajući im domet na račun smanjenja mase bojne glave. U 188 napada na Teheran i druge iranske gradove Irak je lansirao 600 balističkih raketa, ali njima nisu pogodoeni nikakvi vojni ciljevi od strategijskog značaja. Međutim pogodoeni su gradovi, i na iranskoj strani je ubijeno nekoliko hiljada ljudi.

Intenzivno lansiranje raketa od strane Iraka, a uz to se znalo da on počinje ovladavati tom tehnikom i da će ih uskoro možda i sam proizvoditi, doprinelo je da Iran počne da menja svoje tvrde stavove prema mirovnim ponudama. U „ratu gradova“ jasno se uvidelo da će Irak vremenom moći da nanese mnogo veće udare nego što će ih primiti. Sve to, uz saznanje da i Saudijska Arabija nabavlja balističke rakete, još je više doprinelo tome da Iran pristane na prekid vatre i pregovore. Pre toga Iran dugo nije želeo da prihvati mirovne ponude Iraka i Saveta bezbednosti UN, pa čak ni od Pokreta nesvrstanih za okončanje tog rata.

Irak je imao i znatno bolju avijaciju od Irana, ali je ona bila angažovana na drugim zadacima, tako da nije značajnije učestvovala u „ratu gradova“. Može se konstatovati da Irak nije bio u položaju Nemačke na kraju drugog svetskog rata kada je balističke rakete koristio kao strategijsko sredstvo u „ratu gradova“ sa Iranom. Sretna okolnost za njega bila je činjenica da je Iran prvi počeo lansirati rakete na Bagdad, tako da isti takvi udari po iranskim gradovima nisu mogli izazvati protivljenje svetskog javnog mnjenja. Drugim rečima, Irak je u tom slučaju iskoristio balističke rakete kao sredstvo strategijske prinude sa političkim ciljem da prisili protivnika na mirovne pregovore.

Na kraju tog rata Iraku je ostalo oko 400 raketa *Scud* od 1.000, koliko ih je nabavljeno iz SSSR-a i Severne Koreje. Ostala su im i neka nepokretna lansirna mesta, ali i oko 40 pokretnih lansirnih rampi. Irak je odmah ubrzao radove na modifikaciji tih raketa sa ciljem da im se poveća domet. Da bi se zadržala osnovna konstrukcija rakete modifikacija je bila moguća jedino na osnovu povećanja mase goriva na račun smanjenja mase bojne glave.

Najbrojnija raketa u iračkom arsenalu je originalna *Scud-B*, sa dometom od 300 km i masom bojne glave oko 900 kg. To je, ujedno, najpouzdanija varijanta, ali je njen domet bio suviše malen i za potrebe iračko-iranskog rata.

Modifikacijom *Scud-B* razvijena je raketa *Al-Hussein*, dometa 650 km i ukupne mase bojne glave 400 kg. Pored napora da se izvrše neka poboljšanja na inercijalnom sistemu vođenja, verovatno kružno skretanje je oko 1.500–2.000 m, a prema nekim podacima čak i veće. Ta raketa je razvijena sa

zahtevom da se njome gađa Teheran, a intenzivno je korišćena tek u ratu u Zalivu.

Verzija sa još većim dometom je raketa *Al-Abbas*, sa dometom od 900 km, ali je masa bojne glave smanjena na svega 150 kg. Verovatno kružno skretanje je od 3.000 do 4.000 m, a prema nekim podacima i veće. Jasno je da se sa tako malom masom bojne glave i pri slaboj preciznosti ne mogu gađati nikakvi vojni ciljevi i da je ona trebalo da posluži samo kao „političko oružje“ u budućim sukobima. Izgleda da do sada ta raketa nije korišćena i ne zna se da li je uopšte bila spremna za operativnu upotrebu. Irački stručnjaci su uporno radili na usavršavanju njenog sistema vođenja. U vezi sa tim, irački inženjeri su se specijalizovali na raznim univerzitetima i kursevima u svetu radi ostvarenja programa razvoja balističkih raketa sredjeg dometa. Neki od njih sudeluju u sličnim programima razvoja sa drugim zemljama, kao što je bio argentinsko-egipatski program *CONDOR II*, koji je pod uticajem SAD napušten. Cilj iračkih nastojanja je izgradnja balističke rakete dometa 2.000 km, ali sa modernim sistemom vođenja.

KORIŠĆENJE BALISTIČKIH RAKETA U RATU U ZALIVU

U ratu u Zalivu Irak se našao u sasvim drugačijoj situaciji od one za vreme rata sa Iranom. Protivnik je raspolagao vrhunskom ratnom tehnikom i njegova avijacija, zajedno sa krstarećim bespilotnim letelicama, izvojevala je u prvih nekoliko sati rata apsolutnu prevlast u vazдушnom prostoru. Uništeni su irački sistem za navođenje aviona, kao i drugi delovi komandno-informacijskog sistema i veliki deo poletno-sletnih staza. Na taj način avijacija nije mogla pružiti nikakav ozbiljan otpor napadaču. S druge strane SAD, kao glavna koaliciona snaga, zbog „vijetnamskog kompleksa“, nisu bile politički spremne da prihvate neke veće gubitke svojih trupa. Stoga se čekalo s ofanzivnim dejstvima na zemlji dok se napadima iz vazdušnog prostora ne uništi „kritična masa“ oklopnih jedinica neprijatelja. Sve je to ipak trebalo završiti pre velikih peščanih oluja, koje počinju u martu, jer one značajno sma-

njuju upotrebu precizno vođenih oružja, što bi donekle bila prednost za iračke kopnene snage.

Jedino borbeno sredstvo koje je u tom periodu preostalo Iraku da pokaže da i dalje vodi taj rat protiv celog „zapadnog sveta“ bile su rakete *Scud-B* i *Al-Hussein*. Iraku je bilo jasno da tim raketama ne može uspešno gađati nikakav cilj od vojne vrednosti za saveznike, te su napadi usmereni na gradove Izraela i Saudijske Arabije. Nije postojala nikakva nada da bi se u tim napadima mogla pogoditi neka inudstrijska postrojenja ili načiniti neka veća materijalna šteta, ali za Irak je postojala nada da se mogu postići neki vojnopolitički ciljevi. Raketama *Al-Hussein* napadnuti su Tel Aviv, Rijad, Daharan i Haifa.

Napadima na te gradove htelo se pokazati Iračanima, Palestincima i ostalim Arapima da je Irak sposoban da uzvraća udarce i u uslovima kada je napadnut od celog „zapadnog sveta“ i da, pri tome, pogađa i glavnog neprijatelja arapskog sveta – Izrael. Takođe, Sadam Husein je želeo da stvori utisak da taj rat nije nastao zbog iračke okupacije Kuvajta nego zbog nerešenog palestinskog pitanja. Cilj tih napada bio je da se Izrael uvuče u rat, na strani SAD, što bi dovelo do rascepa u snagama koalicije, iz koje bi verovatno odmah izašli Sirija i Egipat. Izrael bi u eventualnom vazdušnom napadu na Irak morao preletati teritoriju Jordana ili Sirije, što bi moglo čak i Jordan uvući u rat na strani Iraka.

Sredstva javnog informisanja, radio, televizija i novinski izveštaji zapadnih zemalja dali su ogroman publicitet tim napadima. Time su, u stvari, išli naruku Sadamu Huseinu jer se preuveličavao njihov efekat, a u početku su se davale i tačne pozicije mesta gde su te bojne glave pale, tako da su Iračani mogli čak da vrše i popravke gađanja. Kasnije su se ti podaci o mestu pogađanja prikrivali, a prikazivana su samo rušenja i patnje civilnog stanovništva. Palestinci očito nisu mnogo žalili zbog stradanja izraelskih građana u gradovima Izraela, jer je istih takvih stradanja bilo i u nekim iračkim gradovima od savezničkog bombardovanja.

Istovremeno, stalno su širene vesti i strah od moguće upotrebe bioloških i hemijskih sredstava, i svi su imali pri ruci zaštitne maske i zaštitna odela. Sa takvim hiperdramatizovanjem efekata *Scud* raketa išlo se toliko na ruku Iračanima da

su mogli da smanje broj lansiranja na jednu-dve rakete na noć a da, pri tome, stvore isti efekat straha u Izrealu i Saudijskoj Arabiji. Naime, uzbuna za jednu-dve rakete traje kao i za veći broj i onemogućuje normalan život u napadnutim gradovima. U početku je Radio-Bagdad govorio o „kiši“ raketa koje se lansiraju na neprijateljske ciljeve, jer je lansirano od sedam do deset raketa tokom jedne noći. Kasnije, kada je lansirana svega jedna ili dve rakete efekat zastrašivanja bio je gotovo isti.

Strah od upotrebe bojnih otrova i biološkog oružja bio je nepotrebno preuveličan. Pretpostavlja se da pored zastarelih bojnih otrova *iperita* i *levisita* Irak ima i efikasne bojne otrove *sarin* i *tabun*, kao i bakteriološko oružje na bazi kolere i antraksa. Međutim, osim problema uspešnog raspršavanja bojnih otrova i aerosola sa bakteriološkim oružjem, ono što može biti efikasno korišćeno protiv Kurda i Iranaca imalo bi slab efekat protiv Izraela i savezničkih snaga. Sem toga, i Nemci su mogli u V-1 i V-2 staviti svoje bojne otrove, ali im to nije padalo napamet jer su znali šta ih čeka.

Gubici civilnog stanovništva u Izraelu bili su veoma mali, uz umerena razaranja. Izrael nije stupio u rat protiv Iraka, iz čega je obezbedio višestruku korist. Prvo, direktna razaranja je dobro naplatio (trinaest milijardi dolara), a stvorio je imidž nacije koju su neizazvanu terorisali Arapi. Time je obezbedio da se po završetku tog rata palestinsko pitanje i naseljavanje Jevreja iz SSSR-a na okupirana područja ne razmatra suviše ozbiljno. Čak će, od novca dobijenog za opravak razorenih zgrada i infrastrukture, finansirati deo smeštaja jevrejskih izbeglica na okupiranoj teritoriji.

Politički cilj uvlačenja Izraela u rat nije postignut lansiranjem balističkih raketa. Ipak, postignut je jedan pravi strateški cilj – odvlačenje velikog broja avio-poletanja savezničke avijacije od osnovnih ciljeva, pošto su preusmereni na traženje i uništenje lansera raketa *Scud*. Službeni američki izvori su saopštili da je u drugoj polovini januara oko trećina borbenih letova bila usmerena na identifikovanje i uništenje fiksnih i mobilnih lansirnih sistema raketa *Scud*. Zbog opasnosti od ulaska Izraela u rat saveznici su, sa mnogo nervoze, u početku hteli avijacijom da reše taj problem, ali u tome nisu imali većih uspeha.

ODBRANA OD IRAČKIH BALISTIČKIH RAKETA

Deo savezničkih avio-poletanja bio je uzaludno utrošen, jer su se bombardovanjem netačno identifikovanih mesta, kao i lažnih rampi za lansiranje, samo trošile bombe i rakete za „ravnjanje pešćanih dina” u pustinji. Sistematski pristup tom problemu pokazuje da je za odbranu od raketa *Scud* potrebno:

1) izviđanje pomoću satelita i specijalnih izviđačkih aviona;

2) usmeravanje napada avijacije na osnovu izviđačkih podataka ili po principu „traži i uništi”, i

3) uvođenje terminalne odbrane pomoću modifikovanog protivavionskog sistema *Patriot*, verzije PAC-2, od kojeg se očekivalo i moguće uništenje bojnih glava balističkih raketa.

Od satelitskog izviđanja pokazao se kao uspešan samo sistem za rano otkrivanje lansiranja. To su sateliti koji rade pomoću osetljivih infracrvenih uređaja, a balistička raketa pri lansiranju i za vreme rada raketnog motora daje veoma jaku infracrvenu sliku. Ipak, tu je bilo i mnogo drugih infracrvenih odraza. Ostali izviđački i špijunski sateliti nisu uspeali da otkriju ni pokretne lansirne rampe, ni mesta skladištenja raketa. To pokazuje s koliko su optimizma bile procenjene mogućnosti tih satelita u poznatom projektu „Rat zvezda”. Slično je bilo i sa izviđačkim avionima sa radarskim i infracrvenim uređajima za izviđanje.

Lansiranja su se izvodila noću, pa su pokretni lanseri morali biti izvan skloništa u trajanju od oko sata, što je davalo dovoljno vremena izviđačkim avionima da ih otkriju. Međutim, oni su obično otkrivali lažne makete tih lansirnih uređaja, koje je jednostavno načiniti, a izgleda da su ih Iraci imali u dovoljnom broju. Zbog toga su i napadi avijacije – kako na osnovu prethodnih izviđačkih podataka, tako i po sistemu „nađi i uništi” – bili uspešni najviše protiv lažnih maketa lansirnih uređaja.

Kao najuspešniji pokazao se sistem terminalne odbrane, u koji se nije mnogo verovalo jer je to prvi rat u kojem je balistička raketa uništena adaptiranim protivavionskim raketnim sistemom. Korišćena je upravo najnovija verzija PAC-2 sistem *Patriot*, sa modificiranim radarom, novim algoritmom vođenja i blizinskim upaljačem, koji su razvijeni prema zahte-

vima da to postane *ATBM* sistem (Anti Tactical Ballistic Missile), tj. antibalistički sistem za uništenje taktičkih balističkih raketa. Niko, pa ni sam proizvođač, nije se nadao da će se njime ostvariti verovatnoća obaranja od oko 80 odsto.

Sistem *Patriot* je razvijan gotovo 30 godina, i već u samom početku trebalo je da omogući odbranu i od balističkih raketa. Kada se napustila antibalistička, preusmeren je na protivavionsku odbranu, a modelom *PAC-2* bio je osposobljen za obaranje taktičkih balističkih raketa. U završnim ispitivanjima korišćena je raketa *Lance*, ili raketa sistema *Patriot*, ispaljena po balističkoj putanji sa drugog lansera.

Balistička raketa na završnom delu putanje ima brzinu oko 5–6 Macha, a pri tome ne izvodi nikakav manevar. Njena balistička trajektorija lako se uočava na radarskom ekranu. Posebno su značajni radar i računar, koji treba da su dovoljno brzi da prate cilj i ustanove njegovu trajektoriju, koju mogu dovoljno tačno ekstrapolirati da vode u presretanje antiprojektila. Ceo proces počinje kada sateliti ranog otkrivanja otkriju lansiranje balističke rakete i radari *Patriot* se „zakače” za cilj čim se on nađe iznad radarskog horizonta. Računar, na osnovu radarskog praćenja, izračunava trajektoriju rakete da bi se dobila njena geometrija radi presretanja. Lansiranje raketa sistema *Patriot* izvodi se na osnovu odluke računara ili čoveka, i nekoliko raketa može istovremeno da se usmeri na jedan ili više ciljeva. Normalno se na jedan cilj lansira jedna raketa, ali računar može sam lansirati drugu raketu ako se mogućnost presretanja prvom raketom pokaže kao problematična. U odbrani Tel Aviva lansirano je po nekoliko raketa *Patriot* na svaki balistički projektil, pošto sistem dejstvuje prvi put u ratnim uslovima i bila je tendencija da se poveća sigurnost obaranja, bez obzira na broj utrošenih raketa.

Pojava sistema *Patriot*, kao antibalističkog sistema sa relativno visokom verovatnoćom uništenja balističkih raketa u završnoj fazi leta, značajno menja vrednost raketa *Scud* na Srednjem istoku. Takođe, novost je i saznanje da se satelitskim izviđanjem, sem satelitima za rano otkrivanje, ne dobijaju zadovoljavajući podaci. Pošto se ne može očekivati da se rakete *Scud* mogu masovno uništiti na zemlji pre lansiranja, doći će do naglog razvoja sistema sličnih sistemu *Patriot*. Sovjetski sistem *SA-10* (prema američkoj oznaci) može se

donekle porediti sistemom *Patriot*, i usavršavanjem mu se mogu poboljšati antibalistička svojstva. Zemlje koje su do sada kupovale rakete *Scud* od SSSR-a kupovaće i *SA-10*.

Sistem *Patriot*, kao ni usavršeni *SA-10*, nije efikasan u slučaju da postoji mogućnost manevrisanja bojnomo glavom balističke rakete u završnoj fazi, zatim u slučaju da se zasiti određeni rejon većim brojem lansiranih balističkih raketa i, konačno, protiv balističkih raketa sa nuklearnom bojnomo glavom. Jedna nuklearna eksplozija na određenoj visini potpuno blokira radarsko praćenje i vođenje takvih antibalističkih raketa, a potom se provlače ostale. Pošto na Srednjem istoku u bliskoj budućnosti balističke rakete takvih mogućnosti može imati, za sada, jedino Izrael, mnoga pitanja ostaju otvorena.

S U M M A R Y

THE ROLE OF THE „SCUD” MISSILES IN THE GULF WAR

The „Scud” missiles are of Soviet origin and are designed for a specific operative-tactical purpose. In the Middle East, however, they were given a strategic role and, although their military value is questionable, they were used for the attainment of certain political aims. They were in the Gulf war the only weapon by which Iraq maintained for a time its initiative in combat operations, with the aim to attain its political goal – breaking the anti-Iraqi coalition and the involvement of Israel in the war.

Almost all countries of the Middle East have ballistic missiles of types similar to the „Scud” missile, and their use can be expected also in eventual future war conflicts in the region.

In the Gulf war ballistic missiles were for the first time being destroyed or shot down by an improvised anti-missile rocket system, which introduced a novelty in this field.

R E S U M E

LE ROLE DE MISSILES SCUD DANS LA GUERRE DU GOLFE

Les missiles Scud sont d'origine soviétique et sont construits pour les besoins tactico-opérationnelles. En Moyen Orient, ces missiles ont eu la mission stratégique malgré le fait que leur valeur militaire a été très problématique, parcequ' ils ont été employés comme le moyen d'atteindre les objectifs politiques. Pendant la guerre du Golfe, c'était le seul armement de l'Iraq pour tenir l'initiative pendant les actions de combat avec l'intention de pousser Isreaël vers la guerre.

Prèsque tous les Etats du Mouyen Orient possèdent les missiles balistiques pareils et leur emploi peut être prévu dans des conflits éventuels futurs.

Pendant la guerre du Golfe, les missiles balistiques sont, pour la première fois, abattus par un système antimissile improvisé ce que représente une nouveauté dans le domaine de défense antimissile.

РЕЗЮМЕ

РОЛЬ РАКЕТ „СКУД“ В ВОЙНЕ В ЗАЛИВЕ

Ракеты „Скуд“, советского происхождения, проектированы для определенного оперативно-тактического назначения. На Среднем востоке они приобретают стратегическое назначение и, несмотря на их проблематичность, как военного средства, они служат для достижения некоторых политических целей. В войне в Заливе это было единственное оружие, при помощи которого Ираку удавалось поддерживать инициативу в боевых действиях, стремясь при этом достичь политической цели – разгрома антииракской коалиции и вовлечения Израиля в войну.

Почти все средневосточные страны обладают подобными баллистическими ракетами, так что ожидается их использование и в возможных будущих военных столкновениях.

В войне в Заливе баллистические ракеты впервые уничтожались при помощи одной импровизированной антибаллистической ракетной системой, что вносит новшество в эту область.

Dejstva vazduhoplovnih snaga i protivvazdušne odbrane u ratu u Zalivu

Potpukovnik mr *MOMČILO SAKAN*

U radu se razmatra nekoliko veoma značajnih segmenata iz pripreme i dejstva vazduhoplovnih snaga i protivvazdušne odbrane u ratu u Zalivu.

Autor analizira međukontinentalno prebaziranje i grupisanje vazduhoplovnih snaga i protivvazdušne odbrane kao izuzetno kompleksnu strategijsku radnju, a posebno prebaziranje sopstvenim letom aviona, jer je to bio osnovni način prebaziranja snaga taktičke i strategijske avijacije ratnog vazduhoplovstva multinacionalnih snaga. U nastavku se razmatraju dejstva vazduhoplovnih snaga zaraćenih strana i osnovne karakteristike artiljerijsko-raketnih jedinica PVO, s težištem na analizi protivraketnih borbenih dejstava, koja su po prvi put izvođena u tom ratu (dejstva raketnim sistemom *Patriot*).

U članku se ukazuje i na značaj, efekte i poučne primere organizovanja mera protivvazdušne zaštite, kao jednog od značajnijih elemenata sistema PVO. Posebno se ukazuje na primere organizovanja obaveštavanja, utvrđivanja, obmanjivanja, maskiranja i otklanjanja posledica dejstava.

Kao zasebna celina razmatraju se problemi sadejstva i identifikacije snaga. Oni su u ratu u Zalivu bili veoma aktuelni, bez obzira na visoki stepen tehničke opremljenosti i automatizacije sistema rukovođenja i komandovanja.

Višemesečni bezuspešni pokušaji Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija i drugih subjekata međunarodne zajednice – zagovornika mirnog rešavanja krize u Persijskom zalivu, izazvane agresijom Iraka na Kuvajt, nisu doneli pozitivno rešenje. Stoga je kriza neminovno prerasla u ratni sukob većih razmera – regionalni rat.

Cilj multinacionalnih snaga, koji je predložen Ujedinjenim nacijama, bilo je isterivanje iračkih snaga iz Kuvajta i vraćanje suvereniteta i legalne vlade toj zemlji. Kasnije, on je znatno korigovan, što se moglo videti iz planova upotrebe snaga i toka izvođenja borbenih dejstava. Očigledno, multinacionalne snage (pre svega SAD) nastojale su da oslabe vojnu, ekonomsku i političku moć Iraka i uklone opasnost od njegove

dominacije u tom delu sveta, koji je veoma bogat naftom i predstavlja područje od vitalnog interesa vodećih zapadnih zemalja.

Ratna dejstva između multinacionalnih snaga (28 zemalja), sa jedne, i oružanih snaga Iraka, s druge strane, otpočela su 17. januara 1991. pod nazivom operacija „Pustinjska oluja“. Planom je bilo predviđeno da se ta operacija izvede u tri etape: prva – vazduhoplovna, i druga i treća – kopneno-vazdušno-pomorska. U prvoj etapi je planirano uništenje udarima iz vazdušnog prostora ofanzivne moći Iraka i stvaranje uslova za izvođenje druge etape. U toj etapi nosioci dejstva trebalo je da budu vazduhoplovne snage,¹ koje su, u sadejstvu sa raketnim jedinicama, planirane za izvođenje vazduhoplovne napadne operacije. U drugoj etapi nosioci dejstava trebalo je da budu kopneno-vazduhoplovno-pomorske snage, a bilo je planirano da jednovremenim dejstvima sa kopna, mora i iz vazdušnog prostora oslobode Kuvajt. Za treću etapu bilo je predviđeno definitivno razbijanje oružanih snaga Iraka sve do konačnog uništenja ili sklapanja mirovnih ugovora, odnosno ostvarenja ciljeva rata. Na osnovu tog plana pristupilo se dovođenju i grupisanju snaga i izvođenju borbenih dejstava.²

Rat je završen pobedom multinacionalnih snaga. Borbena dejstva su trajala veoma kratko, svega šest nedelja, ali će ona još dugo biti predmet istraživanja vojnih teoretičara. To su bila specifična dejstva uz masovno angažovanje satelita, vazduhoplovnih i raketnih snaga. Osim toga, prvi put je vođena protivraketna borba i primenjene brojne nove tehnologije. Na osnovu podataka iz sredstava javnog informisanja mogu se izvesti određeni zaključci, ali uz rezervu i rizik da se u mnogo čemu pogreši, naročito u analizama dejstava ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane oružanih snaga Iraka, koje su bile zaštićenije od sredstava javnog informisanja.

¹ U vazduhoplovne snage multinacionalnih snaga ubrajamo ukupne avijacijske snage angažovane u borbenim dejstvima. To su, pre svega, snage ratnog vazduhoplovstva (taktička i strategijska avijacija), mornaričke avijacije (palubna i avijacija mornaričke pešadije) i avijacije KoV.

² U toku izvođenja operacije došlo je do izvesnih odstupanja od prvobitnog plana. Prva etapa je trajala znatno duže, a druga i treća su izvedene uporedo. Tako je operacija „Pustinjska oluja“, umesto u tri, izvedena u dve, jasno razgraničene etape – vazduhoplovnoj i kopneno-vazdušno-pomorskoj etapi.

NOVE TEHNOLOGIJE PRIMENJENE U RATU

Na pitanje koje su to nove tehnologije primenjene u tom ratu teško je precizno odgovoriti. Ako se kao kriterijum klasifikacije uzme to da li je sredstvo u tom ratu prvi put primenjeno ili ne, broj novih tehnologija o kojima bi se moglo govoriti veoma je mali. Jednostavno, tih sredstava ili nema mnogo ili o njima nema podataka. Zato se pri razmatranju tog pitanja pošlo od drugih kriterijuma, a osnovni su savremenost sredstva (u smislu primene visoke tehnologije), godina proizvodnje i masovnost primene. Sa tog aspekta, u nove tehnologije mogu se svrstati: masovna primena satelita, nove vrste letelica, nove vrste ubojnih sredstava i nova vazduhoplovna i druga oprema koja je u tom ratu bila masovnije zastupljena i koja je značajno uticala na angažovanje snaga, pa i ishod rata.³

1. *Sateliti* su u ratu u Zalivu masovno korišteni. Pretpostavlja se da je za potrebe multinacionalnih snaga bilo angažovano petnaestak satelita, ali su najznačajniju ulogu imali *KH-11 Kihoul*, *Lakros* i *Magnum*. Oni su obavljali brojne zadatke, a najznačajniji su: održavanje svih vrsta veza; sveobuhvatno stratejsko – optoelektronsko, radarsko i radio-tehničko izviđanje; obrada i dostavljanje podataka o meteorološkoj situaciji, rasporedu jedinica, značajnijim objektima za dejstvo avijacije i krstarećih raketa tipa *Tomahawk*,⁴ mestu i vremenu lansiranja raketa *Al-Husein* i *Al-Abas*,⁵ i dostavljanje podataka službama za spasavanje posada oborenih i oštećenih vazduhoplova. Satelitsko izviđanje bilo je značajan element u obaveštajno-izviđačkom sistemu multinacionalnih snaga. Svi prikupljeni podaci dostavljani su zainteresovanim komandama jedinica – od stratejskog do taktičkog nivoa, u realnom vremenu.

³ Deo navedenih sredstava ne spada ni u vazduhoplovstvo ni u protivvazdušnu odbranu. Međutim, ona su uticala na dejstva avijacije i organizovanje sistema PVO, pa su stoga detaljnije analizirana.

⁴ Sateliti još nisu osposobljeni za vođenje krstarećih raketa, ali se na tome radi. To znači da će uskoro te rakete moći da vode i iznad morske površine i koriste za dejstva po plovim objektima.

⁵ Podaci o lansiranju raketa *Scud*, preko centara u Australiji (baza Vumera) i SAD (baza Peterson), dostavljani su neposredno u računare na glavnom komandnom mestu u Dahraru, komandnim mestima snaga koje su bile potencijalni objekat dejstva i u računare raketnih sistema *Patriot*. Na taj način za 2–3 minuta, posle lansiranja rakete u Iraku, obezbeđena je sigurna informacija neophodna za uzbunjivanje objekta dejstva i pripremu lansiranja raketa *Patriot*.

2. Od novih vrsta *letelica* značajni su avioni *F-117A stelt* i *E-8-j stars* i helikopter *AH-64 apač*.

Lovac-bombarder *F-117A* nova je vrsta aviona *stelt* tehnologije. Namenjen je za vatrena dejstva po objektima na kopnu i, eventualno, na moru i za obavljanje izviđačkih zadataka. Njegova osnovna prednost je u tome što se teže otkriva radarskim sredstvima, pa je otporniji i na protivdejstva protivnika. Zahvaljujući *stelt* tehnologiji efikasna odrazna površina smanjena mu je na svega $0,025 \text{ m}^2$. Avion nije nevidljiv, već samo manje vidljiv od ostalih. Radari ga mogu otkriti na maksimalnoj daljini do 10 km, a to je 2–10 puta manje nego kod ostalih tipova aviona. Razvoj tog aviona traje već desetak godina, i do sada je više puta poboljšavan. Od naoružanja može nositi vođene laserske bombe *GBU*, ukupne mase 2.270 kg, vođene rakete vazduh–zemlja *AGM-65 D/E meverik*, sa TV-samonođenjem, laserskim vođenjem i termovizijskim samonođenjem, i protivradarske vođene rakete tipa *Harm*. Ubojna sredstva smeštaju se u unutrašnje spremište aviona dimenzija $4,70 \times 1,75 \text{ m}$. Avion je prvi put primenjen u ratu u Panami, ali se u ratu u Zalivu pokazao znatno efikasnijim. Pretpostavlja se da je korišten za neutralisanje iračkog sistema PVO i da je u prvim masovnim udarima imao veliki značaj.

Avion *E-8-J* nakon četvorogodišnjeg probnog programa u Evropi, prvi put je upotrebljen u tom ratu, i to dva aviona – kao komandno mesto za navođenje lovačko-bombarderske avijacije na objekte dejstva, odnosno kao radarski sistem za zajedničko osmatranje napada po objektima dejstva. To je neka vrsta *AWACS* za dejstvo po kopnenim jedinicama. Opremljen je visokorazvijenim radarskim sistemom koji na daljini do 200 km može sa visokim stepenom preciznosti da registruje lokacije jedinica, borbena vozila i druge objekte po kojima se planira dejstvo lovačko-bombarderske avijacije. O efikasnosti angažovanja ta dva aviona do sada nema pouzdanih podataka.

Helikopter *AH-64A* protivoklopni je helikopter sa savremenom vazduhoplovnom i specijalnom opremom, snažnim naoružanjem i jakom oklopnom zaštitom. Naoružan je sa 16 protivoklopnih raketa tipa *helfajir*, laserski je vođen i ima domet do 7.000 m. Ima top kalibra 30 mm sa 1.200 granata,

a može da nosi i 76 nevođenih raketa 2,75 inča (70 mm). Naročito je došao do izražaja u završnoj etapi i u toku iračkog ispada u pravcu Kafadžija. Korišćen je u sadejstvu sa tenkovima, osmatračkim helikopterima i avionima *A-10*.

3. Od *novih vrsta ubojnih sredstava*, prema sadašnjim saznanjima, korišćene su rakete *Slam*, *Alarm*, *Al-Husein*, *Al-Abas*, *Tomahawk* i *Patriot*.

Vođena raketa vazduh–zemlja *Slam* usavršeni je model rakete *Harpoon* koja se već duže koristi za protivbrodska dejstva. Namenjena je za gađanje stacionarnih objekata na kopnu i moru. Ona još nije u fazi serijske proizvodnje i tek je prvih sto uzoraka isporučeno ratnoj mornarici. Pretpostavlja se da ima domet oko 120 km i kombinovani (termovizijsko-televizijsko-laserski) sistem vođenja – sličan raketi *AGM-65/E meverik*. Raketa je prvi put primenjena 19. januara 1991. godine. Sa aviona *A-6E* lansirane su dve rakete na jednu elektranu koja je branjena jakim snagama protivvazdušne odbrane. Rakete su lansirane sa daljine 90–100 km u razmaku od dva minuta. Prva raketa je napravila rupu u kućištu za generatore, a druga je kroz taj otvor uletela u unutrašnjost centrale i uništila zgradu.

Engleska protivradarska raketa *Alarm* ima domet oko 100 km. Odmah nakon ispitivanja uvedena je u naoružanje multinacionalnih snaga. Masovnije je primenjivana u prvim danima rata za dejstvo po radarskim sistemima. Raketa je, prema mišljenju engleskih vojnih stručnjaka, u neutralisanju iračkog sistema PVO imala odlučujuću ulogu.

Rakete *Al-Husein* i *Al-Abas* usavršene su verzije sovjetske rakete *Z-Z R-300*. To su nove verzije raketa povećanog dometa (*Al-Husein* do 650, a *Al-Abas* do 900 km). Upotrebjavane su za dejstva po objektima na teritoriji Izraela i Saudijske Arabije, radi nanošenja gubitaka, stvaranja panike među stanovništvom, uvlačenja Izraela u rat, a zatim pridobijanja javnog mnjenja, odnosno uvlačenja Jordana, Sirije i još nekih arapskih zemalja u rat protiv multinacionalnih snaga. Dejstvima tih raketa, sem moralnog efekta, nisu ostvareni značajniji rezultati.

Krstareće rakete *Tomahawk* nisu novo ubojno sredstvo, ali su u ratu u Zalivu prvi put masovno primenjene. Lansirane su sa brodova (i podmornica – prvi put) koji su bazirali u

Persijskom zalivu, Crvenom moru i istočnim delovima Sredozemnog mora. Pretpostavlja se da se na tim brodovima i podmornicama nalazilo više od 400 raketa sa klasičnim i nuklearnim bojnim glavama. Do početka rata programirane su putanje leta i određeni eventualni objekti dejstva za još 300 raketa.

Rakete su intenzivno primenjivane u prvim danima rata. Samo u toku prvih 14 časova, za dejstvo po elektrocentralama, komandnim mestima, elementima infrastrukture ratnog vazduhoplovstva i PVO i vatrenim položajima raketnih jedinica, lansirano ih je 114. Upotrebljene su usavršene verzije *BGM-109/G* i *BGM-109/D*, dometa do 1.200 km i brzine leta 885 metara u sekundi. Rakete su snabdevene klasičnom razornom (mase 453 kg) i kasetnom (166 bombi mase po 1,5 kg) bojnog glavom. Visina leta rakete iznad morske površine iznosila je 15–60 m. Do prvog rejona korekcije raketa je vođena inercijalnim podsistemom vođenja. Iznad prvog rejona korekcije uključivan je korelacioni podsistem *TERCOM* (*Terrain Contour Matching*), pomoću kojeg je raketa vođena do završnog dela putanje. Na završnom delu vođenje je preuzimao podsistem *DSMAC* (*Digital Scene Matching Aera Correlator*), koji je obezbeđivao tačnost vođenja raketa na 3–4 m od nišanske tačke na objektu dejstva. U prve tri nedelje rata lansirano je oko 290 raketa. Verovatnoća pogađanja, prema mišljenjima vojnih stručnjaka SAD, iznosila je 0,8.

Raketni sistem protivvazdušne odbrane *Patriot* razvijan je više godina (od 1967) za potrebe američke kopnene vojske. Uveden je u naoružanje 1982. godine, i tada se videlo da on može biti efikasan i u gađanju raketa. To je najusavršeniji i najskuplji automatizovani raketni sistem koji je uveden u operativnu upotrebu u oružanim snagama SAD. U odnosu na druge, smatra se da je efikasniji četiri i otporniji na elektronsko ometanje 10 puta. Uspešno može da gađa sve letelice na daljinama 3–72 i visinama 0,02–24 km. Sistem nije nov, ali je prvi put korišćen za gađanje balističkih raketa tipa *Al-Husein* i *Al-Abas*.

4. Od *savremene opreme* značajna je bila elektronska oprema na vazduhoplovima, navigacijsko-nišanski uređaji i kompjuteri, koji su masovno korišćeni u toku pripreme i izvođenja borbenih dejstava. Oni su snažno uticali na sam

početak napada, izbor objekata dejstva i primenu intenzivnog izviđanja i efikasne protivelektronske borbe.

Napadna dejstva su otpočeta u *noćnim uslovima*, i to u uslovima tamne noći – bez mesečine. Vreme početka dejstava određeno je na osnovu studioznih analiza. Prema nekim podacima, vršene su i simulacije na elektronskim računarima na osnovu kojih je zaključeno da će se noćnim dejstvima postići najbolji rezultati uz najmanje gubitke. Poznato je da su vazduhoplovstva multinacionalnih snaga u potpunosti osposobljena za dejstva u noćnim uslovima, dok, sa druge strane, mnogi vazduhoplovi i artiljerijsko-raketne jedinice PVO Iraka nisu u stanju da im se suprotstave. Noću mogu da dejstvuju samo malobrojne artiljerijsko-raketne jedinice PVO koje su posedovale radarsko-računarsku grupu i druge senzore za noćna dejstva, ali su i one uspešno ometane iz vazdušnog prostora. Tako je i taj rat potvrdio načelo da je noć saveznik tehnički jačeg protivnika i da će noćna dejstva i u eventualnim budućim ratovima biti intenzivnija nego do sada.

Objekti dejstva birani su selektivno, uz precizno nišanje i dejstvo po njima. Dakle, rat u Zalivu nisu karakterisala dejstva „tepihom“ kao u Vijetnamu. Ona su u Zalivu izvođena koordinirano, uz masovnu upotrebu raznovrsnih vazduhoplova, što se nije moglo ni zamisliti bez visoke tehnologije, automatizacije i jasnog pregleda situacije.

Intenzivno izviđanje i ometanje elektronskih sredstava izvođeno je neprekidno radi „zaslepljivanja“, „ogluvljavanja“, „obezglavljivanja“ i, na kraju – „razoružavanja“ protivnika. Primenom tih tehnologija obezbeđeno je potpuno neutralisanje elektronskih i borbenih sistema i umnogome ometano komandovanje jedinicama oružanih snaga Iraka.

DOVOĐENJE I GRUPISANJE SNAGA

Odmah nakon iračke agresije na Kuvajt SAD prevele su deo regularnih jedinica iz mirnodopskog u ratno stanje, aktivirale sve vrste izviđanja, otpočele prebacivanje prvog ešelona iz sastava snaga za brze intervencije u zonu konflikta, organizovale pozivanje dela rezervnog sastava i otpočele pripreme za prebaziranje snaga i izvođenje eventualnih napadnih i odbrambenih operacija.

Sedam dana nakon agresije (9. avgusta 1990), na teritoriju Saudijske Arabije prebačen je prvi ešelon – ojačana brigada 82. vazdušno-desantne divizije, dva skvadrona lovačko-bombarderske avijacije *F-15 C* i *D*, pet aviona *AWACS E-3A sentri* i dve komande sa po 20 specijalista za pokretne centre veze. U vodama Zaliva i Crvenog mora organizovano je patroliranje sa tri nosača aviona i 6–8 brodova, na kojima su se nalazile krstareće rakete tipa *Tomahawk*. Sa prebačenim snagama prvog ešelona izvedena je delimična blokada Iraka. Ostvarena je i delimična kontrola pomorskih, vazdušnih i kopnenih puteva, pa su velikim delom bile blokirane veze Iraka sa drugim zemljama.

Uporedo sa prebacivanjem snaga pristupilo se ubrzanom organizovanju izviđačko-obaveštajnog sistema. Pored satelita, angažovani su avioni tipa *AWACS*, izviđački avioni *U-2*, *TR-1* i *RF-4*, mornarički sistemi radio-tehničkog izviđanja i tri grupe bespilotnih letelica iz sastava mornaričke pešadije. Tako razvijen sistem omogućavao je potpun uvid u stanje i aktivnosti glavnih snaga na teritoriji Iraka, otkrivanje i obradu potencijalnih objekata dejstva za snage lovačko-bombarderske avijacije i krstareće rakete i obaveštavanje vojno-političkog rukovodstva SAD o eventualnim napadnim operacijama oružanih snaga Iraka 12–24 časa pre početka napada glavnih snaga.

Radi pravovremenog strategijskog razvoja izvršena je mobilizacija dela snaga, i to u dve etape. U prvoj etapi (21–31. avgust) mobilisani su rezervni delovi transportih avijacijskih i kopnenih jedinica i delovi sanitetskih sastava. U drugoj etapi (od 1. septembra do 1. oktobra) prevedene su u potpunu borbenu gotovost regularne jedinice i pozadinski elementi. Jedinice su, odmah nakon formiranja, intenzivno obučavane u nacionalnom školskom centru Fort Irvin (Kalifornija). Obučavanje je izvođeno u približno ratnim uslovima sa težištem na uvežbavanju napadnih dejstava na utvrđene položaje u pustinji. Iskustva sa tih obučavanja pokazala su da bi jedinice KoV pri napadu na utvrđenja slična onim u Kuvajtu pretrpele velike gubitke i da takvi napadi, bez prethodnog omekšavanja odbrane, nisu mogući. Ta iskustva su značajno uticala na strukturu snaga angažovanih u ratu i fizionomiju izvođenih borbenih dejstava.

Međukontinentalno prebaziranje vazduhoplovnih snaga izvedeno je kombinovanim (pomorsko-vazdušni) transportom

uporedo sa prebaziranjem glavnih snaga KoV i ratne mornarice. Za transport ljudstva i različitih, pre svega prioritetnijih tereta bilo je angažovano više od 250 strategijskih transportnih aviona, tipa *C-5* i *C-141*, i oko 50 taktičkih transportnih aviona tipa *C-130*. U oko 3.500 tura, tim avionima prebačeno je više od 150.000 vojnika i oko 80.000 tona različitog tereta. Intenzitet opterećenja dostizao je 11–15 sati po avionu u toku 24 sata, a to je vreme koje odgovara opterećenju u ratnim uslovima. Srednje opterećenje pilota transportnih aviona iznosilo je 120–150 sati mesečno, odnosno 2–3 puta više nego u normalnim uslovima.

Pored transportne avijacije ratnog vazduhoplovstva, angažovani su i vazduhoplovi civilnih kompanija – ukupno 124 transportna aviona koji su napravili više od 3.000 tura i prebacili oko 100.000 vojnika i 140.000 tona tereta.

Prosečna dužina marš-rute iz kontinentalnog dela SAD do Saudijske Arabije iznosila je 12.000–15.000 km, a ukupno trajanje leta 20–25 sati. Za odmaranje posade i eventualno dopunjavanje gorivom korišćeni su usputni aerodromi na Azorskim ostrvima i u Španiji. Da bi se skratilo vreme zadržavanja avioni najčešće nisu dopunjavani gorivom na tim aerodromima, nego u vazdušnom prostoru – neposredno pre sletanja ili posle uzletanja.

Pomorskim transportom prevožena je teža borbena tehnika (tenkovi, oklopni transporteri, samohodna oruđa i helikopteri) i materijalna sredstva. Prosečno vreme plovidbe na plovnom putu dužine 12.000 milja (oko 22.000 km) iznosilo je 21–27 dana. Formacijskim i pridatim transportnim brodovima prebačena su oko dva miliona tona različitog tereta.

Snage taktičke i strategijske avijacije ratnog vazduhoplovstva SAD međukontinentalno prebaziranje su izvele sopstvenim letom. Ukupno je u zonu sukoba preletelo oko 600 aviona iz različitih avijacijskih jedinica. Prosečno vreme trajanja leta iznosilo je oko 15 sati, a prosečno dopunjavanje gorivom u vazdušnom prostoru obavljano je 10–12 puta. Pored snaga ratnog vazduhoplovstva, u rejon sukoba prebazirano je još oko 700 aviona iz sastava ratne mornarice i oko 1.500 helikoptera iz sastava avijacije kopnene vojske.

Prebaziranje je završeno do 1. novembra 1990. godine. Ukupno je iz SAD u rejon Zaliva prebazirano više od 400.000

vojnika, deset divizija, tri brigade, više od 2.500 tenkova, oko 2.000 artiljerijskih oruđa, oko 1.500 aviona (oko 700 iz sastava mornaričkog vazduhoplovstva) i oko 80 brodova – uključujući i šest nosača aviona. Pretpostavlja se da je u toku prebaziranja, u raznim udesima, izgubljeno do 20 aviona i helikoptera.

Na sličan način prebazirane su i vazduhoplovne snage zemalja članica NATO iz zapadne Evrope. Prebazirano je oko 170 aviona: 18 iz sastava snaga za brze intervencije, oko 100 iz sastava RV Velike Britanije, 58 iz sastava RV Francuske i osam iz sastava RV Italije.

Prebazirane vazduhoplovne snage grupisane su na aerodromima u Saudijskoj Arabiji, Emiratima, Turskoj i na šest nosača aviona koji su se nalazili u vodama Persijskog zaliva i Crvenog mora. Na teritoriji Saudijske Arabije i Emirata korišćeno je dvadesetak aerodroma, a na teritoriji Turske vazduhoplovna baza Indžirlik. U vodama Persijskog zaliva nalazili su se nosači aviona *Midway*, *Teodor Rosevelt* i *Ranger*, a u Crvenom moru: *Saratoga*, *D.F. Kennedy* i *America*. Na svakom od njih nalazilo se po 80–90 borbenih aviona.

Na osnovu analize aerodroma baziranja i mesta rasporeda nosača aviona može se zaključiti da su vazduhoplovne snage grupisane na velikom prostoru. Prosečna udaljenost aerodroma baziranja od objekata dejstva na teritoriji Iraka iznosila je 600–900 km, što navodi na zaključak da su avioni punjeni gorivom u vazdušnom prostoru ili su koristili etapne aerodrome na teritoriji Turske⁶ i Saudijske Arabije. Razloga za grupisanje snaga na tako velikoj daljini od objekta dejstva verovatno ima više, a osnovni su: izbegavanje dejstva iračke avijacije i raketa *Scud*, neizvesnost o upotrebi nuklearnog i hemijskog oružja, osposobljenost aerodroma elementima infrastrukture za prihvati i obezbeđenje vazduhoplovnih snaga, složenost organizovanja i rukovođenja borbenim dejstvima avijacije heterogenog sastava i različitog stepena obučenosti na malom prostoru, potreba za angažovanjem manjih grupa vazduhoplova (zbog masovne upotrebe savremenih vođenih

⁶ Pretpostavlja se da su, pored baze Indžirlik, na teritoriji Turske korišćeni još i aerodromi Erhač, Muš i Batmen, u neposrednoj blizini granice između Turske i Iraka. Na te aerodrome sletali su američki avioni nakon bombardovanja objekata dejstva radi dopunjavanja gorivom, kratkog odmora pilota i delimičnog rasterećenja vazduhoplovne baze Indžirlik, koja je mogla biti objekat dejstva raketa *Scud*. (Videti: *Avioni SAD koriste tri turske baze*, „Borba“, 22. januar 1991, str. 2).

ubojnih sredstava), nedovoljno ratno iskustvo i psihološka pripremljenost letачkog osoblja za intenzivna dejstva u pustinjskim uslovima.

Zbog velike udaljenosti aerodroma baziranja, naprezanje borbene avijacije bilo je u proseku svega 1,2–1,5 avio-poletanja dnevno. To je znatno manje nego u drugim lokalnim ratovima, gde su se naprezanja avijacije kretala 3–5 avio-poletanja.

O baziranju iračkih vazduhoplovnih snaga nema pouzdanih podataka. Zna se da Iračani imaju oko 110 aerodroma, od čega oko 40 sa specijalnim armiranobetonskim skloništima, a među njima je i osam koji su inženjerski izvanredno uređeni. Pretpostavlja se da su Iračani neposredno pred agresiju prebazirali deo svojih vazduhoplovnih snaga, sa južnih, na centralne i severne delove teritorije. Prebaziranje je izvedeno radi zaštite snaga na uređenim aerodromima u unutrašnjosti zemlje, ali je time oslabljena podrška jedinica na frontu i smanjena mogućnost za preduzimanje eventualnih ofanzivnih dejstava protiv multinacionalnih snaga na teritoriji Saudijske Arabije.

KVALITATIVNO-KVANTITATIVNA ANALIZA SNAGA

U ratu u Zalivu multinacionalne snage su angažovale oko 1.800 aviona, od čega oko 130 lovaca, 1.000 lovaca bombardera, 48 bombardera, 120 izviđača i 30 AWACS. Od značajnijih tipova aviona angažovano je oko: 80 AV-8B, 48 B-52, 83 F-16, 60 F-5E, 114 F-14, 20 A-7, 20 A-4, 128 F/A-18, 56 F-117A, 150 F-15, 27 F-1, 10 F-2.000, 180 A-10, 75 Tornado, 40 Jaguar, šest Buccaner, 10 E-3, 30 E-2C, 140 C-130 i 30 EA-6B. Pored aviona, angažovano je oko 1.700 helikoptera različite vrste i namene.

Sistem protivvazdušne odbrane multinacionalnih snaga imao je u sastavu raketne sisteme PVO tipa *Patriot* i *Hawk*, a u sastavu kopnenih jedinica bili su formacijski raketni sistemi *Stinger*, *Redeye* *Crotale* i protivavionski topovi 20, 35 i 40 mm.

Ratno vazduhoplovstvo Iraka imalo je oko 700 aviona, od čega oko: 230 lovaca, 360 lovaca bombardera, 12 bombardera, 12 izviđača i dva aviona tipa AWACS. Od značajnijih tipova aviona angažovano je oko: 30 MiG 29, 30 MiG-25,

90 *MiG-23*, 150 *MiG-21*, 30 *Su-7*, 70 *Su-20*, 60 *Su-25*, 16 *Su-24*, 30 *F-1*, 64 *Mirage EQ5/-200*, 30 *J-6*, 8 *Tu-22*, četiri *Tu-16* i dva *Il-76*, *Adnan-1* i *Adnan-2*. Pored aviona, u sastavu iračkih oružanih snaga nalazilo se i oko 500 helikoptera, od čega oko 160 naoružanih.⁷

Snage PVO Iraka raspolagale su sa više od 800 lansera raketa (oko: 160 *SA-2*, 140 *SA-3*, 300 *SA-6/-8/-9/-14*, nepoznat broj *SA-7* i 100 *Roland*) i sa oko 4.000 topova kalibra 23, 23/4, 37, 57, 57/2, 85, 100 i 130 mm. Sistem VOJIN Iraka bio je organizovan u četiri sektorska centra, koji su u sastavu imali 50–70 vodova i četa VOJIN. Ukupno je u sistemu VOJIN bilo 280–320 radarskih osmatračkih stanica pretežno sovjetske proizvodnje.

Na osnovu komparativne analize navedenih kvantitativnih pregleda, vazduhoplovna komponenta multinacionalnih snaga imala je brojčanu prednost (oko dva i po puta). Ako se vazduhoplovna komponenta analizira uporedo sa kopnenim snagama, nameće se zaključak da se radi o sasvim novom kvalitetu. Iračke kopnene snage su bile znatno brojnije od multinacionalnih (za oko dva i po puta), ali su ostavljene bez jake vazduhoplovne podrške – pre svega bez lovačke zaštite i vazduhoplovno-vatrene podrške jedinica na bojištu. Stoga su ostale nepokretne, neaktivne i izložene neprekidnim dejstvima multinacionalnih snaga.

Za razliku od iračkih, struktura multinacionalnih snaga bila je znatno povoljnija za savremene, pre svega pustinjske uslove ratovanja. Težište na vazduhoplovnoj komponenti je očigledno. Naime, ne radi se samo o broju vazduhoplova nego i o njihovoj strukturi i borbenim mogućnostima. Ukupna nosivost tih snaga veća je od iračkih sedam puta. Vazduhoplovna ubojna sredstva multinacionalnih snaga su znatno kvalitetnija. Sateliti su obezbeđivali dodatnu informativnu prednost za još tri-četiri puta. Elektronsko obezbeđenje koje su multinacionalne snage sprovele u pripremi i izvođenju borbenih dejstava činilo je novi kvalitet u razvoju teorije i prakse ratne veštine. Ono je dobilo presudnu ulogu koja se sastojala u tome da se obezbedi sigurno otkrivanje i obrada svih vrsta objekata dejstva, omogućujući sigurno navođenje borbe-

⁷ Podaci o vazduhoplovnim snagama Iraka preuzeti su iz *The Military Balance*, IISS, London, 1990–1991.

nih i ubojnih sredstava, da svojim komandama pruže sigurnu informaciju, sa jedne, i sve to onemogućće Iračanima, sa druge strane. Elektronska blokada pre izvođenja borbenih dejstava – kada svi radarski pokazivači i TV-ekrani „pobele“, kompjuteri „pobesne“, telefoni „zaneme“, teleprinteri „pošasave“, vođene rakete „ne slušaju“ i upaljači pre vremena eksplodiraju jeste novi kvalitet koji je multinacionalnim snagama kao, u elektronici nadmoćnijoj strani, omogućio da sa sigurnošću računa na uspeh.⁸ Kada se navedenim kvalitativnim prednostima pridruže i visoka profesionalizacija (preko 60 odsto kadra) i obučenost starešinskog i vojničkog sastava, sasvim je jasno zbog čega je Irak izgubio rat.

Tu kvalitativnu prednost vojno-političko rukovodstvo Iraka očigledno nije uzelo u obzir prilikom procenjivanja situacije i donošenja odluke o ulasku zemlje u rat. Njegove kopnene snage bile su brojno nadmoćnije, ali je razlika u kvalitetu i kvantitetu vazduhoplovne komponente bila očigledna. Pored inferiornosti u raspoloživim snagama, Iračani su ostali potpuno sami – bez saveznika. Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija, jednoglasnom odlukom, je dao multinacionalnim snagama legalitet za oslobađanje Kuvajta i vraćanje Iraka u okvire regularnih, međunarodno priznatih granica. Stoga nije jasno zbog čega je zvanični Bagdad odlučio da otpočne takav rat.

KARAKTERISTIKE DEJSTVA VAZDUHOPLOVNIH SNAGA

Dejstva vazduhoplovnih snaga otpočeta su jednom od do sada *najdužih, najsloženijih, najmasovnijih i, zbog primenjenih tehnologija, najraznovrsnijih strategijskih vazduhoplovnih napadnih operacija.*

Pre početka borbenih dejstava multinacionalne snage su izvodile intenzivno elektronsko izviđanje iz kosmosa i vazdušnog prostora i ometanje svih elektronskih sredstava – naročito radarskih sistema i veza vazdušnog osmatranja i javljanja, komandovanja, sadejstva i navođenja avijacije. Ukupno je za

⁸ Videti: D. Šešerinac, *Daltonizam u strategiji*, „Borba“ br. 19–20, subota–nedelja 19–20. januar 1991, str. 12.

izviđačke zadatke dnevno odvajano oko 200 borbenih letova izviđačkih aviona i helikoptera, ili 10–15 odsto od ukupnog broja.

Vazduhoplovna operacija izvedena je u neprekidnom trajanju od 38 dana. Dejstva avijacije izvođena su masovnim udarima, sa većim intenzitetom u noćnim, nego u dnevnim uslovima. U prvih šest dana rata prosečan intenzitet letova iznosio je oko 2.000, a u poslednjim danima oko 2.700 avio-poletanja.

Operacija se uslovno može podeliti na tri međusobno povezane i ne baš jasno razgraničene faze. U *prvoj fazi* su izvedena dejstva za ostvarivanje prevlasti u vazдушnom prostoru. Ta faza je realizovana snažnim i jednovremenim udarima avijacije i krstarećih raketa po avionima, aerodromima, skladištima ubojnog i pogonskog materijala, artiljerijsko-raketnim jedinicama PVO na vatreanim položajima (naročito raketnim jedinicama PVO srednjeg dometa), jedinicama VOJIN, komandnim mestima i drugim elementima infrastrukture RV i PVO. *Drugu fazu* karakterišu dejstva koja su bila usmerena na razaranje objekata na teritoriji Iraka koji su od vitalnog značaja za vođenje rata. To su: fabrike za proizvodnju hemijskog i drugog oružja, rafinerije nafte i druga energetska postrojenja, proizvodni privredni objekti, skladišta i značajniji objekti na putevima i u naseljenim mestima – pre svega u gradovima Bagdadu i Basri. *Treća faza* obuhvata dejstva za izolaciju vojišta, koja su u toj fazi izvođena po značajnijim objektima, kolonama na putevima i snagama Republikanske garde koje su se nalazile u rezervi na kuvajtsko-iračkoj granici. Zahvaljujući uspešnosti dejstva u toj fazi, vazduhoplovne snage su uspele da desetkuju ukupne količine materijalnih i drugih sredstava koja su iz unutrašnjosti Iraka svakodnevno upućivana na front (sa 20.000 na svega 2.000 t), smanje potencijalne mogućnosti jedinica KoV za 50 odsto i unište oko 125 skladišta goriva i ubojnog materijala.

U *drugoj etapi* rata težište dejstava vazduhoplovnih snaga bilo je na podršci jedinica KoV koje su izvodile napadna dejstva prema „doktrini vazdušno-kopnene bitke“. U toj fazi helikopteri su masovno angažovani. Obavljali su raznovrsne zadatke, a osnovni su bili izviđanje i osmatranje, protivoklopna borba i vatrena podrška, prevoženje desanata iz sastava 101.

vazdušno-jurišne i 82. vazdušno-desantne divizije, snabdevanje jedinica, evakuacija povređenih i obolelih i spasavanje posada oborenih vazduhoplova.

Prema potrebi, tokom celokupne operacije su obnavljana dejstva za održavanje ostvarene prevlasti u vazдушnom prostoru. Po vitalnim objektima – aerodromi i drugo, obnavljana su u određenim vremenskim razmacima radi sprečavanja opravke i onemogućavanja njihovog korištenja za potrebe iračkih vazduhoplovnih snaga. Lansirne rampe raketa zemlja–zemlja *Al-Husein* i *Al-Abas* takođe su bile prioritetni objekti dejstva, a za njihovo uništenje dnevno je odvajano 100–190 letova lovačko-bombarderske avijacije.

Nakon prvih masovnih udara ostvarena je potpuna prevlast u vazдушnom prostoru, pa avijacija multinacionalnih snaga više nije imala potrebe da leti i obavlja zadatke na malim visinama. Umesto niskog leta, pribegavala je srednjim visinama, što je omogućavalo brži i sigurniji let, uštedu goriva (a time i veći taktički radijus), bolje vizuelno i elektronsko uočavanje objekta dejstva i optimalnu upotrebu vođenih ubojnih sredstava.

Dejstvima vazduhoplovnih snaga prekrivena je celokupna teritorija Iraka. Izvođena su sa polukružne osnovice, tako da je teritorija Iraka bila blokirana sa tri strane. Ostvaren je potpuni uvid u vazdušno-kopneno-pomorski prostor teritorije Iraka i na njenim prilazima, sem istočnih granica, gde je postojala mogućnost za manevar vazduhoplovnih snaga i eventualno korišćenje aerodroma na teritoriji Irana.

Pretpostavlja se da su dejstva izvođena u malim grupama, a napad iz poniranja i horizontalnog leta, uz pretežnu upotrebu vođenih ubojnih sredstava. Za dejstvo po radarskim osmatračkim stanicama korištene su protivradarske vođene rakete tipa *AGM-88 Harm* i *AGM-78 Standard*, a po aerodromima bombe tipa *Durandal*, *Bap-100*, *JP-233* i specijalne verzije raketa *AGM-109 Tomahawk*. Za dejstvo po drugim objektima korišćene su precizno vođene bombe serije *GBU* (najčešće tipa: *GBU-15* i *GBU-58*), *BLU-109*, volaj, rakete *AGM-65/A, B, C, D meverik* i druge, a po živoj sili prvenstveno kasetne bombe tipa *beluža*, *BL-775*, *Mk-20 rokaj* i serije *CBU*. Pretpostavlja se da su u pravljenju prolaza u minskoeksplozivnim preprekama upotrebljavane i bombe tipa *CBU-55/B*, koje su punjene aerosolnim eksplozivima.

U dejstvima po plovnim objektima Iraka najviše je korištena radarski vođena raketa *Sea Skua*, dometa do 18 km, koja je primenjivana sa mornaričkih helikoptera. Njome je potopljeno nekoliko iračkih brodova.

Vazdušnih borbi skoro da nije ni bilo. Prva značajnija vazдушna borba izvedena je iznad severnih delova Iraka noću 22/23. januara, kada su irački lovci tipa *F-1 Mirage* i *MiG-23* napali pedesetak američkih aviona tipa *F-16* i *F-18*. U borbenim dejstvima koja su trajala oko 45 minuta oboreno je pet iračkih aviona, a eventualni američki gubici nisu navedeni.⁹

Podaci o uspešnosti vazduhoplovne operacije nisu dovoljni za kompleksnu analizu i ocenu stanja. Pretpostavlja se da su ostvareni rezultati bili ispod očekivanja i realnih mogućnosti angažovanih snaga, što je značajno uticalo na produženje vremena izvođenja operacije. Dejstva su donekle ometali i loši vremenski uslovi, jer su otežavali pronalaženje objekta dejstva i vođenje ubojnih sredstava. Najveći gubici naneti su snagama i objektima koji su bili na otvorenom prostoru. Glavne vazduhoplovne snage su ipak bile pod zemljom i sačuvane su u prvim masovnim udarima. Bilo je dejstava i po lažnim objektima, što je umanjilo gubitke iračkih snaga.

Ukupno je ostvareno oko 110.000 borbenih letova. Od toga su 86,5 odsto izvele vazduhoplovne snage SAD, pet odsto Engleske, 1,5 odsto Francuske i 6,5 odsto Saudijske Arabije. Prebačeno je oko 88.000 vazduhoplovnih ubojnih sredstava, koja su upotrebljena po 4.000 stacionarnih i brojnim pokretnim objektima dejstva. U prvim danima rata po objektima na zemlji dejstvovalo je oko 53 odsto borbenih aviona. Kasnije, po ostvarenju prevlasti u vazдушnom prostoru, taj broj je bio mnogo veći. Za uništenje žive sile do kraja januara odvajano je 12–14 odsto, početkom februara do 25 odsto, a sredinom februara 30–40 odsto ukupnih avio-poletanja.

Irak je na samom početku rata odustao od usvojene doktrine *blickkriga*, koju je sproveo u agresiji na Kuvajt i delimično u prvim danima rata protiv Irana. Umesto toga, opredelio se za defanzivnu doktrinu, uz povremene raketne napade i ispade jedinica KoV ispred prednjeg kraja.

Nejasno je zbog čega iračko vazduhoplovstvo nije ozbiljnije angažovano u toku rata. Za to je bilo više pretpostavki:

⁹ Videti: *Prva vazдушna bitka*, „Borba“, br. 24, 24. januar 1991, str. 3.

(a) da Irak čuva svoju avijaciju od prvih masovnih udara za naredni period rata; (b) da računa na savez određenog broja arapskih zemalja i eventualno prebaziranje na njihovu teritoriju; (c) da su mu snage u potpunosti uništene, i (d) da mu je neutralisan sistem VOJIN i da avijacija nije mogla da leti i obavlja zadatke. Kako je vreme odmicalo mnoge od tih pretpostavki su „padale u vodu“.

Bagdad, pre svega, nije imao nikakvog razloga da čuva svoju lovačku avijaciju. Lovačko-bombardersku avijaciju, ako je i čuvao, morao je da upotrebi za vazduhoplovnu vatrenu podršku snaga koje su izvodile ispade prema Kafadžiju i ispred prednjeg kraja odbrane. Ta podrška je očigledno izostala, pa su i ti ispadi bili potpuno neuspešni.¹⁰ Lovačko-bombarderska avijacija nije angažovana ni u drugoj etapi operacije – kada je bila najpotrebnija, pa je stoga pretpostavka očuvanja avijacijskih snaga, neprihvatljiva.

Pretpostavka da su Iračani računali na savez dela arapskih zemalja i da će izvesti prebaziranje snaga na njihovu teritoriju imala je osnova, jer je deo aviona (ukupno 136, a prema nekim podacima 150), namerno ili prinudno, prebazirao u Iran. Međutim, Iran je ostao neutralan, a prebegli avioni i piloti su zadržani na njegovoj teritoriji sve do kraja rata. To navodi na zaključak da Iran nije dao saglasnost za prebaziranje i da je eventualna procena o takvoj mogućnosti bila pogrešna.

Nije bila realna ni pretpostavka o potpunom uništenju iračkog ratnog vazduhoplovstva, jer je veliki broj aviona sačuvan u podzemnim skloništima, na dobro inženjerski uređenim aerodromima. Iračkoj avijaciji ozbiljniji gubici naničeni su tek u prvoj polovini februara, kada su intenzivirana dejstva po skloništima u kojima su se avioni nalazili.

Pretpostavka da je sistem VOJIN uspešno neutralisan je najverovatnija. Smatra se da je samo u prvom danu rata krstarećim raketama *Tomahawk* uništeno 50, a avionima *F-117A* 80 radarskih osmatračkih stanica ili 40,6–46,4 odsto

¹⁰ Ispadi ispred prednjeg kraja u teoriji i praksi ratne veštine dobro su istraženi. To napadno dejstvo branilac izvodi radi: izviđanja neprijatelja, sprečavanja ili ometanja priprema za napad, dezorganizovanja napada i nanošenja gubitaka, a u konkretnom primeru i radi pridobijanja javnog mnjenja u zemlji i svetu (naročito arapskom). Ispadi Iraka nisu izvođeni prema usvojenim teorijskim načelima. Izostala je snažna vazduhoplovna, artiljerijska i druga podrška, i dobra zaštita i odbrana lovačkom avijacijom i drugim snagama PVO (detaljnije o ispadima u: *Vojna enciklopedija*, drugo izdanje, tom 3, Beograd, 1972, str. 66).

od ukupnog broja. Sa tako velikim gubicima, u složenim uslovima elektronskog rata, sistem VOJIN Iraka jednostavno nije mogao da funkcioniše, a bez tog sistema piloti nisu bili u mogućnosti da lete i uspešno obavljaju zadatke – ostali su „prikovani za zemlju“. Nemogućnost funkcionisanja sistema VOJIN nije jedini, ali je sigurno osnovni razlog neaktivnosti iračkih vazduhoplovnih snaga. Ostali su: nedovoljna odlučnost vojnog rukovodstva, personalne promene u komandi ratnog vazduhoplovstva, oštećenja na aerodromima izazvana prvim masovnim udarima, nedovoljno savremenih aviona tipa *MiG-29*, nedovoljna obučenost pilota za obavljanje zadataka u uslovima narušenosti sistema VOJIN i visoka efikasnost izviđačko-udarnog sistema multinacionalnih snaga.

Iračko vazduhoplovstvo, zbog navedenih razloga, samo u prvom danu uspeo je da ostvari oko 120 borbenih letova. U toku prve nedelje taj broj je smanjen na svega 30–40 letova, u prvoj dekadi februara aktivnost iračke avijacije svedena je na pojedinačne letove, a od 11. do 26. februara tih letova praktično nije ni bilo.

KARAKTERISTIKE DEJSTAVA ARTILJERIJSKO-RAKETNIH JEDINICA PROTIVVAZDUŠNE ODBRANE

Multinacionalne snage nisu imale potrebe za organizovanjem jakog sistema PVO jer dejstava vazduhoplovnih snaga Iraka, sem nekih pojedinačnih, gotovo da i nije bilo. Organizovan je samo sistem protivraketne odbrane onih naseljenih mesta na teritoriji Izraela i Saudijske Arabije za koja se pretpostavljalo da mogu biti objekti dejstva iračkih raketa tipa *Al-Husein* i *Al-Abas*.

Protivraketna borbeno dejstvo vođeno su raketnim sistemom PVO tipa *Patriot*, koji je raspoređivan ispred objekata dejstva. Gađanje raketa *Al-Husein* i *Al-Abas* izvođeno je na završnom delu putanje – u trenutku kada se nađu na visini manjoj od 24 km i uđu u zonu dejstva raketnog sistema PVO *Patriot*. Zahvaljujući uspešno organizovanom sistemu, rezultati raketnih napada Iraka bili su mnogo ispod očekivanja. Do D+13 lansirane su 44 rakete: osam je pogodilo objekat

dejstva, 10 je palo u more, a 26 uništeno je raketnim sistemom PVO tipa *Patriot*.

Ukupno vreme leta raketa *Al-Husein* i *Al-Abas* kroz zonu dejstva protivraketnog sistema *Patriot* iznosilo je oko 40 sekundi. U tom kratkom vremenu trebalo je otkriti i identifikovati cilj, izvesti lansiranje i sustići raketom raketu. Stoga se dešavalo da se rakete pogađaju na svega 5–7 km pre pada na zemlju i da parčad eksplodiranih raketa padaju u blizini, pa i po samom objektu dejstva.

O načinu organizovanja i izvođenja iračke PVO, na osnovu nedovoljnih podataka može se zaključiti da su uspešno dejstvovali samo artiljerijski sistemi PVO i da su tim sistemima naneti svi navedeni gubici u vazduhoplovima multinacionalnih snaga. Pretpostavlja se da su raketni sistemi uspešno neutralisani vatrenim dejstvima i elektronskim ometanjem i da nisu mogli efikasno dejstvovati po letelicama multinacionalnih snaga.

Uspešnosti protivelektronske borbe multinacionalnih snaga umnogome je doprineo i način organizovanja sistema PVO Iraka. Naime, organizovan je po klasičnoj šemi „rešetke“, sa visokim stepenom centralizacije i nedovoljnom autonomijom elemenata. Osnovni elementi sistema bili su stacionarni, a kao takvi bili su neotporni na protivelektronsku borbu.

ORGANIZOVANJE MERA PROTIVVAZDUŠNE ZAŠTITE

Mere protivvazdušne zaštite (PVZ) uspešno su organizovale obe sukobljene strane.

Težište organizovanja mera PVZ multinacionalnih snaga bilo je na uzbunjivanju, primeni rastresitog rasporeda, sklanjanju i otklanjanju posledica dejstva raketa *Scud*. U gradovima na teritoriji Izraela i Saudijske Arabije uočeni su poučni primeri hermetičkog zatvaranja stanova ili pojedinih prostoriya, dobro organizovanog načina snabdevanja stanovništva sredstvima za ličnu zaštitu i obučavanja za njihovu primenu i brzo otklanjanje posledica dejstva (od ukazivanja prve pomoći do rasčišćavanja ruševina i uspostavljanja normalnog stanja). Takva organizacija je značajno uticala na smanjivanje gubitaka, koji su zanemarujući u odnosu na mogućnosti raketa *Scud*.

Mere PVZ Iraka, tokom celog rata, bile su osnovni i najznačajniji elemenat celokupnog sistema PVO. Masovnom primenom utvrđivanja i obmanjivanja Irak je znatno ublažio posledice dejstva iz vazdušnog prostora i sačuvao svoje snage od još većih gubitaka.

Utvrdivanje je uspešno sprovedeno na celoj teritoriji Iraka – kako na frontu, tako i u dubokoj pozadini. Na frontu je izvođeno paralelno sa zaprečavanjem i maskiranjem. Ispred prednjeg kraja prvog položaja urađen je veštački peščani nasip visine 3–5 m. Njegova osnovna namena bila je usporavanje pokreta oklopnih sredstava i omogućavanje gađanja u pod i druge slabije oklopljene delove tenka. Neposredno iza tog nasipa nalazio se protivtenkovski rov, dubine 3–7 i širine 7–20 m. Na njegovom dnu nalazila su se burad sa petrolejom, koja su se palila u trenutku kada protivničke snage dođu do njih. Iza tih rovova nalazila su se gusto „zasejana“ protivtenkovska i protivpešadijska minska polja i pojas sa bodljikavom žicom, a tek iza njih zakloni i skloništa za jedinice prve linije prvog ešelona, ukupne jačine 150.000–200.000 vojnika i 500–600 tenkova.¹¹

U unutrašnjosti Iraka urađeni su brojni podzemni objekti – aerodromi, komandna mesta, skladišta pogonskog i ubojnog materijala, i skloništa za zaštitu ljudi i tehnike. Za njihovu izradu Irak je izdvajao 2, a u poslednjih nekoliko godina 4,8 odsto celokupnih investicija. Većina tih objekata građena je po veoma strogim kriterijumima – strožim od onih koji važe za NATO. Za njihovo rušenje bilo je potrebno jedan ili nekoliko direktnih pogodaka bombe od 1.000 kg. Radi uspešnijeg rušenja pojedinih skloništa za avione saveznici su bili prinuđeni da konsultuju britanske i druge stručnjake koji su učestvovali u njihovoj izradi. Na osnovu tih konsultacija određivana su ubojna sredstva koja su najpogodnija za rušenje skloništa i aviona u njima.

Obmanjivanje protivnika uspešno je ostvareno izradom mnoštva lažnih i veštim prikrivanjem stvarnih objekata na celoj teritoriji Iraka. Lažni objekti (makete tenkova, aviona, radara, raketa zemlja–zemlja i dr.) rađeni su pretežno od gume i pleksiglasa. Makete su snabdevane infracrvenim i radio-odašiljačima, tako da su odavale verodostojnu sliku stvarnih

¹¹ Detaljnije: R. Ličina, *Dvostruka cena topovske hrane*, „Borba“, 30. januar 1991, str. 6.

objekata i uspešno obmanjivale sredstva za izviđanje iz vazdušnog prostora – aero-foto-kamere, infracrvene radarske i radio-senzore. Stvarna borbená sredstva su vešto prikrivana maskiranjem i sklanjanjem u civilne objekte. Rakete *Al-Husein* i *Al-Abas* prikrivane su u civilnim i drugim zgradama, a radarske osmatračke stanice u platformama za crpljenje nafte. Na poletno-sletnim stazama koje su osposobljene posle bombardovanja, veštím bojenjem, imitirani su krateri (stvarni pogoci), što je obmanjivalo protivničku lovačko-bombardersku avijaciju.

Jedinice na frontu prikrivane su dimnim pokrivkama, koje su stvarane paljenjem naftnih postrojenja na teritoriji Kuvajta. To je jedinstven primer izrade dimnih pokrívki u istoriji ratne veštine. Mada su izazvale ekološku katastrofu u tom delu sveta, te pokrívke su imale veliki značaj u prikrivanju jedinica KoV koje su se sa prednjeg kraja odbrane, preko teritorije Kuvajta, povlačile na teritoriju Iraka. Njihov uticaj na umanjenje gubitaka jedinica KoV najbolje se vidi iz izjava pilota ratnog vazduhoplovstva multinacionalnih snaga, koji su govorili da od tog dima ništa nisu mogli videti.

PROBLEMI SADEJSTVA I IDENTIFIKACIJE SNAGA I GUBICI U RATU U ZALIVU

U sastavu multinacionalnih snaga nalazile su se brojne jedinice različitog sastava, organizacijske strukture i stepena obučenosti, sa brojnim raznovrsnim sredstvima i različitim načinom komunikacije na nekoliko jezičkih područja. Bez obzira na te razlike, operacija je dobro planirana i uspešno izvedena. Sadejstvo je u celini dobro organizovano i ostvareno, ali je najvećih problema bilo oko identifikacije snaga i izbegavanja međusobnih dejstava.

Pentagon je javno priznao da je jedan avion u bici kod Kafdzija greškom raketirao oklopni transporter i da je u tom napadu poginuo jedan marinac, da je jedan projektil uništio vlastiti helikopter i da je komandant helikopterskog bataljona (potpukovnik Hejls) smenjen sa dužnosti zato što je iz helikoptera *AH-64A* *apač* greškom otvorio vatru na američka vozila i ubio dva vojnika. To je još jedna potvrda iskustava iz

lokalnih ratova i da će tih grešaka biti i u eventualnim budućim borbenim dejstvima. Stoga se u proceni ukupnih gubitaka moraju uzimati u obzir i gubici od sopstvene vatre, koji u određenim situacijama mogu biti veoma veliki.

O gubicima u ratu u Zalivu nema dovoljno podataka. U početnim dejstvima zaraćene strane su nastojale da prikriju svoje i uveličaju gubitke protivnika. Kasnije je iračko rukovodstvo promenilo taktiku i počelo da preuveličava svoje gubitke. Naročito je preuveličavalo gubitke civilnog stanovništva radi pridobijanja svetskog javnog mnjenja i eventualnog pritiska na multinacionalne snage.

Pretpostavlja se da su podaci o gubicima u prvoj etapi verodostojniji, a da u drugoj etapi nisu u potpunosti istraženi, niti zvanično objavljeni. Objavljene su samo prve prognoze vojnog rukovodstva multinacionalnih snaga. Međutim, one nisu zasnovane na tačnim podacima i nisu verodostojan pokazatelj.

Prema nekim podacima¹² može se zaključiti da su saveznici izgubili oko 20 aviona i helikoptera u toku međukontinentalnog prebaziranja snaga i još 44 aviona i 15 helikoptera u toku izvođenja operacije. Ukupno je izgubljeno oko 80 aviona i helikoptera ili, približno, oko 0,07 odsto ukupnog broja avio-poletanja. Pretpostavlja se da su gubici naneti cevnim sistemima PVO i da u vazдушnim borbama nije uništen nijedan avion. Gubici multinacionalnih snaga u živoj sili su neznatni – svega 250 poginulih, 700 ranjenih, 90 nestalih i 20 zarobljenih vojnika.

Iračko vazduhoplovstvo izgubilo je 36 aviona i šest helikoptera u vazдушnim borbama. Pretpostavlja se da je na zemlji izgubljeno još oko 60–70 aviona i helikoptera, jer je do polovine februara, od 594, uništeno 327 armiranobetonskih skloništa za avione (oko 55 odsto ukupnog broja). Na teritoriju Irana prebeglo je 136 aviona.

Pored snaga ratnog vazduhoplovstva, Irak je prvenstveno od dejstva avijacije izgubio još: 3.008 tenkova (71 odsto), 1.856 oklopnih transportera (64 odsto) i 2.140 artiljerijskih oruđa (69 odsto). Gubici raketa *Scud* iznosili su oko 50 odsto, a

¹² Videti: K. Kažev, *VMS u vojne protiv Iraka. Pervie itogi*, „Morskoj sbornik“, br. 2, Krasnaja zvezda, Moskva, 1991, str. 59–64; B. Markel, *Na bližnem vostokeye ogonj prekraščen*, „Morskoj sbornik“, br. 3, isto, str. 65–68; B. Milatović, *Gubici*, „Vreme“, 4. mart 1991, str. 9.

po objektima na teritoriji Izraela i Saudijske Arabije lansirano je samo 15 odsto od ukupnog broja. Uništeno je i neutralisano oko 60 odsto komandnih centara vojno-političkog rukovodstva zemlje i oko 75 odsto komandnih mesta taktičkih i operativnih jedinica RV i PVO. Stacionarni raketni sistemi uništeni su 100 odsto i većina pokretnih. Od 42 iračke divizije KoV, 29 uništeno je u ratu. Ukupno je zarobljeno 50.000, a dezertiralo oko 30 odsto ukupnog broja iračkih vojnika. Pretpostavlja se da je Irak imao oko 20.000 poginulih i oko 60.000 ranjenih vojnika i civila.

Uništeno je i mnogo značajnijih privrednih i drugih objekata: porušena su 43, od ukupno 46 značajnijih mostova; izbačeno je iz stroja 90 odsto objekata naftne industrije i više od 25 odsto termoelektričnih centrala. Stradali su mnogi veliki gradovi, a najviše Bagdad i Basra. Uništeni su svi značajniji objekti za proizvodnju hrane, municije i druge opreme. Rečju, razrušen je najveći deo celokupnog potencijala zemlje.

Zaključna razmatranja

Iz raspoloživih podataka može se videti da rat u Zalivu, pored sličnosti, karakterišu i brojne specifičnosti u odnosu na sve ratove koji su do sada vođeni. To je još jedna potvrda stava da nijedan rat nije počeo tamo gde se prethodni završio i da nema identičnih ratova i borbenih dejstava u njima. Na osnovu tih specifičnosti i razlika moguće je uočiti određene pravilnosti koje mogu poslužiti kao inspiracija, pouka ili univerzalno iskustvo i za ratove koji će se, eventualno, voditi na drugim prostorima.

Irak je ušao u rat pod izrazito nepovoljnim uslovima. Ne radi se samo o nepovoljnom kvantitativnom odnosu snaga, mada je i on očigledan, već, pre svega, o izrazito nepovoljnom kvalitativnom odnosu ljudskog i materijalno-tehničkog činioca i veoma nepovoljnim političkim i ekonomskim uslovima u kojima je rat vođen. Multinacionalne snage su imale raznovrsna sredstva vrhunske tehnologije, koja su intenzivno korištena za izviđanje, protivelektronsku borbu, komandovanje, automatsku obradu podataka i vatreno dejstvo. Zahvaljujući tome i visokom stepenu obučenosti kadra multinacionalne snage su od samog početka rata uspele da ostvare potpun uvid u

situaciju i da preuzmu inicijativu. To je još jedna potvrda stava da su kvalitet i dijalektičko jedinstvo ljudskog i materijalno-tehničkog činioca osnovni preduslov za pobjedu u ratu.

Društveno-ekonomski i politički uslovi bili su veoma nepovoljni za Irak. On je i ekonomski, i politički bio potpuno izolovan. To se nije desilo ni u jednom lokalnom ratu do sada. Za razliku od Iraka, Vijetnam je, na primer, imao ekonomsku i političku podršku i pomoć velikog dela socijalističkih, nesvrstanih i nekih drugih progresivnih zemalja. U tako nepovoljnim uslovima Irak nije imao izgleda na uspeh, jer on ne zavisi samo od trenutnog stanja armije nego i od ekonomskih potencijala i politike zemlje.

Rat je karakterističan po novom kvalitetu oružanih snaga, sa naglašenim težištem na vazduhoplovnoj komponenti. Taj kvalitet je italijanski general Duet davno uočio, ali je očigledno prerano zagovarao svoju novu strategiju. Tadašnji uslovi, naime, nisu omogućavali potvrdu njegove strategije u praksi, pa je i sam Duet pretrpeo određene posledice. Sadašnji uslovi se značajno razlikuju. Ne radi se samo o ubrzanom razvoju aviona, čiju je moć Duet svojevremeno preuveličavao, već, pre svega, o novom kvalitetu izviđačko-vatrene moći iz vazdušnog prostora i kosmosa i novim vrstama sredstava za izviđanje, navođenje, protivelektronsku borbu, vatrena dejstva i komandovanje, koja su u ratu u Zalivu došla do potpunog izražaja. Zahvaljujući tom novom kvalitetu, napad multinacionalnih snaga je otpočet u noćnim uslovima. Intenzitet angažovanja snaga u daljem toku rata takođe je bio veći u noćnim, nego u dnevnim uslovima, što ukazuje na novo načelo da je noć saveznik tehnički jačeg protivnika.

Nove tehnologije su omogućile izvođenje jedne od, do sada, najsloženijih, najmasovnijih, po primeni tehnologija najraznovrsnijih i, po trajanju, najdužih strategijskih vazduhoplovnih operacija. Ona je u prvim masovnim udarima poprimala oblike vazduhoplovne operacije za ostvarivanje prevlasti u vazdušnom prostoru, zatim za razaranje značajnijih privrednih objekata na teritoriji radi slabljenja vojnih i ekonomskih potencijala Iraka, pa izolacije bojišta, da bi se, na kraju, težište prenelo na dejstva po oklopnim, mehanizovanim, artiljerijskim i drugim jedinicama radi podrške snaga KoV. U istoriji ratne veštine do sada nije zabeležena primena tako raznovrsnih

vazduhoplova (uključujući i tzv. „nevidljive“ avione tipa *F-117A*) i tako masovna upotreba krstarećih raketa, vođenih protivradarskih i drugih raketa i bombi svih vrsta i namene. To je novi kvalitet koji je rukovodstvu multinacionalnih snaga omogućio delimično ostvarenje cilja isključivo vazduhoplovnim snagama. To je značajno iskustvo, ali se verovatno ne može primeniti na sve druge uslove. Da su odnosi snaga bili ravnomerniji, verovatno dejstva iz vazdušnog prostora ne bi bila toliko intenzivna, masovna i, pre svega – efikasna.

Odnos snaga čini značajan elemenat u ratu. Pod tim pojmom ne podrazumeva se samo komparativna analiza iste vrste sredstava. Umesto odnosa sredstvo – sredstvo, značajniji je, uslovno nazvani, odnos sredstvo – protivsredstvo. Taj odnos je naročito značajan za male zemlje. Vijetnam je očigledan primer gde su protiv savremenih sredstava uspešno korištena prostija i jeftinija protivsredstva, koja su se u određenim uslovima pokazala kao veoma efikasna. Tako je, na primer, većina savremenih vazduhoplova uništena na zemlji – u rejonima baziranja, a ne u vazdušnim borbama, a karakteristični su i brojni drugi primeri. Međutim, u tom ratu takvih i sličnih primera uopšte nije bilo, ili se za njih još ne zna. Bilo je pokušaja diverzantskih dejstava po civilnim objektima i značajnijim ličnostima, ali o diverzijama po elementima infrastrukture RV i PVO nema podataka.

Rat je karakterističan i po uspešnoj primeni protivradarskih sistema tipa *Patriot* u dejstvima protiv iračkih raketa tipa *Al-Husein* i *Al-Abas*. To je prvi slučaj u istoriji ratova da se raketom obara raketa, što je značajna novina i najava novog elementa u sistemu protivvazdušne borbe.

Efekti dejstva vazduhoplovne komponente multinacionalnih snaga bili bi neuporedivo veći da Irak nije uspešno primenio mere protivvazdušne zaštite. To je pozitivno iskustvo koje se ponavljalo i u drugim ratovima – praktično od izrade lažnog Pariza u prvom svetskom ratu do sada. Pored Iraka, mere protivvazdušne zaštite uspešno je primenjivala i druga strana, uključujući i Izrael, čije snage nisu bile angažovane u sukobu. To navodi na zaključak da će mere protivvazdušne zaštite i u eventualnim ratovima biti veoma značajan, a u određenim situacijama i osnovni elemenat sistema PVO. Od uspešnosti njihove primene umnogome će zavisiti veličina

vlastitih gubitaka i efikasnost protivničkih dejstava iz vazdušnog prostora, a u određenim situacijama i ishod određenog borbenog dejstva.

Bez obzira na kvalitet sredstava i visoki stepen automatizacije, problem sadejstva i identifikacije vlastitih snaga i dalje je aktuelan. Problemi gubitaka od sopstvenih snaga ne samo da nisu prevaziđeni, nego bi se moglo reći da su u tom ratu bili aktuelniji nego u prethodnim.

Gubici vazduhoplovnih snaga bili su u neposrednoj vezi sa ostvarenim stepenom prevlasti u vazdušnom prostoru i stepenom razvijenosti sistema PVO. Očigledno je da su ta dva važna preduslova bila u korist multinacionalnih snaga, pa su i njihovi gubici bili neuporedivo manji od iračkih.

Borbena dejstva u ratu izvođena su uz stalnu pretnju upotrebom hemijskog i drugih vrsta oružja za masovno uništavanje žive sile. Ona je naročito bila izražena od iračke strane, koja je svakodnevno nagoveštavala mogućnost odmazde raketama sa hemijskim bojnim glavama, diverzijama po značajnijim objektima i ličnostima i stvaranjem ekološke katastrofe. Deo te pretnje je i ostvaren izvođenjem diverzija i ispuštanjem nafte, ali to na izvođenje borbenih dejstava nije značajnije uticalo.

Na kraju, rat u Zalivu je specifičan i po surovim pustinj-skim uslovima i ekološkoj zagađenosti vojišta. Pustinjski uslovi su karakteristični po visokim temperaturama, pustinjskim vetrovima, peščanim olujama, crnim kobrama i drugom. Oni su, s jedne strane, negativno uticali na maskiranje, utvrđivanje, pokrete jedinica KoV, let helikoptera (zbog ulaska peska u motore i glavčine rotora), rad elektronskih sredstava, snabdevanje jedinica i, uopšte, boravak ljudi na tom prostoru. S druge strane, ti uslovi su omogućavali dobru preglednost i vođenje vazduhoplovnih ubojnih sredstava na objekte dejstva. Ekološka zagađenost izazvana je dejstvima po fabrikama koje proizvode hemijske materije, paljenjem petrolejskih postrojenja i ispuštanjem ogromnih količina nafte u more.

S U M M A R Y

OPERATIONS OF THE AIR AND AIR DEFENCE FORCES
IN THE GULF WAR

In the article are considered several very significant segments of preparations for and operations of the air and air defence forces in the Gulf war.

The author analyses the intra-continental re-basing and grouping of the air and air defence forces, as an extraordinary complex strategic operation, particularly characterised by re-basing of the aircraft by own flight, since it was the basic manner of re-basing of units of tactical and strategic aviation of the multinational forces. Further on the author considers the operations of the air forces of the belligerent sides and the basic characteristics of the artillery-rocket air defence units, with the accent on the analysis of the anti-rocket combat operations which were for the first time undertaken in this war (use of the „Patriot“ missile system).

The author points out also the significance, effects and instructive instances in the air defence operations and protection, as well as the instances of organization of the air warning, fortification, deception, camouflage and elimination of effects of the air raids and operations.

As a particular whole are considered problems of combat cooperation and identification of forces. These problems were in the Gulf war severely present, notwithstanding the high quality of equipment and automatization of command and control of the multinational forces.

R E S U M E

LES ACTIONS DES FORCES AERIENNES ET DE LA DEFENSE
ANTIAERIENNE DANS LA GUERRE DU GOLFE

On étudie quelques éléments significatifs des préparatifs et des actions des forces aériennes et de la défense antiaérienne dans la guerre du Golfe.

Auteur fait une analyse de predislocation intercontinentale et du regroupement des forces aériennes et de la défense antiaérienne comme l'action stratégique exclusivement complexe. Dans la suite, on étudie les actions des forces aériennes des parties en conflit, avec l'accent sur l'analyse des opérations antimissiles, menées pour la première fois dans cette guerre (actions des missiles du système Patriot).

Dans cet article on montre l'importance, effets et exemples des mesures de la défense antiaérienne ainsi que les exemples de l'organisation du renseignement, de fortification, de mensonge, de camouflage et des conséquences des actions.

Comme un entier à part, on examine les problèmes de coordination des opérations et de l'identification des forces. Ces problèmes en guerre sont très actuels malgré le degré très élevé de l'équipement technique et de l'automatisation du système du commandement et du contrôle.

РЕЗЮМЕ

ДЕЙСТВИЯ ВОЕННО-ВОЗДУШНЫХ СИЛ
И ПРОТИВОВОЗДУШНОЙ ОБОРОНЫ В ВОЙНЕ В ЗАЛИВЕ

В труде рассматривается несколько весьма важных сегментов, относящихся к подготовке и действиям военно-воздушных сил и противовоздушной обороны в войне в Заливе.

Автор анализирует межконтинентальную перебазировку военно-воздушных сил и противовоздушной обороны как исключительно комплексное стратегическое мероприятие, в частности перебазировку собственным полетом самолетов, ибо это был основной способ перебазировки стратегической и тактической авиаций мультинациональных военно-воздушных сил. В продолжении рассматриваются действия военно-воздушных сил воюющих сторон и основные характеристики артиллерийско-ракетных войск ПВО, причем главное внимание уделялось анализу противоракетных боевых действий, которые в первый раз проводились в Ятой войне (действия ракетным комплексом „*Patriot*“).

В статье указывается и на значение, эффекты и поучительные примеры в области противовоздушной защиты, а также в области организации оповещения, укрепления, обмана, маскировки и устранения последствий действий.

Как отдельное целое рассматриваются проблемы, связанные со взаимодействием и опознаванием сил. Эти проблемы в войне в Заливе были весьма актуальными, несмотря на высокий уровень оснащенности и автоматизации системы управления войсками.

Međunarodni terorizam i rat u Zalivu

Doc. dr MILAN R. PAŠANSKI

Rat u Zalivu ispoljio se u dve dimenzije, koje se prožimaju: prva, *vidljiva* na ratištu, merena je brojem letova borbenih aviona i količinom bačenih bombi ili ispaljenih raketa, a druga je *nevidljiva*, podzemna strategija terorizma, koja kao hidra preti nedužnim životima u regionu Zaliva, ali i šire.

Razmatranje terorističkih implikacija rata u Zalivu ukazuje na tri osnovna aspekta te strategije: na političke odnose u regionu, na odnos političkih ciljeva i meta napada terorističke strategije, i na političke posledice planirane globalizacije terorizma u međunarodnoj zajednici.

Irak je mnoštvom poteza pokazao nedvosmislenu rešenost da, ne birajući sredstva, u ratni sukob uvuče, pre svega, Izrael i Iran, što bi, potom, izazvalo lavinu planiranih političkih posledica. Jedna od osnovnih bila bi *konfesionalizacija rata* i smišljeno zamagljivanje osnovnog fakta zbog kojeg je rat (zvanično) i počeo: protivpravne okupacije nezavisne države. Taj strateški cilj opredelio je i mete napada terorista širom sveta, kao i načine izvođenja, koji su potpuno u funkciji navedenih ciljeva, što je opredelilo i „stručni profil“ terorista, sistem obuke i drugo.

Ratni vihor, koji je sredinom januara 1991. zahvatio region Zaliva, ispoljio se u dve dimenzije koje se uzajamno prožimaju: prva, *vidljiva* na ratištu, merena je brojem letova borbenih aviona, količinom bačenih bombi ili ispaljenih raketa, a druga, *nevidljiva*, podzemna strategija „krtice“ kao hidra preti najčešće nedužnima u regionu, ali i šire.

Radi se o međunarodnom terorizmu, koji u funkciji državnih interesa, uz podršku, usmeravanje, finansiranje, i druge oblike saradnje sa pojedinim državama,¹ postaje – u poslednjoj deceniji drugog milenijuma – dominantan oblik terorističke globalizacije planete. Obe komponente strategije

¹ „Terorizam, iako danas nije prihvaćen kao legitiman oblik ratovanja, mogao bi u budućnosti postati prihvaćena forma ratovanja. Teroristi bi se mogli koristiti za izazivanje međunarodnih incidenata, da u zemlji protivnika izazovu konfuziju, prinude protivnika da svoje dragocene resurse angažuje za vlastitu zaštitu, da unište njegov moral. Vlade bi mogle da upotrebe već postojeće terorističke grupe za napade na protivnike, ili da razviju nove terorističke formacije.“ (Videti: Brian Jenkins, *International Terrorism: A New Mode of Conflict*, str. 7)

– i ona vidljiva na bojnem polju, i ona (u fazi pripreme) nevidljiva, tj. teroristička – kako se pokazalo, bile su u funkciji istog cilja: internacionalizacije rata, uz uvlačenje u sukob što većeg broja država; konfesionalizacije rata, što je trebalo da izmeni njegov karakter, a možda i tok, i akata terorizma u funkciji odmazde ugrožavanjem zapadnih interesa širom sveta.

TRI ASPEKTA RATA

Razmatranje implikacija rata u Zalivu na međunarodni terorizam ukazuje na tri osnovna aspekta te strategije: (1) na političke odnose u regionu; (2) na odnos političkih ciljeva i meta napada terorističke strategije, i (3) na političke posledice planirane globalizacije terorizma u međunarodnoj zajednici. Analiza situacije u regionu pokazala je da su posebno značajni, naročito za terorističke implikacije ratnog sukoba, bili odnosi država u trouglu „3 I“, odnosno Irak–Izrael–Iran.

Irak je brojnim potezima pokazao nedvosmislenu rešenost da, ne birajući sredstva, uvuče Izrael u ratni sukob, što je trebalo, potom, da izazove lavinu planiranih posledica, pri čemu je Irak, pre svega na političkom planu, trebalo da profitira.

Angažovanje Irana – na šta su u jeku rata pozivali najradikalniji iranski ajatolasi – nužno bi vodilo *konfesionalizaciji* rata i smišljenom zamagljivanju osnovnog fakta, zbog kojeg je sukob (zvanično) i počeo – protivpravne okupacije nezavisne države, što je u koliziji sa osnovnim normama međunarodnog pravnog poretka. U domeću terorizma, posledice uključivanja Irana u sukob bile bi izuzetno opasne, s obzirom na kvantitet i kvalitet međunarodnih terorističkih grupa koje se nalaze pod njegovom direktnom ili indirektnom kontrolom.

FANATIČNO-RELIGIOZNI TERORIZAM

Neposredno pre izbijanja rata u Zalivu, Šeik Muhamed Fadlalah, šiitski lider, vođa „Hezbollah“ i idejni inspirator samoubilačkih terorističkih napada kamionima bombama u Libanu, koji je lično ispovedio teroristu–kamikazu pre nego

što je 23. oktobra 1983. kamionom bombom izazvao smrt skoro 300 američkih vojnika u Libanu – izjavio je da će se „Arapi, ukoliko ne budu pronađena rešenja za bliskoistočne probleme, naći na putu prema trećem svetskom ratu. To će biti rat terorizma svih naroda na planeti“.

Rasplamsavanje sukoba u kriznim žarištima na Bliskom i Srednjem istoku (svojevremeno iransko-irački rat, građanski rat u Libanu, arapsko-izraelska konfrontacija, palestinski kompleks, rat u Zalivu itd.) i uticaj i mešanje brojnih država u tom području stvorili su uslove za stvaranje fanatično-religioznog terorizma u funkciji ostvarivanja državnih interesa.²

Opasnost, a u jednom trenutku i realna pretnja od uplitanja Irana u rat u Zalivu potiče i od verskih osnova fanatičko-religioznog terorizma, što mere odbrane, praktično, anulira, zbog samoubilačkih namera egzekutora. Pri tome, treba uzimati u obzir činjenicu da je prastari, fundamentalni princip islama tzv. džihad (sveti ili zakonski rat) donekle preobražen, pre svega u šiitskoj varijanti. U izvođenju terorističkih akata tih terorista, posebno je naglašen njihov fanatizam i spremnost na samožrtvovanje u obavljanju bilo kojih zadataka.

Da bi se shvatila duhovna zavisnost pripadnika svetske islamske zajednice od njihovog halife (naslednik Prorokov), odnosno imama (vođa) – koji, pored ostalog, bdije nad načelima vere, upravlja zajednicom kao verski i državni poglavar i, takođe, rukovodi džihadom protiv nevernika – potrebno je ukratko nešto znati o klasičnim obavezama islamskih vernika i njihovoj (šiitskoj) dopuni, što je sastavni deo ideološko-verske obuke islamskih terorista.

Obrednih propisa za islamske vernike, koji se, inače, zovu „stubovi islama“, ima pet: ispovedanje vere, obredna molitva, post, zakonska milostinja i hodočašće u Meku. Organizatori i planeri fundamentalističkog terorizma prilikom psiholoških

² Noviju najavu te vrste terorizma činio je spektakularni atentat na egipatskog predsednika Anvara el Sadata, 7. oktobra 1981, koji je izvela teroristička organizacija „Džihad“. Zatim, teroristi samoubice s kamionima bombama 18. aprila 1983. savršili su zemljom ambasadu SAD u Bejrutu, a potom su 23. oktobra iste godine, na istovetan način, na bejrutskom aerodromu ubili 300 američkih marinaca. „Džihad“ je, zatim, 12. decembra iste godine, u sedam strahovitih eksplozija kamiona bombi u Kuvajtu, uz mnoštvo ranjenih i velika materijalna razaranja, ubio i šest građana Kuvajta. Takođe, 9. marta 1984, u glavnom gradu Libije, grupa naoružanih komandosa pokušala je da izvede atentat na Gadafija. Kako je saopšteno, pripadali su „Muslimanskoj braći“. Septembra 1986. u Parizu je, u seriji eksplozija, ubijeno devet i ranjeno više od 160 lica tokom terorističke kampanje koju je organizovao klan Abdalah (FARL).

priprema terorista i tokom stručne obuke posebno insistiraju na tzv. *valaji*, koju kao „šesti stub“ islama promoviše šiitska šizma (raskol) u tradicionalnom islamu. Naime, valaja je bezuslovno potčinjavanje vernika imamima, koji su – kako se smatra i veruje – delimično nasledili Muhamedov dar za prorokovanje, pa su nepogrešivi u tumačenju i izučavanju islamskog učenja, koje jedino oni mogu dograđivati, s obzirom na to da su priznati kao nastavljači misije (vali) božijeg poslanika na Zemlji.

CILJEVI TERORISTIČKE STRATEGIJE

Očekivana plima terorizma – čiji su nagoveštaji postali uočljivi od trenutka kada je irački parlament (prema pisanju zapadne štampe), 23. januara 1991, odobrio da se irački piloti kamikaze u samoubilačkim akcijama usremljuju na američke nosače aviona u Zalivu – bila je usmerena na realizaciju tri osnovna cilja Iraka na međunarodnom planu. Međutim, uporedo sa tom, precizno određenom (ali ne i u potpunosti ostvarenom) strategijom, bilo je izvesnih „nus pojava“: na primer, teroristička grupa „Dev Sol“ u Turskoj delovala je – po svemu sudeći – spontano, demonstrirajući svoju privrženost iračkom rukovodstvu, ili onome što ono – po njihovom mišljenju – oličava.

Lokacija pravaca udara međunarodnih terorista po tačno određenim metama, direktno zavisi od nekoliko, uzajamno povezanih elemenata. U vezi s tim, neophodno je napraviti malu, ali korisnu, digresiju i ukazati na složene međudnose sastavnih elemenata fenomena terorizma. Svaki politički terorizam³ svodi se, u suštini, na uzročno-posledičnu reverzibilnu

³ Da bi konkretan akt oružanog nasilja bio politički terorizam neophodno je da sadrži određenu *differentia specifica*, koja je zajednički sadržalac svakog akta terorizma. Tu kategoriju za razgraničavanje autor članka je nazvao *animus terrorandi*. To je politički motivisana namera da se (sistematskom) doziranom i kontrolisanom primenom nasilja (ili pretnjom da će biti primenjeno), usmerenom na tačno određene mete, postignu planirane političke posledice u društvu ili šire. (Autor podrazumeva svest o ciljevima i sredstvima kojima se one mogu ostvariti). Sastavni elementi te kategorije – čije prisustvo, odnosno odsustvo ukazuje da li je konkretni akt politički teroristički akt ili nije – jesu: (a) *teorijska razrada* politički motivisane namere da se terorističkim aktima postignu određene političke posledice u društvu ili šire. U toj fazi, koja je, pre svega, misaona, na osnovu ideološkog ili teološkog pogleda, donosi se i propagira određena strategija i taktika borbe za određene političke ciljeve, koji se nastoje prikazati politički, verski, nacionalno ili istorijski uzvišeni i opravdani; (b) *praktična realizacija* politički motivisane

trijadu: sredstva↔mete↔ciljevi. Pod *sredstvima* se podrazumeva teroristička grupa, naoružanje i celokupna infrastruktura neophodna za obavljanje terorističke delatnosti. *Ciljevi* terorističke strategije su izazivanje političkih posledica u konkretnom društvu ili regionu, odnosno međunarodnoj zajednici, a njihov domašaj i kvalitet direktno zavise od umešnosti izbora *mete* napada, čijim se uništavanjem ili pretnjom da će biti uništena ostvaruju unapred određeni politički ciljevi. Otuda se o metama može govoriti kao o svojevrsnoj transmisiji između sredstava i ciljeva. To znači, s jedne strane, da se dejstvom sredstava na metu terorističkog akta postižu određeni politički ciljevi (sredstva↔mete↔ciljevi); ciljevi i njihov domet s druge strane, direktno određuju metu napada, a meta „zahteva“ tačno određeni stručni profil terorista, optimalno naoružanje i odgovarajući način izvođenja terorističkog akta (sredstva↔mete↔ciljevi).

Primena navedenog teorijskog koncepta u konkretnoj situaciji ukazala je da je međunarodni terorizam u funkciji rata u Zalivu korišten za ostvarenje tri fundamentalna cilja. Međutim, najavljujvana široka teroristička kampanja širom sveta, uglavnom, nije imala planirane efekte iz više razloga. Očekivalo se da primarni ciljevi međunarodnih terorista pod iračkom kontrolom širom sveta budu sve one mete koje su u funkciji *internacionalizacije* ratnog sukoba, pre svega uvlačenje Izraela i Irana u oružani konflikt, naravno, na različitim osnovama i uz primenu različitih metoda, što je trebalo da vodi ka *konfesionalizaciji* rata. Pri tome, značajna karakteristika tog terorizma jeste njegova izrazita *provokativnost*.

PALESTINSKA OSLOBODILAČKA ORGANIZACIJA U KLOPCI

U praksi, pomoću iste strategije, druge strane su uhvatile u klopku PLO i u atentatima su ubijeni njeni lideri Abu Džihad (april 1988) i Abu Ijad (12. januara 1991). Svrstavajući

namere ostvaruje se kroz organizacione oblike terorističke delatnosti (stvaranje terorističke infrastrukture, organizacija, baza, logora za obuku itd.), specijalizaciju za određene načina izvođenja (stvaranje, kroz obuku, određenog „stručnog profila“ terorista, logistička i druga podrška – finansijska, putne isprave) raznih obaveštajnih službi. Izbor sredstava i metoda ukazuje na specijalizaciju terorističkih organizacija koje, u ostvarenju postavljenih ciljeva i taktike za koju su se opredelili, koriste najpovoljnija sredstva.

se uz Irak i (ponovo) prihvatajući terorizam usmeren protiv interesa Zapada kao jedno od sredstava borbe, Arafat kao da je obezvredio sve ono što je postigao od 1973. godine, kada se PLO i zvanično distancirao od terorizma i raspustio terorističku organizaciju „Crni septembar“ (izvela pokolj izraelskih sportista na minhenskoj olimpijadi 1972) pri čemu ga je osudila na smrt zloglasna teroristička organizacija „Al Fatah – Revolucionarni savet“ (Abu Nidal) zbog navodne popustljivosti prema Izraelu. To je PLO dovelo u delikatnu situaciju, jer ako se ubuduće čak i uzdrži od terorističkih akata na zapadne ličnosti i interese, Arafatu će biti veoma teško da se distancira od terorističkih akata Habašovog „Narodnog fronta za oslobođenje Palestine“, Havatmeovog „Demokratskog fronta za oslobođenje Palestine – Generalna komanda“, Abu Nidalove grupe ili Abu Abasovog „Palestinskog oslobodilačkog fronta“, što će voditi ka novim i nesagledivim podelama u PLO-u i arapskom svetu.

Drugi pravac delovanja međunarodnih terorista – posebno u vreme kada je situacija na bojnopolju bila izuzetno nepovoljna po Irak – očekivao se u domenu ostvarivanja efektne i *efikasne terorističke ucene*, koja se ne bi mogla jednostavno ignorisati. Dovoljno je da teroristi samoubice zauzmu nuklearnu elektranu u nekoj od gusto naseljenih zemalja Zapadne Evrope i zaprete novim Černobilom, ukoliko njihovi zahtevi ne budu ispunjeni. S druge strane, oko dvadeset zemalja u svetu mogu da naprave minijaturno nuklearno oružje, po ceni nižoj od 70 miliona dolara, a neke od njih ga mogu dati teroristima. Naime, navedena suma je „zanemarljiva“ kada je reč o državnom terorizmu, jer ga „sponzorišu“ pojedine zemlje.

Treća, po značaju ne i poslednja meta terorističkih napada jesu tzv. *meke mete*, odnosno avioni, aerodromi, brodovi i drugi civilni ciljevi, koje je nemoguće, u dužem periodu, efikasno odbraniti od terorističkih akata.

Očekivana teroristička kampanja izostala je najmanje iz dva razloga. S jedne strane, rigorozno i pedantno sprovedene mere kontrole graničnih prelaza zapadnih zemalja (posebno SAD), putnika i prtljaga na aerodromima, kao i pojačana koordinacija organa bezbednosti (npr. grupa „Trevi“ evropskih zemalja) i obaveštajnih službi Zapada, značajno su dopri-

nele prevenciji suzbijanja terorizma. S druge strane, na osnovu određenih indicija obaveštajnog karaktera, „zalivski“ saveznici nisu pribegli fizičkom likvidiranju Sadama Huseina da on time ne bi stekao oreol mučenika – branitelja islamskog svega, što bi moglo voditi osvetničkim samoubilačkim aktima međunarodnih terorista. U tom pogledu, prema zapadnim procenama, Husein je korisniji kao poraženi neprijatelj, kome su „oprostili“ život, ali su mu nedvosmisleno stavili do znanja da će ga smatrati odgovornim za eventualnu terorističku kampanju i da će snositi njene surove posledice.

DRŽAVE I TERORISTIČKA GLOBALIZACIJA PLANETE

Rat u Zalivu je još jednom ukazao na snažno prisustvo država kao subjekata i objekata međunarodnog terorizma. Države sve učestalije „sponzoriju“ međunarodni terorizam, pod čime se podrazumeva mnoštvo različitih aktivnosti, znatno širih od pojma terorizma, koje stvaraju preduslove za neposredno izvođenje terorističkih akata, a koje organizuju pojedine države preko svojih specijalizovanih organa. Državne mere kojima se podstiču određeni teroristički akti (koji su u funkciji njihovih interesa) veoma su obimne.

Obuhvataju, s jedne strane, razne oblike podrške već postojećim terorističkim organizacijama: isporuka oružja, obučavanje, finansiranje (delimično ili potpuno), pružanje utočišta (ponekad i u zgradama ambasada), snabdevanje putnim ispravama (čak i originalnim diplomatskim pasošima), logistička podrška itd. S druge strane, direktna teroristička delatnost država na međunarodnom planu ispoljava se i kroz organizovanje grupa koje sa svoje, ili sa teritorije trećih država ubacuju u određenu zemlju, ili formiraju terorističke grupe unutar zemlje čije bezbednosne interese nastoje da ugroze. Osim toga, pojedine države neposredno izvođe terorističke akte preko svojih obaveštajnih službi i drugih, za takve delatnosti specijalizovanih organizacija.

Period od 1980. do 1983. godine bio je, u domenu međunarodnog terorizma, vreme razmeđa. U njemu je definitivno pokopan mit o autohtonosti, autentičnosti i autonomno-

sti (ideološko-političkoj i organizaciono-oružanoj) prvobitnih, pionirskih terorističkih organizacija Zapadne Evrope. Posle 1983. godine terorističke organizacije, gotovo potpuno razbijene i proređenog članstva, u očajničkom nastojanju da prežive sve veću antiterorističku ofanzivu, pribegavaju, u početnom periodu, sve intenzivnijoj saradnji sa drugim terorističkim grupama, da bi, u kasnijoj fazi, počele da uživaju pomoć i podršku obaveštajnih službi. Dobijanjem takvog pokroviteljstva državni terorizam stupa na istorijsku scenu.

NOVI NAČINI ORGANIZOVANJA

Sredinom 1986. godine (od 15. juna do 15. oktobra) nastala je prava epidemija terorizma širom sveta – od Bona, Pariza i Madrida, preko Atine, Istambula i Bejruta, do Najrobija, Lime i Santjaga. Izvedena su 34 teška teroristička akta, u kojima je poginulo 735 i ranjeno 767 lica. Tada su pokrenuta neka stara pitanja, koja su – posebno zbog rata u Zalivu – tražila nove odgovore. Jedno od osnovnih pitanja, koje se iznova aktuelizuje, odnosi se na organizacionu strukturu terorističkih grupa sa Bliskog i Srednjeg Istoka, koje se nalaze pod direktnom ili indirektnom iračkom kontrolom. Naime, način njihove organizacije pokazao se kao veoma efikasan za dejstva na „nepoznatom terenu“ zapadnoevropskih prestonica. Jedna od takvih grupa, na primer Abu Nidalova, organizovana je na sledeći način:

– *glavna baza* terorističke grupe nalazi se na teritoriji zemlje koja delimično ili potpuno vodi njene aktivnosti. Tu se nalazi štab organizacije, većina ljudstva, poligoni za obuku i arhiva. U toj bazi se pruža utočište i organizuje obuka za prijateljske terorističke grupe iz Zapadne Evrope, koje im, za vreme „evropskih operacija“, stavljaju na raspolaganje svoju infrastrukturu;

– *pozadinska baza*, koju teroristička grupa uspostavlja, samostalno ili uz posredovanje države koja je „sponzorise“, nalazi se na teritoriji prijateljske zemlje, obično istih ideoloških opredeljenja. Ona je uspostavljena tajno, uz saglasnost obaveštajne službe te zemlje i koristi se samo u prolazu, a nikada za izvođenje akcija na teritoriji te zemlje. Ta baza često služi

i za čuvanje naoružanja i druge opreme, a u njoj boravi „posada za održavanje“, koja prihvata teroriste i održava veze sa lokalnom obaveštajnom službom;

– *isturena ad hoc baza* se uspostavlja na „neprijateljskoj“ teritoriji. U njoj terorista-egzekutor, koji uvek dolazi iz inostranstva nenaoružan – dobija naoružanje. Teroristi koji uspostavljaju tu bazu nikada nisu i izvršioci. Naoružanje ponekad potiče iz diplomatskog prtljaga predstavnika države u kojoj je locirana glavna baza. Izvršioci, koji nikada ranije nisu učestvovali u terorističkim akcijama u zapadnim zemljama, putuju s originalnim pasošima i ničim ne skreću pažnju na sebe. U isturenoj bazi se upoznaju sa detaljnim planom akcije, dobijaju naoružanje, a grupa za podršku ih dovodi na mesto akcije i obezbeđuje im munjevito i bezbedno povlačenje posle njenog izvođenja.

REFLEKSIJE KRIZE U ZALIVU NA JUGOSLAVIJU U DOMENU TERORIZMA

Situacija u Zalivu nakon rata otvara brojna pitanja i nedoumice, a trenutnu „oseku“ terorizma sa fundamentalističkim i ekstremno-palestinskim predznakom, usmerenim protiv zapadnih ličnosti i objekata, čini samo privremenom. U vezi s tim, pouzdano se mogu očekivati teroristički „halo efekti“ krize u Zalivu.

Za našu zemlju od posebnog su interesa moguće bezbednosne implikacije krize u Zalivu na planu terorizma. Trajno i stabilno rešenje izraelsko-arapskog sukoba i uređivanje odnosa u širem regionu Bliskog i Srednjeg Istoka po *Pax americana* receptu (što se gotovo podrazumeva posle aktuelnog približavanja SAD–SSSR) odraziće se i na, uveliko problematične, bezbednosne odnose u Jugoslaviji. Posebna opasnost, s jedne strane, jeste u tome što se to može dogoditi u sredinama koje su, do sada, u našoj zemlji važile za relativno stabilne i, s druge strane, što taj terorizam nije „tranzitnog“ karaktera, već ima stalna uporišta, koja se produbljuju. Taj terorizam, za razliku od autohtonog, sadašnjeg terorizma, ima izrazitu inostranu komponentu.

U našim univerzitetskim centrima boravi više od 15.000 stranih studenata i đaka. Manji deo tih studenata nije došao

u našu zemlju samo da bi studirao, već po raznim političkim, obaveštajnim, subverzivnim, pa i terorističkim zadacima. Stoga su ti studenti okupljeni u više političkih organizacija i grupa, od kojih su neke organizovane na principima ilegalnog rada, pojedine su militantne, a sve su, uglavnom, veoma zatvorene za prijem novih članova. Pošto im je jedan od zadataka i kontrola političkog ponašanja studenata iz svojih zemalja ili razbijanje grupa koje su oponentske režimima u svojim zemljama, česte su konfrontacije. Ako se tome doda i veoma prisutna obaveštajna komponenta, jasno je koliko je takva aktivnost štetna i opasna. Na primer, talas zaoštavanja i konfrontacija među grupacijama arapskih studenata koji je usledio kao reakcija na ubistvo Abu Džihada, drugog čoveka PLO-a, a potom i Abu Ijada. Pored ostalog, učestali su i sukobi između studenata pripadnika iračke partije BAAS koji se konfrontiraju sa članovima KP Iraka, s jedne, i sa libijskim studentima, s druge strane. Pripadnici sirijske partije BAAS sukobljavaju se sa pripadnicima „Muslimanske braće“ itd. Osim međusobnih konfrontacija, strani studenti, koji naše gostoprimstvo i teritorije zloupotrebljavaju za nedozvoljenu političku aktivnost, deo aktivnosti usmeravaju direktno protiv naše zemlje.

Blokovi, odnosno supersile, i njihove zemlje članice u domaćoj stručnoj literaturi tretiraju se kao isključivi nosioci aktivnosti iz domena specijalnog rata. Međutim, u našim univerzitetskim centrima sprovodi se mnoštvo aktivnosti iz domena posrednog nastupanja, čiji su nosioci studenti članovi islamsko-fundamentalističkih organizacija i obaveštajnih službi koje kontrolišu i podržavaju njihovu aktivnost. U okviru subverzivne propagande u funkciji zagovaranja nadnacionalne svetske islamske države, oni nastoje da za svoje ciljeve pridobiju Muslimane u našoj zemlji i aktivno se uključe u međunacionalna trvenja. Tome posebno pogoduje aktuelna politička situacija u Jugoslaviji, naročito u Bosni i Hercegovini ali i u Sandžaku.

Pripadnici tih grupa posebno rade na versko-političkoj indoktrinaciji članstva. Stoga često putuju u matične zemlje na razne kurseve i tečajeve, a kontinuirano, preko ambasada i kurira, snabdevaju ih subverzivnim materijalima, koje razrađuju na sastancima, a ponekad svoje aktivnosti sprovode i

javno.⁴ Osim toga, te grupacije ne prezaju ni od terorističkih akata. Na primer, juna 1981. izazvana je eksplozija ispred zgrade vojnog izaslanstva Iraka u Beogradu, pri čemu je pričinjena znatna materijalna šteta. Kao jedan od izvršilaca atentata uhapšen je i osuđen Ali Mustafa Mahdi, pripadnik „Al Dawe“,⁵ student Mašinskog fakulteta u Beogradu.

Aktivnost tih grupa je posebno opasna zbog različitih veza sa našim građanima (sklapanje brakova), a neki od njih posle završenih studija, zapošljavaju se i ostaju u našoj zemlji, što ne znači da prekidaju raniju delatnost. Aktivnost tih grupa je u stalnom usponu, posebno posle pojačanih kontakata muslimanskog političkog vrha sa islamskim poglavarima širom sveta i razgovora o modusima njihovog uključivanja u jugoslovensku dramu.

*

Na osnovu procena posmatrača prilika u regionu, smatralo se da će sukob u Zalivu biti povoljan okvir za realizaciju terorističke strategije Iraka kako u vidu pretnje, tako i u vidu konkretne terorističke odmazde. Terorizam je, prema očekivanjima, trebalo da bude veoma značajno „dopunsko“ sredstvo u ostvarenju iračke strategije u tom za njega, po mnogo čemu, neravnomernom ratu.

Za vreme krize i rata u Zalivu, međutim, nije bilo „velikih“ i spektakularnih terorističkih akcija, mada je zabeleženo oko 160 manjih incidenata širom sveta (od Perua do Tajlanda). Osim terorizma, koji je direktno „sponzorisao“ Irak, događaje u ratu u Zalivu pratile su akcije različitih terorističkih grupacija u svetu koje su s Irakom nalazile „dodirne tačke“ na panarapskoj, panislamskoj, kao i na antiimperijalističkoj ideološkoj platformi. To pokazuje da poziv Šadama Huseina da se „bitka Iraka proširi na čitav svet“

⁴ Njihova delatnost, koja je – u skladu sa našom unutrašnjom situacijom – u stalnoj eskalaciji, primećena je već aprila 1982, kada je 15 pripadnika „Muslimanske braće“, ispred Rudarskog fakulteta u Tuzli, izvikivalo parole veličajući islam i preteći napadom na sve one koji „vređaju Alaha“. Znatno oštriju aktivnost su ispoljili povodom štampanja „Satanskih stihova“ na našem jeziku.

⁵ „Al Dawa“ je islamsko-fundamentalistička teroristička organizacija, sastavljena od Iraca i šiitske veroispovesti. Osnovni im je cilj obaranje Šadama Huseina i uspostavljanje islamske države. Često ih pomaže Iran, ali imaju veze i s obaveštajnim službama drugih zemalja.

nije ostao sasvim bez odziva, ali i da takve „varnice“ nisu mogle da razbukte „terorističku vatru“. Iako su, na primer, „van domašaja“ terorista ostale tzv. tradicionalne mete, kao što su avioni i brodovi, podaci pokazuju da je broj putovanja Japanaca van Japana opao za 73 odsto, vazdušni saobraćaj preko Atlantika se smanjio za 40 odsto itd.

Zapadni stručnjaci za bezbednost smatraju da u istoriji sveta nikada nije bila toliko pojačana bezbednost u odnosu na eventualne aktivnosti međunarodnih terorista, pa su neki od njih čak pominjali i „antiterorističku internacionalu“. Prelomna tačka savremenog bliskoistočnog terorizma bila je vezana za obaranje američkog putničkog aviona nad Lokerbijem (Škotska) 21. decembra 1988. godine. Od tada počinje „silazna putanja“ bliskoistočnog terorizma (što je uslovljeno političkim, međunarodnim, bezbednosnim i drugim okruženjem). U vezi sa ispoljavanjem terorističke komponente rata u Zalivu, posebno je značajno bilo postavljanje vlada Sirije (članica antiiračke koalicije), Irana (koji je proglasio neutralnost), Libije (koja se povukla u „drugi plan“) i rukovodstva PLO (koje nije htelo još više da pogorša svoju spoljopolitičku poziciju). „Niskom profilu“ ispoljavanja terorističkih aktivnosti doprinele su i neke druge pojave, kao neslaganje među palestinskim organizacijama, proterivanje i rigorozna kontrola iračkih diplomata i građana u zemljama Zapada, razrađivanje sistema elektronske kontrole, i drugo.

Ipak, smatra se da je „ranjeni lav i najopasniji“, što bi se moglo potvrditi i u novim međunarodnim zaoštavanjima, kako onim vezanim za region Bliskog istoka, tako i šire (na primer, u Jugoslaviji, u slučaju daljeg produbljavanja krize i izbijanja konflikata širih razmera). Pri tome, teroristi raspolažu svim sredstvima iz svog dobro poznatog arsenala.

S U M M A R Y

INTERNATIONAL TERRORISM AND THE GULF WAR

There are two mutually interwoven dimensions of the Gulf war: the first one being *evident* in the theatre, measured by the number of flights of the combat aircraft, and by the quantities of dropped bombs or launched missiles or rockets, and the second one was „*invisible*“, underground, strategy of

terrorism, which as a hydra threatens innocent lives in the Gulf region, and even wider.

Consideration of the terrorist implications of the Gulf war points to three basic aspects of this strategy: to political relations in the region, to the relation between the political aims and the targets of attack of the terrorist strategy, and to political consequences of the planned globalization of terrorism in the international community of nations.

By a series of moves Iraq showed its unequivocal resoluteness to involve into the war conflict, not stopping at anything, first of all Israel and Iran, which would subsequently provoke an avalanche of planned political consequences. One of the basic ones would be *confessionalization* of the war and the well thought out befogging the basic fact causing the formal start of the war: illegal occupation of an independent state. This strategic aim determined also the targets of terrorist attacks all over the world, as well as the manners of their effectuation, which are completely in function of these aims, which also determined the „expert profile” of terrorists, their training system, and the like.

R E S U M E

LA GUERRE DU GOLFE ET LE TERRORISME INTERNATIONAL

La guerre du Golfe a montré deux dimensions qui sont: la première, visible sur le champ de bataille, mesurée par le nombre de vol des avions et par la quantité des bombes livrées ou par le nombre des missiles lancés; la seconde, „invisible“, souterraine, la stratégie du terrorisme, qui comme octopode menace la vie des gens dans le Golfe et ailleurs.

L'étude des implications terroristes de la guerre du Golfe montre trois aspects de cette stratégie: les rapports politiques dans la région, les rapports des objectifs politiques et des cibles des attaques de la stratégie terroriste, ainsi que les conséquences planifiées du globalisme terroriste dans la communauté internationale.

Iraq a montré par un panoplie des gèstes la détermination extrême pour attirer à la guerre même Israël et Iran, ce que provoquerait une avalanche des conséquences politiques. Une des conséquences de base serait le confessionnalisme de la guerre et brouillage du fait de base de la guerre – occupation illégale d'un Etat indépendant. Cet objectif stratégique a déterminé les cibles des terroristes dans le monde entier et aussi le profil „spécial” des terroiristes, du système de l'entraînement et pareil.

Р Е З Ю М Е

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ТЕРРОРИЗМ И ВОЙНА В ЗАЛИВЕ

Война в Заливе проявилась в двух взаимно пронизывающихся измерениях: первое, *видимое* на театре, измеряемое количеством вылетов боевых самолетов и количеством сброшенных бомб или запущенных

ракетных снарядов, а второе – „невидимая“, подземная стратегия терроризма, представляющая собой, подобно гидре, угрозу для жизни безобидного населения в регионе Залива и шире.

Рассмотрение теоретических импликаций в Заливе указывает на три основных аспекта этой стратегии: на политические отношения в регионе, на взаимоотношение политических целей и целей нападения террористической стратегии и на политические последствия планированной глобализации терроризма в международном содружестве.

Ирак множеством своих ходов проявил недвусмысленную решимость во што бы то ни стало вовлечь в военное столкновение, прежде всего Израиль и Иран, считая, что это вызвало бы лавину запланированных политических последствий. Одно из основных была бы конфессионализация войны и обдуманное затуманивание основного факта, являющегося (официально) причиной войны: незаконной оккупации независимого государства. Эта стратегическая цель определила и цели нападения террористов вдоль всего мира, а также способ проведения, который полностью был в функции указанных целей, что определило и „специальный профиль“ террористов, систему подготовки и другое.

Uloga medija u ratu u Zalivu

MIROSLAV LAZANSKI

U članku se razmatra uloga medija zaraćenih strana u funkciji psihološko-propagandnog uticaja na protivnika. Osim toga, autor analizira i uticaj medija na oblikovanje javnog mnjenja, prvenstveno u SAD koje je još uvek opterećeno „vijetnamskim sindromom”, a iz kojih su na to ratište upućene najveće vojne snage.

Medijska povezanost sveta čini da ni vojnici na frontu nisu izolovani od psihološko-propagandnih aktivnosti i njihovih posledica, kako vlastitih, tako i protivničkih „proizvođača” vesti. Otuda, armija koja u nekom ratu računa na uspeh mora obezbediti da njeni vojnici jasno znaju ciljeve borbe i da, istovremeno, protivnik svojom propagandom ne proдре u kolektivnu svest njenog sastava. Sada, u vreme najsavremenijih oblika i metoda propagandnog rata to nije lak zadatak, ali njegovo potcenjivanje obično ima kobne posledice.

Kineski autor Sun Zi, još pre 2.400 godina, shvatio je da bici mora prethoditi „napad na dušu neprijatelja”: „Sav rat se temelji na obmani. Dobar general mora znati i umijeće pretvaranja i prikrivanja; on smišlja u kom obliku će se prikazati neprijatelju da bi ga obmanuo i zavarao, i sakrio svoj istinski raspored snaga i krajnje namjere. Kad je jak, on se pretvara da je slab; kad je blizu, on se mora pobrinuti da stvori dojam da je daleko; a kad je daleko, kao da je blizu. Kreće se neopipljivo kao utvara na zvjezdanoj svjetlosti, postaje nevidljiv i nečujan. Njegova glavna meta je duh protivničkog zapovjednika, a pobjeda je plod njegove mašte... Ima pet vrsta tajnih agenata, koji se mogu upotrijebiti. To su lokalni, unutrašnji, preobraćeni, prežaljeni i preživjeli”.¹

Sada je propaganda u ratu, ili sukobima lokalnog karaktera, uzdignuta i do organizovanog naučnog nivoa. Uostalom, tipična emisija bagdaskog radija, odnosno Radio-Bete, kako su američki vojnici u Zalivu ironično zvali irački radio koji je emitovao emisije na engleskom jeziku za savezničke trupe,

¹ Sun Zi, *Umijeće ratovanja*, „Globus“, Zagreb, 1982, str. 73 i 191.

pre svega za Amerikance i Britance, počinjala je ovako: „Ovde Radio-Bagdad na kratkom talasu. Savetujemo američke vojnike, koji su došli u Saudijsku Arabiju da napadnu Irak, neka pažljivo saslušaju ove reči. Pustinski će vas pesak sve pokopati. Mnogi su od vas već dezertirali, jer odbijaju da pucaju na naš nedužan narod. Sledite njihove primere i primićemo vas kao braću. Iz svoje ste zemlje došli da biste branili emira Kuvajta, iz pokvarene dinastije Sabah, a to je pokvarena osoba, sramna i prljava, koji je, kao po pravilu, svakog dana silovao američke devojke. Devojke koje su mogle biti vaše sestre. A vi želite da umrete za njega? Američki vojnici, opametite se što pre ...” Radio-Bagdad počeo je da emituje takve emisije 17. januara 1991, a iračka propaganda u ratu u Zalivu obuhvatala je i specijalnog spikera iračke televizije, po liku identičnog iračkom predsedniku Sadamu Huseinu. Njegovo obraćanje Arapima, u emisiji od 29. januara 1991, tipičan je primer komunikacije pomoću koje je Bagdad hteo da privuče na svoju stranu neke arapske zemlje: „Arapska braćo, ustanite protiv svojih vladara koji su se prodali Americi za šaku dolara. Sjedinite se sa našom svetom borbom, srušite korumpirane monarhije Zaliva. Upamtite, jedino tako bićete pobednici”.

MEDIJSKA PRIPREMA RATA

Na osnovu sadašnjih razmatranja propagandno-psihološke pripreme Iraka, SAD i drugih savezničkih zemalja za sukob oko Kuvajta jasno je da se Bagdad pogrešno oslanjao na instinktivni strah zapadnih demokratija od rata, jer je veći deo zapadne javnosti ipak bio svestan da na kocki nije samo nafta – životni sok sveta, već svetski poredak u kojem, nakon završetka hladnog rata, nema mesta za diktatora koji bi, eventualno za dve ili tri godine, svoje osvajačke ambicije mogao podupreti i atomskim bombama. Zapravo, niko nije uspeo da uveri Sadama Huseina da se na vreme povuče iz Kuvajta.

U neprekidnom propagandno-psihološkom nadmetanju Zapad je jasno poručivao Iraku da će biti prisiljen da silom oružja opet uspostavi državu Kuvajt, iako je, uporedo sa ratnim pripremama, postojala i živa diplomatska aktivnost. Nekadašnje političke veličine Zapada – Nakasone, Brant i Hit

– nisu se ustezali da, u dilemi između humanosti i solidarnosti, poklone diktatoru i deo svog moralnog autoriteta. Bagdad se na sve to nije osvrtao, naprotiv, iračka televizija je u predvečerje rata posvećivala dnevno i do šest sati programa borbenim pesmama i igrama, kao i neprestanom ponavljanju TV-snimaka smotre iračke ratne tehnike i parade iračke armije.

Analitičari Pentagona, u međuvremenu, davali su izjave poput: „Ako dođe do sukoba, biće to pravi rat sa velikim gubicima u ljudstvu. Možete biti sigurni da će se Iranci boriti”. Nameće se pitanje da li je Pentagon namerno preveličavao vojnu snagu Iraka. Jer, kako je vreme odmicalo, američka se javnost sve više pitala zbog čega je u Zaliv poslata tako velika armija, a neprekidna ispitivanja javnog mnjenja pokazivala su da podrška Amerikanaca ratnoj opciji sve više opada. Verovatno je ta ista javnost u početku krize bila spremna i na žrtve, no, američke trupe u pustinji, 16.000 kilometara daleko od domovine, neminovno su nametale i pitanje njihove svrhe.

Bez obzira na diplomatske manevre Bagdada uoči isteka ultimatumu od 15. januara 1991, iračko rukovodstvo je moralo znati da Vašington neće pristati na kompromisna rešenja, makar i u vidu „proročanstva sa neba o potrebi da se evakuiše tek deo kuvajtske teritorije”. Američki predsednik bio je dovoljno jasan, i teško da bi mogao izneveriti svoju javnost ma koliko ona bila protiv rata u Zalivu. A ta javnost je širom SAD oblepila žutim trakama stabla, vrata na kućama, prozore i automobile. Žuti, tradicionalni znak podrške vojnicima na dalekom ratištu bio je tek deo ukupnog američkog mozaika: protesti protiv tog rata u nekim američkim gradovima, još glasnije skupine koje su zagovarale vojnu opciju, medijski prostor preplavljen vestima iz Zaliva, fotografije lovaca bombardera na skoro svakoj naslovnoj stranici dnevnih listova, ratna saopštenja iz Pentagona, prva saučesća porodicama poginulih pilota...

INFORMATIVNO-PROPAGANDNA „LOGISTIKA”

Amerika je mesecima govorila o ratu u Zalivu, dugo se i pažljivo za njega pripremala, ali je ipak ostala donekle zatečena direktnim televizijskim prenosom bombardovanja Bagdada. Propagandna mašina u Vašingtonu pažljivo je ana-

lizirala iskustva iz vijetnamskog rata, pa je zaključeno da javnost mora pružiti snažnu moralnu podršku trupama na frontu.² Vlada predsjednika Buša uporno je ponavljala da se za razliku od Vijetnama, „američki vojnici u Zalivu neće boriti sa jednom rukom zavezanom iza leđa”. Naime, Amerika je vijetnamski rat doslovno pratila na televiziji. Krvave slike sa ratišta stizale su u domove širom SAD. Vojna cenzura očito je potcenila potencijalno psihološko dejstvo televizije na svest publike i razornu moć neposrednog televizijskog svedočanstva, što se ubrzo pokazalo kao presudan faktor u negativnom stavu američke javnosti prema ratu u Vijetnamu. Naime, američki cenzori u vijetnamskom ratu primenjivali su konvencionalni postupak iz prethodnih ratova: pazili su da protivnik iz novinarskih ratnih izveštaja ne sazna relevantne vojne podatke. Novinari su se, međutim, sve vreme slobodno kretali po ratištu, putovali i družili se sa vojnicima, saučestvovali u njihovim patnjama i nevoljama. U vijetnamskom ratu su izginuli i najbolji američki televizijski novinari tog vremena. Slike ratnih operacija, moderno naoružana američka armija i Vijetnamci pod slamnatim šeširima, raskomadani leševi i drogirani vojnici, sve je to, verovatno, učinilo da vijetnamski rat delimično bude izgubljen i kod kuće, u SAD, jer je televizijska slika tog rata šokirala Ameriku. Tu grešku Pentagon nije hteo da ponovi u Zalivu, iako bi se moglo diskutovati o primedbama na veliku cenzuru izveštavanja iz Saudijske Arabije i Kuvajta.³ Istina, američki generali su nastojali da u

² „Neutralisanje štampe“, objašnjava američki novinar Hercgaard, „ograničavanjem mogućnosti novinara da rade na predmetima koji bi mogli da nanese političku štetu bilo je neophodno, ali nedovoljno. Trebalo je medije pretvoriti u sredstvo vlade, transmisiju vlasti... Oruđe bez kojeg se više ne može vladati jesu tehnike komunikacije... Regan je izmislio kontrolu informacija putem komunikacije, kojoj je dodelio centralnu ulogu i u teoriji i praksi vladanja, kojoj je pozajmio iz biznisa, iz prakse publiciteta i iz tzv. sapunskih opera – umetnost i način prodavanja politike. Otada prodaju rat kao što se prodaje neka marka obuće ili stripovi za decu“.

³ Cenzura, sistem pulova, kontrolisani pristup, obavezna vojna pratnja za najmanji intervju... U isto vreme kada je posredstvom vojske zavodila „novi svetski poredak“ u Persijskom zalivu, Amerika je „zatvorila“ svoju štampu.

Hoel Rejns, šef biroa lista „New York Times“ u Vašingtonu rekao je: „Uspeh Bušove administracije u sprečavanju štampe u obavljanju njenog zadatka je bez presedana“.

Sredinom sedamdesetih godina teško su bili primljeni poraz u Vijetnamu i afera Votergejt, pa je bankar Dejvid Rokfeler finansirao rad jedne grupe stručnjaka koja je trebalo da ispita da li se demokratijom može upravljati („Trilateralna komisija“). Komisija je zaključila da je država postala nesposobna da donosi teške odluke koje su bile neophodne za ispravljanje kursa. Za odgovorne su proglašena sredstva masovne komunikacije, naročito televizija, za koju je ocenjeno da ima ogromnu moć i koja je optužena za sistematsko podrivanje celokupne državne vlasti.

svet ne ode previše slika mrtvih vojnika, ali to su obezbedili ne cenzurom novinarskih izveštaja, već efikasnim operacijama svog vazduhoplovstva. Novinarske ekipe teško da su mogle na licu mesta snimati mrtve i ranjene pripadnike američke ili savezničke armije, jer ih u kopnenim borbama skoro i nije bilo. Slike civilnih žrtava rata, žrtava američkog bombardovanja Bagdada i drugih iračkih gradova, pojavile su se na televiziji, i to posredstvom američke ekipe CNN, koja je jedina ostala u Bagdadu, ili iz izvora iračke televizije. Naravno, Iračani su emitovali snimke koji njima odgovaraju, prema sopstvenoj propagandnoj strategiji, optužujući Amerikance i njihove saveznike da vode nehuman i agresivan rat, u kojem stradaju, pre svega, nedužne civilne žrtve.

Ako je Amerika pre 17. januara 1991. bila podeljena u razmišljanjima o ratu, u svom patriotizmu bila je jedinstvena. I oni koji su se žestoko protivili „Pustinjskoj oluji“, kao i vatrene pristalice ratne opcije, nakon otpočinjanja operacija jedinstveno su stali iza vlade Vašingtona.⁴ Nalepnice „Mi volimo naše vojnike“ preplavile su izloge u prodavnicama, nedeljne molitve proticale su u brizi „za momke u Zalivu“... Patriotizam je postao pravilo života, velike kompanije su koristile skupe oglasne prostore da poželevale sve najbolje „našim momcima“, banke i osiguravajuća društva skoro su se takmičili u podršci vojnicima na dalekom ratištu... Amerika je naprosto plamtela u rodoljublju. Na svakom koraku, od uličnih rasprodaja u Bruklinu do veletrgovina Los Anđelesa, nudile su se majice u bojama američke državne zastave, sa državnim grbom, slikama lovačkih aviona, raketa, crtežima pilota, marinaca, mornara... Irački predsednik Sadam Husein bio je posebna i nezaobilazna tema. „Obesite Huseina“ – bio je

⁴ Majk Diver, „veliki mag“ reganovske komunikacije, tvorac svih tehnika kontrole i manipulacije štampe, koka-kola verzija Makijavelija, ističe da je u operacijama „Pustinjski štit“ i „Pustinjska oluja“ vojska „dobro usvojila strategiju komunikacije“: „Razumeli su da je podjednako važno, ako ne i važnije, baviti se novinarima, a ne samo čistom logistikom ili vojnom strategijom!“

Nakon što su napravili stručnu analizu medija, Diver i njegova ekipa su uveli novi model političkog „pakovanja“, jedan „proizvod“ koji su prodavali naciji posredstvom štampe. Ispitivanja javnog mnjenja su nezamenljivo sredstvo njihove strategije. Jedan nedavni primer potvrđuje da je Diverov model nastavio život: 22. novembra 1990. američka javnost, koja je do tada bila dosta rezervisana prema ideji o ratu u Zalivu, odgovara da bi u većini podržala američku intervenciju kada bi se radilo o sprečavanju proizvodnje iračke atomske bombe. Ubrzo posle toga, Buš najavljuje da bi Sadam Husein mogao da dođe do bombe za nekoliko meseci. Do tada se smatralo da se radi o periodu od više godina, a nikakav novi podatak se nije pojavio o tome.

čest natpis na majicama, dok je na drugima Sadam Husein bio prikazan kao krvoločni vampir, ili kao pauk koji plete bodljikavu srednjoistočnu mrežu. Erupcija rodoljublja odrazila se i na američki antiratni pokret, koji je pokušao da ustane protiv rata u Zalivu. Istina, ikonografija antirratnih povorki bila je drugačija od onih iz vijetnamskog doba. Nije bilo spaljivanja američke državne zastave, niti izrugivanja na račun marinaca. U protestnim okupljanjima pred Belom kućom mogle su se pročitati parole kao „Ne damo krv za naftu” i videti demonstranti obučeni u mrtvačke kostime kako plastičnim kostima udaraju u prazne bačve nafte, ali se niko prema državi SAD nije odnosio s omalovažavanjem.

Izuzetno niski saveznički gubici u prvim danima rata svrstali su Ameriku iza predsednika Buša i njegove bliskosti politike. Jer, dok su svojevremeno televizijske vesti iz Vijetnama u američke domove donosile scene krvavih leševa u divljoj džungli, sada je Amerika promatrala visokosofisticiranu scenografiju u kojoj tehnološki superiorno američko oružje sistematski razara iračke položaje. U takvim je okolnostima, daleko od mirisa baruta i smrti, ratovanje u Zalivu doživljeno i kao častan poziv rodoljubnih momaka i devojaka. Zbog toga je upravo u vreme rata u Zalivu došlo do velikog povećanja broja dobrovoljaca za vojnu službu, pa se američka armija iznenada našla u situaciji da ponuda u regrutnim centrima trostruko nadmašuje potražnju.

ORGANIZACIJA RADA SA ŠTAMPOM

U glavnom gradu Saudijske Arabije – Rijadu, već krajem avgusta 1990. formiran je pres-centar, odmah nakon dolaska prvih američkih jedinica u tu zemlju. U hotelu „Hajat” smestio se i američki informativni štab, koji je sve vreme rata svakodnevno organizovao konferencije za štampu. Štab je imao oko stotinjak ljudi koji su direktno ili posredno radili sa skoro 1.400 novinara iz celog sveta. Zapravo, u celom području Zaliva američke oružane snage imale su svoje informativne centre: u Rijadu, Dahrana, Dubaju, Abu Dabiju i Kataru.⁵

⁵ Metoda se sastoji u stalnom „hranjenju“ štampe: štampi se daje odabrani materijal kako novinari ne bi imali potrebu da se upuštaju u istraživanje. To se naziva „manipulacija

Štab je svakodnevno izdavao najnovija saopštenja o toku ratnih operacija i uputstva za kretanje i rad novinara. Hotel „Hajat” u Rijadu bio je mesto gde su dnevno držane glavne pres-konferencije, a u hotelu „Internacional”, u Dahrinu, održavane su pres-konferencije za novinare koji su neposredno obilazili liniju fronta i savezničke jedinice u istočnim provincijama Saudijske Arabije.

Svaki novinar po dolasku u Rijad dvostruko je akreditovan – prvo kod informativnog odseka američkog pres-biroa, a zatim kod informativnog odseka pres-biroa armije Saudijske Arabije. Identifikacijska kartica, sa fotografijom u boji, tekstom na arapskom i engleskom jeziku, omogućavala je slobodno kretanje po celokupnoj teritoriji Saudijske Arabije. Svaki novinar dobio je za svoj rad uputstvo koje je imalo 12 tačaka. U njemu se preporučivalo da se ne spominju imena jedinica, oznake tipova borbene tehnike, da se koriste generalni termini – „velika jedinica” ili „mala”, zatim da novinari ne smeju navoditi detalje ratnih operacija i lokacije borbenih jedinica, uputstvo da se koriste termini „Severno arabijsko more”, „Istočni delovi Saudijske Arabije”, „Blizu kuvajtske granice”, „Crveno more” itd. Tih 12 tačaka uputstva možda su nekom izgledale i kao oblik cenzure, ali su kasnije događaji pokazali da se toga zapravo niko nije ni držao.

Od ostalog materijala novinari su u glavnom pres-centru mogli da dobiju imena i prezimena šefova informativnih službi američke, britanske, francuske i saudijske armije, njihove telefone, zatim kompletne biografije svih glavnih komandnata savezničkih trupa u Saudijskoj Arabiji i kompletne popise jedinica i borbene tehnike (istina, navedeni su samo tipovi borbene tehnike, a ne i količina) koji su stigli u Saudijsku Arabiju za sva četiri vida američkih oružanih snaga: kopnenu vojsku, ratno vazduhoplovstvo, marinski korpus i ratnu mor-

preplavlivanjem“. „Osnovna je strategija“, objašnjava Diver, koji je bio Reganov „nevidljivi“ savetnik još pre nego što je on postao guverner Kalifornije, „u redovnom planiranju informacija, kako se nikada ne bi našli u defanzivnom položaju u odnosu na medije. Ako sredstvima informisanja date teme za petnaest, možete ih kontrolisati najmanje šest dana. U slučaju rata, kontrola je još lakša, jer možete plasirati sigurne informacije za bar dvadeset pet dana: mediji u toj situaciji još manje znaju šta se stvarno zbiva ...“

Ostali principi tog sistema su: 1) ljudi ne žele realnost; 2) oni imaju kratko pamćenje, i 3) slika uvek ima prvenstvo. Kada postoji sukob između oka i uha, oko uvek odnosi prvenstvo. Od poruka koje jedan gledalac zapamti 60–70 odsto potiče od onoga što je video, a ne od onoga što je čuo. Dakle, daje se potpuna prednost slici i televiziji.

naricu. Količina informativnog materijala koja je dnevno prezentirana novinarima bila je dovoljna za praćenje operacija, naravno za novinara koji je imao iole ozbiljnije znanje o ratnoj tehnici i uopšte o vojnoj problematici. Konferencije za štampu u hotelu „Hajat” obično su počinjale od 17 časova po saudijskom, odnosno 15 časova po jugoslovenskom vremenu, i u ritmu od po 30 minuta smenjivali su se portparoli američke, britanske i saudijske armije. Redosled njihovih nastupa menjao se iz dana u dan, vreme izlaganja je trajalo do 15 minuta, a ostatak vremena korišten je za pitanja novinara. Odmah nakon završetka pres-konferencija, informativna odeljenja svake armije davala su i pismene izveštaje o toku dnevnih operacija. Interesantno je da je portparol svake armije govorio isključivo o borbenim akcijama sopstvenih trupa, bez obzira na to da li se radilo o uspesima ili neuspesima, dok je samo glavnokomandujućem, generalu Normanu Švarckopfu, bilo dopušteno da svaka četiri dana, na specijalnim pres-konferencijama, govori i o ukupnom stanju na vojištu.⁶ General Norman Švarckopf se takođe uklapao u tih 30 minuta predviđenog vremena. Sve konferencije za štampu bile su direktno prenošene preko kablovske hotelske televizije, a odmah nakon njihovog završetka najveće američke televizijske mreže slale su izveštaje u svet.

U navođenju podataka i, uopšte, u komunikaciji sa novinarima najprecizniji su bili predstavnici britanskih oružanih snaga, koji su za novinare pokazivali i najviše razumevanja. Predstavnici informativne službe ministarstva odbrane Saudijske Arabije bili su nešto suzdržaniji, ali to je i razumljivo, budući da je ta zemlja bila prvi put u ratu. Francuski informativni biro je bio u drugom hotelu, „Al-Mutlak”, na oko tri kilometra od hotela „Hajat”, gde se nalazio zajednički američko-britansko-saudijski štab. Francuske konferencije za

⁶ U Fort Bendžamin Harisonu, u državi Indijani, oficiri idu obavezno na kurseve o tehnikama komuniciranja sa javnošću. „Kada se pukovnici unaprede u generale”, objašnjava Set Kropsi, nekadašnji funkcioner Pentagona, „pohađaju šest meseci tzv. kurs indoktrinacije. Na kursu se uči, između ostalog, i kako odgovarati štampi ili pred Kongresom, šta reći u intervjuu i sl.“. Kropsi tvrdi da se „intervjui ne daju da bi se javnosti pružila obaveštenja, već da bi se poslala poruka“. Upravo kao na brifinzima za vreme rata u Zalivu i vojnim konferencijama za štampu koje su direktno prenošene na televiziji. „Briferi“ su specijalno birani, nakon audicije, kao umetnici: general Keli, na primer, koji potiče iz novinarske porodice, izabrao je za svoj „imidž“ izgled odvažnog „pajkana“ iz Filadelfije, koji ume istovremeno i da zasmee i da ulije sigurnost. „Poslati poruku“, to je bila funkcija i onih vojnih video-traka na kojima Pentagon nije štedeo.

štampe počinjale su u isto vreme kada i američke, što je novinarima pričinjavalo poteškoće. Saopštenja iz francuskog štaba nisu bila toliko česta kao iz zajedničkog savezničkog štaba u hotelu „Hajat”, ali su i Francuzi štampali pregled pisanja francuske štampe, baš kao i Amerikanci. Francuski informativni biro nije objavio pregled efektiva svojih oružanih snaga u Saudijskoj Arabiji, a to nije učinio ni britanski informativni biro.

„PUL” – UVEK „OBAVEŠTENI” NOVINARI

Već nakon prvih nekoliko dana rata u glavnom pres-centru u Rijadu formirani su i specijalni pulovi⁷ novinara za praćenje određenih aktivnosti na frontu. Tako je postojao pul za praćenje operacija ratnog vazduhoplovstva, ratne mornarice, marinaca, ili pul za praćenje padova iračkih raketa tipa *Scud*. Stroge selekcije ko će biti određen za koji pul nije bilo, kao ni limitiranja broja članova nekog pula. Putovanja teritorijom Saudijske Arabije nisu ograničavana, novinari su mogli čak i pojedinačno putovati u svim pravcima, ali na sopstvenu odgovornost i rizik. Bilo je protežiranja američkih novinara, barem što se tiče neposrednog boravka na liniji fronta, ali nikome nije bilo zabranjeno da ode do prvih borbenih linija ukoliko je osigurao prevoz. Moćne američke televizijske i novinarske ekipe imale su, naravno, prioritet i zato što je svaki novinar imao po desetak ljudi iz tehničkog obezbeđenja koji su ga opsluživali. Američke televizijske kompanije još su u avgustu 1990. zakupile i najviše soba u hotelima „Hajat” u Rijadu i „Internacional” u Dahrana. Konferencijske dvorane tih hotela pretvorile su u TV-studije, iz SAD stiglo je nekoliko tona specijalne satelitske tehnike, pa je tako CNN neprestano, 24 sata, izveštavao sa ratišta. Zapravo, na drugom kanalu saudijske televizije CNN stalno je emitovao program sa fronta. Druge američke televizijske stanice bile su slabije zastupljene.

I Ministarstvo informacija Saudijske Arabije nastojalo je da novinarsku koloniju snabde sa što više informacija o svojoj

⁷ Pul (engleski „pool”) objedinjeni je centar za prikupljanje i usmeravanje informacija.

zemlji. Dnevno se u pres-centru delila saudijska štampa na engleskom jeziku: „Arab News“ i „Riadh Daily“, dok su Amerikanci besplatno delili „Herald International Tribune“, vojni magazin „The starts and stripes“, časopis „Soldiers“ i „JDW“, a jedni i drugi davali su i TV-kasete.

Za vreme rata američki informativni biro, u pres-centru u hotelu „Hajat“, u Rijadu, izdao je 52 dnevna izveštaja, a Saudijci 46, koliko i Britanci.

TV-MREŽA CNN – „TOTALNA INFORMACIJA“

Kada je rat u Zalivu počinjao čitav je svet, zahvaljujući CNN, imao priliku da ga posmatra izbliza: izveštaji sa lica mesta, letovi aviona, lansiranje raketa, izjave generala i državnika.⁸ Trideset šestog dana rata vesti iz Saudijske Arabije i Kuvajta zauzimale su u glavnim emisijama CNN dva puta manje vremena od problema lečenja AIDS-a. Dakle, nakon mesec i više od početka sukoba iskristalisala su se dva pravila. Prvo, da u medijskom univerzumu u kojem svi živimo ne postoji stvarnost – ona do nas stiže već prerađena, odnosno donekle medijski posredovana. I drugo, višak informacija pretvorio je taj rat za kratko vreme u svakodnevni deo života, u naviku. Pojavile su se u SAD i rasprave nije li broj crnaca u armiji SAD u Saudijskoj Arabiji neproporcionalan njihovom udelu u stanovništvu, odnosno da li se tu radi o prikrivenom rasizmu. I ekonomski aspekti rata sve su više zaokupljali pažnju, pa se moglo čitati da je rat zapravo u funkciji porasta ili pada cene nafte i zlata, odnosno položaja dolara na svetskim berzama. Berzanski su izveštaji postali važniji od ratnih scena

⁸ Operacija „Pustinska oluja“, umesto „ratne romantike“, prešla je na video-igre i na scenu su postavljeni profesionalni portparoli koji su primali sva pitanja bez davanja odgovora na ijedno od njih. Američki stručnjaci navode da „kod televizije nije reč o informisanju, već o zabavi. Ali, ljudi više ne veruju ničemu što nisu videli na televiziji“. Sve se stavlja pod kontrolu čudovišta televizije, velikog manipulatora masa. Naime, da bi se stvarnost prilagodila starim receptima holivudske fikcije potrebno je ukloniti mogućnost dokumenta – svedočenja. „Vojna strategija je bila osmišljena u funkciji televizijskog prikazivanja. Da nije bilo televizije bilo je moguće poslati trupe, ući u istinsku kopnenu borbu, upotrebiti sredstva koja su manje razorna, manje nesrazmerna u odnosu na cilj od onih koja su korišćena za vreme rata u Zalivu. Jedna je stvar videti vojnike pod šatorima kako piju mineralnu vodu i zahvaljuju mamama za poslate kolačiće, pošto su prethodno pokazali svoje mišiće, a sasvim druga videti mrtve posle bombardovanja i leševe posle bitaka“.

i sve je polako dolazilo na svoje mesto – vrednost dolara i cena nafte, pa čak i prikrivena priča o odbrani Kuvajta.

Javnost je već nakon dvadesetak dana rata postala zasićena velikim količinama izveštaja. BBC dobio je 4.000 pogrdnih pisama svojih gledalaca zbog predugačkih izveštaja i samo 150 pohvala, pa je skratio program. Neumorni CNN nastavio je s neprekidnim izveštavanjem, iako efekti nisu bili kao prvih dana sukoba. Sve teoretske rasprave svetskih stručnjaka za medije o promenama u ljudskoj percepciji dolaskom novih masovnih medija i sve teorije o simultanosti i sinhronosti televizijskog doživljavanja sveta i krah u starih hijerarhijskih struktura ugrađenih u kolektivnu kulturalnu svest sa CNN i njegovom eksploatacijom novih medijskih mogućnosti dovedeno je do neslučenih konsekvenci.⁹ Neobuzdan starim televizijskim konvencijama, od programske politike do podele na zabavni, informativni, dokumentarni i obrazovni program, *CNN naprosto je prenosio rat*, šaljući stalno nepregledne količine slike i zvuka u kojima se sve dojučerašnje ideje o televiziji sada čine totalno zastarelim.

Sa vojnog gledišta superiornost američke avijacije u odnosu na iračko vazduhoplovstvo bila je osnovni uzrok što nije došlo do žešćih kopnenih operacija, pa ipak, Amerikanci nisu podcenjivali *propagandu preko radio-talasa*. Svakodnevno, za iračke vojnike u Kuvajtu emitovan je program na arapskom jeziku, što su činile i radio-stanice Sirije, Egipta, Saudijske Arabije i Ujedinjenih Arapskih Emirata. I američki avioni koji su leteli iznad Kuvajta bacali su *letke* sa pozivima iračkim vojnicima da se ne bore. Specijalne letelice *C-130*, u verziji mobilnih elektronskih centara, takođe su sudelovale u propagandnom ratu protiv Iraka.¹⁰

⁹ Invazija na Grenadu 1983, a zatim i na Panamu 1989. godine poslužile su kao generalne probe za medijsku organizaciju „Pustinske oluje“. U vreme invazije na Grenadu, sadašnji državni sekretar Džejms Bejker, Bušov lični prijatelj, bio je šef kabineta Bele kuće. Izgleda da je kontrola pristupa informaciji, naročito u oblasti nacionalne bezbednosti, bila jedna od glavnih preokupacija Reganovih ljudi i njegova ostavština narednoj administraciji. Sam Buš, tadašnji potpredsednik, ali i Bejker, Čejni i general Pael formirali su se u školi Bele kuće.

„Izvršna vlast se zaista potrudila da metodično uništi institucionalno pamćenje“, objašnjava Skot Amstrong, bivši novinar „Washington Posta“. „Oni su dekretom obavezali sve funkcionere koji su u posedu i najmanje informacije na čuvanje tajne. A sama informacija je bila krajnje usitnjena i podeljena, tako da je čak i ljudima iz administracije dostupan samo jedan komadić slagalice, a nikada cela slika.“

¹⁰ Nove propagandne strukture ustanovljene u osamdesetim godinama i u tom slučaju su bile direktna posledica vijetnamskog sindroma. Rat, mislilo se na visokim mestima,

U Rijadu, na konferencijama za štampu, američki oficiri su optuživali iračku komandu „da svoje borbene avione tipa *MiG-21* namerno stavljaju pored arheoloških i drugih istorijskih nalazišta kako bi provocirali bombardovanje i onda uzbunili svetsku javnost“. Ta je optužba, naravno, izrečena u kontekstu tragedije civila u Bagdadu, kada je 288 ljudi poginulo u bunkeru – skloništu Amaria, na periferiji glavnog grada Iraka. Za Amerikance je to bio važan vojni komunikacioni centar u specijalnom podzemnom bunkeru, odakle se komuniciralo sa iračkim trupama u Kuvajtu, a za Iračane tek jedno od većih skloništa za civile – građane.

Radio-Bagdad je u nekoliko emisija objavio da su američki avioni gađali i islamska sveta mesta u Nadžafu i Kerbali, a propagandnom triku izgleda da je naseo i dopisnik televizije CNN, Piter Arnet, koji je posetio ruševine navodne fabrike dečijeg mleka kraj Bagdada. Amerikanci su tvrdili da se radi o fabrici hemijskih proizvoda.

Američke novine, sa svoje strane, eksploatisale su „ekskluzivnu“ vest o begu porodice Sadama Huseina u Mauritaniju. Manipulisalo se i time da je Mauritanija bila samo usputna stanica ka konačnom odredištu u Ženevi. Uglavnom, američka se propaganda mnogo bavila ličnošću i porodicom iračkog predsednika Sadama Huseina, pri čemu se nastojalo da se Sadam Husein prikaže kao „novi Hitler“. U Zalivu je Sadam tretiran kao „zločinac i agresor“, a saveznici kao branioци civilizacijskih vrednosti „novog svetskog poretka“ predsednika Buša.

*

Kada se sada analiziraju ratna saopštenja sukobljenih strana u Zalivu, jasno je da je iračka propaganda totalno podbacila. Jer, kada je Bagdad petnaestog dana rata objavio „da je srušen dvestoti napadački avion“ niko mu to više nije

bio je izgubljen zbog toga što su Vijetkong i Sovjeti bili u stanju da prevare američku javnost pomoću kampanje dezinformacija koju su vodile obaveštajne službe.

„Vojska je zadobila veće poštovanje delimično zahvaljujući i radu novinara“, sa „dobronamernim“ humorom primećuje Pit Vilijems, sadašnji portparol Ministarstva odbrane. Još u jednom ispitivanju javno mnjenje („Washington Post“, TV ABC), nakon „Pustinjske oluje“, ima veće poverenje u vojsku. To je dvostruko veći broj nego pre deset godina. „Nikada ni o jednom ratu nije bilo bolje izveštavano“, staloženo izjavljuje „desna ruka“ Dika Čejnija.

verovao. Američka saopštenja o broju avio-poletanja takođe su dočekivana s određenom skepsom, ali je američka propaganda u tom ratu bila mnogo suptilnija. Amerikanci su se rukovodili osećajem da je dobra propaganda suptilna i da se obično nudi na krilima već oprobano masovnog duhovnog korpusa, a da bi se mogla podvrći instant-identifikaciji.¹¹ Jedina je zaštita skepticizam prema „dobrim“ vestima, ili čak prema svima koje su razularene u novinskim naslovima. Pisanje u superlativu oduvek je izazivalo dilemu: je li istina isključivo na jednoj strani?

Zbog čega je irački vojnik tako brzo poražen u pesku Kuvajta? Ako se zanemari totalna vazдушna superiornost savezničkih snaga, činjenica je da na propagandno-psihološkom planu iračko rukovodstvo nije učinilo sve što je moralo, odnosno da se mnogo lutalo. Ako je još u avgustu 1990. Bagdad energično tvrdio „da je Kuvajt 19. iračka provincija i istorijska iračka zemlja“, a u februaru 1991. najavljivao odlazak iz Kuvajta pod određenim uslovima, jasno je da je to moralo ostaviti traga na moralu iračkih vojnika. Skoro svaki irački vojnik, naime, ima tranzistorski prijemnik i mogao je pratiti kako se menja, vremenom, stav njegovog rukovodstva po pitanju Kuvajta.

Analogno tome, i kod iračkih vojnika javilo se pitanje zašto da se gine za teritoriju sa koje se ionako mora povući.

U sadašnje vreme medijske povezanosti sveta i vojnici u rogovima, na frontu, ne ostaju izolovani od propagandno-psiholoških aktivnosti i posledica kako vlastitih, tako i protivničkih „proizvođača vesti“. Svaka armija, koja u nekom ratu računa na uspeh, mora obezbediti da njeni vojnici jasno znaju ciljeve borbe i da, istovremeno, protivnik svojom propagan-

¹¹ Još marta 1983. godine, na jednom simpozijumu na Džordžtaun univerzitetu definisana je uloga „specijalnih operacija“ u američkoj strategiji za osamdesete godine. Taj skup je imao dvostruki cilj: a) „Da se ispita na koji način specijalne operacije mogu da dopune konvencionalne odbrambene kapacitete i b) da utvrdi koja su to sredstva pomoću kojih bi mogle da se legitimišu specijalne operacije kao suštinski deo politike nacionalne bezbednosti“. Zaključeno je da se te „specijalne operacije“ ne odnose samo na neprijatelja već i na američki narod: „Antimilitarizam opstaje u Sjedinjenim Američkim Državama“.

Savremena istorija pokazuje da ratovi – intervencije imaju tendenciju da budu izgubljeni na domaćem frontu. Evo kako treba pobediti u „ratu ideja“: „Psi-op“ (psihološka operacija) može se definisati u najširem smislu reči kao planirano korišćenje komunikacije sa ciljem da se utiče na stavove ili držanje. Ako je dobro korišćena, 'psi-op' bi trebalo da prethodi, prati ili usledi nakon svih intervencija silom“.

dom ne prodre u kolektivnu svest armijskog sastava. Sada, u vreme visokotehnoloških načina i metoda propagandnog rata to sigurno nije lako. Ali, podcenjivanje tog zadatka obično ima kobne posledice.

S U M M A R Y

THE ROLE OF THE MEDIA IN THE GULF WAR

In the article is considered the role of the media of the belligerent sides in the function of their psychological-propaganda influencing the adversary. In addition to this the author analyses the influence of the media in shaping the public opinion, particularly in the USA, whose public is still burdened by the „Vietnam syndrome“, and wherefrom were dispatched the largest forces to the Gulf region.

The interconnection of the world by the media makes that also the soldiers in the battlefield are not isolated from the impact and consequences of psychological-propaganda activities of own and enemy „manufacturers“ of the news. Therefore, if an Army wishes to attain victory of succes in a war it must ensure that its soldiers clearly know the aims of their combat operations and their participation in the war and at the same time make sure that the adversary will not penetrate with his propaganda into the collective consciousness of its members. This is not an easy task in our time of most sophisticated forms and methods of the propaganda war, but its underestimation usally results in fatal consequences.

R E S U M E

LE ROLE DES MEDIAS DANS LA GUERRE DU GOLFE

Dans l'article on montre le rôle des médias des parties en guerre en fonction de l'influence psychologique et de propagande sur l'ennemi. Sauf cela, l'auteur fait l'analyse de l'influence des médias sur l'opinion publique, premièrement en EUA, qui est toujours sous pression du „syndrome vietnamien“, et qui a envoyé le plus grand contingent militaire dans la région.

Les médias font que les soldats ne sont pas isolés des activités psychiques et de propagande et de leurs conséquences, tant propres que hostiles. De ce fait, l'Armée doit assurer que ses soldats connaissent les objectifs du combat, si elle compte sur le succès. En même temps, elle doit empêcher la pénétration ennemie vers la conscience collective des soldats. Ce n'est pas la mission facile et sa sousestimation peut provoquer les conséquences graves.

РЕЗЮМЕ

О РОЛИ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В ВОЙНЕ
В ЗАЛИВЕ

В статье рассматривается роль средств массовой информации воюющих сторон в функции психологическо-пропагандистского влияния на противника. Кроме этого, автором анализируется и влияние средств массовой информации на оформление общественного мнения, прежде всего в США, где оно все еще находится под нагрузкой „вьетнамского синдрома“, ибо оттуда на этот театр были направлены самые большие военные силы.

Информационная связанность мира способствует тому, что ни солдаты на фронте не могут изолироваться от психологическо-пропагандистской активности и ее последствий, как собственных, так и вражеских „изготовителей“ известий. Поэтому, армия, рассчитывающая в войне на успех, должна обеспечить, чтобы ее солдаты четко знали цели борьбы и чтобы одновременно противник своей пропагандой не прорвался в коллективное сознание ее личного состава. В настоящее время, когда существуют самые современные формы и методы пропагандистской войны, такая задача не легка, но ее любая недооценка обычно имеет роковые последствия.

Razoružavanje

Problemi procesa razoružavanja

JOVAN O. DESPOTOVIĆ

Uzajamno uslovljeni kompleks naoružavanja, razoružavanja i bezbednosti jedno je od najvažnijih pitanja koje zaokuplja državnike, političare, vojne stručnjake i obične građane od završetka drugog svetskog rata. Nakon konstruisanja i upotrebe prve atomske bombe, koja je po razornoj moći umnogome prevazišla sva dotadašnja sredstva masovnog uništavanja, veoma brzo je postalo jasno da će to novo oružje uticati i izmeniti ne samo postojeća shvatanja o bezbednosti i ratovanju („revolucija ratovanja”), već i o međunarodnim odnosima uopšte. Tada je i nastao koncept „odvraćanja” i „ravnoteže straha”, ali se začeo i uspostavio čitav sistem ugovora o smanjivanju strateškog nuklearnog naoružanja i kontroli naoružavanja uopšte.

U studiji *Preokret u trci u naoružavanju – kako postići i verifikovati znatna smanjenja u nuklearnim arsenalima (Reversing the arms race – how to achieve and verify deep reductions in nuclear arsenals)* razmatraju se načini obezbeđenja efikasnije kontrole, inspekcije i „proverljivosti” (verifikacija) nuklearnih kapaciteta. Prvenstvena namera autora bila je, međutim, da ponude jednu od mogućih osnova za buduće sporazume o kontroli naoružavanja, koji bi prevazilazili obim dostignut postojećim ugovorima o strateškom naoružanju (INF, SALT, START). Knjiga je uglavnom posvećena ispitivanju tehničkih osnova (mogućnosti) za ugovore o smanjivanju naoružanja na osnovu kojih bi se američki i sovjetski nuklearni arsenali mogli smanjiti i za 90 odsto. Pri tome se vodilo računa o svim političkim, pravnim, vojnim i bezbednosnim aspektima tih problema koji se mogu javiti u budućim razmatranjima smanjivanja strateškog naoružanja.

STRUKTURA KNJIGE

Studija je izašla iz štampe krajem 1990. godine, u izdanju „Gordon and Breach Science Publishers” u Njujorku. Ima 432 strane i čini, u stvari, zbornik rasprava i članaka 29 sovjetskih i američkih naučnika i istraživača. Pored dva „noseća” teksta sovjetskih autora Roalda Sagdejeva i Andreja Kokošina i američkih autora Harolda Fejvesona i Frenka fon Hipela, sa istim naslovom *Stabilnost nuklearne ravnoteže posle znatnih smanjenja naoružanja*, knjiga sadrži još tri poglavlja: *Verifikacija smanjivanja nuklearnih bojnih glava*, *Verifikacija limita za „krstareće rakete” sa nuklearnim naoružanjem* i *Tehničke osnove za otkrivanje bojnih glava*.

U prve dve studije, koje donosimo u nastavku (sa engleskog preveo Jovan O. Despotović), pokazuje se da se stabilnost sovjetsko-američke nuklearne ravnoteže može prvenstveno povećati eliminacijom nuklearnog naoružanja, koje je, po mišljenju autora, utoliko veća pretnja drugoj strani ukoliko je „ranjivije”, tj. nedovoljno obezbeđeno od napada. Ostatak knjige se uglavnom odnosi na pitanja verifikacije direktnih limita koji postoje za nuklearne bojne glave. Navodi se i da je taj novi pristup pitanjima verifikacije komplementaran sa „tradicionalnim” pristupom pitanjima verifikacije i kontrole naoružavanja, koji je bio usredsređen na bombardere, rakete i raketne lansere.

REZULTATI NOVIH ISTRAŽIVANJA

Autori smatraju da će njihov doprinos proučavanju problema razoružavanja biti korak ka daljem jačanju poverenja u sporazume o kontroli nuklearnog naoružavanja, uz napomenu da su već demonstracioni projekti i njihovi rezultati uticali na vlade obe zemlje da pojačaju svoje aktivnosti na tom planu. Već se i praktično pokazalo da su zajednička istraživanja te dve grupe naučnika delovala kao podsticaj na sovjetsko-američke projekte i istraživanja koja su u poslednje vreme preduzimali u oblasti razoružavanja.

Urednici te knjige su Frenk fon Hipel, fizičar, rukovodilac Odeljenja za ispitivanje naoružanja Federacije američkih nauč-

nika i profesor političkih nauka na Prinstonskom univerzitetu, i Roald Sagdejev, fizičar, predsednik Komiteta sovjetskih naučnika u borbi za mir i protiv nuklearne pretnje, raniji direktor Instituta za kosmička istraživanja u Moskvi.

Federaciju američkih naučnika osnovala je 1946. godine grupa naučnika iz tzv. Menhetn-projekta, koji su se bavili pitanjima kontrole nuklearnog naoružavanja. Ona sada okuplja oko 4.000 američkih naučnika iz oblasti prirodnih i društvenih nauka, uključujući i više od polovine živih dobitnika Nobelove nagrade. Komitet sovjetskih naučnika, s druge strane, osnovala je grupa istaknutih sovjetskih naučnika, 1983. godine, radi proučavanja tehničkih osnova za primenu sporazuma o razoružavanju i razmatranja tih pitanja sa zapadnim ekspertima. Februara 1987. te dve institucije su potpisale sporazum o zajedničkim naučnim studijama o mogućnostima za nastavljjanje procesa razoružavanja. Do kraja prošle godine održano je sedam sastanaka i simpozijuma, a zajednička istraživanja su publikovana u okviru poglavlja o tehničkoj osnovi ugovora za radikalno smanjivanje američkih i sovjetskih nuklearnih arsenala, pre svega razmatranja o stabilnosti i verifikaciji takvih smanjivanja. Drugi zajednički projekat se, na primer, odnosio na korišćenje i verifikaciju zabrane korišćenja reaktora u Zemljinoj orbiti kao sredstva za zaustavljanje širenja naoružavanja kosmosa i zaštite prirodne sredine. I dalje, mnoga od tih istraživanja bila su usredsređena na pitanja moguće dogradnje osnova za sporazume o kontroli naoružavanja koji bi prevazišli one o kojima se trenutno vode pregovori. Ipak, u dva slučaja (verifikacija ograničenja „krstarećih raketa” sa nuklearnim naoružanjem koje se lansiraju sa mora i broja bojnih glava na razmeštenim balističkim raketama) ispitivane su i tehničke mogućnosti za verifikaciju sporazuma o kojima dve strane već pregovaraju.

Neki rezultati zajedničkih istraživanja su već bili primenjeni u eksperimentu otkrivanja bojnih glava, koji su te dve grupe naučnika izvele jula 1989. na sovjetskoj krstarici *Slava*, u blizini Jalte. Činjeni su pokušaji da se realizuju i drugi demonstracioni projekti, što sve utiče na novo sagledavanje predloga za zajedničke verifikacione aranžmane, na dobijanje potrebnih podataka i na sticanje iskustava. Ista grupa naučnika je pokrenula i časopis „Nauka i globalna bezbednost”, čiji je

urednik Harold Fejveson, radi održavanja kontinuiteta saradnje u razmatranju tih pitanja i problema zaštite životne sredine. (I tu se vladinim organizacijama otvara novi „prostor” za produbljene istraživanja).

Knjiga je, u celini, jedinstvena (integralna) analiza uslova za značajna smanjenja nuklearnih arsenala. U uvodu je čitaocima skrenuta pažnja na to da u člancima individualnih naučnika iz obe grupacije postoje neke razlike u gledištima i mišljenjima. Što se tiče tehničkih pitanja, nema bitnih razlika u stavovima, dok je poglavlje *Otkrivanje nuklearnih bojnih glava* rezultat zajedničkog rada dve grupe naučnika.

PROCES KONTROLE NUKLEARNOG NAORUŽAVANJA

Nuklearni arsenali SAD i SSSR-a imaju više desetina puta veću razornu moć nego što je potrebno da bi se uništila jedna ili druga zemlja. S pravom se naglašava da su mnogi funkcioneri koji su zaduženi za politiku nuklearnog naoružavanja i razoružavanja zabrinuti zbog činjenice da bi značajnija smanjivanja tog arsenala mogla uticati na stabilnost nuklearne ravnoteže. Dva osnovna poglavlja knjige, upravo zbog važnosti tog pitanja, posvećena su ispitivanju stabilnosti nuklearne ravnoteže nakon značajnijih smanjivanja sovjetskih i američkih nuklearnih arsenala sa sadašnjeg nivoa – više od 10.000 nuklearnih bojnih glava koje poseduje svaka strana – na 2.000, ili čak i manje nuklearnih bojnih glava. Zaključeno je da bi se sadašnji nivo stabilnosti mogao održati, a verovatno i uvećati, ukoliko bi se postojeći (i budući) arsenali strukturirali tako da čine manju pretnju za drugu stranu.

Autori polaze od teze da su sadašnji nuklearni arsenali predimenzionirani, jer većina platformi za lansiranje može nositi više nezavisno navođenih bojnih glava: moderne interkontinentalne balističke rakete nose do 10, moderne podmornice sa balističkim raketama opremljene su sa do 200 bojnih glava na 16–24 nosača, dok moderni avioni bombarderi mogu nositi i po 28 „krstarećih raketa” sa nuklearnim punjenjima, bombi i ofanzivnih projektila kratkog dometa. Tako veliki broj nuklearnih bojnih glava doprineo je razvijanju nove

nuklearne borbene taktike, prema kojoj se ide na tzv. baražiranje širokih prostorija u nastojanju, na primer, da se uništi samo jedan bombarder, ili pokretni raketni lanser čije su lokacije približno poznate. Ako bi se broj strateških bojnih glava smanjio, zaključuje se u studiji, takva taktika bi bila neprimenljiva, što bi ojačalo stabilnost.

Postavlja se, međutim, pitanje provere takvih smanjenja i „dokazivanja” da nosači imaju manje bojnih glava nego što ih zaista fizički mogu poneti, kao i šta učiniti sa tzv. taktičkim nuklearnim oružjima (gotovo polovina arsenala), koja skoro nisu obuhvaćena sadašnjim merama za kontrolu naoružavanja. Na primer, ako se broj strateških bojnih glava smanji, pa taktičke bojne glave ostanu „glavna stavka” u nuklearnim arsenalima, to može stvoriti nove probleme u procesu razoružavanja. Sve to ukazuje da se, radi postizanja znatnih smanjenja u nuklearnim arsenalima, verifikacijom moraju obuhvatiti lanseri, rakete i bombarderi, ali i limitirati broj samih nuklearnih bojnih glava.

Nuklearne bojne glave su relativno male i teško se otkrivaju. Ipak, Sporazum o nuklearnim snagama srednjeg dometa (INF), Sporazum o ograničavanju strateškog naoružanja (SALT) i tek potpisani Sporazum o smanjivanju strateškog naoružanja (START) utrljali su put za zajedničke verifikacione aranžmane na terenu. Zbog toga se u studiji prvenstveno traži uspostavljanje „proverljivog” sistema limitiranja nuklearnih bojnih glava. Razmatra se, na primer, pitanje prekida proizvodnje novih fisionih materijala, što ne bi dovelo do značajnijih smanjivanja nuklearnih arsenala (zbog principa samoobnovljivosti). Ipak, povećanje i proširenje proizvodnje moralo bi biti podvrgnuto inspekcijama, prema Ugovoru o neširenju nuklearnog naoružanja (NPT). Tu je i pitanje verifikacije uklanjanja bojnih glava, koje nije uključeno u INF sporazum iz 1987. godine ili u nacrt START-a, što bi moglo dovesti do šireg korišćenja projektila koji nisu bili obuhvaćeni ovim ugovorima (na primer, rakete kratkog dometa). Potencijalna smetnja značajnijoj redukciji biće „neizvesnost” oko veličine preostalih arsenala, pa se mora uspostaviti sistem verifikacije svih prijavljenih arsenala bojnih glava ili fisionih materijala. U vezi s tim, u knjizi se predlaže zajednički pristup tzv. rekonstrukciji dosadašnje proizvodnje i odlaganja takvih materijala („nuklearna arheologija”).

Pitanje verifikacije broja bojnih glava na raspoređenim balističkim raketama postavlja se i u START-u, jer tim ugovorom treba da se ograniči broj bojnih glava koje nose neke vrste raketa ispod nivoa maksimalne nosivosti raketa. Autori smatraju da bi najprostiji način za proveravanje bilo uklanjanje „nosa” raketa i omogućavanje uvida drugoj strani, mada postoje i drugi metodi, na primer, otkrivanje broja bojnih glava emisijom čestica itd. Dugoročno, ukazuju autori studije, značajnija smanjivanja ne bi trebalo izvoditi preko smanjivanja broja bojnih glava na raketama koje mogu nositi veliki broj projektila jer se taj proces može lako preokrenuti, već treba ići na eliminaciju „teških” u korist „lakih” raketa i smanjivanje broja lansera balističkih projektila na podmornicama.

Verifikacija ograničavanja „krstarećih raketa” sa nuklearnim bojnim glavama bila je, i biće, sporno pitanje u kontroli nuklearnog naoružanja. Dalekometne „krstareće rakete” su relativno male i mogu se lansirati sa skoro svih tipova brodova i aviona. S druge strane, ostaje problem razlikovanja nuklearno naoružanih od „običnih krstarećih raketa”. U studiji se predlaže uvođenje tzv. deklaracije o proizvodnji „krstarećih raketa”, što bi omogućilo njihovu kontrolu i uvođenje sistema „etiketa” (obeležavanje).

Svi verifikacioni sistemi imaju kao osnovu detekciju nuklearnih bojnih glava ili fisionog materijala, pri čemu se uglavnom koriste iste tehnike. Tehnike „pasivne detekcije” zasnivaju se na činjenici da svi fisioni materijali emituju neke prodiruće zrake, dok se metode „aktivne detekcije” dele na dve vrste – transmitovanu radiografiju i indukovanu fisiju.

IZMEĐU STVARNOSTI I PREDVIĐANJA

Problemi oko smanjivanja konvencionalnog naoružanja na osnovu sporazuma potpisanog za vreme KEBS-a u Parizu, novembra 1990, zatim razlike u gledanjima na nacrt ugovora START, kao i američka preokupiranost situacijom oko Zaliva i ratom sa Irakom neminovno su usporili i „tempo rada” na Sporazumu o smanjivanju strateškog nuklearnog naoružanja. Osim toga, Zapad je veoma sumnjičav u pogledu razvoja do-

gađaja u SSSR-u i stalno izražava različite vrste bojazni, pre svega u vezi sa (ne)postojanjem jake centralne vlade u Sovjetskom Savezu koja bi u svakom trenutku bila sposobna da kontroliše nuklearno oružje. Takvi „nesporazumi” su bili i jedan od razloga za odlaganje posete američkog predsednika Džordža Buša Moskvi sredinom februara 1991. i za kasnije „konfuzne” izjave oko datuma samita u susretima Bejkera i Besmertniha u maju i junu 1991, kao i za, u krajnjem, odlaganja potpisivanja sporazuma START. S druge strane, mnogi američki stručnjaci smatraju da bi, na primer, eventualna odluka američkog kongresa o ograničavanju nekadašnjeg „najjačeg aduta” američkog predsednika Ronalda Regana – Strateške odbrambene inicijative (SDI), odnosno tzv. rata zvezda, mogla imati vrlo negativne posledice. Već se govori i o uvođenju malih i veoma preciznih samonavedenih antiraketnih projektila *Blistavi obluci* (Brilliant pebble) i sistema od hiljadu manjih satelita *Blistave oči* (Brilliant eyes), kojima bi skoro u potpunosti trebalo da se reši problem iznenadnih nuklearnih udara.

U govoru pred Kongresom, 7. februara 1991, američki sekretar za odbranu Dik Čejni je naglasio da su perspektive ugovora o kontroli naoružanja „sumnjive”. Za vreme susreta predsednika Buša sa sovjetskim ministrom inostranih poslova Besmertnihom u Vašingtonu, krajem januara 1991, bila je postignuta saglasnost da se START pripremi za potpisivanje do kraja februara, ali je taj rok kasnije stalno produžavan. Ipak, da ta pitanja ne mogu izgubiti politički i vojni značaj pokazala je i tadašnja izjava načelnika Združenog generalštaba američkih oružanih snaga generala Kolina Pauela da „sovjetska vojna snaga nije postala beznačajna, jer SSSR sada i u buduće ostaje jedina zemlja koja je sposobna da uništi SAD za manje od pola sata”.

Ostaje otvoreno i pitanje koliko su poslednja svetska zbivanja „pogodovala” procesu razoružavanja i ograničavanja strateškog nuklearnog oružja (koje je nekako u „novom svetskom poretku” došlo u drugi plan?). Dovršavanje razgradnje vojnih struktura Varšavskog ugovora, koji je i formalno prestao da postoji, nesumnjivo je uticalo i na dalje rešavanje tih pitanja. S druge strane, SAD nisu se mogle uspraviti na lovorikama pobede u ratu u Zalivu, mada su mogle biti i opijene pobedom.

Razmenom pisama između predsednika Buša i Gorbačova, sredinom juna 1991. godine (kada se Gorbačov zahvalio i za 1,5 milijardi dolara američkog kredita za kupovinu žita), obnovljene su nade za potpisivanje START-a, naročito nakon zahlađenja u dijalogu Bejker-Besmernih, krajem maja. Pošto pitanja razoružavanja imaju i značajne unutrašnje implikacije za obe zemlje, moglo se očekivati da će njihovo rešavanje biti nastavljeno uz sve uspone i padove koji su pratili pregovore dve supersile u Ženevi, koji se vode o tom sporazumu od 1982. godine.

Na sastancima u Berlinu i Vašingtonu, krajem juna i početkom jula 1991, ministri Bejker i Besmerni učinili su sve da uklone i poslednje prepreke na putu potpisivanja START-a. One su se odnosile na dostavljanje podataka o broju probnih lansiranja balističkih projektila, na pitanje vrsta raketa koje su obuhvaćene tim sporazumom, kao i na pitanje maksimalnog broja bojnih glava koje može nositi svaki projektil. Nakon julskih pregovora eksperata dveju zemalja u Ženevi, američka strana je sačinila kompomisni predlog, koji je trebalo da bude prihvatljiv za obe strane. Amerikanci su sa mnogo optimizma prihvatili ponovno otvaranje dijaloga o START-u jer se smatra da on, kao konačni rezultat, donosi prednost SAD. Naime, njime se najviše ograničavaju balističke rakete zemlja-zemlja, gde su Sovjeti superiorniji, a manje oblasti u kojima su Amerikanci nadmoćniji, pre svega tehnologija (podmornice i vazduhoplovi). Ipak, potpisivanje sporazuma je donelo „političke poene” i jednoj i drugoj strani, pa su predsednici dveju zemalja njegovo potpisivanje i bili postavili kao preduslov za održavanje samita u Moskvi. Eventualni neuspeh bi bio ozbiljan udarac za sovjetsko-američke odnose i proces razoružavanja u celini.

U Vašingtonu je osnovno neslaganje između dve strane bilo vezano za sovjetski predlog da se projektili smeštaju i na nosače većeg kapaciteta, što su Amerikanci osporili zbog toga što bi, u slučaju „potrebe”, njihov broj na postojećim nosačima veoma lako mogao da se dopuni. Na primer, ako jedan nosač ima deset projektila sada bi na njemu moglo da „ostane” pet, dok bi ostale bojne glave mogle biti upotrebljene na drugim mestima, naravno uz poštovanje opštih uslova ograničenja predviđenih sporazumom.

Održavanje samita predsednika Buša i Gorbačova je zavisilo od političke ocene, a kao „kopča” za taj dogovor ostavljeno je tzv. tehničko pitanje određivanja preciznih kriterijuma za to šta je „nova raketa” i koliko bojnih glava može da nosi, o čemu su se dva predsednika dogovorila u Londonu na samitu najrazvijenijih zemalja jula meseca. Ipak, većina posmatrača je bila obazriva u procenama verovatnoće održavanja samita supersila u Moskvi krajem jula i, konačno – potpisivanja START-a.

Nesumnjivo, predloženi tekst ugovora o smanjivanju strateškog nuklearnog naoružanja, i sada potpisani, biće najznačajniji korak ka uklanjanju opasnosti od iznenadnog atomskog rata. Da se on pozitivno odražava i na ostale zemlje pokazuje i najava spremnosti Francuske da pristupi Ugovoru o neširenju nuklearnog naoružanja (NPT), kao i kinesko učešće u radu „nuklearnog kluba” u svojstvu posmatrača na redovnoj petogodišnjoj konferenciji septembra 1990. godine. Inače, predviđeno je da se START-om broj bojnih glava smanji za trećinu, a svaka strana bi zadržala po 1.600 strateških bombardera i lansirnih rampi. Oko 3.000 američkih raketa kratkog dometa, koje nose avioni i „krstareće rakete”, nisu obuhvaćene ugovorom, dok Sovjetima ostaje oko 100 takvih projektila. Kada se sve sabere, Sovjetima bi ostalo oko 7.000 (od sadašnjih 11.000), a Amerikancima oko 9.000 bojnih glava (od sadašnjih 12.000). Međutim, značaj START-a ne iscrpljuje se samo brojem oružja predviđenih za uništavanje. Taj ugovor je i korak bez presedana u prihvatanju sistema kontrole. Naime, svima dosadašnjim ugovorima je predviđana samo kontrola uništavanja raketa, dok se u novom ugovoru govori i o kontroli na „licu mesta” i u fabrici gde se oružja proizvode.

Većina stručnjaka za pitanja razoružanja smatra da su se sovjetski i američki predsednik „stopu po stopu približavali sporazumu, zalažući se čak za politička rešenja umesto vojno-stručnih”. Tako se može protumačiti i nedavna ocena američkog predsednika Buša da je sporazum START dobar za mir u svetu i za američko-sovjetske odnose u celini.

Sporazumom START, koji su američki i sovjetski predsednik potpisali 31. jula ove godine na samitu u Moskvi, smanjuje se pre svega broj dalekometnih raketa i strateških bombardera. Stručnjaci za međunarodna pitanja smatraju da

je START poslednji u seriji značajnih sporazuma o nuklearnom naoružanju, koji su obeležili odnose supersila u prethodne dve decenije. Američki dnevnik „International Herald Tribune“ navodi da ovaj ugovor predstavlja simbol prošlosti i orijentir za budućnost, dok se većina stručnjaka i diplomata slaže da ovaj ugovor označava kraj tradicionalnog pristupa kontroli naoružanja.

Smanjivanje strateškog nuklearnog naoružanja, kako je i stipulirano u ugovoru START, predstavlja prvi korak te vrste u više od dve decenije dugom pregovaranju supersila o nuklearnom oružju. S druge strane, jedna od najuočljivijih karakteristika ugovora je „omogućavanje“ dalje modernizacije strateškog naoružanja. Tek primera radi pomenimo da su u budžetskom predlogu američke vlade za 1992. godinu predviđena sredstva za strateška oružja kao što su bombarder B-2, avion za snabdevanje gorivom u vazduhu KC-135, projektil *trident II*, nove verzije „krstarećih raketa“, ofanzivne rakete kratkog dometa i nekoliko vrsta strateških bombi.

Ugovorom je predviđena i neposredna praktična saradnja stručnjaka dve zemlje, koja će sigurno biti kvalitativni napredak na planu razoružavanja – predviđaju se obaveze inspektora obe strane u nadgledanju bojnih glava i fabrika nuklearnog oružja, direktne inspekcije bombardera i raketnih rampi, kao i razmena traka sa podacima o testovima raketa i sl. Ipak, mnogi stručnjaci postavljaju pitanje šta nakon ovog ugovora, dok neki od njih predviđaju da uskoro neće uslediti sličan ugovor. U interesantnom razmatranju ovog problema, bivši direktor vojno-političkog odeljenja Stejt departmenta Džon Auslend je nedavno na jednom skupu postavio pitanje koliko će ugovor START zaista umanjiti opasnosti. Pošto su šanse za američko-sovjetski nuklearni konflikt danas male, Auslend polemički pristupa tvrdnji da se START-om smanjuju šanse za taj sukob. Pri tome, ima u vidu i činjenicu da je čak i po ovom ugovoru svaka strana zadržala dovoljno bojnih glava da u svakom trenutku može da uništi drugu stranu više puta.

Na kraju, u jednom tako složenom ugovoru kao što je START neminovno je moralo biti obuhvaćeno i pitanje složenog unutrašnjeg razvoja u Sovjetskom Savezu. Interesantno je da i ovaj ugovor predviđa mogućnost sopstvenog specifičnog primenjivanja u slučaju raspada današnjeg Sovjet-

skog Saveza i secesije pojedinih sovjetskih republika. Naime, određuje se da u nekim „vanrednim okolnostima“ nuklearno oružje bude, na primer, premešteno iz Kazahstana u Rusiju.

ZNAČAJ STUDIJE

Razmenjujući novogodišnje čestitke, sovjetski predsednik Gorbačov i američki predsednik Buš naglasili su da je postignut veliki napredak u obostranom razumevanju, kontroli naoružanja i međusobnim kontaktima dve zemlje. Gorbačov je najavio kraj „hladnog rata“ i veće mogućnosti za mir, koje su nastale otklanjanjem pretnje od nuklearnog rata, ali je upozorio i da se ne sme zapasti u samozadovoljstvo. Upravo u vezi s tim, ta knjiga može biti veoma podsticajna, jer ukazuje na moguće pravce odvijanja procesa razoružavanja, uz pretpostavke koje su realne i koje sigurno mogu korisno poslužiti u daljim dogovorima o tim pitanjima, posebno u vezi s planiranjem tempa sprovođenja pojedinih faza procesa smanjivanja nuklearnih arsenala. U studiji se polazi, pre svega, od pretpostavki (na osnovu realnih situacija) i raspoloživih podataka o osnovnom problemu procesa razoružavanja – problemu stabilnosti i verifikacije radikalnih smanjenja nuklearnog oružja (do nultog nivoa). Zbog toga će dva poglavlja – „Stabilnost nuklearne ravnoteže posle znatnih smanjenja naoružanja“ – najviše zanimati vojne stručnjake za strateška pitanja i stručnjake za međunarodne odnose, dok će razmatranja tehničkih aspekata eventualnih novih koraka u smanjenju nuklearnih arsenala biti prvenstveno zanimljiva vojnim stručnjacima i teoretičarima.

Knjiga je urađena prema svim zahtevima moderne naučne publicistike, sa obiljem podataka i analiza, ali i projekcijom mogućeg razvoja na tom planu. Rezultat je kolektivnog i timskog rada, te može poslužiti i kao dodatna potvrda interdisciplinarnog metodološkog pristupa. Zbog svežeg naučnog pristupa i aktuelnosti, kao i zbog preglednosti i klasifikacija, studija će verovatno imati širi odjek u vojnim, naučnim, političkim i specijalističkim krugovima, ali i među širom čitalačkom publikom. Naime, uvek nedostaju studije koje, zahvaljujući sistematičnom obrazlaganju navedenih procesa, čine ukupnu materiju razoružanja razumljivijom. Posebna zanimljivost knjige je što su njeni autori do svih podataka o

broju, vrsti i osobinama oružja koje poseduju dve strane došli isključivo na osnovu objavljenih podataka dostupnih široj javnosti.

Našim vojnim stručnjacima i teoretičarima knjiga će biti posebno interesantna zbog modernog pristupa i činjenice da je ona rezultat novih promišljanja mogućih pravaca u rešavanju pitanja koja neće prestati da budu aktuelna u doglednoj budućnosti. Teško je reći da li će se stvarni procesi poklopiti sa predviđanjima u knjizi, jer se događaji u svetu (na primer, promene u Evropi i u samom Sovjetskom Savezu) odvijaju brže nego na filmskoj traci, a već se pokazalo koliko tzv. konačne procene ne važe. U svakom slučaju, prevedeni članci, i knjiga u celini, mogu biti korisna osnova za naša razmatranja i sagledavanje problema razoružavanja i svih implikacija tog procesa na širem međunarodnom, vojno-političkom i bezbednosnom planu.

Stabilnost nuklearne ravnoteže posle znatnih smanjenja naoružanja (I deo)*

Jedan od osnovnih ciljeva kontrole nuklearnog naoružanja postalo je jačanje strategijskih stabilnosti. Stoga se to pitanje kao prvo mora razmatrati pri projektovanju sporazuma za radikalno smanjivanje nuklearnog naoružanja sve do njegovog potpunog uklanjanja.

U prilogu se razmatra nekoliko varijanata radikalnog smanjenja nuklearnog naoružanja kojima bi se održavala, pa čak i povećala stabilnost nuklearne ravnoteže.

Ima, međutim, nekoliko činilaca koji bi mogli da onemogućće stabilizujuća smanjenja. Najznačajniji je jednostrano ili obostrano raspoređivanje sistema raketa ABM (ABM – Anti-Ballistic-Missile – protivbalistička raketa), posebno sistema koji baziraju u kosmosu, pa se radikalna smanjenja mogu ostvariti samo otklanjanjem takvih činilaca.

Do potpunog uklanjanja nuklearnog naoružanja treba proći kroz nekoliko etapa. U preposlednjoj etapi, smanjenje bi trebalo da bude toliko da svaka strana ima samo nuklearni potencijal dovoljan za uzvratni udarac (radi odmazde) kojim bi se naneli neprihvatljivi gubici napadaču. Da bi se osigurala strategijska stabilnost u tim međuetapama nuklearne snage obeju strana morale bi da budu dovoljno „neranjive“ i pod pouzdanom kontrolom, a sporazumi o smanjenju nuklearnog naoružanja i prateći verifikacioni postupci morali bi da garantuju da nijedna strana ne bi mogla da stekne značajnu prednost iznenadnim kršenjem sporazuma.

OPŠTA RAZMATRANJA

Približna kvantitativna ravnoteža jedna je od osnovnih determinanata strategijske stabilnosti. Čak i kada kvantitativna prednost ne bi omogućavala jednoj strani da ugrozi potenci-

* Autori članka su sovjetski naučnici Roald Z. Sagdeev i Andrei A. Kokoshin.

jale druge strane za uzvratni udarac radi odmazde, znatnija kvantitativna neravnoteža ipak bi podsticala stranu sa manjim snagama da jača svoje snage, a time i trku u naoružavanju, što bi ometalo sprovođenje sporazuma o kontroli naoružanja.

Strategijska stabilnost se mora razmatrati u kontekstu političkih odnosa između SSSR-a i SAD, i između Varšavskog ugovora (VU) i Severnoatlantskog pakta (NATO), a stabilnost vojnostrategijske ravnoteže bila bi smanjena u periodu eskalacije međunarodnih napetosti.

Osnovni put prema povećanoj strategijskoj stabilnosti vodi preko ograničenja i znatnog smanjenja nuklearnog naoružanja, uz istovremeno sprečavanje širenja trke u naoružavanju na druge sfere. Međutim, neprikladna smanjenja, kojima se, na primer, povećava deo nuklearnih snaga koje su „ranjive“ na prvi udar, mogla bi imati za posledicu smanjenu stabilnost.¹

Povećana stabilnost može se najbolje postići usaglašenim, obostrano prihvatljivim i obostrano korisnim postupcima, zasnovanim na zajedničkom shvatanju prirode savremene vojnostrategijske ravnoteže i principa za obezbeđivanje njene stabilnosti.

ČINIOCI KOJI UTIČU NA STABILNOST

Mnogi političari i vojni funkcioneri zapadnih zemalja svode problem strategijske stabilnosti na pitanje ranjivosti interkontinentalnih balističkih raketa (ICBM – Intercontinental Ballistic Missile), smeštenih u silosima, na udar protivničkih ICBM raketa sa više nezavisno usmerenih projektila – bojnih glava MIRV.² Međutim, iako je pitanje ranjivosti tih raketa važno, ono nije jedini činilac strategijske stabilnosti. Naime, na obe strane, rakete ICBM čine samo jednu od tri komponente strategijskih snaga (druge dve su nuklearni potencijali smešteni na podmornicama i bombarderima). U SAD, na

¹ *Disarmament – the Call of the Times*, third edition, (Razoružanje – Zov vremena, treće izdanje), Moskva, 1984, str. 49–50 i 188.

² MIRVs – Multiple Independently – Targeted Re-entry Vehicles – višestruka nezavisno usmerena bojna glava. MIRV projektil-bojna glava je iz kompleta bojnih glava (koristi se i termin *Re-entry Vehicles* – rakete nosači koji ponovo ulaze u atmosferu) koje nosi jedna raketa. Svaki MIRV projektil-bojna glava može se usmeriti sa velikom preciznošću na bilo koji cilj u širokom rejonu, nezavisno od drugih takvih bojnih glava iste rakete.

raketama ICBM nalazi se 16 odsto nuklearnih bojnih glava, a u SSSR-u 60 odsto.

Čak i kada bi fizički bilo moguće uništiti sve ICBM rakete u silosima druge strane preostale bi balističke rakete na podmornicama na otvorenom moru, koje su praktično neranjive, kao i na teškim bombarderima, sposobnim za brzo uzletanje. Početkom osamdesetih godina postotak ukupne ranjivosti snaga na obe strane, uključujući podmornice u lukama i avione na zemlji, iznosio je približno 35–40 odsto.³ To znači da bi 60–65 odsto strategijskih snaga na obe strane bilo u stanju da „preživi“ prvi udar i izvede napad (uzvratni) radi odmazde koji bi bio 10–15 puta jači od nivoa neprihvatljivih gubitaka, koje je procenio ministar odbrane SAD Robert Meknamara šezdesetih godina.

Neke istaknute američke ličnosti smatraju da problem „prozora ranjivosti“ (window of vulnerability) postoji samo za američke ICBM rakete zbog sovjetskog monopola na „teške“ (SS-18) ICBM rakete sa više usavršenih nezavisno navođenih projektila (MIRV). Međutim, činjenica je da ICBM rakete obe strane, smeštene u silosima, postaju „ranjive“ u odnosu na sve preciznije MIRV projekte – bojne glave koje se pojavljuju i na ICBM i na balističkim raketama lansiranim sa ili ispod površine mora (SLBM–Sea-Launched Ballistic Missile). Nekadašnji šef Generalštaba oružanih snaga SSSR-a S. F. Ahromejev konstatuje:

„Strategijske ofanzivne snage postaju sada približno jednake. U pogledu borbene efikasnosti, nema razlike između sovjetskih ICBM raketa i američkih *trident* (Trident) SLBM raketa. Prema tome, strategijska oružja moraju se posmatrati i procenjivati kao sastavni delovi složene i jedinstvene celine“.

Američke ICBM rakete *minutmen III* (Minuteman III), naoružane MIRV bojnim glavama MK-12A, godinama su bile efikasno oružje za napad na silose, pa su neke sovjetske ICBM rakete postale ranjive koliko i američke. Štaviše, razvoj ICBM i SLBM raketa sa veoma preciznim i snažnim bojnim glavama sada je poseban prioritet američkog programa strategijske modernizacije. Da bi povećao otpornost svojih ICBM raketa protiv povećanih američkih protivsilosnih sposobnosti, Sovjet-

³ *Disarmament and Security*, volume I (Razoružanje i bezbednost, tom I), Moskva, Institute of the World Economy and International Relations, 1987, str. 39.

ski Savez je, početkom osamdesetih godina, počeo da razmešta pokretne ICBM rakete.

Argument pristalica koncepta „prozora ranjivosti“ (window of vulnerability) da bi ranjivost ICBM raketa mogla biti upotrebljena u kriznoj situaciji za iznuđivanje političkih ustupaka ne može izdržati ispit. Takva pretnja bi lako mogla imati za posledicu to da ugrožena strana usvoji postupak „lansiranja po upozorenju“. U tom slučaju, preteći napad bi samo poslužio za uništavanje praznih silosa i podstakao bi protivu-dar, koji bi napravio pustoš.

Mnogi stručnjaci zapažaju i veoma značajne tehničke i operativne neizvesnosti koje bi pratile lansiranje sinhronizovanog raketnog udara sračunatog da uništi više od 1.000 postojećih silosa za ICBM rakete. Vežba velikih razmera takvog napada nije moguća, a uspeh u kompjuterskim simulacijama nije uverljiv. Činjenica je da bi u slučaju napada ICBM rakete bile lansirane preko polarne putanje, umesto po uobičajenim test-putanjama (istok-zapad), što bi prouzrokovalo dodatne neizvesnosti, dok bi oblaci ruševina stvoreni eksplozijama prvih bojnih glava uticali na dalji tok napada. Takve neizvesnosti povećavaju stabilnost strategijske ravnoteže. Ugovori o kontroli naoružanja, kao što je Ugovor o delimičnoj zabrani neuklearnih proba (Partial Nuclear Test Ban Treaty), kojim se zabranjuju probe nuklearnih oružja u atmosferi, održavaju neke od tih stabilizujućih neizvesnosti.⁴

Pokušaj bilo koje strane da izvede udar protivsnagama imao bi ogromne posledice, uključujući i uništenje više miliona ljudi. Do sada je procenjeno da bi se taj broj kretao od pet do 34 miliona ljudi.⁵ Takav udar se ni u kojem slučaju ne bi mogao smatrati „hirurškim“ nuklearnim napadom, kako, čini se, misle neki američki stratezi. Sa političkog, vojnog i moralnog stanovišta, to bi, najblaže, bio akt totalne termonuklearne agresije, sa svim pratećim katastrofalnim posledicama.

U razmatranjima buduće stabilnosti strategijske ravnoteže važno je uzimati u obzir mogući tehnološki razvoj. Možda

⁴ A. G. Arbatov, Aleksej A. Vasiliev i Andrej A. Kokošin, *Nuclear Weapons and Strategic Stability* (Nuklearno naoružanje i strategijska ravnoteža), *USA Economics Politics, and Ideology* (Ekonomija, politika i ideologija SAD), Institute of US and Canadian studies 19, Moskva, 1988, str. 19.

⁵ Frank von Hippel, Barbara G. Levi, Theodore A. Postol i William H. Daugherty, *Civilian Casualties from Counterforce Attacks* (Civilni gubici od napada protivsnaga) „Scientific American“, Septembar 1988, str. 36.

će, na primer, biti razvijene bojne glave za balističke projektele male snage sa velikom preciznošću pogađanja, koja bi se postizala manevrisanjem u poslednjoj fazi leta, što bi omogućilo uništenje strategijskih objekata uz manje civilnih žrtava. Međutim, takvim naoružanjem mogla bi se stvoriti naknadna iluzija o mogućnosti vođenja „ograničenog nuklearnog rata“. Potrebno je, takođe, pretpostaviti mogućnost razvoja drugih izuma kojima bi se mogle smanjiti snage uzvratnog udara radi odmazde. Tu spadaju protivraketni sistemi i strategijski kapaciteti za protivpodmorničko ratovanje.

Svakom analizom problema strategijske ravnoteže mora se uzeti u obzir i više vojnotehničkih činilaca, od kojih je neke većina američkih stručnjaka ignorisala. Tako je, na primer, postavljanjem raketa *peršing II* u Zapadnoj Evropi, sa kratkim vremenom leta (8–12 minuta u poređenju sa 25–30 minuta za ICBM rakete), znatno smanjeno vreme koje ostaje na raspolaganju sovjetskim političkim rukovodiocima za donošenje odluka o uzvratnom udaru radi odmazde. Smanjeni radarski odrazi i infracrvena zračenja „nevidljivih“ (stealthy) bombardera i raketa povećale na sličan način strah od iznenadnih napada. Ali, ostaju teškoće u zavođenju pouzdanih kontrola SLBM raketa, što povećava rizik od njihovog neovlašćenog lansiranja.

Posebno destabilizujuće efekte imalo bi razmeštanje delimično efikasnih protivraketnih sistema smeštenih u kosmosu i preduzimanje mera protiv njih. Svaka strana, polazeći od analiza za najgori slučaj, smatrala bi da je protivraketni sistem druge strane pretnja njenim mogućnostima uzvraćanja radi odmazde. Da bi otklonile tu pretnju one bi razvijale sopstveni protivraketni sistem i jačale svoja ofanzivna sredstva. Sistemi smešteni u kosmosu stvorili bi i strategijsku nestabilnost na osnovu svoje inherentne sposobnosti da napadnu i unište protivraketni sistem druge strane u prvom udaru uz korišćenje neznatnog dela vlastitog vojnog potencijala. Najzad, bilo bi skoro onemogućeno kontrolisanje protivraketnih sistema smeštenih u kosmosu, jer bi njihova efikasnost umnogome zavisila od tehničkih osobina koje se ne mogu proveriti (sposobnost otkrivanja i identifikacije cilja, pouzdanost složenih kompjuterizovanih podsistema za vođenje itd.).⁶

⁶ Roald Z. Sagdejev i Oleg F. Prilucki (Komitet sovjetskih naučnika za mir i protiv nuklearne pretnje), *Strategic Defense and Strategic Stability* (Strategijska odbrana i

PREDUSLOVI ZA ZNATNA SMANJENJA

Može se pretpostaviti da smanjenje sovjetskih i američkih strategijskih snaga na 25 odsto njihovih sadašnjih kapaciteta, ili čak manje, neće biti moguće ni sa političkog ni sa vojnog stanovišta ukoliko se tome ne pridruže i druge nuklearne sile (na primer, Francuska, Kina i Velika Britanija).

Takođe, može se pretpostaviti da se, uporedo sa merama za povećanje stabilnosti strategijske nuklearne ravnoteže, mora umnogome povećati i stabilnost vojne ravnoteže konvencionalnih snaga.⁷ Naime, struktura snaga u Evropi trebalo bi da bude izmenjena znatnim smanjenjem njihovih sposobnosti za vođenje ofanzivnih operacija i stvaranjem situacije tzv. defanzivne dominacije. U takvoj situaciji, obema stranama je, na primer, bilo jasno da su defanzivne sposobnosti Varšavskog ugovora znatno superiornije od ofanzivnih sposobnosti NATO, i obrnuto, da su defanzivne sposobnosti NATO u očiglednoj premoći nad ofanzivnim sposobnostima Varšavskog ugovora.⁸

Isto tako, da bi se smanjila mogućnost iznenadnog napada mora se stvoriti „treća generacija“ mera za izgradnju poverenja, kojima bi bile obuhvaćene i pomorske i vazdušne aktivnosti obeju strana, koje će se nadovezati na mere „druge generacije“, dogovorene na konferenciji u Stokholmu 1986, i sporazume „prve generacije“, iz Završnog dokumenta iz Helsinkija 1975. godine.

Procenjivanje konvencionalne stabilnosti zahteva mnogo složenije proračune i istraživanja nego tradicionalno procenjivanje vojne ravnoteže iskazano kvantitativnim poređenjem broja divizija, tenkova, borbenih aviona, artiljerijskih oruđa,

strategijska stabilnost), (Moskva, Space Research Institute), 1985; Evgenij P. Velikov, Roald Z. Sagdejev i Andrej A. Kokošin, urednici *Space-based Weapons: The Dilemma of Security* (Oružja koja baziraju u kosmosu: bezbednosna dilema), Moskva, Mir Publishers, 1986, str. 140–141.

⁷ Nuklearne i konvencionalne snage povezane su međusobno na nekoliko načina: (1) sve veći broj nosača oružja, strategijskih kao i taktičkih, ima „dvostruku namenu“ jer mogu nositi nuklearna ili konvencionalna oružja; (2) neke vrste konvencionalnih snaga opšte namene mogu se upotrebiti za uništavanje nuklearnih oružja i njihovih sistema za komandovanje i kontrolu; (3) SAD i NATO predviđaju da bi prvi upotreбили nuklearno naoružanje ukoliko bi gubili konvencionalni rat, i (4) neki tipovi konvencionalnog oružja imaju gotovo istu razornu moć kao i nuklearna oružja male snage.

⁸ Andrej Kokošin, *Novoje vremja*, 33, 1986.

lansera raketa itd.⁹ To će zahtevati temeljan profesionalni rad, uključujući i detaljno ispitivanje vojne obuke oružanih snaga obeju strana.

EFEKTI SMANJENJA NA STABILNOST

Generalni sekretar CK KPSS (i sadašnji predsednik SSSR-a) Mihail Gorbačov predložio je 15. januara 1986. radikalna smanjenja strategijskog ofanzivnog naoružanja. Usledili su sovjetско-američki razgovori o takvim smanjenjima u Rejkjaviku oktobra 1986, a zatim pregovori o pedesetprocentnim smanjenjima broja bojnih glava strategijskih balističkih projektila za vreme samita u Vašingtonu decembra 1987. godine. To usredsređivanje na smanjivanje iziskuje detaljnu analizu neophodnih uslova za održavanje strategijske stabilnosti u procesu smanjivanja sve do konačne eliminacije i zabrane nuklearnog naoružanja. Osnovnu studiju tog tipa uradila je u periodu 1984–1987. radna grupa Komiteta sovjetskih naučnika.¹⁰

Efekat različitih struktura snaga i nivoa smanjenja na stabilnost ispitivan je pomoću dijaloških kompjuterskih modela „AC“, koji su pripremljeni u laboratoriji za strukturarnu analizu i modeliranje Instituta za američko-kanadske studije Sovjetske akademije nauka.¹¹

Sve prihvatljive strukture snaga morale su da zadovolje dva osnovna uslova:

– obe strane treba da budu destimulisane da prve upotrebe nuklearno oružje i, posebno, nijedna strana ne treba da bude sposobna da učini neškodljivim prvi udar protivnika. Ako je bilo koja strana izložena takvom napadu, treba da

⁹ Konvencionalna vojna stabilnost zavisi i od sposobnosti komandnog kadra, organizacione strukture snaga, njihove borbene gotovosti i morala, tehnologije oružja, jačine i karaktera protivničkog protivdejstva, lokalnih uslova, vremena i drugih činilaca.

¹⁰ Radna grupa Komiteta sovjetskih naučnika za mir i protivnuklearne pretnje (Roald Z. Sagdejev i Andrej A. Kokošin, rukovodioci istraživanja), *Strategic Stability Under Conditions of Radical Reductions of Nuclear Weapons* – Strategijska stabilnost u uslovima radikalnog smanjivanja nuklearnog naoružanja, Moskva, 1987.

¹¹ Input (ulazni podaci) za te modele uključivao je i podatke i izraze za: broj vazduhoplovnih bombarderskih baza, broj podmornica opremljenih balističkim raketama na otvorenom moru i broj bombardera u stanju pripravnosti u mirnodopskim i kriznim uslovima, verovatnua efikasnost protivvazdušne odbrane i sistema protivbalističkih rakete, gubitke podmornica sa balističkim raketama u protivpodmorničkom ratovanju, gustinu pokretnih nosača raketa u rejonu i maksimalan broj bojnih glava koje se mogu istovremeno uputiti na jedan cilj (zbog uništenja kasnijih bojnih glava usled eksplozija prethodnih).

zadrži potencijal uzvratnog udara radi odmazde koji bi prouzrokovao sličan i neprihvatljiv obim razaranja, i

– nepostojanje mogućnosti za nesankcionisanu i slučajnu upotrebu nuklearnog oružja.¹²

Da bi se ti uslovi zadovoljili potrebno je da na svakoj strani postoje višestruki paralelni (redundantni) sistemi komandovanja i veze i sistemi za rano upozorenje na raketni napad. Možda bi se mogli zahtevati i zajednički aranžmani kojima bi se obuhvatili dopunski sistemi za zajedničko osmatranje i komunikacije.

Naši proračuni pokazuju da smanjenje broja sovjetskih i američkih strategijskih arsenala od 50 odsto u većini slučajeva ne bi znatno promenila stabilnost strategijske ravnoteže uspostavljene u drugoj polovini osamdesetih godina. Nakon pretrpljenog prvog udara (naročito ako bi primili neku vrstu ranog upozorenja), i jedna i druga strana bi zadržala sposobnost da u uzvratnom napadu radi odmazde uništi široki spektar vojnih ciljeva i nanese stanovništvu i industriji zemlje napadača neprihvatljiv obim štete (tj. da izvedu akt „osiguranog uništenja“). Međutim, ukoliko bi zemlja napadač imala odbranu od balističkih raketa koja bi mogla da smanji snagu uzvratnog udara za 50–60 odsto, ta stabilnost bi bila smanjena zbog nedostatka konkretnih protivmera druge strane.¹³

Činjenica da bi jednostavna i jeftina mera protiv sistema antibalističkih raketa bila povećanje broja ICBM raketa i bojnih glava druge strane pokazuje nespojivost sistema za odbranu od balističkih raketa (BMD – Ballistic-Missile Defense) sa smanjenjem ofanzivnih snaga.¹⁴

¹² Moguće je izdvojiti sledeće izvore opasnosti od slučajnog otpočinjanja nuklearnog rata: (1) tehničke greške u sistemima za rano upozoravanje i sistemima za kontrolu nuklearnog naoružanja; (2) greške u prenošenju informacija u sistemima za donošenje odluka; (3) ljudske greške u proceni strategijske situacije nastale netačnim tumačenjem primljenih podataka, i (4) druge vrste ljudskih grešaka ili nervni slom usled zamora, bolesti itd. Analiza značajnih masovnih nesreća u socio-tehničkim sistemima (avijski udesi, nesreće na nuklearnim reaktorima, itd.) pokazala je da se u najopasnijim situacijama kombinuje nekoliko izvora greške. Na primer, kada se stvori intenzivan psihološki pritisak usled čisto tehničke greške. Sprečavanje nenamernog otpočinjanja nuklearnog rata zahteva, pre svega, organizaciju procesa donošenja odluke i tehnoloških sistema koja će takve greške smanjiti na najmanju moguću meru.

¹³ Jedna od najranjivijih komponenata protivraketne odbrane bazirane u kosmosu bili bi njeni sistemi za komandovanje i vezu i podsistemi za otkrivanje i identifikaciju ciljeva. Efikasnost čitavog protivraketnog sistema mogla bi biti znatno umanjena elektromagnetskim protivmerama, a možda i potpuno eliminisana. Takve tehnike bi, dakle, bile najjeftinije protivmere od odbrambenih sistema koji baziraju u kosmosu u odnosu na cena – efikasnost.

¹⁴ Ju. P. Maksimov, *A Reliable Shield* (Pouzdan štit), Novoja vremena, 51, 1986, str. 13.

Sprovedena su i analitička istraživanja efekata na stabilnost strategijske ravnoteže dva dalja nivoa smanjenja: smanjenje broja bojnih glava na približno 25 odsto od broja bojnih glava krajem osamdesetih godina i dalje smanjenje na približno pet odsto od nivoa krajem osamdesetih godina.

Razmatrano je deset mogućih kombinacija strukture snaga na prvom, i sedam kombinacija na drugom nivou redukcija. Stabilnost tako dobijenih strategijskih ravnoteža ispitivana je prema različitim scenarijima sukoba.

Analiza smanjenja prvog stepena (smanjenje za 75 odsto) pokazala je da bi uzvratni udar radi odmazde još uvek mogao uništiti širok spektar vojnih ciljeva, ili naneti neprihvatljivu štetu industriji i stanovništvu. Ako bi se pošlo od jednake raspodele ciljeva na vojne i nevojne, šteta naneta civilnom stanovništvu, mada još uvek ogromna, bila bi nešto manja nego u slučaju uzvratnog napada radi odmazde sa snagama smanjenim za pedeset odsto.

Primena dijaloškog sistema „AC“ omogućila je ne samo utvrđivanje postojanja stabilnog stanja strategijske ravnoteže već i da se na osnovu „pipanja“ pronađu površine između oblasti stabilne i nestabilne ravnoteže u parametarskom prostoru koji obuhvata različite strategijske snage i karakteristike sistema oružja. Pronađeno je da su se oblasti stabilnosti relativno smanjivale u slučaju povećavanja preciznosti strategijskog nuklearnog oružja, naročito u slučaju uvođenja antibalističkih sistema. Naime, kada jedna ili obe strane razviju antibalističke sisteme situacija postaje nestabilna čak i kada se radi o antibalističkim sistemima sa malom verovatnoćom presretanja (30–50 odsto). Situacija nije tako nestabilna ako jedna od zemalja uvede protivmere umesto vlastitog antibalističkog sistema (asimetričan odgovor). Međutim, kao u slučaju smanjenja od 50 odsto, i stabilizujuće dejstvo takvog uzdržavanja ima ograničenja.¹⁵

Rezultati naših ispitivanja su pokazali da strategijska ravnoteža zavisi još u većoj meri od sposobnosti za protivpodmorničko ratovanje (ASW – Antisubmarine Warfare). Ako se žele postići znatna smanjenja, biće neophodno preduzeti zajedničke mere za značajno povećanje izgleda za „preživljava-

¹⁵ *Space Weapons: the Dilema of Security*, (Kosmička oružja: dilema bezbednosti), str. 128 – 157.

nje“ podmornica sa balističkim raketama, na primer, stvaranjem „svetilišta“ (rejoni u kojima je zabranjeno izvođenje borbenih dejstava), bezbednih od protivpodmorničkih ratnih dejstava druge strane.¹⁶

Zanimljivo je da bi smanjenje strategijskih bojnih glava za 75 odsto vratilo broj bojnih glava balističkih raketa na otprilike isti nivo sa početka sedamdesetih godina. Međutim, kvalitativne osobine tih snaga bile bi znatno promenjene. S jedne strane, preciznost bojnih glava balističkih raketa znatno je povećana, uporedo sa sposobnostima za protivpodmorničko ratovanje. S druge strane, silosi za ICBM rakete i komandno-kontrolni centri znatno su bolje zaštićeni od nuklearnog oružja, SLBM rakete većeg dometa omogućile su da podmornice opremljene balističkim raketama budu stacionirane na mestima gde su manje ranjive, dok su neke vrste ICBM raketa postavljene na pokretne lansere.

Što se tiče ravnoteže, proračuni pokazuju da boljom zaštitom silosa za ICBM rakete i komandno-kontrolnih postrojenja nisu neutralisani efekti povećane preciznosti. Na žalost, preciznost MIRV projektila – bojne glave karakteristika je čije je ograničenje veoma teško, ako ne i nemoguće proveravati. Ipak, na nivou smanjenja od 75 odsto, rigorozno ograničavanje broja raketa sa preciznim bojnim glavama sposobnim da unište zaštićene ciljeve povećalo bi strategijsku ravnotežu.

POKRETNE ICBM RAKETE

U scenariju sa smanjenjem nuklearnih arsenala obeju strana za 95 odsto preostalo bi tek nekoliko stotina nuklearnih bojnih glava na sovjetskim i američkim strategijskim nosačima projektila. Pošlo se i od pretpostavke da bi sva taktička nuklearna oružja bila eliminisana i da bi nuklearne snage drugih država bile ili proporcionalno smanjene, ili potpuno eliminisane. Dalje, pretpostavljamo da bi Ugovor o antibalističkim raketama i dalje bio na snazi i da bi postojali i drugi sporazumi o kontroli naoružanja, uključujući i ugovor o

¹⁶ Komitet sovjetskih naučnika za mir i protivnuklearne pretnje predložio je da se vode pregovori u vezi s tim, u knjizi *The Problem of the Nuclear Freeze* (Problemi nuklearnog zamrzavanja), Moskva, 1984, str. 2, i „Pravda“ od 19. oktobra 1985.

sveobuhvatnoj zabrani nuklearnih proba i zabrani proizvodnje fisionog materijala za nuklearne bojne glave.

Na osnovu ispitivanja različitih struktura snaga zaključili smo da bi strategijska stabilnost bila maksimalno povećana ako bi svaka strana posedovala oko 600 malih ICBM raketa sa jednom bojnom glavom, od kojih bi neke bile smeštene u silosima, a neke na pokretnim lanserima. Teški bombarderi, naoružani ili bombama sa slobodnim padom ili „krstarećim raketama“ ALCM (Air-launched Cruise Missile – krstareća raketa lansirana iz vazduha), bili bi eliminisani, kao i rakete SLBM, SLCM (Sea-launched Cruise Missile – krstareća raketa lansirana s mora), i celokupno drugo nuklearno oružje i nosači.

Veze s raketama smeštenim na kopnu mogu biti pouzdanije nego s podmornicama. Time je mogućnost slučajnog lansiranja smanjena. Takođe, za razliku od SLBM raketa, ICBM rakete trebalo bi da budu lansirane po relativno predvidljivim putanjama, čime bi aranžmani za rano upozoravanje bili pouzdaniji. U poređenju s teškim bombarderima, rakete smeštene na kopnu imaju prednost da ne mogu biti upotrebljene u regionalnim nenuklearnim sukobima.

Činjenica da bi svaka raketa nosila samo po jednu bojnu glavu imala bi stabilizujuće dejstvo, pošto bi (ako bi rakete bile „raštrkane“) u napadu na njih bilo upotrebljeno više bojnih glava nego što bi ih bilo uništeno.

Smeštanje raketa u silose bilo bi najjeftinije, a postavljanjem jednog broja raketa na pokretne lansere znatno bi se povećala sposobnost njihovog preživljavanja, što bi obezbedilo osiguranje od bilo kakvog tajnog razmeštanja dodatnih snaga druge strane. Mala veličina i pokretljivost ICBM raketa sa samo jednom bojnom glavom otežali bi satelitska osmatranja radi utvrđivanja njihove tačne lokacije u svakom trenutku.

Istovremeno, baziranje u silosima bi omogućilo pojačanu zaštitu nekih raketa od udara mikrotalasa velike snage proizvedenih nuklearnim oružjem „treće generacije“, koji bi mogli da oštete elektronske sisteme pokretnih raketa. Potencijalno destabilizujuće dejstvo oružja „treće generacije“ jeste još jedan značajan argument u prilog opštoj zabrani nuklearnih proba, što bi onemogućilo njihov razvoj.

KONAČNO UKLANJANJE NUKLEARNOG NAORUŽANJA

U poslednjim etapama dovođenja preostalih nekoliko stotina nuklearnih oružja na nulti nivo sposobnost preživljavanja preostalih snaga i stabilnost nuklearne ravnoteže mogli bi se održavati kao i ranije, ali više ne bi bili ispunjeni uslovi za uzajamno garantovano uništenje. Na nivou od nekoliko desetina bojnih glava, potencijalni gubici na obe strane mogli bi se, usled upotrebe nuklearnog oružja, približno uporediti sa gubicima u velikim nenuklearnim ratovima u prošlosti. Na tako niskim nivoima nuklearne ravnoteže uticaj pretnje nuklearnim uništenjem bio bi smanjen, dok bi vojno-politička ravnoteža mogla postati nestabilnija. Da bi se izbegle nestabilnosti na tako niskim nivoima, konačna smanjenja od oko 600 bojnih glava na svakoj strani do nule trebalo bi da se izvedu brzo, bez međufaza.

Pretpostavlja se da bi za uklanjanje nuklearnih bojnih glava i njihovih nosača postojala postrojenja i postupci. Bili bi razrađeni mnogi neophodni aranžmani, povezani sa Sporazumom o raketama srednjeg dometa (INF) i smanjenjima bojnih glava balističkih raketa za 50 odsto, predloženi u Sporazumu o smanjenju strategijskog naoružanja (START). U završnoj fazi uklanjanja nuklearnog oružja bilo bi neophodno sprovesti rigorozne mere provere „na licu mesta“, koje bi garantovale uništavanje postojećih nuklearnih oružja, ali i otklanjale mogućnost ponovnog tajnog nastavljanja njihove proizvodnje i razmeštaja.

Stabilnost nuklearne ravnoteže posle znatnih smanjenja naoružanja (II deo)*

Čini se da su u poslednje vreme stvorene najveće mogućnosti do sada za radikalne promene u nuklearnim politikama SAD i SSSR. Dve zemlje su zaključile Sporazum o nuklearnim snagama srednjeg dometa (Intermediate-range Nuclear Forces – INF – agreement), eliminišući rakete dometa između 500 i 5.500 km koje baziraju na zemlji, a u vreme pisanja ovog članka u toku je bilo postizanje Sporazuma o smanjenju strategijskog naoružanja (Strategic Arms Reduction Treaty – START), kojim će se smanjiti broj bojnih glava koje nose američke i sovjetske strategijske balističke rakete (tabela 2). Priprema se, takođe, i sporazum o smanjenju konvencionalnih snaga u Evropi, u dramatičnim uslovima radikalnih političkih promena u Istočnoj Evropi i Sovjetskom Savezu.

Dosadašnja kretanja, međutim, nisu izmenila osnovnu dinamiku trke u nuklearnom naoružavanju. U slučaju sporazuma START čini se verovatnim da će obe strane povući svoje starije sisteme, dok će nastaviti s etapnim uvođenjem u oružane snage modernijih sistema za napade na protivnu-klearno uređene vojne ciljeve. Ratna mornarica SAD, na primer, planira da zameni veliki deo svojih 5.000 relativno nepreciznih bojnih glava male snage, tipa *posejdon* (0,04 megatona) i *trajdent I* (0,1 megatona), nešto manjim brojem mnogo preciznijih i snažnijih bojnih glava tipa *trajdent II* (0,5 megatona), namenjenih za napad na sovjetske raketne silose i podzemna komandna mesta. Ratno vazduhoplovstvo SAD projektovalo je nove ICBM rakete *MX* i *midžetmen* sa mnogo preciznijim bojnim glavama od bojnih glava ICBM raketa prethodne generacije – *minitmen I* i *minitmen II*. Cena drugog novog strategijskog nuklearnog bombardera *B-2* opravdava se njegovom planiranom superiornom sposobnošću da prodiere kroz sovjetski sistem odbrane i napada pokretne rakete i

* Autori članka su američki naučnici Harold A. Feiveson i Frank von Hippel.

komandna mesta.¹ Ministarstvo energije (Department of Energy) SAD razvija bojne glave za prodiranje kroz zemlju radi povećavanja efikasnosti balističkih projektila protiv podzemnih ciljeva.² Istovremeno, Sovjetski Savez zamenjuje svoje teške ICBM rakete SS-18 novijom, preciznijom i snažnijom verzijom SS-18 mod 5.³

Stalni pritisak da se „modernizuju“ nuklearne snage proizilazi iz nastojanja obe strane da održe i poboljšaju sposobnosti svojih „protivsnaga“ da napadnu nuklearne snage druge strane i smanje sopstvenu ranjivost. Iz tog nadmetanja, analitičari koji razmatraju „najgore varijante“ prizivaju predstave o nemilosrdnom neprijatelju da bi opravdali nova oružja. Tako nuklearna oružja jedne, pomažu da se opravdaju oružja druge strane; svaka generacija nuklearnog oružja opravdava sledeću generaciju, a racionalizuju se nuklearni arsenali koji imaju mnogostruko više nuklearnih bojnih glava nego što je potrebno za održavanje stabilnog odnosa „uzajamnih nuklearnih talaca“. Mada u doglednoj budućnosti nijedna strana neće biti sposobna da započne uspešan prvi napad, međusobno se „guraju“ u najboljem slučaju ka udesima sklonim strategijama lansiranja po upozorenju, a u najgorem – ka strategijama preventivnog udara.

Zabrinutost zbog nestabilnosti uslovljene krizama dovela je do nastojanja da se u početku indirektno obuzda takmičenje nuklearnih „protivsnaga“ (strategijske nuklearne snage za napad na strategijske nuklearne vojne ciljeve protivnika) zabranom proba nuklearnih oružja, a kasnije prvenstveno ograničavanjem proba balističkih raketa. Međutim, proizvođači oružja i vojni rukovodioci uspešno su se odupirali takvim ograničenjima, navodeći da, sve dok su zaduženi da budu spremni za vođenje nuklearnog rata, moraju da imaju bojne glave i lansirne sisteme najvećih sposobnosti koje nauka i tehnologija mogu da pruže.

Promenjeni politički milje, usled uspostavljanja nezavisnih vlada u Poljskoj, Mađarskoj i Čehoslovačkoj kao i ujedinjenje

¹ Videti: William Cohen, B-2: *Zadatak pod znakom pitanja, cena nemoguća*, „Arms Control Today“, oktobar 1989, str. 3–8.

² Videti: C. P. Robinson, *Review of Arms Control and Disarmament Activities*, Saslušanje pred Komitetom za oružane snage Predstavničkog doma američkog kongresa, 1985, str. 140–142.

³ *Soviet Military Power 1989*, Washington DC: US Government Printing Office, 1989, str. 45.

Nemačke, uz očekivano povlačenje najvećeg dela sovjetskih vojnih snaga iz tih zemalja, može omogućiti SAD i SSSR-u da usklade svoje arsenale sa realnošću koju su priznali Gorbačov i Regan: „Nuklearni rat ne može se dobiti i ne sme se nikada voditi“.⁴

U nastavku ćemo razmatrati sadašnje strategijske nuklearne arsenale, mogućnosti da napadnu jedni druge i posledice takvih napada po civile. Zatim ćemo razmotriti stabilnost tri potencijalna nivoa strategijskih snaga: (1) snage koje obuhvataju smanjenja koja su predmet pregovora; (2) snage koje su rezultat daljih smanjenja, uključujući eliminaciju ICBM raketa sa više bojnih glava (START II), i (3) snage koje su rezultat smanjenja na nivoe „ograničenog odvrtaćanja“ („finite deterrence“) od 2.000 bojnih glava, zasnovane na sistemima strategijskog oružja koji su već razmešteni ili su u završnoj fazi razvoja. Smanjenja na nivoe ispod 2.000 bojnih glava ne razmatramo stoga što bi to zahtevalo uzimanje u obzir britanskih, kineskih i francuskih nuklearnih snaga.⁵ Takođe, ne razmatramo pitanja koja su u vezi s taktičkim nuklearnim oružjima ili „operativnim“ („semistrategic“) nuklearnim krstarčim raketama velikog dometa koje se lansiraju sa ili iz mora.

SADAŠNJA STRATEGIJSKA NUKLEARNA RAVNOTEŽA

Od septembra 1989. SAD razmestile su više od 12.500 strategijskih nuklearnih bojnih glava na nosače predviđene za napad na SSSR. Sa svoje strane, Sovjetski Savez je razmestio oko 11.000 strategijskih nuklearnih bojnih glava (tabela 1).

⁴ Izjave sa zajedničkih samita Gorbačov-Regan: Ženeva, 21. novembar 1985, Vašington, 10. decembar 1987, i Moskva, 1. juni 1988.

⁵ Te zemlje bi, međutim, trebalo da budu uključene u pregovore o smanjenju nuklearnog naoružanja mnogo pre doštizanja nivoa „ograničenog odvrtaćanja“, makar u neformalnom svojstvu. Prema postojećim planovima modernizacije, očekuje se da francuske, britanske i kineske snage krajem devedesetih godina imaju oko 1.500 strategijskih bojnih glava – što je približno jednako broju bojnih glava koji bi prema predviđanjima posedovala svaka od „supersila“ u svojim snagama na nivou „ograničenog odvrtaćanja“. Ričard Garvin je predložio da u kontekstu američko-sovjetskog sporazuma o smanjenju njihovih arsenala na po 1.000 bojnih glava, Francuska, Britanija i Kina pristanu da prihvate plafon od po 200 bojnih glava. (Richard L. Garwin, *A Blueprint for Radical Weapons Cuts* (Šematski plan za radikalna smanjenja naoružanja), „Bulletin of the Atomic Scientists“, mart 1988, str. 10–13.

Tabela 1: Broj bojnih glava i razorna snaga američkih i sovjetskih strategijskih nuklearnih arsenala, septembar 1989. godine

AMERIČKE SNAGE	Lanseri	Broj bojnih glava	Snaga bojne glave u megatonama (MT)	Snaga bojne glave u EMT	Ukupno EMT
ICBM rakete:					
<i>minitmen II</i>	450	450	1,2	1,13	508
<i>minitmen III</i>	200	600	0,17	0,31	184
<i>minitmen IIIA</i>	300	900	0,335	0,48	434
<i>MX</i>	50	500	0,3	0,45	224
Ukupno ICBM raketa:	1.000	2.450			1.351
SLBM rakete:					
<i>posejdon</i>	224	2.240	0,04	0,12	263
<i>trajdent I</i>	384	3.072	0,10	0,22	663
Ukupno SLBM raketa:	608	5.312			926
Bombarderi:*					
<i>B-52</i> sa ALCM raketama	194	3.480	0,23 prosečno	0,36 prosečno	1.250
<i>B-1B</i> sa ALCM raketama	2	16	0,15	0,28	4
<i>B-1B</i>	95	1.520	0,35 prosečno	0,50 prosečno	760
Ukupno bombardera:	290	5.016			2.014
Ukupno SAD:	1.899	12.778			4.291
SOVJETSKE SNAGE					
ICBM rakete:					
<i>SS-11/13</i>	409	409	1,0	1,0	349
<i>SS-17</i>	108	432	0,5	0,63	272
<i>SS-18</i>	308	3.080	0,5	0,63	1.941
<i>SS-19</i>	320	1.920	0,5	0,63	1.210
<i>SS-24</i>	58	580	0,5	0,63	365
<i>SS-25</i>	171	171	0,5	0,63	108
Ukupno ICBM raketa:	1.374	6.592			4.245
SLBM rakete:					
<i>SS-N-6/8/17</i>	538	538	0,75	0,83	446
<i>SS-N-18</i>	224	1.568	0,2	0,34	537
<i>SS-N-20</i>	100	1.000	0,1	0,22	220
<i>SS-N-23</i>	80	320	0,1	0,22	70
Ukupno SLBM raketa:	942	3.426			1.273
Bombarderi:					
<i>ber</i>	85	310	1,0	1,0	310
<i>ber-H</i> sa ALCM raketama	75	450	0,15	0,28	126
<i>blekdžek</i>	10	120	0,15	0,28	44
Ukupno bombardera:	170	880			480
Ukupno SSSR:	2.486	10.898			5.998

* Pretpostavlja se da svaki bombarder *B-52G* nosi osam raketa ALCM (snage 0,15 megatona) na spoljnim nosačima, a *B-52H* 12 raketa ALCM na krilnim nosačima. Oko polovinu naoružanja bombardera *B-52* čine rakete ALCM, a drugu polovinu bombe i rakete SRAM. Pretpostavili smo da svaki *B-1B* bez raketa ALCM, nosi 16, a svaki *B-52* osam oružja u svojoj unutrašnjosti. U oba slučaja pretpostavili smo da polovinu tog naoružanja čine rakete SRAM (snage 0,17 megatona), a drugu polovinu bombe (prosečne snage 0,5 megatona).

Izvori: podaci o broju lansera i bojnih glava uzeti su iz *Strategic Nuclear Forces of the United States and the Soviet Union* (Strategijske nuklearne snage Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza) (Washington DC: Arms Control Association Fact Sheet, September 1989). Podaci o snazi bojnih glava uzeti su iz knjige *The Bomb Book* (Knjiga o bombi), Thomas Cochran, William M. Arkin i Robert Norris (Washington DC: Natural Resources Defense Council, osavremenjeni podaci za Nuclear Weapon Databook Series, December 1987), str. 13 i 14, izuzev što smatramo da nije verovatno da sovjetske rakete ALCM imaju snagu od 0,25 megatona, pa smo vrednosti za te rakete smanjili na istu snagu koju imaju američke rakete SLCM, odnosno na 0,15 megatona.

Osim toga, imali su i po više od 10.000 „taktičkih“ nuklearnih bojnih glava na lovcima bombarderima, raketama kratkog do srednjeg dometa, artiljerijskim oruđima i drugim sredstvima, namenjenih prvenstveno za korišćenje u regionalnim konfrontacijama.

Ti arsenali umnogome prevazilaze potrebe i jedne i druge strane da bi se međusobno držale „kao taoci“. Prema procenama Ministarstva odbrane SAD, koje je objavio 1968. godine bivši ministar odbrane SAD Robert McNamara, eksplozija ekvivalenta od samo 200 bojnih glava od jedne megatone (200 „ekvivalenata megatone“ ili EMT)⁶ iznad najvećih sovjetskih gradova mogao bi da uništi više od 20 odsto sovjetskog stanovništva i više od 70 odsto sovjetske industrije.⁷ Prema šemi 1, kada se uzmu u obzir i potencijalni efekti „superpožara“ izazvanih nuklearnim eksplozijama, čak samo 50 EMT koje bi eksplodirale iznad američkih ili sovjetskih gradova odmah bi uništile 20 odsto njihovog stanovništva.⁸

Nakon pustošenja koje je 1986. u SSSR-u izazvano nuklearnom havarijom u Černobilju, koja je za kratko vreme prouzrokovala smrt 31 osobe, smešna je ideja da bi za „držanje kao taoca“, bilo SAD ili SSSR-a, moglo biti potrebno oko 200 EMT. Ipak, 1989. godine SAD i SSSR posedovali su stratejske arsenale od po približno 5.000 EMT.

Stabilnosti

Trebalo bi očekivati (prema nivou naoružanosti iz 1989. godine) da bi oko 4.500 američkih stratejskih nuklearnih bojnih glava, ukupne razorne snage veće od 1.100 EMT,

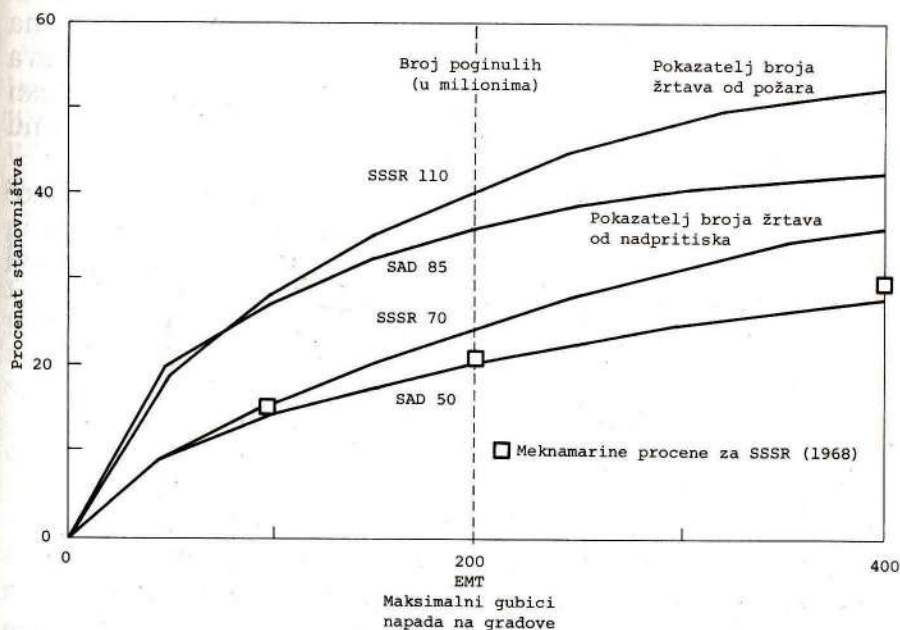
⁶ Ekvivalent megatone (EMT) izračunava se podizanjem snage bojne glave izražene u megatonama na stepen od dve trećine. Bojna glava jačine jedne osmine megatone ima, na primer, razornu moć snage jedne četvrtine EMT. Princip takvog izračunavanja zasniva se na činjenici da veličina područja koje je izloženo natpritisaku većem od određenog nivoa raste veličinom snage bojne glave podignute na stepen od dve trećine. (Videti: Samuel Glasstone and Philip J. Dolan, *The Effects of Nuclear Weapons* („Efekti nuklearnog oružja“, 3rd edition (treće izdanje), Washington DC: US Government Printing Office, 1977, str. 100–102. Taj princip izračunavanja, međutim, ne može se sasvim primeniti na druga razorna dejstva (efekti) nuklearnih eksplozija, na primer, na vatreno dejstvo.

⁷ Robert S. McNamara, *The Fiscal Year 1969–1973 Defense program and the 1969 Defense Budget* (Program odbrane za fiskalne godine 1969–1973. i budžet odbrane za 1969. godinu), Washington DC: Department of Defense, 1968, str. 57.

⁸ Videti: Frank von Hippel, Barbara G. Levi, Theodore A. Postol and William H. Daugherty, *Civilian Casualties from Counterforce Attacks*, (Civilni gubici od napada na stratejske nuklearne vojne ciljeve), „Scientific American“, September 1988, str. 36–42, i članke koji su tamo navedeni.

„preživelo“ sovjetski napad, dok bi na sovjetskoj strani američki napad „preživelo“ oko 1.700 strategijskih bojnih glava, ukupne razorne moći oko 1.000 EMT. U kriznim uslovima, povećao bi se deo bombardera u stanju borbene gotovosti i dekoncentracije i broj podmornica naoružanih balističkim raketama na otvorenom moru, pa bi „preživeo“ veći deo i jednih i drugih snaga.

Ako se stabilnost meri očuvanjem sposobnosti za sigurnu odmazdu, postojeća ravnoteža je veoma stabilna. Međutim, s obzirom na to da obe strane imaju strategije protivdejstva (dejstva protiv strategijskih nuklearnih vojnih ciljeva protivnika), krizna nestabilnost nastaje iz pritiska na tvorce politike nuklearnog naoružanja da upotrebe svoje sposobnosti nuklearnih protivdejstava pre nego što ih izgube.

Šema 1: Merenje američko-sovjetskog odnosa uzajamnih nuklearnih talaca. Proračun broja ljudi koji bi poginuli u SAD ili u SSSR-u od direktnih posledica nuklearnih eksplozija snage megatone prikazan je kao funkcija kumulativnog broja takvih eksplozija. „Meknamarine tačke“ su procene koje je objavio bivši ministar odbrane SAD Robert S. McNamara 1968. godine za slučaj napada SAD na SSSR. Krive su rezultat proračuna raspoređenosti sovjetskog i američkog stanovništva sredinom osamdesetih godina. Krive koje pokazuju broj žrtava od natpritiska dobijene su primenom metoda sličnih onima koje je koristio Meknamara u svojim proračunima. Za krive koje pokazuju broj žrtava od požara uzeti su u obzir smrtonosni efekti ogromnih „superpožara“ koji bi mogli nastati kao posledica nuklearnih eksplozija iznad urbane oblasti.

Civilne žrtve napada na strategijske nuklearne vojne ciljeve

Upotreba hiljada nuklearnih bojnih glava protiv vojnih ciljeva gotovo neizbežno bi prouzrokovala i desetine miliona civilnih žrtava. Savremene strategijske nuklearne bojne glave su toliko snažne da čine, skoro nezavisno od svojih ciljeva, oružja za masovno uništenje. Na primer, udarno i vatreno dejstvo eksplozije strategijske bojne glave od pola megatone uništava prostor od oko 250 kvadratnih kilometara (100 kvadratnih milja). Dakle, napadima na vazduhoplovne baze, komandne centre i luke uništio bi se zamašan broj stanovnika nastanjenih u njihovoj blizini. Kao posledica eksplozije velikog broja bojnih glava iznad protivnuklearno utvrđenih raketnih silosa – nužno dovoljno niskih da bi vatrena lopta došla u dodir sa tlom – bile bi radioaktivne padavine smrtonosne za nezaštićene civile do 1.000 kilometara „niz vetar“ od rejonu cilja.⁹ Mogu se očekivati i dodatne desetine miliona žrtava među preživelim stanovništvom od radijacije, gladi i bolesti usled ekonomskih posledica napada i uticaja na životnu sredinu.¹⁰

Moguće je zamisliti scenario za napade na strategijske nuklearne vojne ciljeve sa desetinama ili stotinama bojnih glava koji ne bi imali tako razorne posledice, ali se takvi scenariji ne mogu koristiti za pravdanje više od 10.000 strategijskih bojnih glava, koliko ih SAD i SSSR poseduju.

STABILNOST NAKON SMANJENJA

Nivoi smanjenja

Da bi analiza bila konkretna, usredsredili smo se prvenstveno na dva hipotetička nivoa strategijskih nuklearnih snaga SAD i SSSR-a nakon smanjenja: (1) snage nakon smanjenja prema sporazumu; (2) nivoi ograničenog odvrćanja, na kojima bi SAD i SSSR imale svaka samo po 2.000 strategijskih bojnih glava u snagama namenjenim prvenstveno za sposob-

⁹ Isto.
¹⁰ Videti: M. A. Harwell, T. C. Hutchinson et al., *Environmental Consequences of Nuclear War, II: Ecological and Agricultural Effects* (Posledice nuklearnog rata na životnu sredinu, II: Ekološki i poljoprivredni efekti), New York, John Wiley & Sons, 1985.

nost preživljavanja, pa potom za sposobnosti napada na strategijske nuklearne vojne ciljeve.

U praksi, mogla bi se ugovoriti bar jedna srednja etapa strategijskih smanjenja nakon sporazuma START pre dostizanja nivoa „ograničenog odvrćanja“. Na takvoj etapi mogle bi biti zabranjene kopnene ICBM rakete sa više nezavisno usmerenih bojnih glava („MIRVed“ ICBM), teške SLBM rakete, kao što je *trajdent II*, i SLCM krstareće rakete sa nuklearnim bojnim glavama.

Hipotetičke START-snage i snage ograničenog odvrćanja prikazane su u tabeli 2, zatim i ukupan broj bojnih glava i, gde postoje razlike, ukupan broj izbrojan prema specijalnim pravilima brojanja predviđenim sporazumom START (u zagradama).

Snage prema sporazumu START

Mada je u vreme pisanja ove rasprave nekoliko pitanja još uvek bilo nerešeno, SAD i SSSR nalazili su se u relativno uznapređenoj fazi pregovora o Sporazumu o smanjenju strategijskog naoružanja (START). Njime će se postaviti „plafon“ od 6.000 bojnih glava za ukupan broj *izbrojanih* bojnih glava na strategijskim balističkim raketama i bombarderima velikog radijusa u arsenalu jedne i druge zemlje, i potplafon od 4.900 bojnih glava za ukupan broj bojnih glava na balističkim raketama. Takođe, ograničiće se broj nosača strategijskih oružja na 1.600, a na 1.540 broj bojnih glava na „teškim raketama“ (sovjetske rakete SS-18).¹¹ Sporazumom će se nedvosmisleno smanjiti broj strategijskih bojnih glava na razmeštenim balističkim raketama. Međutim, prema dogovorenim i predloženim pravilima brojanja na osnovu START-a, broj bojnih glava za bombardere biće prikazan kao manji od stvarnog, a mogao bi se čak povećati. Što je najvažnije, računaće se da strategijski bombarderi koji nisu naoružani ALCM krstarećim raketama velikog dometa nose samo po jednu nuklearnu bojnu glavu.¹²

¹¹ Izjava sa zajedničkog američko-sovjetskog samita, Washington DC, 10. Decembar 1987.

¹² Sjedinjene Američke Države, i Sovjetski Savez dogovorili su se o pravilima brojanja prema sporazumu START, prema kojima bi se pripisalo svakom američkom bombarderu koji nosi ALCM krstareće rakete po deset, a istim takvim sovjetskim bombarderima po osam bojnih glava – znatno manje nego što ti bombarderi mogu stvarno da nose.

Tabela 2: Američki i sovjetski strategijski nuklearni arsenali krajem 1989. godine i hipotetičke snage na nivou sporazuma START i na nivou ograničenog odvrćanja sredinom devedesetih godina

AMERIČKE SNAGE	Nosaci			Bojne glave/ukupno		
	1989*	START	Ograničeno odvrćanje	1989*	START**	Ograničeno odvrćanje
ICBM rakete:						
<i>minitmen II</i>	450	0	0	450	0	0
<i>minitmen III/IIIA</i>	500	200	0	1.500	600	0
<i>MX</i>	50	50	0	500	500	0
<i>midžetmen</i>	0	344	492	0	344	492
Ukupno ICBM raketa:	1.000	594	492	2.450	1.444	492
SLBM rakete:						
<i>posejdon</i>	224	0	0	2.240	0	0
<i>trajdent I/II</i>	384	432	126	3.072	3.456	1.008
Ukupno SLBM raketa:	608	432	126	5.312	3.456	1.008
Ukupno raketa:	1.608	1.026	618	7.762	4.900	1.500
Bombarderi:						
<i>B-52</i> sa ALCM raketama	194	90	0	3.480	1.800(900)	0
<i>B-1/2</i>	97	150	125	1.536	2.400(150)	500 #
Ukupne strategijske snage:	1.899	1.266	743	12.778	9.100(5950)	2.000
SOVJETSKE SNAGE						
ICBM rakete:						
<i>SS-11/13</i>	409	0	0	409	0	0
<i>SS-17</i>	108	0	0	432	0	0
<i>SS-18</i>	308	154	0	3.080	1.540	0
<i>SS-19</i>	320	0	0	1.920	0	0
<i>SS-24</i>	58	80	0	580	800	0
<i>SS-25 ##</i>	171	336	1.020	171	336	1.020
Ukupno ICBM raketa:	1.374	570	1.020	6.592	2.676	1.020
SLBM rakete:						
<i>SS-N-6/8/12/17</i>	538	0	0	538	0	0
<i>SS-N-18</i>	224	0	0	1.568	0	0
<i>SS-N-20</i>	100	120	0	1.000	1.200	0
<i>SS-N-23</i>	80	256	120	320	1.024	480
Ukupno SLBM raketa:	942	376	120	3.426	2.224	480
Ukupno raketa:	2.316	946	1.140	10.018	4.900	1.500
Bombarderi:						
<i>ber</i>	85	0	0	310	0	0
<i>ber-H</i> ALCM ###	75	87	75	450	522(696)	300
<i>blekdžek</i>	10	50	50	120	600(400)	200
Ukupne strategijske snage	2.486	1.083	1.265	10.898	6.022(6544)	2.000

* Podaci za 1989. godinu uzeti su iz *Strategic Nuclear Forces of the United States and the Soviet Union* (Strategijske nuklearne snage Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza), Washington DC: Arms Control Association Fact Sheet, September 1989.

** U podacima u zagradama pretpostavljeno je korišćenje pravila brojanja predviđenih START-om, prema kojima svaki američki bombarder sa ALCM krstarećim raketama nosi 10 bojnih glava, a osam bojnih glava svaki takav sovjetski bombarder, kao i pravila brojanja usvojena na decembarskom samitu 1987. u Vašingtonu, prema kojima svaki bombarder koji nije naoružan tim raketama nosi po jednu bojnu glavu. Prema podacima koje je objavilo ratno vazduhoplovstvo SAD, 16. oktobra 1989, standardni borbeni komplet bombardera *B-2*, kao i *B-1*, bio bi osam raketa *SRAM* i osam gravitacionih bombi *B-61*. (Rowan Scarborough, *Air Force Defends B-2, disputes Report* (Ratno vazduhoplovstvo brani *B-2*, osporava izveštaj), „Washington Times“, od 17. oktobra 1989, str. 1). Potpuni borbeni teret bombardera *B-52G* (*B-52H*) čini osam (12) krstarećih ALCM, plus osam raketa *SRAM* i bombe. Pošli smo od pretpostavke da su svi preostali bombarderi *B-52*, prema pravilima START – *B-52H*.

Četiri krstareće rakete ALCM po nuklearnom bombarderu.

Kod ograničenog odvrćanja pretpostavili smo da će rakete *SS-25* ili naredne rakete sa samo jednom bojnjom glavom biti smeštene ili na pokretne protivnuklearno zaštićene lansere ili u silose.

Naša je pretpostavka da avion *ber-H* može da nosi samo šest krstarećih raketa ALCM u unutrašnjem rotacionom lanseru.

Prema tim pravilima brojanja, računaće se da 100 bombardera koji nisu naoružani ALCM krstarećim raketama, od kojih svaki nosi po 16 bombi i ofanzivne rakete malog dometa (SRAM), nose samo 100 bojnih glava – mada će stvarno nositi 1.500 bojnih glava više.¹³ Uvođenje na obe strane tako jako naoružanih bombardera sa više nezavisno usmerenih bojnih glava (heavily „MIRVed“) bez ALCM krstarećih raketa, u kombinaciji sa razmeštanjem stotina dodatnih nuklearnih bojnih glava na SLCM krstareće rakete velikog dometa – koje treba računati izvan ukupnog broja raketa predviđenog START-om – dovešće do toga da svaka strana u svojim arsenalima ograničenim START-om ima hiljade strategijskih bojnih glava više od proklamovanog broja (6.000).

Na tabeli 2 prikazan je mogući izgled američkih i sovjetskih snaga sredinom devedesetih godina prema sporazumu START, uz pretpostavku da se kontinuirano uvode sistemi nuklearnih oružja koji su sada u fazi proizvodnje i postepeno zamenjuju stariji sistemi.

Pretpostavili smo da će SAD povući preostalih 26 (stanje u septembru 1989) podmornica sa po 16 lansirnih cevi za balističke rakete poreklom iz šezdesetih godina, koje nose rakete *posejdon* i *trajdent I*, i nastaviti da povećava (sa sadašnjih osam na 18) svoju flotu *trajdent* podmornica.¹⁴ Svaka *trajdent* podmornica može da nosi 24 rakete *trajdent I* ili *trajdent II* sa po osam bojnih glava.

Pošli smo od slične pretpostavke da će Sovjetski Savez povući svoje starije podmornice sa balističkim raketama klase *jenki* i *delta* (I, II i III) i povećati svoju flotu podmornica *delta IV* sa pet na 16 (svaka nosi po 16 lansera raketa *SS-N-23* sa

¹³ Sjedinjene Države sada raspolažu sa 95 bombardera *B-1*, koji je konstruisan kao bombarder za prodiranje (bez ALCM krstarećih raketa). Uz to, SAD nameravaju da proizvedu 75 aviona *B-2* („nevidljivi“ – stealth), koji će biti uveden u naoružanje kao bombarder za prodiranje. Po uvođenju *B-2* bombarderi *B-1* možda će biti adaptirani u nosače krstarećih raketa. Sovjetski Savez je proizveo mali broj bombardera *blekdžek*, za koji Ministarstvo odbrane SAD veruje da ima sposobnosti slične *B-1*. Obe zemlje su naoružale mnoge od svojih starijih tipova bombardera ALCM krstarećim raketama (*B-52 G* i *B-52 H* – SAD, odnosno *Ber-H* – SSSR).

¹⁴ Američka vlada može čak obrazlagati da joj se dozvoli posedovanje 21 *trajdent* podmornice u okviru START-a, izuzimanjem iz START-ovih limita tri podmornice, za koje se računa da će u bilo kojem trenutku biti na generalnom remontu. Videti: „Arms Control Reporter“, Brookline, Massachusetts; Institute for Defense and Disarmament Studies, 1989, str. 611.B.556.

četiri bojne glave),¹⁵ kao i flotu svojih podmornica *taifun* sa pet na šest podmornica (svaka nosi po 20 raketa tipa *SS-N-20* sa po deset bojnih glava). Time bi se broj američkih i sovjetskih podmornica sa balističkim raketama u okviru snaga START smanjio za oko pola (SAD), odnosno za trećinu (SSSR) od njihovog broja 1989. godine.¹⁶

Te hipotetičke snage približno zasićuju limit od 6.000 bojnih glava i podlimit od 4.900 bojnih glava za balističke rakete, ali ne i limit od 1.600 nosača, predviđen sporazumom START. Sa aspekta stabilnosti, bilo bi poželjno smanjiti prosečan broj bojnih glava po ICBM raketi povećanjem broja tih raketa do limita dozvoljenog sporazumom START, uz istovremeno zadržavanje nepromenljivog broja bojnih glava. To bi se moglo postići povećavanjem, na obe strane, broja ICBM raketa sa samo jednom bojnom glavom, uz eliminisanje istog broja bojnih glava sa MIRVed ICBM raketa (sa više nezavisno usmerenih bojnih glava). Te dodatne rakete sa samo jednom bojnom glavom mogle bi biti ili pokretne ili nepokretne.

Ako bi SAD i SSSR želele da zadrže veće flote podmornica sa balističkim raketama prema sporazumu START, mogle bi da smanje broj lansirnih cevi na svakoj podmornici tako da se to može nenametljivo proveriti. Na primer, nasumično zahtevanim inspekcijama neposredno pre nego što podmornica napusti luku.

Start II

Budući da je korak između nivoa START-a i nivoa ograničenog odvracanja prilično veliki (tabela 2), moglo bi se smatrati poželjnim uvođenje srednjeg nivoa smanjenja, koji ćemo nazvati „START II“.

Osnovni smisao START-a II bilo bi okončanje demontiranja svih raketa sa višestrukim nezavisno usmerenim bojnim glavama (MIRVed) koje baziraju na kopnu. Takve rakete

¹⁵ Možda bi se mogao povećati i broj raketa *SS-N-23* njihovim naknadnim ugrađivanjem u neke od 14 podmornica klase *delta III* (*Hearings on the Fiscal Year 1988-1989 DOD Budget* – Svedočenja o budžetu ministarstva odbrane SAD za fiskalnu 1988-1989, pred Potkomitetom za pomorske snage i strategijske i kritične materijale Komiteta za oružane snage Predstavničkog doma SAD, str. 11-12.

¹⁶ Podaci za američke i sovjetske podmornice u 1989. godini zasnovani su na izdanju „Strategic Forces of the United States and the Soviet Union (Strategijske snage Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza)“, Washington DC: Arms Control Association, September 1989.

imaju destabilizujući efekat na osnovu svoje sposobnosti da ugroze višestruke ciljeve u prvom udaru i svoje privlačnosti kao meta za prvi udar. U slučaju hipotetičkih START snaga, prikazanih u tabeli 2, to bi značilo da bi Sovjetski Savez demontirao svoje preostale rakete SS-18, sa po deset bojnih glava, bazirane u silosima i rakete SS-24, sa po 10 bojnih glava, koje baziraju u silosima i na vozilima na šinama, dok bi SAD demontirale svoje preostale rakete *minitmen III*, sa po tri bojne glave, bazirane u silosima, i rakete *MX*, sa po deset bojnih glava, koje baziraju u silosima ili se kreću na šinama. Pošto bi to bila „neravnopravna trgovina“, jer bi Sovjetski Savez demontirao više od 2.300 bojnih glava a SAD samo 950, bilo bi neophodno da SAD demontiraju još neke bojne glave. Verovatno bi to bile pretežno bojne glave SLBM. Ako bi SAD još uvek imale mnogo veći broj bojnih glava za bombardere nego SSSR, taj disparitet bi se takođe mogao smanjiti.

Među ostalim elementima koji bi se mogli razmotriti za uključivanje u paket START-a II bilo bi zamrzavanje daljeg razvoja i razmeštanja SLBM raketa većih sposobnosti za dejstvo protiv strategijskih nuklearnih vojnih ciljeva protivnika. Među SLBM raketama izdvajaju se rakete *trajdent II* i *SS-N-20* na isti način kao *SS-18* među ICBM raketama. Prilikom lansiranja te rakete imaju masu od približno 60.000 kilograma – oko dva puta veću od rakete *trajdent I* (30.000 kilograma) i 50 odsto od mase procenjene pri lansiranju raketa *SS-N-23*, najmodernije sovjetske MIRVed SLBM rakete.¹⁷ Obe strane bi se, takođe, mogle sporazumeti da u START II uključe i zabranu SLCM krstarećih raketa sa nuklearnim bojnim glavama i (ili) čitavih klasa taktičkih nuklearnih oružja. I SLCM krstareće rakete i taktičko nuklearno oružje snižavaju prag nuklearnog rata mešanjem nuklearnih oružja s konvencionalnim višenamenskim snagama.¹⁸

¹⁷ Thomas B. Cochran, William M. Arkin, and Milton M. Hoenig, *Nuclear Weapons Databook Volume I: U. S. Nuclear Forces and Capabilities* (Knjiga podataka o nuklearnom naoružanju, tom I: Nuklearne snage SAD i sposobnosti), New York: Ballinger, 1989, str. 121, 145; Cochran, Arkin, Robert S. Norris, and Jeffrey I. Sands, *Nuclear Weapons Databook Volume 4: Soviet Nuclear Weapons* (Knjiga podataka o nuklearnom naoružanju, tom IV: Sovjetsko nuklearno naoružanje) str. 150, 151.

¹⁸ Američke SLCM krstareće rakete i taktička nuklearna oružja bazirana na moru takođe nisu opremljena „vezama za dozvolu akcije“ (permissive-action links) koje bi fizički sprečile njihovu dozvoljenu upotrebu.

Nivoi „ograničenog odvrćanja“

U tabeli 2 prikazano je kako bi mogle da izgledaju američke i sovjetske snage „ograničenog odvrćanja“, a u obzir su uzeta strategijska oružja koja su već razmeštena ili su u poslednjoj fazi razvoja. Pretpostavili smo da će SAD nastaviti da favorizuju SLBM rakete i da će zadržati polovinu svojih strategijskih bojnih glava na podmornicama sa balističkim raketama, a da će Sovjetski Savez, na sličan način, nastaviti da favorizuje ICBM rakete. Ukupna razorna moć američkih i sovjetskih snaga „ograničenog odvrćanja“ bila bi po oko 900 EMT.¹⁹ Mada bi u sastavu tih snaga „ograničenog odvrćanja“ bilo 40 odsto bojnih glava ICBM raketa manje nego u odgovarajućim START snagama, broj ICBM raketa bio bi otprilike isti u američkim i dvostruko veći u sovjetskim snagama, jer bi sve ICBM rakete imale samo po jednu bojnu glavu. Stabilnost bi bila povećana jer bi svaka zemlja imala mnogo manje bojnih glava po strategijskom cilju druge strane.

Hipotetičke snage „ograničenog odvrćanja“ (tabela 2) imaju mnogo manje SLBM raketa nego snage START jer se pretpostavlja da bi bile korišćene u osnovi iste MIRVed rakete. Međutim, sposobnosti „preživljavanja“ snaga SLBM raketa ne zavisi samo od njihovog broja, mada donekle zavisi od broja podmornica sa balističkim raketama. Ako bi se broj lansirnih cevi po podmornici sa balističkim raketama sveo na šest, SAD bi mogle da zadrže 21 podmornicu *trajdent*, dok bi SSSR mogao da zadrži šest podmornica *tajfun* i 24 podmornice klase *Delta* – u svakom slučaju više nego prema hipotetičkom START sporazumu.²⁰

Pretpostavili smo, takođe, da bi snage „ograničenog odvrćanja“ mogle zadržati 125 nuklearnih bombardera velikog radijusa naoružanih ALCM krstarećim raketama, slično

¹⁹ Pretpostavljamo da je snaga bojnih glava i na američkim i na sovjetskim ICBM raketama sa jednom bojnom glavom 0,5 megatona, da je snaga bojnih glava na njihovim SLBM raketama u proseku 0,3 (američke) i 0,1 (sovjetske) megatona, i da je snaga bojnih glava na ALCM krstarećim raketama 0,15 megatona.

²⁰ U okviru pregovora START ispitivan je i alternativni način za smanjenje broja bojnih glava po podmornici sa balističkim raketama: smanjenjem broja bojnih glava koje nose postojeće rakete. Na duže staze, manje rakete koje nose manji broj bojnih glava mogle bi se staviti u lansirne cevi, ili bi se mogle uvesti u oružane snage podmornice sa manjim brojem lansirnih cevi po podmornici.

bombarderima sa ALCM krstarećim raketama čiji smo broj predvideli za snage START, ali je na četiri smanjen broj bojnih glava koje nosi svaki bombarder snaga „ograničenog odvracanja“. Pošto kapacitet nosivosti savremenih bombardera ne može da se proverava ukoliko je ograničen do tog nivoa, verifikacija limita za ALCM krstareće rakete morala bi se postići posredstvom zasebnih limita za same rakete naoružane nuklearnim bojnim glavama.

Tabela 3: Neke osnovne determinante stabilnosti za strategijske sisteme

<i>Lanseri</i>	<i>Determinante stabilnosti</i>
Silos i za rakete	– Broj bojnih glava po silosu – Protivnuklearna otpornost silosa – Broj, preciznost i snaga bojnih glava balističkih raketa druge strane – Efikasnost odbrane druge strane od balističkih raketa
Pokretni raketni lanseri koji baziraju na kopnu	– Broj bojnih glava po lanseru – Protivnuklearna otpornost lansera – Oblast u kojoj se lanseri mogu dekoncentrisati od trenutka upozorenja do udara bojnih glava – Broj i snaga bojnih glava SLBM raketa kojima raspolaže druga strana za „baražni napad“ iz obližnjih priobalnih voda – Mogućnost upotrebe SLBM raketa po vremenski kraćim, položenijim putanjama – Efikasnost odbrane druge strane od balističkih raketa
Podmornica sa balističkim raketama	– Broj bojnih glava po podmornici – Broj podmornica na moru – Nečujnost podmornica – Razmeštaj snaga za protivpodmorničko ratovanje druge strane i njihove tehnologije za otkrivanje – Efikasnost odbrane druge strane od balističkih raketa
Bombarderi velikog radijusa	– Broj bojnih glava po bazi – Blizina bombarderskih baza i baza aviona tankera obali – Oblast u kojoj se mogu dekoncentrisati avioni od trenutka upozorenja do udara bojnih glava – Broj i snaga bojnih glava SLBM raketa kojima raspolaže druga strana za „baražni napad“ – Mogućnost upotrebe SLBM raketa po vremenski kraćim položenijim putanjama – Efikasnost protivvazdušne odbrane druge strane

Dejstvo smanjenja na stabilnost

Postoje dve vrste stabilnosti kojima se treba baviti pri izradi bilo kojeg predloga za kontrolu naoružanja: *stabilnost u slučaju krize*, kojom treba obezbediti da nijedna strana ne smatra da može postići prednost ako prva izvede udar za vreme krize, i stabilnost u slučaju odstupanja od sporazuma i trke u naoružavanju, kojom treba obezbediti da nijedna strana ne smatra da može postići prednost nepoštovanjem ograničenja iz ugovora, ili naglim razmeštanjem većeg broja bojnih glava od dozvoljenog sporazuma o ograničenju naoružavanja ili razvojem novih vrsta sistema oružja.

Osnovne determinante obe vrste stabilnosti jesu ranjivost snaga i efikasnost odbrana svake strane. Neke determinante stabilnosti sa sadašnjim nuklearnim snagama prikazane su u tabeli 3, na osnovu koje se vidi da stabilnost može biti poboljšana i jednostavnim i kooperativnim merama.

Stabilnost u slučaju krize

Na šemi 2 prikazane su procene hipotetičkih američkih i sovjetskih arsenala na nivou START-a²¹ i „ograničenog odvrćanja“ pre i posle razmene napada na strategijske nuklearne vojne ciljeve, sa varijantama mirnodopske borbene gotovosti i borbene gotovosti u slučaju krize. Podaci obuhvataju gubitke napadača usled protivdejstava sa 200 bojnih glava ICBM raketa protiv njegovih podmornica sa balističkim raketama koje nisu na otvorenom moru i bombardera koji nisu u stanju pripravnosti. Isto tako, vidi se da ne postoji varijanta u kojoj neka od strana ima realne izgleda da se izvuče prvim udarom iz odnosa uzajamnog „nuklearnog taoca“. Čak i u slučaju napada na snage „ograničenog odvrćanja“ jedne strane po scenariju „grom iz vedra neba“ „preživela“ bi približno polovina oružja napadnutih snaga razorne snage oko 500 EMT.

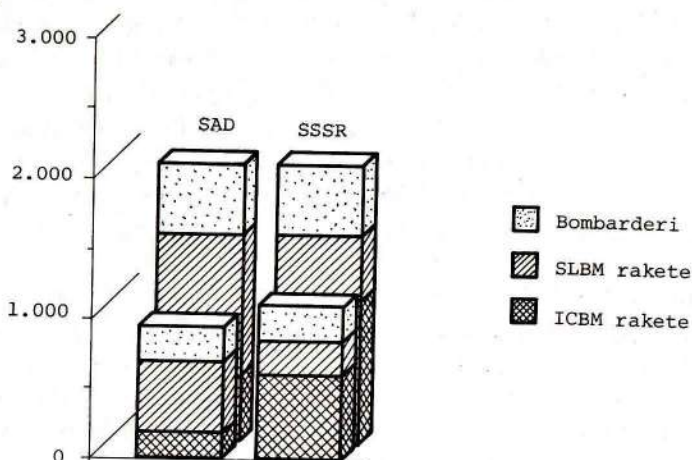
Prilikom procenjivanja posledica prvog udara, razmatrali smo mogućnost „baražnih napada“ na područja oko bombarderskih baza i baza aviona tankera, ili baza pokretnih raketa u

²¹ Radi pojednostavljenja, pri izračunavanju rezultata prvog udara na snage START zanemarene su SLCM krstareće rakete.

Bojne glave preposle razmene nuklearnog udara

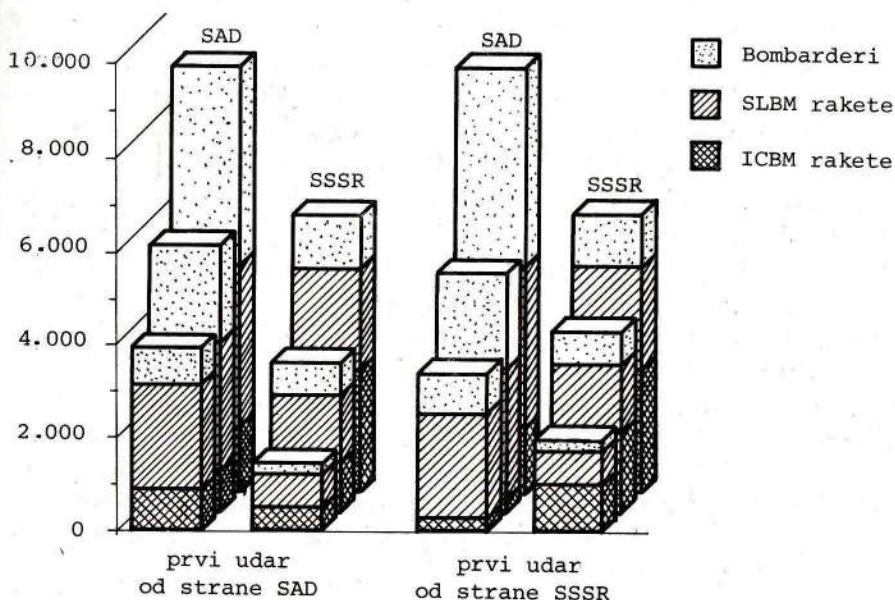
Snage START-a, pre razmene (poslednji red)

Snage START-a, posle razmene: na znak uzbune (srednji red), u mirnodopskim uslovima (prvi red)

Ograničeno odvracanje

Snage u mirnodopskim uslovima i na znak uzbune (poslednji red)

Posle prvog američkog i sovjetskog udara (prvi red)

Šema 2: Američki i sovjetski arsenali na nivou START i na nivou ograničenog odvracanja pre i posle razmenjenih napada na stratejske nuklearne vojne ciljeve. Cifre prikazuju procenjen broj stratejskih bojnih glava na svakoj strani, pre i posle razmenjenih napada na stratejske nuklearne vojne ciljeve, u slučaju mirnodopskog stanja pripravnosti i stanja pripravnosti u slučaju krize.

trenucima kada bi bombarderi ili nosači raketa koji napuštaju te baze radi evakuacije činili još uvek relativno grupisane ciljeve. Zaključili smo da je „baražni“ napad relativno efikasan protiv američkih bombardera B-52 i aviona tankera stacioniranih u bazama blizu američke Istočne i Zapadne obale i protiv baza za „meke“ pokretne nosače ICBM raketa, kao što su kamioni koji nose sovjetske rakete SS-25 ili železnički vagoni koji nose sovjetske SS-24 ili, možda u budućnosti, američke rakete MX.²² Međutim, prepostavili smo da bi do vremena kada se postignu nivoi „ograničenog odvracanja“ svi bombarderi i avioni tankeri bili bazirani u unutrašnjosti, a sve pokretne ICBM rakete bile smeštene na protivnuklearno otpornim lanserima, osposobljenim za kretanje na ispučanom zemljištu van puteva.

„Baražni napadi“ bi postali mnogo ozbiljnija pretnja ukoliko bi bili izvedeni u kombinaciji sa položenijim putanjama, po kojima bi SLBM bojne glave mogle preći 2.000 – 3.000 kilometara za oko 10, umesto 15–18 minuta, koliko je predviđeno u proračunima.²³ Srećom, ni SAD ni SSSR izgleda još nisu isprobali SLBM rakete po takvim putanjama.

Ukoliko bi napadi po položenijim putanjama postali ozbiljna mogućnost, raketni lanseri ne bi mogli da „prežive“ samo pomoću svoje sposobnosti da se dekoncentrišu posle upozorenja na napad. Naime, vreme upozorenja moglo bi biti isuviše kratko. Većina pokretnih lansera bi morala da ostane disperzovana, uz često menjanje položaja kako ne bi mogli da budu precizno gađani. Ako bi to bilo nepraktično, možda bi bilo bolje da se jednostavno rakete smeste u zasebne protivnuklearno utvrđene silose. Takav plan bi se mogao detaljnije razraditi prema planu baziranja radi obmane, slično planu koji je predlagala Karterova administracija za rakete MX. On bi bio znatno jeftiniji i manje štetan po „životnu sredinu“ malih raketa sa samo jednom bojnom glavom nego za MX rakete.

Neki analitičari veruju da je najvažniji pojedinačni izvor nestabilnosti pri sadašnjoj nuklearnoj ravnoteži ranjivosti komandovanja i kontrole i rezultat pritisaka „upotrebi ili izgubi“

²² Mora se imati u vidu, međutim, da bi se ICBM rakete mogle lansirati po upozorenju.

²³ O vremenu leta balističkih raketa videti: Harold Feiveson and Frank von Hippel, *The Freeze and the Counterforce Race* (Zamrzavanje i trka strategijskih nuklearnih snaga), „Physics Today“, January 1983.

na komandante koji mogu da izgube svoje sposobnosti da naredе koordinirane napade na „vremenski urgentne“ protivničke strategijske nuklearne vojne ciljeve.²⁴ U toku je poboljšanje protivnuklearne otpornosti američkog sistema komandovanja i kontrole kojim će se, kako se veruje, povećati broj bojnih glava potrebnih za njegovo onesposobljavanje sa desetina na stotine, što je još uvek mnogo manje od hiljada bojnih glava, koliko bi bilo potrebno za uništenje značajnog dela američkog sistema strategijskog naoružanja.²⁵ Sovjetski sistem komandovanja i kontrole ima redundantne podzemne bunkere i sisteme veza, ali je takođe veoma centralizovan i može biti ranjiv kao i američki sistem.

Napadi na sisteme komandovanja i kontrole zahtevali bi relativno mali deo bojnih glava sadašnjih strategijskih arsenala ili arsenala predloženih sporazumom START, ali bi bio potreban mnogo zamašniji deo arsenala konačnog odvrćanja. Prema tome, taj izvor nestabilnosti u slučaju krize bio bi smanjen na nivoe „ograničenog odvrćanja“.

Nestabilnost u slučaju krize usled ranjivosti sistema za komandovanje i kontrolu bila bi znatno smanjena, zbog drugačijeg stava prema odmazdi, implicitnom u poretку „ograničenog odvrćanja“. Pošto snage „ograničenog odvrćanja“ ne bi bile usmerene jedne protiv drugih, bio bi manji pritisak da se izvede napad radi predupređenja. Ako bi jedna strana izvela napad, napadnuta strana bi ga mogla izdržati, a preživeli članovi komandne strukture mogli bi iskoristiti da se ponovo pregrupišu, odluče šta da rade, uspostave veze sa preživelim nuklearnim snagama i izdaju naređenja za vrstu odmazde koju smatraju najadekvatnijom. Taj proces bi mogao potrajati danima ili mesecima, za razliku od sadašnjeg desetominutnog ili, čak, kraćeg vremena reagovanja, koje je osnovni izvor nestabilnosti u sadašnjim aranžmanima za napade na strategijske nuklearne vojne ciljeve lansirane po upozorenju.²⁶ Odgađanje ne bi značajno smanjilo vrednost odvrćanja potencijalne odmazde.

²⁴ Videti: Bruce Blair, *Strategic Command and Control*, (Strategijsko rukovođenje i komandovanje), Washington DC: Brookings Institution, 1985.

²⁵ Charles A. Zraket, *Strategic Command, Control, Communications and Intelligence*, (Strategijsko rukovođenje i komandovanje, veza i obaveštajna delatnost), „Science“ 224 (1984), str. 1.306.

²⁶ Ta argumentacija je detaljno razmatrana u: Morton Halperin, *The Fallacy of Nuclear Weapons* (Zabluda nuklearnog naoružanja), New York, Ballinger, 1987.

Stabilnost u slučaju odustajanja od sporazuma

Kritični konceptijski zahtev za bilo koji sporazum o kontroli naoružavanja jeste uveriti svaku stranu da ona druga ne bi mogla steći nikakvu značajnu vojnu prednost iznenadnim odustajanjem od ograničenja predviđenih sporazumom o kontroli naoružavanja. Naime, postoje dve moguće varijante odustajanja od sporazuma: naglo povećanje broja razmeštenih bojnih glava i brzo razmeštanje sistema za odbranu od balističkih raketa.

Naknadno povećanje broja bojnih glava. U izveštaju koji je publikovao Komitet za oružane snage Predstavničkog doma Kongresa SAD 1988. godine izražena je zabrinutost zbog mogućnosti naglog povećanja broja bojnih glava na razmeštenim sovjetskim ICBM raketama pri odustajanju od sporazuma START. U svom izveštaju Kongresu, septembra 1988, Frenk Karluči, tadašnji ministar odbrane SAD, energično je to opovrgao.²⁷ Mada je broj probnih i rezervnih ICBM raketa kojima SAD i SSSR sada raspolažu približno jednak broju razmeštenih oruđa, u izveštaju ministra odbrane ocenjuje se kao „neverovatna“ mogućnost da bi Sovjeti mogli iznenada razmestiti te rakete na tzv. *meke* lansirne platforme pre prvog udara, odnosno da bi takav scenario „zahtevao godine“.

U svakom slučaju, čak i udvostručavanje broja razmeštenih bojnih glava ICBM raketa ne bi značajno uticalo na „preživljavanje“ podmornica na otvorenom moru, jer bi njihov položaj bio isuviše neizvestan da bi bile podvrgnute „baražnom napadu“ bilo kojim uverljivim brojem bojnih glava.²⁸ Takvo

²⁷ *Breakont, Verification and Force Structure: Dealing With the Full Implications of START* (Odustajanje od ugovora, verifikacija i struktura snaga: bavljenje sa punim implikacijama sporazuma START), videti naročito ANNEX 2, Frank Carlucci, *Report to the Congress on Verification of START* (Izveštaj Kongresu o verifikaciji START-a), September 1988, kao i James P. Rubin, *Carlucci Responds to Critics of Proposed START Treaty* (Karluči odgovara na kritike predloženog Ugovora START), „Arms Control Today“, November 1988, str. 28.

²⁸ Razmotrite, na primer, situaciju u kojoj bi značajan deo sovjetskih podmornica bio razmešten u jednoj polovini prostorije Arktičkog okeana (sedam miliona kvadratnih kilometara). Pod pretpostavkom da bi jedna podvodna eksplozija snage megatone mogla da uništi podmornicu unutar područja od 100 kvadratnih kilometara (radijus 5,6 km, Richard L. Garwin, *Will Strategic Submarines be Vulnerable?* – Da li će strategijske podmornice biti ranjive? „International Security“, Fall 1983, str. 52), trebalo bi 70.000 EMT za izvršenje baraža te oblasti. U dubokoj vodi udarni talas eksplozije snage megatone imao bi maksimalni pritisak (vrhunac) od oko 1.000 *psi* (funta po kvadratnom inču), odnosno 68.947.600 *Pa* (paskal) u trajanju od oko 0,1 sekunde u

udvostručavanje, takođe, ne bi znatno povećalo opasnost od „baražnog napada“ na bombardere u stanju pripravnosti i na pokretne rakete zbog relativno dugog vremena upozorenja na napade bojnih glava balističkih raketa lansiranih sa interkontinentalnih daljina.

Baražna pretnja bila bi, međutim, mnogo ozbiljnija u slučaju velikog povećanja broja bojnih glava SLBM raketa koje su na raspolaganju za lansiranje u blizini priobalnih voda. Na tabeli 4 prikazane su naše procene broja dodatnih bojnih glava SLBM raketa od sto kilotona, koje bi bile potrebne da bi se izveli uspešni „baražni napadi“ na vazduhoplovne bombarderske baze u unutrašnjosti, u kojima baziraju moderni bombarderi, ili na baze nosača pokretnih raketa koje su protivnuklearno otporne. Naime, bilo bi potrebno približno 13.000–30.000 bojnih glava SLBM raketa od sto kilotona za „baražni napad“ na 13 bombarderskih baza i dodatnih 7.500–15.000 bojnih glava za napad na 250 baza pokretnih raketa

Tabela 4: Broj bojnih glava SLBM raketa od 100 kilotona lansiranih iz blizine, potrebnih za „baražne napade“ na vazduhoplovne bombarderske baze i baze pokretnih raketa u unutrašnjosti kopna

	Broj baza	Broj bojnih glava potrebnih za „baražni napad“ na jednu bazu*	Broj bojnih glava potrebnih za „baražni napad“ na sve baze
Bombarderske baze (moderni bombarderi) #	13	1.000–2.400	13.000–30.000
Nosači (protivnuklearno otporni) pokretnih raketa	250	30–60	7.500–15.000

* Pod pretpostavkom da je ukupno vreme upozorenja 15–18 minuta, od kojih se osam minuta potroši za pokretanje nosača pokretnih raketa.

#Američki bombarder tipa B-1, B-2 ili sovjetski bombarder *blekdžek*. Vazduhoplovne baze američkih bombardera B-52 ili sovjetskih bombardera *ber* bile bi ranjivije na nešto slabiji „baražni napad“ jer je njihovo poletanje nešto sporije i pretpostavlja se da su nešto ranjiviji na udarni talas.

radijusu od 5,6 kilometara – Samuel Glasstone and Phillip J. Dolan, *The Effects of Nuclear Weapons (Efekti nuklearnog oružja)*, 3rd Edition, (treće izdanje, str. 268–271). Hiljadu psi odgovara statičkom pritisku na dubini od oko 700 metara. Međutim, natpritisak udarnog talasa na površini biće poništen reflektovanim razrađenim (rarefaction) talasom a biće delimično poništen na manjim dubinama. Pošto bi se podmornica mogla opaziti na površini, Garwin smatra da bi optimalna dubina za preživljavanje mogla biti 100 metara.

pri zadanim vremenima leta SLBM raketa 15–18 minuta.²⁹ Na primer, hipotetičke američke i sovjetske snage, prema sporazumu START u tabeli 4, predviđaju posedovanje 3.456 (SAD), odnosno 2.224 (SSSR) bojnih glava SLBM raketa.

Jedina mogućnost za naglo povećanje broja bojnih glava SLBM raketa po hipotetičkom režimu sporazuma START bilo bi povećanje broja MIRV projektila – bojnih glava na SLBM raketama, od broja ograničenog sporazumom do njihovog maksimalnog broja, za koji pretpostavljamo da bi bio sa osam na 12 za rakete *trident III*, i sa četiri na 10 za sovjetske rakete *SS-N-23*.³⁰ To bi povećalo broj bojnih glava u američkim i sovjetskim START snagama SLBM raketa za 1.738 (SAD), odnosno 1.536 (SSSR). Ako se pretpostavi da nije verovatno da bilo koja strana može, ili želi, da u tajnosti dovede više od polovine svojih podmornica sa balističkim raketama u blizinu druge zemlje da bi izvela „baražni napad“, maksimalni broj bojnih glava SLBM raketa kojima bi SAD i SSSR raspolagale za takav napad izbliza bio bi prema START-u oko 1.700 (SAD), odnosno 1.100 (SSSR) i 2.500 (SAD), odnosno 1.800 (SSSR) posle odustajanja od sporazuma START. Sve te količine su male u odnosu na one koje su potrebne za „baražni napad“.

U našim hipotetičkim snagama „ograničenog odvracanja“, pretpostavili smo da bi podmornice bile istog tipa i približno istog broja kao sada, ali da bi lanseri bili svedeni na šest po podmornici. Ako bi uklonjene lansirne cevi mogle brzo ponovo da se montiraju, pretnje od „baražnog napada“ nastale odstupanjem od sporazuma mogle bi se uporediti sa pretnjama hipotetičkih snaga START. Naravno, bilo bi poželjno odstraniti lansirne cevi što je moguće više nepovratnim procesom i osigurati da svaki takav postupak može biti dovoljno brzo

²⁹ U SAD sada ima 17 baza strategijskih bombardera, od kojih se šest mogu smatrati bazama u unutrašnjosti – „Air Force Magazine“, May 1988, str. 194–202; Frank Carlucci, *Annual Report to the Congress FY 1989*, str. 237 (Godišnji izveštaj Kongresa za fiskalnu 1989. godinu). Prema jednom specifičnom planu Ministarstva odbrane SAD za baziranje pokretnih protivnuklearno otpornih lansera za rakete *midžetmen* na stalnim lokacijama, spremnih da se dekoncentrišu po upozorenju, 500 lansera bilo bi smešteno u parovima u 250 silosa za rakete *minitmen*. Videti: Art Hobson, *Survivability of Mobile Midgetman*, (Sposobnost preživljavanja pokretnih *midžetmena*), *The Future of Land-Based Missiles* (Budućnost raketa baziranih na kopnu), New York: American Institute of Physics, 1989.

³⁰ Polazi se od pretpostavke da 10 MIRV projektila-bojnih glava, koliko je prema pravilima brojanja sporazuma START pripisano raketi *SS-N-20*, već čini njeno maksimalno „punjenje“.

otkriven kako bi se mogle preduzeti kontramere, kao što su dalja dekoncentracija bombardera i pokretnih raketa.

Briga zbog takvog scenarija odustajanja od ugovora mogla bi se umanjiti i ako bi svaka strana pristala da uskladišti svoje rezervne i probne rakete na nekoliko centralnih lokacija, gde bi druga strana imala stalne inspekcijske snage koje bi kontrolisale instalacije i koje bi mogle periodično da proveravaju bojne glave na raketama.

Odbrana od strategijskih balističkih raketa i protivvazдушna odbrana. Ugovorom o antibalističkim raketama (ABM Treaty) iz 1972. godine SAD i SSSR sporazumeli su se da ograniče svoje sisteme odbrane od balističkih raketa na zane-marljivom nivou, delimično i zbog strahovanja od otpočinjanja rasipničke ofanzivno-defanzivne trke u naoružavanju. Neki funkcioneri su bili zabrinuti da bi sistem odbrane povećao podsticaj da se u krizi napadne prvi, jer bi taj sistem mogao jačati nadu da je moguće zaštititi sopstvenu zemlju od „dronja-vog“ uzvratnog napada radi odmazde. Najuverljiviji argument je, ipak, bio to da se sistem odbrane može lako savladati ili na drugi način učiniti nedelotvornim. Razvoj MIRVed balističkih raketa (sa višestrukim nezavisno usmerenim bojnim glavama) bio je efektna demonstracija lakoće kojom bi sistem odbrane mogao biti savladan.

Može se javiti i briga da bi smanjenje broja bojnih glava balističkih raketa sa sadašnjih približno 10.000 na 1.500 u režimu „ograničenog odvracanja“ moglo učiniti ideju o odbrani od balističkih raketa (Ballistic-missile Defense – BMD) dovoljno uverljivom da dovede u iskušenje jednu ili drugu stranu da odustane od Ugovora o antibalističkim raketama. Međutim, pošto nema sposobnosti za uništenje balističkih raketa na aktivnom delu njihove putanje (u fazi poletanja), dobro je poznato da bi BMD sistemi (za odbranu od balističkih raketa) mogli biti savladani ako bi svaki MIRV projektil – bojna glava balističke rakete bio praćen rasutim rojem mamaca (lažni ciljevi), koji se, pomoću simulacije ili antisimulacije, ne bi razlikovali od bojne glave.³¹

³¹ U slučaju simulacije svaki mamac bi bio napravljen tako da izgleda kao bojna glava. Kod antisimulacije, bojne glave bi izgledale kao mamci, na primer, bile bi okružene balonima.

Ako bi se želelo da se mamci ne razlikuju od MIRV projektila – bojne glave samo iznad atmosfere, ukupna masa stotinu mamaca ne bi bila veća od mase jednog stvarnog MIRV projektila – bojne glave. Nematerijalnost takvih mamaca bila bi otkrivena tek kada uđu u atmosferu, dvadeset sekundi pre udara.³²

Ista logika se primenjuje i za nadmetanje između strategijske protivvazdušne odbrane i strategijskih bombardera. Sedamdesetih godina, poboljšanja sovjetske protivvazdušne odbrane koristila su se kao opravdanje za povećanje broja bojnih glava (MIRVing) na američkim bombarderima naoružavanjem ALCM krstarećim raketama. Kao i kod MIRV projektila – bojnih glava balističkih raketa i van atmosferskih mamaca, taj pristup i skorašnji razvoj „nevidljivih“ („stealthy“) krstarećih raketa izgleda da je na neodređeno vreme efikasno neutralisao odbrane rejonu. Međutim, isto kao što je uvođenje višestrukih nezavisno usmerenih bojnih glava (MIRVing) prenelo fokus interesovanja odbrane protiv balističkih raketa (BMD) na „pogonsku“ fazu (faza aktivnog dela putanje) pre

³² U slučaju SLBM raketa velikog dometa vreme presretanja moglo bi se skratiti na manje od 10 sekundi ako bi raketa koja napada i mamci bili lansirani sa manje udaljenosti po uzdignutoj putanji. Radarski poprečni preseki modernih MIRV projektila – borbenih glava toliko su mali, a sposobnosti radara protivvazdušne odbrane za njihovo otkrivanje na zahtevanoj daljini od oko 100 kilometara toliko marginalne da bi ih lako neutralisali lakim radio-ometaćima ugrađenim u balističke rakete. Veoma dobru analizu protivmera prema odbrambenim sistemima od balističkih raketa koje baziraju na kopnu videti u: The statement by (izlaganje) Theodore A. Postol u *Special Panel on the Strategic Defense Initiative* (Specijalna komisija o Strategijskoj odbrambenoj inicijativi – SOI), (A hearing before the Strategic Defense Initiative Panel of the House Committee on Armed Services – saslušanje pred Komisijom o SOI komiteta za oružane snage Predstavničkog doma Kongresa SAD, 20 April, 1988) str. 199 i prilozi. Jedna od ranije objavljenih rasprava o mamcima može se naći u: Richard L. Garwin and Hans a. Bethe, *Anti-Ballistic-missile Systems*, (Sistemi antibalističkih raketa) „Scientific American“, March 1968, str. 21–31.

Već su isprobani manevrišući MIRV projektili – bojne glave koji mogu biti programirani da iznenadno promene putanje na svojim silaznim putanjama kroz atmosferu ka svojim ciljevima i učine presretanje još težim. SAD isprobale su tri tipa manevrišućih MIRV projektila – bojnih glava: *Mark 500 ivejder*, alternativni MIRV projektil – bojna glava za SLCM raketu *trajdent I*, koji ima povijen vrh, čiji se azimut u odnosu na osu projektila – bojne glave može kontrolisati premeštanjem jednog unutrašnjeg tega; usavršeni manevrišući MIRV projektil – boju glavu, alternativni projektil – bojna glava za rakete tipa *minutmen* i *MX*, kojom se manevriše pomoću dva zakrilca, *pershing II* MIRV projektil – bojna glava, kojim se manevriše pomoću četiri zakrilca i ima radar u bočnom delu vrha za prepoznavanje rejonu oko cilja, što mu omogućava manevrisanje radi preciznijeg pogotka. Videti Matthew Bunn, *The Technology of Ballistic Missile Re-entry Vehicles* (Tehnologija MIRV projektila – bojnih glava balističkih raketa), *Review of U.S. Military Research and Development*, (Pregled vojnog istraživanja i razvoja SAD), Mclean, Virginia: Pergamon-Brassey's International Defense Publishers, 1984, str. 67–116.

nego što dođe do faze „frakcionisanja“ (razdvajanja) rakete, naoružanje bombardera višestrukim nezavisno usmerenim bojnim glavama prenelo je pažnju tvorca sistema strategijske protivvazdušne odbrane na mogućnost napada na bombardere na 1.000 kilometara od njihovih ciljeva pre nego što dođu u priliku da lansiraju svoje krstareće rakete. Očigledna sredstva za napad su balističke rakete sa samonavedenim bojnim glavama. U takvoj varijanti, nišanje bi se moglo izvoditi radarima koji osmatraju iza horizonta (over-the-horizon) i senzorima baziranim u kosmosu. Takvi sistemi za napade na avione na velikim daljinama, takođe, mogli bi biti ozbiljna pretnja avionima-relejima za komandovanje i vezu koji se nalaze u vazдушnom prostoru.

Bilo bi, dakle, važno da se sporazum o smanjenju naoružanja do nivoa „ograničenog odvracanja“ dopuni brojnim sporazumima za ograničavanje sredstava sa dugim vremenom navođenja za sisteme namenjene za napad na avione na velikim daljinama. Takvi limiti mogli bi da uključe ograničenja broja i snage radara za osmatranje iza horizonta i radara baziranih u kosmosu i zabranu proba MIRV projektila – bojnih glava balističkih raketa sposobnih da manevrišu radi samonavođenja na avion.³³ Ograničenim sredstvima sa dugim vremenom navođenja uvođenje takvih sistema bilo bi obeshrabreno shvatanjem da se dodatne krstareće rakete i nosači krstarećih raketa brže mogu razmestiti nego odbrambeni sistemi.

Sistemi za protivpodmorničko ratovanje. Trenutno ne postoje dogovorena ograničenja u razvoju sistema za protivpodmorničko ratovanje. Međutim, za sada nema izgleda ni za značajnije napretke u tehnologiji za otkrivanje (detekcija) protivnika koji ne bi mogli biti lako neutralisani.³⁴

I pored toga, bili bi poželjni sporazumi za ograničavanje strategijskog protivpodmorničkog ratovanja ako bi pomogli obeshrabrenju trke u naoružavanju u toj oblasti. Jedan sporazum koji bi se mogao relativno lako proveriti bio bi da SAD

³³ To bi, verovatno, zahtevalo sporazum kojim bi probe balističkih raketa obuhvatile ponovni ulazak u atmosferu („povratak“) samo u oblastima koje je druga strana sposobna da osmatra svojim sistemima za neprekidno osmatranje.

³⁴ Videti: *Vill Strategic Submarines be Vulnerable* (Da li će strategijske podmornice biti ranjive).

i SSSR ograniče broj svojih udarnih podmornica na nuklearni pogon.³⁵

Nuklearne bojne glave treće generacije. Trenutno, američke, a moguće i sovjetske laboratorije za nuklearno naoružanje, ispituju nove vrste bojnih glava, kao što su laser sa x-zracima, s pogonom na nuklearnu eksploziju za upotrebu protiv ciljeva u kosmosu, mikrotalasni generatori na nuklearni pogon, za uništavanje (spaljivanje) elektronike pokretnih raketa i pokretnih komandnih mesta na velikim prostorima, i bojne glave koje prodiru kroz zemlju, namenjene za povećanje udarnog efekta bojne glave određene mase na podzemna postrojenja.³⁶

Nije verovatno da bi bilo koje od tih oružja, čak i kada bi sva bila uspešno razvijena, imalo presudni uticaj na stabilnost trke u naoružavanju. Međutim, pošto ih njihove inherentne osobine čine mnogo relevantnijim za prvi, nego za uzvratni udar radi odmazde, njihovo uvođenje u naoružanje bi iskomplikovalo procenjivanje ravnoteže, a u nekim slučajevima čak bi trebalo razviti i uvesti protivmere. Zabrana ili veoma nizak prag ograničenja za podzemne nuklearne probe bi, dakle, bili poželjni radi sprečavanja dodatnih komplikacija i daljeg rasipanja talenata i resursa.³⁷

ZAHTEVI VERIFIKACIJE

Proverljivost je jedno od najspornijih pitanja u debatama koje se vode u SAD oko ratifikacije predloženih ugovora o kontroli naoružavanja – ne samo zbog toga što je to pitanje samo po sebi izuzetno značajno, već i zato što protivnici kontrole naoružavanja koriste pitanja verifikacije kao naizgled objektivni razlog za svoje protivljenje sporazumima. Na žalost, retko se dešava da bilo ko od učesnika u tim debatama ponudi definiciju dovoljno pouzdanog stepena proverljivosti.

³⁵ To je predložio Mark Sakitt u *Sumbarine Warfare in the Arctic: Option or Illusion* (Podmornički rat u Arktiku: Opcija ili iluzija) Stanford University, Center for International Security and Control, 1988, str. 62.

³⁶ Videti: Robinson, *isto*.

³⁷ Frank von Hippel, Harold A. Feiveson, and Christopher E. Paine, *A Low-Threshold Nuclear Test Ban (Nizak prag zabrane nuklearnih proba)*, „International Security“, Fall 1987, str. 135–151; Dan Fenstermacher, *The Effects of Nuclear Test-ban Regimes on Third-generation-weapon Innovation* (Efekti režima zabrane nuklearnih proba na inovacije treće generacije oružja), „Science & Global Security“, 1, 3–4, 1990, str. 187.

Nesporan minimalni zahtev za proverljivost jeste to da nijedna tajna aktivnost ne ostane dovoljno dugo neotkrivena da bi se SAD ili SSSR jednostrano oslobodile odnosa „uzajamnih talaca“ pre nego što bi druga strana mogla da preduzme efikasne protivmere. Na osnovu navedene analize odnos „uzajamnih talaca“ se ne može raskinuti sve dok (1) podmornice sa balističkim raketama ostaju suštinski neranjive, (2) dok nisu razvijena oružja interkontinentalnog dometa koja se mogu samonavoditi na avion ili lansere pokretnih raketa, i (3) dok su sistemi strategijske odbrane „sprečeni“ da razviju značajnu efikasnost. Naravno, *politički* standardi adekvatnosti verifikacije trebalo bi da su mnogo stroži.

Mnogi zadaci verifikacije na nivou „ograničenog odvrtačanja“ mogu se obavljati pomoću postupaka (procedure) uspostavljenih ranijim i postojećim sporazumima o kontroli naoružavanja. Naročito:

- broj i vrste razmeštenih podmornica sa balističkim raketama, silosi ICBM raketa i strategijski bombarderi mogu se neprekidno osmatrati uglavnom upotrebom „državnih tehničkih sredstava“ (osmatrački sateliti). To je uspostavljeno sporazumima o ograničenju strategijskog naoružavanja SALT I i SALT II, koji takođe uključuju da sporazumne strane neće upotrebljavati promišljene mere prikrivanja radi ometanja verifikacije;

- probni letovi balističkih raketa radi utvrđivanja broja MIRV projektila – bojnih glava lansiranih iz jedne rakete i ukupnih karakteristika rakete mogu se, takođe, neprekidno osmatrati primenom državnih tehničkih sredstava. Sporazum SALT II zavisi od takvih osmatranja radi verifikacije ograničenja razvoja novih balističkih raketa, broja bojnih glava dozvoljenih za testiranje u letu na svakoj balističkoj raketi i potisne mase rakete (throw-weight);

- postupci za inspekciju na licu mesta radi kontrole broja razmeštenih i nerazmeštenih raketa i lansera u periodu eliminisanja prekobrojnih raketa i radi nadgledanja proizvodnje zabranjenih sistema ustanovljeni su Ugovorom o nuklearnom naoružanju srednjeg dometa (INF).

Prema tome, mnogi aranžmani potrebni za verifikaciju smanjenja naoružavanja do nivoa „ograničenog odvrtačanja“ već postoje. Osnovni novi zadaci neophodni za „ograničeno odvrta-

ćanje“ (uključujući i one koji se razmatraju ali još nisu izrađeni u okviru sporazuma START) bili bi verifikacija eliminisanja lansirnih cevi sa podmornica za balističke rakete, kao i „plafoni“ za broj pokretnih raketnih lansera, broj bojnih glava ugrađenih na svaku vrstu balističkih raketa, broj krstarećih raketa sa nuklearnim naoružanjem i za ukupan broj raspoloživih bojnih glava i fisionog materijala potrebnog za njihovu proizvodnju.

Tehnički urednici
Slavoljub Kujundžić, akad. slikar
Milka Vladanović

Meteri u fotoslogu
Branko Marković
Mirko Obradović

Jezički redaktor
Nada Dragišić, profesor

P r e v o d i o c i
na engleski
Dušan Isaković

na francuski
Milan Petković

na ruski
Zoran Stevanović, profesor

Korektor
Bojana Uzelac

Daktilograf
Sanja Pavlović